

ეკონომიკისტი EKONOMISTI

საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი
International Scientific - Analytical Journal

2

2019

ტომი – VOLUME

XV

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

75

საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი “ეკონომისტი”

10

2019

2

ტომი-VOLUME

XV

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. კიკოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოდუაშვილი, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხადური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი **მამუკა ხუსკივაძე**

პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი **თეა ლაზარაშვილი**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, ფილოსოფიის დოქტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი, (კალიფორნია, აშშ)), ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, საგანმანათლებლო კონსორციუმ ინსტიტუტის პრეზიდენტი (ქ. აბტოსი, კალიფორნია, აშშ)), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, მდგრადი მენეჯმენტის სკოლის დირექტორი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს მთავარი მრჩეველი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (მენეჯმენტის პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი (ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharaiashvili, Paata Koghuashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Frank P. Araujo (Professor, PhD at University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Vilnius University), Steven Cohen (Professor at Columbia University, Director of the Master of Science in Sustainability Management (New York, USA)), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos (CA, USA)), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, Senior UN advisor (New York, USA)), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitsky (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University, The United Kingdom (UK)), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ე მ ზ ი - CONTENTS

**პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი და სამართა-
შორისო-ანალიტიკური შერნალი “ეკონომისტი” იუბილარია** **7**

ბუნებათსარბმელობის ეკონომიკა- ECONOMY OF NATURE USE

Ramaz Abesadze – Alternative Energy **12**
Рамаз Абесадзе – Альтернативная энергетика **18**
რამაზ აბესაძე – ალტერნატიული ენერჯექტიკა **25**

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა – ECONOMICS OF FOREIGN COUNTRIES

Liliya Ukrayinets – Chinese FDI to Ukraine in the Context of Road and Belt Initiative **33**
ლილია უკრაინეცი – ჩინეთის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები
უკრაინაში ერთი გზის და ერთი სარტყელის პროექტისათვის **41**

ზოგადი ეკონომიკური თეორია – GENERAL ECONOMIC THEORY

Альфред Кураташвили – Философия социальной цели – методологическая **42**
основа социально-экономического прогресса
Alfred Kuratashvili – Philosophy of the Social Goal – Methodological Basis of Social-
Economic Progress (Expanded Summary) **48**
ალფრედ კურატაშვილი – სოციალური მიზნის ფილოსოფია – სოციალურ-
ეკონომიკური პროგრესის მეთოდოლოგიური საფუძველი (გრძელი რეზი-
უმე) **51**

შრომითი რესურსები – LABOR RESOURCES

ნუგზარ პაიჭაძე – ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული **52**
მართვა და ორგანიზაციული სწავლება
Nugzar Paichadze – Strategic Management of Human Resource Development **57**
and Organized Training

გეოეკონომიკა – GEO-ECONOMICS

სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაკანიძე, ნატა გარაკანიძე – გაზის **59**
ბაზრის სივრცითი ჰარმონიზაციის საკითხისათვის
Solomon Pavliashvili, Zurab Garakanidze, Nata Garakanidze – The Spatial Harmoni- **70**
zation of the Global Gas Market (Expanded Summary)

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

ნაზირა კაკულია – საქართველოს ინსტიტუციურ გარემოს შეფასება WGI **72**
ინდიკატორების მიხედვით და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე
Nazira Kakulia – Georgian Institutional Environment Assessment by WGI Indicators **79**
and its Impact on Economic Growth (Expanded Summary)
მურმან ცარციძე – ეფექტიანი დასაქმება-ადამიანის კეთილდღეობისა და **5**

ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი საქართველოში <i>Murman Tsartsidze</i> – Effective Employment-the Key Factor in Human Welfare and Economic Growth in Georgia (Expanded Summary)	82 97
<i>მაღნაზ ჩიქობავა</i> – უზრუნველყოფს თუ არა ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა ფასების სტაბილიზაციას? <i>Malkhaz Chikobava</i> – Does Inflation Targeting Provide Price Stabilization? (Expanded Summary)	100 110
საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები – INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	
<i>ნონა კავთარაძე</i> – საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ტენდენციები 2018 წელი <i>Nona Kavtaradze</i> – Foreign Trade Trends of Georgia in 2018	113 117
დოქტორანტებისა და მაგისტრანტების სამეცნიერო ნაშრომები SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL STUDENTS AND UNDERGRADUATES	
<i>Rusuduan Chitava</i> – Value Creation in the Insurance Sector of Georgia <i>რუსუდან ჭითავა</i> – ეკონომიკური ღირებულების შექმნა საქართველოს სადაზღვევო სექტორში (ვრცელი რეზიუმე)	120 128
<i>ირაკლი ასლანიშვილი</i> – ეკონომიკური წესრიგის ჩარჩო პირობების როლი ვიშეგრადის ქვეყნებში ბიზნეს გარემოს განვითარებაში <i>Irakli Aslanishvili</i> – The Role of the Framework of Economic Order in the Development of Business Environment in Visegrad Countries (Expanded summary)	131 141
<i>სალომე სილაგაძე</i> – უმაღლესი განათლება და მიგრაცია: ახალგაზრდების მიგრაციის ზოგიერთი ასპექტი <i>Salome Silagadze</i> – Tertiary Education and Migration: Some Aspects of Youth Migration (Expanded summary)	144 148
<i>ინეზა ვაწაძე</i> – სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა და გამოწვევები რაჭაში <i>Ineza Vatsadze</i> – Current State and Challenges of Tourism Business Development in Racha (Expanded summary)	149 156
საიუბილეო ღონისძიებები	158
ANNIVERSARY EVENTS	158

პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი და საერთაშორისო-ანალიტიკური შერნალი “ეკონომისტი” იუბილარია

პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი იუბილარია. მას დაარსებიდან 75 წელი შეუსრულდა. ეს გზა მან, წინააღმდეგობების მიუხედავად, ღირსეულად განვლო და ახლაც წარმატებით აგრძელებს იმ ტრადიციებს, რომელსაც მისმა პირველმა თაობამ ჩაუყარა საფუძველი, ინსტიტუტის დამაარსებლის, აკადემიკოს **პაატა გუგუშვილის**, მეთაურობით.

ინსტიტუტი ოფიციალურად 1944 წლის 29 ივნისს დაფუძნდა. სწორედ ამიტომაც, 2009 წელს ინსტიტუტის დირექციისა და სამეცნიერო საბჭოს გადაწყვეტილებით, 29 ივნისი ინსტიტუტის **დაარსების დღედ** გამოცხადდა და მას შემდეგ ამ დღეს არა ერთი დონისძიება შედგინა. ამის დასტურია დღევანდელი დღეც.

ინსტიტუტის დაარსების სათავეებთან იდგნენ, მის პირველი სამეცნიერო საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდნენ გამომჩენილი ქართველი მეცნიერები: პროფესორი **პაატა გუგუშვილი**, აკადემიკოსი **სიმონ ჯანაშია**, აკადემიკოსი **ნიკო კეცხოველი**, პროფესორები: **ფილიპე გოგიჩაიშვილი**, **გიორგი გეხტმანი** და **ნიკოლოზ ქოიავა**, დოცენტები: **აკაკი კაკაბაძე**, **იოსებ ბაჯაძე**, **ნიკო იაშვილი**, **ივანე ჯაში**, **ლუარსაბ კარბელაშვილი**, **ნიკოლოზ ტყეშელაშვილი**, **ირაკლი მიქელაძე** და სხვები.

ინსტიტუტის პირველი მეცნიერი თანამშრომლები იყვნენ: **პაატა გუგუშვილი**, **აკაკი კაკაბაძე**, **ნიკოლოზ იაშვილი**, **იოსებ ბაჯაძე**, **ივანე ჯაში**, **ლევან ასათიანი**, **ლუარსაბ კარბელაშვილი**, **ნიკოლოზ ტყეშელაშვილი**, **ნიკანდრო ჯაკობია**, **შურა მარგველაშვილი**, **ია ყიფშიძე**, **მარი კაპანელი**.

ინსტიტუტის პირველი და 32 წლის მანძილზე უცვლელი დირექტორი იყო აკადემიკოსი **პაატა გუგუშვილი**. შემდეგ დირექტორები იყვნენ: აკადემიკოსი **აფთანიძე გუნია**, აკადემიკოსი **ვლადიმერ პაპავა**, პროფ. **გიორგი წერეთელი**. აუცილებელია აღინიშნოს ინსტიტუტის მიღწევებში მათი განსაკუთრებული დამსახურების შესახებ, როგორც სამეცნიერო მოღვაწეობის, ისე ორგანიზაციული საქმიანობის მიხედვით.

ასევე უნდა აღინიშნოს ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილეების – პროფესორების: **ლევ ჩიქავას**, **თამაზ ჩიკვაიძის**, **თეიმურაზ ბერიძის**, **თინა ჩხეიძის**; ეკონომიკის დოქტორების **თენგიზ ხოშტარიასა** და **თამაზ აქუბარდიას** მნიშვნელოვანი როლის შესახებ.

წლების განმავლობაში არაერთი თაობა შეიცვალა, რომელთაც დღემდე ღირსეულად და წარმატებით მოიტანეს ინსტიტუტის ტრადიციები, გაამდიდრეს იგი დროის მოთხოვნათა შესაბამისად. თითოეული მათგანის დასახელება ახლა შორს წავიყვანს, თუმცა ინსტიტუტის 75 წლისთავთან გამოცემულ წიგნში, რომელიც თქვენ გადმოგეცათ, ყველაზეა საუბარი.

ეკონომიკის ინსტიტუტის თანამშრომლების მიერ გამოცემულია მრავალი ნაშრომი. მათგან აღსანიშნავია აკადემიკოსების **პაატა გუგუშვილის**, **აფთანიძე გუნია**ს, **ვასილ ჩანტლაძის**, **ვლადიმერ პაპავასა** და **საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის** **წევრ-კორესპონდენტის** **ლევ ჩიქავას**, პროფესორების: **გიორგი წერეთლის**, **რამაზ აბესაძის**, **გიორგი პაპავას**, **როზეტა ასათიანის**, **თამაზ ჩიკვაიძის**, **ალფრედ კურატაშვილის**, **ვახტანგ ბურდულის**, **გიორგი ბერულავას**, **მურმან კვარაცხელიასა** და სხვათა მონოგრაფიები. მნიშვნელოვანია “ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების” კრებულის (მთავარი რედაქტორი **პაატა გუგუშვილი**)

ვილი) თხუთმეტი ტომის, კრებულის – “ეკონომიკა” – ექვსი ტომის, ნაშრომთა კრებულის “საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში” ოთხი ტომის (მთავარი რედაქტორი პროფ. გიორგი წერეთელი), “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებულის” თერთმეტი ტომის (მთავარი რედაქტორი პროფ. რამაზ აბესაძე), მოსახარებების, წინადადებებისა და რეკომენდაციების კრებულის – “საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება” (რედაქტორი პროფ. რამაზ აბესაძე) საერთაშორისო და ეროვნული კონფერენციების კრებულების 12 ტომის გამოცემა (რედაქტორი პროფ. რამაზ აბესაძე) და სხვა.

ინსტიტუტში მეცნიერთა საქმიანობა ორ ძირითად – ფუნდამენტურ (თეორიული) და გამოყენებით მიმართულებად იყოფა. წინა ხუთი წლის განმავლობაში სამეცნიერო-კვლევითი თემატიკა მოიცავდა შემდეგ ძირითად პრობლემებს: საბაზრო ეკონომიკის სრულყოფის თეორიული პრობლემები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში; თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობის მიზეზები და დაძლევის გზები; პოსტკომუნისტური ქვეყნის ეკონომიკაზე გლობალიზაციის გავლენის შედეგები; საქართველოს მაკროეკონომიკური, სექტორული, რეგიონული და სტრუქტურული განვითარების აქტუალური პრობლემები; ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში; საერთაშორისო-ეკონომიკური ურთიერთობების სრულყოფის მიმართულებები და გზები საქართველოში; საქართველოს საფინანსო და საბანკო სისტემის სრულყოფის პრობლემები; საქართველოში უმუშევრობისა და სიღარიბის დონის შემცირების მექანიზმის შემუშავება და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის მიმართულებებისა და გზების განსაზღვრა; საჯარო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში; მდგრადი ეკონომიკური განვითარების პრობლემები საქართველოში; აგრარული სექტორის განვითარების გზები და მიმართულებები საქართველოში და სხვა.

ამჟამად ინსტიტუტი მუშაობს შეიდწლიან პროექტზე – “ვეროინტეგრაცია და ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების პრობლემები საქართველოში.” აღნიშნული პროექტი მთლიანად ეხმიანება მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესებს, ესაა ეკონომიკის ინოვაციური და მდგრადი განვითარების, მწვანე და წრიული ეკონომიკის პრობლემები და სხვა.

დღევანდელი კონფერენციის თემატიკაც სწორედ ამ პრობლემებს ეხმიანება, რომელთაც ღრმა ცვლილებები შეაქვთ ეკონომიკურ სისტემაში და რომელთა გაუთვალისწინებლობა კაცობრიობას კატასტროფით ემუქრება.

დიდია ეკონომიკის ინსტიტუტის დამსახურება სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების აღზრდის საქმეში. ქვეყნის სამეცნიერო კადრებით შევსება ხდებოდა მისი ასპირანტურის კურსდამთავრებულებით. 2006 წლამდე ეკონომიკის ინსტიტუტში ფუნქციონირებდა სამეცნიერო ხარისხების მიმნიჭებელი სპეციალიზებული საბჭოები (თავმჯდომარეები იყვნენ აკადემიკოსები პაატა გუგუშვილი, ავთანდილ გუნია და ვლადიმერ პაპავა, პროფესორები გიორგი წერეთელი და რამაზ აბესაძე).

ბოლო ათი წლის განმავლობაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა ინსტიტუტის საქმიანობის საერთაშორისო აღიარების მიმართულებით:

- თითქმის გასამაგდა გამოცემული ნაშრომების (მონოგრაფიების, ბროშურების, სამეცნიერო და პუბლიცისტური სტატიების) რაოდენობა, რომელთაგან დიდი ნაწილი გამოცემულია საზღვარგარეთ, მათ შორის იმფაქტ-ფაქტორის მქონე ჟურნალებში;

- გამოიცემა:

1. საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური სამეცნიერო, ბეჭდურ-ელექტრონული ჟურნალი „ეკონომისტი“ (დაარსდა 2009 წელს), რომლის საიუბილეო

თარიღი 10 წლისთავი წელს აღინიშნება. ჟურნალის რეიტინგის ზრდაზე მიუთითებს ის რომ 2016 წლიდან იგი ინდექსირებულია დიდ საძიებო ბაზაში ERIH PLUS-ში. მის სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს შემადგენლობაში შედიან როგორც საქართველოს, ისე მსოფლიოს საუკეთესო წარმომადგენლები. მაგალითისათვის საკმარისია დავასახელოთ გამოჩენილი მეცნიერ-ეკონომისტი, გაეროს გენერალური მდივნის სპეციალური მრჩეველი, კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, ჩვენი უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი **ჯეფრი საქსი**. დღეისათვის გამოცემულია ჟურნალის 50 ნომერი. მისი არსებობის 10 წლიანი პერიოდის განმავლობაში მან დიდი წვლილი შეიტანა ინსტიტუტის პოპულარიზაციაში, მისი საერთაშორისო ურთიერთობებში ჩართვის გაძლიერებაში.

ვუსურვოთ ჟურნალს შემდეგი წარმატებები.

2. პერიოდული გამოცემა „**პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული**“ (დაარსდა 2008 წელს). გამოიცა 11 ტომი;

3. საერთაშორისო კონფერენციების ბეჭდურ-ელექტრონული მასალათა კრებულები;

4. საერთაშორისო ინტერნეტ-კონფერენციის მასალათა ელექტრონული კრებულები;

5. საიუბილეო ბროშურები და სხვ.;

6. ინსტიტუტის თანამშრომლებმა (პროფ. **გიორგი ბერულავამ** და აკადემიურმა დოქტორებმა **თეა ლაზარაშვილმა** და **თემურ გოგოხიამ**) მოიპოვეს რუსთაველის ფონდის გრანტი.

• 2009 წელს დაფუძნდა ინსტიტუტის სადისკუსიო დარბაზი, რომელშიც მონაწილეობენ ჩვენი ქვეყნის და საზღვარგარეთის მეცნიერ და პრაქტიკოს ეკონომისტთა საუკეთესო წარმომადგენლები;

• ინსტიტუტის ინიციატივით უნივერსიტეტის აკადემიურმა საბჭომ დააარსა პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემია ეკონომიკური მეცნიერების დარგში. მისი პირველი ლაურეატები გახდნენ პროფესორი **სოლომონ პავლიაშვილი** და ეკონომიკის დოქტორი **ზურაბ გარაყანიძე** წიგნისათვის;

ვულოცავ მათ ამ დიდ წარმატებას. დღეს მათ გადაეცემა შესაბამისი დიპლომი ლაურეატისა.

• ინსტიტუტი გამოსაცემად ამზადებს “დიდ ქართულ ეკონომიკურ ენციკლოპედიას”;

• გაძლიერდა ინსტიტუტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და სხვ.;

• ინსტიტუტი ზედიზედ ორჯერ (2009 და 2010 წლებში) გამოცხადდა წლის საუკეთესო სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებად საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგში, რომელსაც ავლენდა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად. რის შემდეგაც ასეთი კონკურსი აღარ ჩატარებულა ინსტიტუტების უნივერსიტეტებთან შეერთების გამო.

• გაძლიერდა საერთაშორისო სამეცნიერო ურთიერთობები. ინსტიტუტს კავშირი აქვს ისეთ სამეცნიერო და სასწავლო ცენტრებთან, როგორიცაა: კოლუმბიის უნივერსიტეტი (ნიუ-იორკი, აშშ); რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი (მოსკოვი, რუსეთი); ნიუ იორკის უნივერსიტეტი (ნიუ-

იორკი, აშშ); კალიფორნიის უნივერსიტეტი (ბერკლი, აშშ); კალიფორნიის უნივერსიტეტი (დევისი, აშშ); კალიფორნიის უნივერსიტეტი (ლოს ანჯელესი, აშშ); კალგარის უნივერსიტეტი (კანადა); ბერგენის უნივერსიტეტი (ნორვეგია); კეპლერის უნივერსიტეტი (ავსტრია); ტრინიტის უნივერსიტეტი (ირლანდია); ჰერიოტ-ვოტის უნივერს (დიდი ბრიტანეთი); ლონდონის უნივერსიტეტი (დიდი ბრიტანეთი); ლონდონის ეკონომიკის სკოლა (დიდი ბრიტანეთი); ვენის ეკონომიკისა და ბიზნესის უნივერსიტეტი (ავსტრია); გენტის უნივერსიტეტი (ბელგია); პოზნანის უნივერსიტეტი (პოლონეთი); იოანე პავლე მეორის სახელობის ლუბლინის კათოლიკური უნივერსიტეტი (პოლონეთი); ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი (კიევი, უკრაინა); ტელ-ავივის უნივერსიტეტი (ისრაელი); ევროპული უნივერსიტეტის ინსტიტუტი (იტალია); ერასმუსის უნივერსიტეტი (ნიდერლანდები); ეკონომიკური ურთიერთობების ინსტიტუტი (ლონდონი, დიდი ბრიტანეთი); ვილნიუსის უნივერსიტეტი (ვილნიუსი, ლიეტუვა).

2019 წელს ინსტიტუტი გახდა გაეროს UN Sustainable Development Solutions Network (UN SDSN)-ისა და Education Academia Stakeholder Group (EASG)-ის წევრი.

და მაინც, ძირითადი დამსახურება ინსტიტუტის თანამედროვე თაობისა არის ის, რომ ქვეყანაში წარსულში არსებული ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე ინსტიტუტი გადაურჩა დახურვას, თანამშრომელთა დათხოვნას ასაკის გამო, უხელფასობას, შენობის დაკარგვას და კიდევ უფრო გაამდიდრა და გააძლიერა ინსტიტუტის ისედაც მდიდარი სამეცნიერო ტრადიციები.

დაბოლოს, არ შეიძლება არ ითქვას იმის შესახებ, რომ ინსტიტუტის წარმატებები, უპირველესოვლისა, დამსახურებაა ინსტიტუტის თანამშრომლების, რაც გამოიხატება მათ მეცნიერულ საქმიანობაში, ისე ურთიერთმხარდაჭერისა და სოლიდარობაში, რისთვისაც მათ მადლობა მინდა გადავუხადო.

მადლობა მინდა გადავუხადო ყველა მათ ვინც წინააღმდეგობათა გადალახვასა და წარმატებების მიღწევაში მხარს გვიჭერდა და გვეხმარებოდა. უპირველეს ყოვლისა, მინდა აღვნიშნო უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობის შესახებ. ყოფილმა ხელმძღვანელობამ (რექტორები ბატონი **ალექსანდრე კვიტა-შვილი** და **აკადემიკოსი ვლადიმერ პაპავა**, **კანცლერი დავით ჩომახიძე**) ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ უნივერსიტეტში არსებული სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები შენარჩუნებულიყო და განვითარებულიყო. ახალი ხელმძღვანელობა (რექტორი პროფესორი **გიორგი შერვაშიძე**, **კანცლერი პროფესორი ნუნუ ოვსიანიკოვა**) ყველაფერს აკეთებენ ინსტიტუტების უნივერსიტეტში სრული ინტეგრაციისა და განვითარებისათვის. უნივერსიტეტის ადმინისტრაციის, მისი დეპარტამენტებისაგან ყოველთვის იგრძნობოდა და იგრძნობა თანადგომა და დახმარება.

მადლობა მინდა გადავუხადო საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ხელმძღვანელობას (პრეზიდენტი აკადემიკოსი **გიორგი კვესიტაძე**) სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების შენარჩუნებისა და განვითარების მიმართულეებით გაწეული საქმიანობისათვის. განსაკუთრებული მადლიერების გრძნობა მინდა გამოვხატო საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის, გამოჩენილი მეცნიერის, აკადემიკოს **როინ მეტრეველის** მიმართ, რომელსაც კარგად ესმის ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე მდგარი პრობლემები და ყოველმხრივ თანადგომას გამოხატავს მათ გადასაჭრელად.

მადლობა მინდა გადავუხადო ეკონომიკურ საზოგადოებას, აკადემიკოს **ავთანდილ სილაგაძისა** და სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის

აკადემიკოსის, **ნოდარ ჭითანავას**, მეთაურობით, რომელთა გვერდში დოგმა და დახმარება ჩვენთვის შეუფასებელია.

მადლობა მინდა გადავუხადო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ხელმძღვანეობასა (პროფესორი **გიორგი ლაღანიძე**) და პროფესორას მხარდაჭერისა და თანადგომისათვის.

მადლობა და არდავიწყება ამ ქვეყნიდან წასულ ინსტიტუტის თანამშრომლებს.

ინსტიტუტის 75-ე წლისთავზე ახლანდელ თაობას შეუძლია იამაყოს, რომ მათ, სერიოზული საფრთხეების მიუხედავად, შეძლეს არათუ შეენარჩუნებინათ ინსტიტუტი და წინაპართა ტრადიციები, არამედ კიდევ უფრო გაეძლიერებინათ და გაემდიდრებინათ იგი.

კიდევ უფრო დიდი წარმატებები ვუსურვოთ მას მომავალში.

რამაზ აბესაძე

**ინსტიტუტის დირექტორი, სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი**

გუბერნიისარგუმენტის ეკონომიკა- ECONOMY OF NATURE USE

Ramaz Abesadze
Doctor of Economy, Professor

ALTERNATIVE ENERGY¹

Summary. Nowadays concerning to energy sector still stands strictly two the most important problems:

1. Exhaustion of traditional sources of energy and
2. Protection of environment from energetic contamination.

Into this work is studied the both problems throughout the world modern status and conditions. Also in the work has analyzed the possibilities for development of renewable and alternative energies in Georgia.

Key words: *Alternative Energy, Hydropower, Solar power, Wind energy, Geothermal energy.*

Introduction

The energetic sector is the biggest consumer of energy resources. Nowadays the most of energy resources that have used are unrenovable, and after a certain period that resources won't exist. Thus, the agenda is the task of searching alternative energy resources. Energy is also the biggest pollutant of environment which requires the creation of clean energy technologies. Nowadays, the world has made a quite huge steps in that direction, but much more should be done in the future.

Alternative energy, unlike traditional, includes technologies that focus on traditional energy changing and environmentally friendly development. It is based on the use of renewable energy sources (solar, wind, tides, waves, geothermal and biomass energy) and some non-renewable resources (atomic and hydrogen power), as well as energy of saving technologies. Since water energy belongs to renewable energy, it can also be a source of alternative to energy.

Renewable energy resources

Hydropower. The most important between renewable energy sector is hydropower. People use water for energy from immemorial time by means of water wheels. Water mills are preserved in almost unchanged form. The energy base of manufacture production was water energy. At the beginning of the 19th century steam engines stirred the water wheel, but after discovery of electricity covering long distances, water engines had been returned its necessity of owing to hydro-turbines invention.

One of the first places in Georgia's natural wealth occupying by the hydropower resources. Extremely abundant atmospheric sediments and mountain relief have conditioned enormous reserves of water. Georgia is one of the first in the world according to hydropower resources on its territory. The use of water energy in Georgia has centuries-old history. However, the use of hydro power resources is in a very low level. At present, it is only used 10-12 percent of all technical hydropower potential. If we compare these indicators to the analog indicators of different countries of the world, we can assure that the level of hydro-energy resources development in Georgia is very low point, for example, Japan uses 65 percent of hydropower, Italy-71, Sweden-82,5, France-89,5, Switzerland - 90. According to the use of hydro energy, the world leaders are China, Brazil, the US, Canada and Russia.

¹ The factual material in the work is taken from the following literature sources and Internet resources.

Solar power. The sun is a huge source of energy, with a capacity of 4.1023 kW, and the Earth gets only a small part - 1014 kW. On average one kW solar energy comes per square meter of the earth, though, that indicator is uneven in different locations.

Solar energy can be used to produce both heat and power. The first helio-equipment in the world had been produced in January 6, 1952. Since then the thousands of helio-tools have been invented, from the simplest boilers to the large (several thousand square meters) parabolic mirror concentrations (in the middle of them the temperature reaches 2500-3500°) and the solar tower type power plants with a capacity of several tens of MW. According to the use of solar energy the leaders in the world are Germany, Italy, USA, China, Japan and by according to solar concentrations - Spain, USA, Algeria, Egypt, Morocco, Australia.

Solar energy transformation into thermal energy had begun in Georgia in the late 40s and early 50s of the last century. In 1950, the thermal helio-plant was successfully used, its coefficient was 45%. In 1955-1957, 17 water heater helio- plants were installed in different regions of Georgia with total area of collectors - 1600m². In 1959 on the basis of Tbilisi Zoo-Veterinary Institute was built the solar light concentrator, to treat the eggs into incubator. Under the conditions of Georgia, solar power can be used to provide with energy distant and small populated villages, shepherds, geological and mining works, military-field zones, telecommunication stations and emergency situation centers in the higher mountainous areas. The territory of Georgia is considered as a territory, where appropriate and economically justified is the use of solar radiation as a source of energy. The best conditions for this are on the adjacent areas of the Black Sea, as well as the lowlands of Eastern and Southern Georgia and some other the Caucasus regions.

Wind energy. Wind energy plays an important role in the overall balance of world natural resources. Wind energy has been used since ancient times. Initially it was used in the navigation, and then to replace human muscle strength. The earliest wind engines had been built in Egypt and China. Nowadays in Egypt remains the ruins of windmills. Wind engines have been greatly used in western Europe to bring water to break seeds, and make various machine work. Nowadays wind power is also used to get electricity. High capacity of the wind power plants of vertical axis are considered to be more prospective.

The installed capacity of wind power plants in the world will gradually grow. Theoretical resources of that in Georgia are 10¹² kWh, economically justified can be considered 2-3 billion kWh. The largest wind turbine in the world is located in Hawaii, is the height of a 20-storey building and its wing is the size of the standard football stadium. Today, one of the most successful countries in the usage of wind energy is Denmark, where 28% of electricity is derived from wind energy, and by 2020 it is expected to increase up to 50%. Currently, there are about 1500 wind power plants. According to the use of wind energy in the world leaders are: China, US, Germany, Spain, India.

In Georgia, there are several promising places for construction of wind power plants: Poti (capacity - 50 MW, output - 110 mln kWh), Chorokhi (50 MW, 120 mln kWh), Kutaisi (100 MW, 200 mln kWh), Gori-Kaspi (200 MW, 500 mln kWh), Paravani (200 MW), Mta-Sabueti (150 MW, 450 mln kWh), Mta-Sabueti (600 MW, 2000 mln kWh), 500 mln kWh), Samgori (50 MW, 130 mln kWh), Rustavi (50 mg) Wt, 150 mln kWh). Total capacity - 1450 MW are one of the most promising places for construction of wind power plants in Georgia.

The commercial wind power plant “Kartli” with six turbines has been put into service in Gori, it is the first not only in Georgia but in the whole Transcaucasia steadily producing electricity. Its construction was made possible by support of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the European Union as well as with assistance of other international donors.

Geothermal energy is the energy in the heart of the Earth. In the middle of the Earth is a scorching mass and its intensity even exceeds the solar temperature. Those heat and energy erupt on the surface of the earth in the form of volcanoes and geysers. The usage of that ener-

gy, besides the arrangement of baths, became possible for other means too. Nowadays 10% of energy in the world is derived from geothermal energy and it is usually used for heating and electricity.

In Iceland, where there are strict conditions in winter, there are furious soil and fiery waters, 87% of the country's heat and 25% of its electricity are obtained from geothermal energy. Geothermal energy is currently used in over 25 countries around the world, including the USA, Philippines, Indonesia, Mexico, Italy, New Zealand, China, Japan, Russia, Israel, etc.

Georgia is rich in geothermal waters. Currently, there are found 300 water springs with 30-110 °C temperature that is equivalent to 500 thousand tons of conventional fuels. Using such quantity of geothermal waters will save 2 million tons of fuel a year.

The practical application of thermal waters has begun in Georgia since 1973. Tbilisi, Zugdidi, Samtredia and some other towns were supplied with thermal water. In 1993, almost all of the mine operations were suspended, except the resources of Tbilisi lake Lisi. According to the modern level of hydrogeological study, geothermal waters prognostic reserves in Georgia reaches 250 million M3 per year. More than 250 natural and artificially drilled springs are known today in which the geothermal water temperature varies between 30-1100°C and the total debit reaches 160 thousand m3 per day. These water resources are grouped in 44 deposits. Out of these on 350 m2 there are wells where water temperature is 850 °C and more. Over 80% of geothermal deposits are located in western Georgia. 9 productive, 7 reinjective and 3 observation wells can be considered as suitable for operation in Zugdidi-Tsaishi geothermal field. It has been established that there are two independent thermo water containing horizons on the deposits which can be stable of the reinjecting of 30 thousand m3 thermal water per day.

The energy of the sea and ocean waves. The sea and ocean tidal energy drives turbines, generators and gives electricity. The sea waves do not depend on weather. Additional benefit for population are the bridges and roads that are created to arrange the stations. France, the UK, Canada and Russia have the potential to generate energy through waves, but that means of energy development is still at the initial stage, there are only 2 commercial utilities in the world, one in France, other in Canada, and one experimental station operates in Russia.

Non-traditional energy resources

Atomic energy is used for the generation of electricity in nuclear power plants (AES), as well as atomic submarines and atomic ice capacities, there are also attempts to use nuclear energy in the space satellites. According to the energy generated, there are the nuclear power plants which generate only electricity; The atomic thermal power plants that generate both electric and thermal energy; The thermal power atomic stations which generate only thermal energy. In the twentieth century, the usage of atomic energy had been rapidly grown, but disaster which were happened in the different areas of the world reduced its consumption. However, it is not ruled out in the future that its consumption will increase in terms of growing its security provision, because it is an inexhaustible source of energy. Humanity at first started using the biomass energy for heating and preparation of food. The burning fire for scare animals had been the first practical usage of the biomass energy.

In the direction of the use of biogas energy nothing important had been done in Georgia, however, there is a real potential of it. It is possible to construct a plant-based large-scale equipment and generate biogas energy or to produce small (for concrete family usage) equipment in which the population can provide the energy themselves. In the first direction, on the base of biothermal treatment plant, of municipal wastes it is possible to obtain biogas through special equipment. In the second direction, by the firm "Constructor" has been prepared a project of 7-10 m3 biogas plant which owner can use for own way. The use of biomass energy in the world is led by: USA, Brazil, China, Germania, Sweden.

Black Sea energy resources. Here, along with chemical and hydrological resources, energy resources are represented as a hydrogen sulfide, methane and propane in the seawater,

which is about 8 billion tons and the renewable part of hydrogen sulfur is ten million of tons. The Black Sea also has a great potential of efficient cold source of heating. The water temperature is 6-8 °C at 31 m deep and it is continuous throughout the year. The world developed different ways of getting water from hydrogen sulfide, but mankind has no the perfect method of its usage yet.

Very interesting is the **synergic concept of energy development** that implies the combined use of energy types in order to make more energy efficiency than in their separate usage. The synergic concept does not mean cogeneration, ie. getting the several types of energy from one type of it. It is possible to consider sun-wind, sun-hydro, wind-hydro, sun-hydro-synergistic power plants as well as the wind-warming synergic power plants. The effect in that case is achieved by simultaneously using different types of energy to fill the deficiencies which is accompanied by the usage of energy separately. For example, the wind power plant works only when it is windy and it does not necessarily coincide with the requirements of the electricity system, as well as the solar power plant. Their usage long with hydrocarbon power plants at the same time explains these deficiencies. It is possible to consider many examples of synergic processes.

Sun - wind -hydro power plant in Georgia is intended to be constructed in Tianeti district, in the village of Begelawhere wind or solar power can be used to pump water to 100, and dropping at 700 sq.m. For the construction of a wind-heating synergic station, the area of Mta - Sabueti where wind capacity is 500-700 MW, and the number of hours used is 5000 hours, the average wind speed at 40 m height is 12.1 m / s.

Environmentally friendly technologies facilitate efficient usage of resources as well as the protection and preservation of natural resources.

The future belongs to such a production line that is characterized by low energy and material capacity. Ecologically clean technologies include processes aimed at reducing adverse environmental impacts and promoting rational use of natural resources. In that respect, the largest role along with non-traditional energy has the energy of saving technologies that are focused on the reduction of energy capacity resulting in the rational use of energy resources and the reduction of the number of harmful substances launched in nature.

Conclusions

1. In the modern stage, there are two main problems which are strictly related to energy:
 1. Exhaustion of energy and 2. Environmental protection against energy pollution;
2. The energy sector is the largest consumer of energy resources. Nowadays the most of using energetic resources are unrenovable, and after a certain period of time that resources won't exist. Thus, on the agenda there is a problem of searching of alternative energy resources. The producing of energy resources is also the biggest pollutant of environment which requires the creation of clean energy technologies.
3. The alternative energy, unlike traditional, includes technologies focused on changing traditional energy and developing ecologically pure products. The alternative energy is based on renewable energy sources (solar, wind, tidal, waves, geothermal energy, biomass energy) and some non-renewable resources (atomic and hydrogen power systems) as well as energy saving technologies. Since water energy belongs to renewable energy, it can also be an alternative resource of energy.
4. The electricity that generating in the world by hydropower plants is increasing year by year. In 2015, hydro energy has provided 60 per cent of renewable electricity and 16 per cent of total output.
5. Georgia is one of the first state in the world according to hydropower resources on its territory.

6. The use of water energy in Georgia has centuries-old history. However, the level of hydro power consumption in Georgia is in a very low level.
7. According to the usage of hydroelectric power the world's leaders are: China, Brazil, USA, Canada, Russia.
8. The sun is a huge source of energy. The solar energy can be used to produce both heat and power. According to the usage of solar energy the world's leaders are: Germany, Italy, USA, China, Japan and according to solar concentrations - Spain, USA, Algeria, Egypt, Morocco, Australia.
9. The territory of Georgia is deemed to be a territory where the solar radiation is economically justified as a profitable source of energy. The best conditions for its usage are on the adjacent areas of the Black sea as well as the lowlands of eastern and southern Georgia and the Caucasus regions.
10. Wind energy plays an important role in the overall balance of world natural resources. The installed capacity of wind power plants in the world will gradually grow.
11. Nowadays, one of the most successful countries in the use of wind energy is Denmark, where 28% of electricity is derived from wind energy and by 2020 it is expected to increase up to 50%. Currently, there are about 1500 wind power plants. According to the use of wind energy the world's leaders are: China, the US, Germany, Spain, India.
12. The theoretical resources of wind energy in Georgia are equal to 1012 kWh of which 2-3 billion kWh can be considered economically justified. In Georgia there are some advantageous places for construction of the wind power plants.
13. The commercial wind power plant “Kartli” with six wind turbines has been put into service in Gori, which is the first not only in Georgia but in the whole Transcaucasia and steadily produces electricity.
14. 10% of the world's energy is derived from geothermal energy, the geothermal energy is usually used for heating and electricity. It is currently used in up to 25 countries around the world, including: the USA, Philippines, Indonesia, Mexico, Italy, New Zealand, China, Japan, Russia, Israel, etc.
15. Georgia is rich in geothermal waters. Currently, there are found 300 water sources having 30-110 ° C water temperature which is equivalent to 500 thousand tons of conventional fuels. The practical application of thermal waters started in Georgia in 1973. Tbilisi, Zugdidi, Samtredia and some other towns were supplied with thermal water. In 1993, almost all of the deposits were exploited, except for the deposit at Tbilisi Lisi lake.
16. France, the UK, Canada and Russia have the potential to produce energy by wave tides, but that means of energy is still at the initial stage of development. Nowadays there are only 2 commercial power plants in the world;
17. The usage of biomass energy in the world is led by: the USA, Brazil, China, Germany, Sweden.
18. In the direction of biogas energy, nothing has been done in Georgia yet, but there is a real potential for its development.
19. The prospect for Georgia is to use the energy resources of the Black sea. Here, along with chemical and hydrological resources, energy resources are represented by fuel gas in the seawater, such as hydrogen sulfide, methane and propane,
20. Environmentally clean technologies include processes aimed at reducing adverse environmental impacts and promoting rational use of natural resources. In that respect, the biggest role plays the alternative energy, the energy saving technologies which are focused on reducing energy efficiency and resulting in rational usage of energy resources and reduction of the number of launching harmful substances in nature.

References:

1. Abesadze R. 2014. Economic development and economic regress. Tbilisi, "Publishing House of the Institute of Economics named after Paat Gugushvili, TSU" (In Georgian)
2. Abesadze R. 1998. Problems of Energy Consequences by State of Georgia. Bulletin of the Academy of Sciences of Georgia. Economic Series, No. 3
3. Abesadze R. 2004. The energy ecological factor of economic development and the macroeconomic mechanism for the formation of the energy market in Georgia. Tbilisi, "Science" (in Georgian)
4. Abesadze R. 2012. Renewable and non-traditional energy resources. In the book "The Economy of Georgia". TB., "Siahle" (In Georgian)
5. Alternative Energy. 2018.<http://www.altenergy.org>
6. Blyadze M. 2015. Alternative energy sources. <http://mastsavlebeli.ge/?p=1367> (Georgian)
7. Chomakhidze D., Narmania, d. 2018. Environmental Challenges in the Energy Development of Georgia. Globalization and business. № 5 (In Georgian)
8. Mukhigulishvili G., Kvaratskhelia T. 2013. Renewable energy sources and energy efficiency. World Experience (Georgian)
http://weg.ge/sites/default/files/energiis_ganaxlebadi_cqaroebi.pdf
9. Prospects for solar energy in a solar country. 2010 (Georgian)
<https://www.radiotavisupleba.ge/a/2244248.html>
10. Prospects for the use of solar energy in Georgia. 2016
<https://www.radiotavisupleba.ge/a/mzis-energia-sakartveloshshi/27697527.html>
11. Twidell J. 2016. Renewable Energy Resources
<https://www.amazon.com/Renewable-Energy-Resources-John-Twidell-ebook/dp/B00S1DDA2S>
12. Экологически чистые технологии. 2018
<https://www.s-ge.com/ru/ekologiceski-cistye-tehnologii>
13. Энергосберегающие технологии и способы энергосбережения. 2008.
<https://ria.ru/eco/20081205/156573930.html>

Рамаз Абесадзе

Доктор экономических наук, профессор

АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ЭНЕРГЕТИКА²

Резюме. На современном этапе есть две важнейшие проблемы, тесно связанные с энергетикой:

1. Исчерпаемость традиционных энергоресурсов

2. Защита окружающей среды от энергетического загрязнения. В труде исследована, как одна, так и другая проблема, исходя из текущей ситуации в мире. Также анализируются возможности развития альтернативной и возобновляемой энергетики в Грузии.

Ключевые слова: Альтернативная энергетика, Гидроэнергетика, Солнечная энергия, Ветряная энергия, Геотермальная энергия.

Введение

Энергетика является крупнейшим потребителем энергоресурсов. На сегодняшний день большинство используемых энергетических ресурсов невозобновляемые и через некоторое время эти ресурсы перестанут существовать. Таким образом, на повестке дня стоит задача поиска альтернативных источников энергии. Добыча энергии также является самым большим загрязнителем окружающей среды, что требует создания энергоэффективных чистых технологий. На сегодняшний день во всем мире в этом направлении довольно много сделано, но в будущем предстоит сделать гораздо больше.

Альтернативная энергетика, в отличие от традиционной, включает технологии, ориентированные на замену существующей энергетики и развитие экологически чистых производств.

Она основывается на использовании возобновляемых источников энергии (энергия солнца, ветра, приливов, волн, биомассы, геотермальных вод), энергосберегающих технологий и некоторых невозобновляемых энергоресурсов (атомная и водородная энергетика).

Поскольку энергия воды относится к возобновляемым источникам энергии, ее также можно считать альтернативной.

Возобновляемые источники энергии

Гидроэнергетика. Наиболее важной из возобновляемых источников энергии является гидроэнергетика. Люди использовали энергию воды с незапамятных времен. Водяные мельницы сохранились практически в неизменном виде. В начале 19-го века паровые двигатели оттеснили водяное колесо, но после передачи электроэнергии на дальние расстояния, в результате изобретения гидротурбин, водяные двигатели снова вернули свое потерянное значение.

Одно из первых мест в природном богатстве Грузии занимают гидроэнергетические ресурсы. Чрезвычайно обильные атмосферные осадки и горный рельеф обусловили огромные запасы воды. Грузия является одной из первых в мире по гидроэнергетическим ресурсам на единицу территории. Использование энергии воды в Грузии имеет многовековую историю. Однако использование гидроэнергетических ресурсов

² Фактический материал в работе взят из ниже указанных литературных источников и интернет-ресурсов.

невелико. В настоящее время это всего 10-12 процентов от всего технического гидро-энергетического потенциала. Если мы сравним эти показатели с аналогичными показателями разных стран мира, мы можем убедиться, что уровень освоения гидроэнергетических ресурсов в Грузии очень низок, например, Япония использовала 65 процентов гидроэнергетики, Италия-71, Швеция -82.5, Франция - 89,5, Швейцария - 90.

По использованию гидроэнергии мировыми лидерами являются Китай, Бразилия, США, Канада и Россия.

Солнечная энергия. Солнце является огромным источником энергии мощностью 4,1023 кВт, а Земля получает лишь небольшую часть - 1014 кВт. В среднем солнечная энергия в один киловатт приходится на квадратный метр земли, хотя в разных местах этот показатель неравномерен.

Солнечная энергия может быть использована для производства тепла и энергии. Первые гелиоэлементы в мире появились 6 января 1952 года. С тех пор были изобретены тысячи гелиоинструментов, от самых простых котлов до больших (несколько тысяч квадратных метров) параболических зеркал (в центре которых температура достигает 2500-3500 °). и электростанции, типа солнечной башни мощностью несколько десятков МВт. По использованию солнечной энергии лидерами в мире являются Германия, Италия, США, Китай, Япония, а по солнечным концентрациям - Испания, США, Алжир, Египет, Марокко, Австралия.

Превращение солнечной энергии в тепловую началось в Грузии в конце 40-х - начале 50-х годов прошлого века. В 1950 году была успешно использована тепловая гелиоэлектростанция, ее коэффициент полезного действия составил 45%. В 1955-1957 годах в разных регионах Грузии было установлено 17 гелиоагрегатов с общей площадью коллекторов - 1600 м². В 1959 году на базе Тбилисского Зоо-Ветеринарного Института был построен концентратор солнечного света, предназначенный для обработки яиц в инкубаторе. В условиях Грузии солнечная энергия может использоваться для обеспечения энергией отдаленных, небольших населенных пунктов, пастушеских стойбищ, геологических и горных станций, военно-полевых сооружений, а также станций связи и чрезвычайных ситуаций в горных районах. Территория Грузии считается территорией, где целесообразным и экономически оправданным является использование солнечной радиации в качестве источника энергии. Наилучшие условия для этого находятся в прилегающих районах Черного моря, а также в низменностях Восточной и Южной Грузии, и в кавказских регионах.

Ветряная энергия. Энергия ветра играет важную роль в общем балансе мировых природных ресурсов. Энергия ветра использовалась с древних времен. Первоначально она использовалась в навигации, а затем для замены мышечной силы человека. Самый ранний ветродвигатель был построен в Египте и Китае. В Египте сейчас остаются руины ветряных мельниц. В Западной Европе ветровые двигатели широко использовались для подачи воды, разбивания семян и работы различных машин. В настоящее время энергия ветра также используется для получения электроэнергии. Высокопроизводительные ветряные электростанции вертикальной оси считаются более перспективными.

Установленная мощность ветряных электростанций в мире будет постепенно расти. Теоретические ресурсы этого в Грузии составляют 10¹² кВтч, экономически обоснованным можно считать 2-3 млрд кВтч. Самая большая ветряная турбина в мире, расположенная на Гавайях, имеет высоту 20-этажного здания, а ее крыло по размеру соответствует стандартному футбольному стадиону. Сегодня одной из наиболее успешных стран в использовании энергии ветра является Дания, где 28% электроэнергии получают из энергии ветра, и к 2020 году ожидается ее увеличение до 50%. В настоящее время насчитывается около 1500 ветроэлектростанций. По использованию энергии ветра в мире лидерами являются Китай, США, Германия, Испания, Индия.

В Грузии есть несколько перспективных мест для строительства ветряных электростанций: Поты (мощность - 50 МВт, Выработка - 110 млн кВтч), Чорохи (50 МВт, 120 млн кВтч), Кутаиси (100 МВт, 200 млн кВтч), Гори-Каспи (200 МВт, 500 млн кВтч), Паравани (200 МВт), Мта-Сабуэти (150 МВт, 450 млн. кВтч), Мта-Сабуэти (600 МВт, 2000 млн. кВтч), 500 млн. кВтч), Самгори (50 МВт, 130 млн. кВтч), Рустави (50 мг) Вт, 150 млн. кВтч). Общая мощность - 1450 МВт. Это одно из самых перспективных мест для строительства ветряных электростанций в Грузии.

Коммерческая ветряная электростанция «Каргли» с шестью турбинами была введена в эксплуатацию в Гори, которая является первой не только в Грузии, но и в Закавказье, стабильно производящим электроэнергию. Ее строительство стало возможным благодаря поддержке Европейского Банка Реконструкции и Развития (ЕБРР) и Европейского союза, а также других международных доноров.

Геотермальная энергия - это энергия в сердце Земли. Сердце земли представляет собой палящую массу, и ее интенсивность даже превышает солнечную температуру, тепло и энергия вспыхивают на поверхности земли в виде вулканов и гейзеров. Использование этой энергии, помимо обустройства бань, стало возможным и для других средств. 10% энергии в мире получают из геотермальной энергии, геотермальная энергия обычно используется для отопления и электричества.

В Исландии, где зимой строгие условия жизни, есть огненная почва и вода, 87% тепла страны и 25% электроэнергии получают из геотермальной энергии. В настоящее время геотермальная энергия используется более чем в 25 странах мира, включая США, Филиппины, Индонезию, Мексику, Италию, Новую Зеландию, Китай, Японию, Россию, Израиль и т. д.

Грузия богата геотермальными водами. В настоящее время найдено 300 водяных источников с температурой 30-110° С, что эквивалентно 500 тыс. тонн условного топлива. Использование такого количества геотермальных вод позволит сэкономить 2 млн.

Практическое применение термальных вод началось в Грузии с 1973 года. Тбилиси, Зугдиди, Самтредиа и некоторые другие города были обеспечены термальной водой. В 1993 году почти все горные работы были приостановлены, за исключением Тбилисского источника на озере Лиси. Согласно современному уровню гидрогеологических исследований, прогнозные запасы геотермальных вод в Грузии достигают 250 млн. М3 в год. Сегодня известно более 250 природных и искусственно пробуренных вод, в которых температура геотермальной воды колеблется в пределах 30-11000 ° С, а общий дебит достигает 160 тысяч м3 в день. Эти водные потоки сгруппированы в 44 месторождениях. Из них на 350 м2 имеются колодцы с температурой воды 850 0С и более. Более 80% геотермальных месторождений расположены на западе Грузии. 9 эксплуатационных, 7 возвратных и 3 наблюдательных скважин можно считать пригодными для эксплуатации на геотермальном месторождении Зугдиди-Цаиши. Установлено, что на месторождениях имеется два независимых термогерметизирующих горизонта, которые могут быть устойчивыми в случае повторного использования и равен 30 тыс. М3 термальной воды в сутки.

Энергия морских и океанских волн. Приливная энергия моря и океана приводит в движение турбины, генераторы и дает электричество. Морские волны не зависят от погоды. Дополнительным преимуществом для населения являются мосты и дороги, которые созданы для обустройства станций. Франция, Англия, Канада и Россия имеют потенциал для выработки энергии с помощью волн, поскольку это средство выработки энергии все еще находится на начальной стадии развития, в мире есть только 2 коммерческих предприятия: одно во Франции, другое в Канаде, и одна экспериментальная станция работает в России.

Нетрадиционные энергетические ресурсы

Атомная энергия используется для выработки электроэнергии на атомных электростанциях (АЭС), а также атомных подводных лодках и атомных ледовых емкостях, также предпринимаются попытки использования ядерной энергии на космических спутниках. Согласно произведенной энергии, есть атомная электростанция, которая производит только электричество; Атомная тепловая электростанция, которая вырабатывает как электрическую, так и тепловую энергию; Тепловая электростанция, которая генерирует только тепловую энергию. В двадцатом веке использование атомной энергии было быстрым, но несколько катастроф, в различных частях мира, сократила его потребление. Однако в будущем не исключено, что потребление атомной энергии увеличится с точки зрения обеспечения безопасности, поскольку это неиссякаемый источник энергии.

Человечество впервые начало использовать **энергию биомассы** для отопления, приготовления пищи. Костер для отпугивания животных, практически стал первым прецедентом использования энергии биомассы.

Что касается использования энергии биогаза, то в Грузии ничего важного не было сделано, однако потенциал есть. Можно построить заводское крупномасштабное оборудование и генерировать в нем энергию биогаза или производить локальное (семейное) оборудование, в котором население может само получать энергию. В первом направлении на базе биотермической очистной установки бытовых отходов биогаз можно получить с помощью специального оборудования. По второму направлению фирмой «Конструктор» был подготовлен проект биогазовой установки объемом 7-10 м³, который владелец может реализовать самостоятельно. Использование энергии биомассы в мире возглавляют: США, Бразилия, Китай, Германия, Швеция.

Энергоресурсы Черного моря. Здесь, наряду с химическими и гидрологическими ресурсами, энергетические ресурсы представлены в виде сероводорода, метана и пропана в морской воде, которая составляет около 8 миллиардов тонн, а возобновляемая часть сероводорода - несколько десятков миллионов тонн. Черное море также является эффективным холодным источником тепла с большим потенциалом. Температура воды составляет 6-8° С на глубине 31 м, и она непрерывна в течение всего года. Мир разработал разные способы получения воды из сероводорода, но ни один метод еще не совершенен.

Очень интересной является **синергетическая концепция развития энергетики**, которая подразумевает комбинированное использование типов энергии для повышения энергоэффективности, чем при их отдельном использовании. Синергетическая концепция не означает когенерацию, т.е. получение нескольких видов энергии из одного вида энергии. Можно рассмотреть солнечно-ветровые, солнечно-гидро, ветро-гидро, солнечно-гидро-синергетические электростанции, а также ветроэнергетические синергетические электростанции. Эффект в этом случае достигается за счет одновременного использования различных типов энергии для заполнения пробелов, что сопровождается использованием энергии отдельно. Например, ветряная электростанция работает только тогда, когда ветрено, и она не обязательно совпадает с требованиями системы электроснабжения, а также солнечной электростанции. Их использование наряду с углеводородными электростанциями одновременно объясняет эти недостатки. Можно рассмотреть много примеров синергетических процессов.

Солнечная ветро-гидроэлектростанция в Грузии предназначена для строительства в районе Тианети, в деревне Бегела, где ветровая или солнечная энергия может быть использована для перекачки воды до 100 и падения на 700 м. и количество используемых часов составляет 5000 часов, средняя скорость ветра на высоте 40 м составляет 12,1 м / с.

Экологически чистые технологии способствуют эффективному использованию ресурсов, а также защите и сохранению природных ресурсов.

Будущее принадлежит такому производству, которое характеризуется низкими энергетическими и материальными затратами. Экологически чистые технологии включают процессы, направленные на снижение негативного воздействия на окружающую среду и содействие рациональному использованию природных ресурсов. В этом отношении наибольшую роль наряду с нетрадиционной энергией играют энергосберегающие технологии, ориентированные на снижение энергоемкости, что приводит к рациональному использованию энергетических ресурсов и сокращению количества вредных веществ, выделяемых в природе.

Выводы

1. На современном этапе две основные проблемы тесно связаны с энергетикой: 1. истощение энергии и 2. защита окружающей среды от загрязнения энергией;
2. Энергетическая отрасль является крупнейшим потребителем энергоресурсов. Сегодня большинство используемых энергоресурсов являются невозобновляемыми, и через определенный период этого ресурса вовсе не будет. Таким образом, на повестке дня стоит проблема поиска альтернативных источников энергии. Добыча энергии также является крупнейшим загрязнителем окружающей среды, что требует создания технологий экологически чистой энергии.
3. Альтернативная энергетика, в отличие от традиционной, включает технологии, направленные на изменение традиционной энергетике и разработку экологически чистых продуктов. Альтернативная энергия основана на возобновляемых источниках энергии (солнечная энергия, энергия ветра, приливы, волны, геотермальная энергия, энергия биомассы) и некоторых невозобновляемых ресурсах (атомная и водородная энергетические системы), а также на энергосберегающих технологиях. Поскольку энергия воды относится к возобновляемым источникам энергии, она также может быть альтернативной энергией.
4. Производство электроэнергии в мире гидроэлектростанциями увеличивается с каждым годом. В 2015 году гидроэнергетика обеспечила 60 процентов возобновляемой электроэнергии и 16 процентов от общего объема производства.
5. Грузия является одной из первых в мире по гидроэнергетическим ресурсам на своей территории.
6. Использование энергии воды в Грузии имеет многовековую историю. Однако уровень потребления гидроэнергии в Грузии низок.
7. По использованию гидроэлектроэнергии в мире лидерами являются Китай, Бразилия, США, Канада, Россия.
8. Солнце является огромным источником энергии. Солнечная энергия может быть использована для производства тепла и энергии. По использованию солнечной энергии в мире лидерами являются Германия, Италия, США, Китай, Япония, а по солнечным концентрациям - Испания, США, Алжир, Египет, Марокко, Австралия.
9. Территория Грузии считается территорией, где высшее солнечное излучение, что экономически оправдано в ее использовании в качестве источника энергии. Наилучшие условия для этого находятся в прилегающих районах Черного моря, а также в низменностях Восточной и Южной Грузии и в кавказских регионах.
10. Энергия ветра играет важную роль в общем балансе мировых природных ресурсов. Установленная мощность ветряных электростанций в мире будет постепенно расти.
11. Сегодня одной из наиболее успешных стран в использовании энергии ветра является Дания, где 28% электроэнергии производится за счет энергии ветра, и к 2020 году ожидается ее увеличение до 50%. В настоящее время насчитывается около 1500

ветроэлектростанций. По использованию энергии ветра в мире лидерами являются Китай, США, Германия, Испания, Индия.

12. Теоретические ресурсы ветровой энергии в Грузии равны 1012 кВтч, из которых 2-3 млрд кВтч можно считать экономически оправданными. В Грузии есть несколько перспективных мест для строительства ветряных электростанций.

13. Коммерческая ветряная электростанция “Картли” с шестью ветряными турбинами была введена в эксплуатацию в Гори, которая является первой не только в Грузии, но и в Закавказье и стабильно производит электроэнергию.

14. 10% мировой энергии получают из геотермальной энергии, геотермальная энергия обычно используется для отопления и электричества. Геотермальная энергия в настоящее время используется в 25 странах мира, в том числе: в США, на Филиппинах, в Индонезии, Мексике, Италии, Новой Зеландии, Китае, Японии, России, Израиле и т. д.

15. Грузия богата геотермальными водами. В настоящее время найдено 300 источников воды с температурой воды 30-110° С, что эквивалентно 500 тысячам тонн традиционного топлива. Практическое применение термальных вод началось в Грузии в 1973 году. Тбилиси, Зугдиди, Самтредиа и некоторые другие города были обеспечены термальной водой. В 1993 году эксплуатировались почти все месторождения, кроме тбилисского месторождения на озере Лиси.

16. Франция, Англия, Канада и Россия обладают потенциалом для производства энергии посредством приливов, так как это средство энергии все еще находится на начальной стадии развития, в мире существует только две коммерческие электростанции;

17. Использование энергии биомассы в мире возглавляют: США, Бразилия, Китай, Германия, Швеция.

18. Что касается биогазовой энергетики, то в Грузии пока ничего не сделано, но потенциал для этого есть.

19. Перспективной для Грузии является использование энергоресурсов Черного моря. Здесь, наряду с химическими и гидрологическими ресурсами, энергетические ресурсы представлены топливным газом в морской воде, такими как сероводород, метан и пропан,

20. Экологически чистые технологии включают процессы, направленные на снижение негативного воздействия на окружающую среду и содействие рациональному использованию природных ресурсов. В этом отношении наибольшую роль играют, наряду с альтернативной энергией, энергосберегающие технологии, которые направлены на снижение энергоэффективности и, как следствие, на рациональное использование энергоресурсов и сокращение количества запускаемых вредных веществ в природе.

Использованная литература:

1. **Abesadze R.** 1998. Problems Concerning Power Market Formation and its Regulation by the State in Georgia. Bulletin of the Academy of Sciences of Georgia. Economic Series, № 3
2. Alternative Energy. 2018. <http://www.altenergy.org>
3. **Twidell J.** 2016. Renewable Energy Resources, <https://www.amazon.com/Renewable-Energy-Resources-John-Twidell-ebook/dp/B00S1DDA2S>
4. Абесадзе Р. 2014. Экономическое развитие и экономический регресс. Тбилиси, "Издательство Института Экономики им. Паата Гугушвили ТГУ" (На грузинском)
5. Абесадзе Р. 2004. Энергетический экологический фактор экономического развития и макроэкономический механизм формирования энергетического рынка в Грузии. Тбилиси, "Наука" (На грузинском)

6. Абесадзе Р. 2012. Возобновляемые и нетрадиционные энергетические ресурсы. В книге "Экономика Грузии". Тб., "Сиахле"(На грузинском)
7. Блядзе м. 2015. Альтернативные источники энергии.
<http://mastsavlebeli.ge/?p=1367>(На грузинском)
8. Мухигулишвили Г., Кварацхелия Т. 2013. Возобновляемые источники энергии и энергоэффективность. Мировой опыт(На грузинском)
http://weg.ge/sites/default/files/energiis_ganaxlebad_i_cqaroebi.pdf
9. Перспективы солнечной энергетики в солнечной стране. 2010(На грузинском)
<https://www.radiotavisupleba.ge/a/2244248.html>
10. Перспективы использования солнечной энергии в Грузии. 2016.
<https://www.radiotavisupleba.ge/a/mzis-energia-sakartveloshi/27697527.html>
11. Чомахидзе Д., Нармания д. 2018. Экологические Вызовы в энергетическом развитии Грузии. Глобализация и бизнес. № 5(На грузинском)
12. Экологически чистые технологии. 2018
<https://www.s-ge.com/ru/ekologiceski-cisty-tehnologii>
13. Энергосберегающие технологии и способы энергосбережения. 2008.
<https://ria.ru/eo/20081205/156573930.html>

ალტერნატიული ენერგეტიკა³

რეზიუმე. თანამედროვე ეტაპზე ენერგეტიკასთან დაკავშირებით მკაცრად დგას ორი მნიშვნელოვანესი პრობლემა: 1. ენერგორესურსების ამოწურვისა და 2. ენერგეტიკული დაბინძურებისაგან გარემოს დაცვისა.

ნაშრომში გამოკვლეულია როგორც ერთი, ისე მეორე პრობლემა, მსოფლიოში თანამედროვე მდგომარეობიდან გამომდინარე. ასევე გაანალიზებულია საქართველოში აღდგენადი და ალტერნატიული ენერგეტიკის განვითარების შესაძლებლობები.

საკვანძო სიტყვები: ალტერნატიული ენერგეტიკა, ჰიდროენერჯია, მზის ენერჯია, ქარის ენერჯია, ბიოენერჯია.

შესავალი

ენერგეტიკა ენერგორესურსების ყველაზე დიდი მომხმარებელია. დღეისათვის გამოყენებული ენერგორესურსების უდიდესი ნაწილი კი არაგანახლებადია და გარკვეული პერიოდის შემდეგ ეს რესურსი აღარ იარსებებს. ამდენად, დღის წესრიგში დგას ალტერნატიული ენერგორესურსების ძიების პრობლემა. ენერგეტიკა ასევე გარემოს ყველაზე დიდი დამაბინძურებელია, რაც მოითხოვს ენერგეტიკულად სუფთა ტექნოლოგიების შექმნას. დღეისათვის ამ მიმართულებებით საკმაოდ დიდი ნაბიჯებია გადადგმული, მაგრამ გაცილებით მეტი მომავალშია გასაკეთებელი.

მაშასადამე, ალტერნატიული ენერგეტიკა ტრადიციულისაგან განსხვავებით მოიცავს ისეთ ტექნოლოგიებს, რომელიც ორიენტირებულია ტრადიციული ენერგეტიკის შეცვლასა და ეკოლოგიურად სუფთა წარმოების განვითარებაზე. იგი ეფუძნება განახლებადი ენერგორესურსებისა (მზის, ქარის, მოქცევის, ტალღების, გეოთერმული ენერჯია, ბიომასის ენერჯია) და ზოგიერთი არაგანახლებადი რესურსების (ატომური და წყალბადის ენერგეტიკა), ასევე ენერგოდამზოვი ტექნოლოგიების გამოყენებას. ვინაიდან წყლის ენერჯია მიეკუთვნება განახლებად ენერჯიას, ამიტომ ისიც შეიძლება ალტერნატიულ ენერგეტიკას მივაკუთნოთ.

განახლებადი ენერგორესურსები

ჰიდროენერჯია. განახლებადი ენერგორესურსებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია ჰიდროენერგორესურსები. ადამიანი წყლის ბორბლების მეშვეობით უხსოვარი დროიდან გამოიყენებდა წყლის ენერჯიას. წყლის წისქვილები შემონახულია დღემდე თითქმის უცვლელი სახით. მანუფაქტურული წარმოების ენერგეტიკულ ბაზას წყლის ენერჯია წარმოადგენდა. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ორთქლის მანქანებმა შეავიწროვეს წყლის ბორბალი, მაგრამ ელექტროენერჯიის შორ მანძილზე გადაცემის აღმოჩენის შემდეგ, ჰიდროტურბინათა გამოგონების შედეგად წყლის ძრავებმა კვლავ დაიბრუნა თავისი დაკარგული მნიშვნელობა.

³ ნაშრომში ფაქტობრივი მასალები აღებულია ქვემოთ მითითებული ლიტერატურიდან და ინტერნეტრესურსებიდან.

საქართველოს ბუნებრივ სიმდიდრეში ერთ-ერთი პირველი ადგილი უჭირავს ჰიდროენერგეტიკულ რესურსებს. მეტისმეტად უხვი ატმოსფერული ნალექი და მთის რელიეფი განაპირობებს წყლის ენერჯის უზარმაზარ მარაგებს. ტერიტორიის ერთეულზე, ჰიდროენერგეტიკული რესურსების მიხედვით, საქართველო ერთ-ერთი პირველია მთელ მსოფლიოში.

წყლის ენერჯის გამოყენებას საქართველოში მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. მიუხედავად ამისა, ჰიდროენერგორესურსების გამოყენების დონე საქართველოში დაბალია. დღეისათვის იგი შეადგენს მთელი ტექნიკური ჰიდროენერგეტიკული პოტენციალის მხოლოდ 10-12 პროცენტს. თუ ამ მაჩვენებლებს შევადარებთ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებლებს, დაფრწუნდებით, რომ ჰიდრო-ენერგეტიკული რესურსების ათვისების დონე საქართველოში ძალზე დაბალია,

მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი ქვეყნები: იაპონიაში ათვისებულია ჰიდროენერგორესურსების 65, იტალიაში – 71, შვეციაში – 82,5, საფრანგეთში – 89,5, შვეიცარიაში – 90 პროცენტო.

ჰიდროენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ – ჩინეთი, ბრაზილია, აშშ, კანადა, რუსეთი.

მზის ენერჯია. მზე ენერჯის უზარმაზარი წყაროა, რომლის სიმძლავრე შეადგენს 4.10²³ კვტ-ს, საიდანაც დედამიწას მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი – 10¹⁴ კვტ ხვდება. დედამიწის განათებულ ერთ კვადრატულ მეტრზე საშუალოდ ერთი კვტ მზის ენერჯია მოდის, თუმცა, ეს მაჩვენებელი სხვადასხვა ადგილებში ძლიერ არათანაბარია.

მზის ენერჯია შესაძლებელია გამოვიყენოთ როგორც სითბოს, ისე ელექტროენერჯის გამოსაშუშავებლად. პირველი ჰელიომოწყობილობა მსოფლიოში გამოჩნდა 1952 წლის 6 იანვარს. ამის შემდეგ გამოგონებული იქნა ათასობით ჰელიოდანადგარი, დაწყებული უმარტივესი მადუღრებიდან, უზარმაზარ (რამდენიმე ათასი კვადრატული მეტრი) პარაბოლურ სარკულ კონცენტრატებამდე (რომლის ფოკუსში ტემპერატურა 2500-3500°C აღწევს) და მზის კოშკური სახის ელექტროსადგურებამდე, რომელთა სიმძლავრე რამოდენიმე ათობით მეგვტ-მდეა.

მზის ენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ: გერმანია, იტალია, აშშ, ჩინეთი, იაპონია, მზის კონცენტრატების მიხედვით – ესპანეთი, აშშ, ალჟირი, ეგვიპტე/მაროკო, ავსტრალია.

მზის ენერჯის სითბურ ენერჯიად გარდაქმნის სამუშაოები საქართველოში დაიწყო გასული საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს და 50-იანი წლების დასაწყისში. 1950 წელს წარმატებით იქნა გამოყენებული გასათბობი ჰელიოდანადგარი, რომლის მარგი ქმედების კოეფიციენტი 45% იყო. 1955-1957 წლებში საქართველოს სხვადასხვა რაიონში დადგმული იქნა 17 წყლის გამაცხელებელი ჰელიოდანადგარი, კოდექტორების საერთო ფართობით – 1600 მ².

1959 წელს თბილისის ზოოვეტერინალური ინსტიტუტის ბაზაზე აგებული იქნა მზის სინათლის კონცენტრატორი, ინკუბატორში კვერცხების ჩალაგების წინ მათ დასასხივებლად. საქართველოს პირობებში მზის ენერჯის გარდამქმნელები შესაძლებელია გამოვიყენოთ მთაგორიან ადგილებში მდებარე, ძნელად მისასვლელი და მცირედ დასახლებული სოფლების, მწყემსების, გეოლოგიური და სამთამადნო სამუშაოების, სამხედრო-საველე საქმიანობის, კავშირგაბმულობის (სატელეკომუნიკაციო) სადგურების, საავარიო სიტუაციების ენერჯით მოსამარაგებლად. საქართველოს ტერიტორია მიჩნეულია ისეთ ტერიტორიად, სადაც მიზანშეწონილი და ეკონომიურად გამართლებულია მზის რადიაციის გამოყენება ენერჯის წყაროდ. ამისათვის საუკეთესო პირობებია შავი ზღვის მიმდებარე ტერიტორიებზე, ასევე, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს დაბლობ და კავკასიონის მაღალმთიან რაიონებში.

ქარის ენერჯია. ქარის ენერჯიას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მსოფლიო ბუნებრივი რესურსების საერთო ბალანსში.

ქარის ენერჯიით უძველესი დროიდან სარგებლობენ. თავიდან იგი გამოიყენებოდა ნაოსნობაში, შემდეგ კი ადამიანის კუნთოვანი ძალის შესაცვლელად. პირველად ქარის უმარტივესი ძრავა აიგო ეგვიპტესა და ჩინეთში. ეგვიპტეში ახლაც შემონახულია ქარის წისქვილების ნაშთები. XVIII საუკუნიდან ქარის ძრავებმა დიდი გამოყენება ჰპოვეს დასავლეთ ევროპაში წყლის ამოსაღებად, თესლის დახამტვრევად და სხვადასხვა ჩარხის მოქმედებაში მოსაყვანად.

დღეისათვის ქარის ენერჯიის გამოყენება ხდება ელექტროენერჯიის მისაღებადაც. სულ უფრო პერსპექტიულად ითვლება დიდი სიმძლავრის ქარის ელექტროსადგურები ვერტიკალური ღერძით.

ქარის ელექტროსადგურების დადგმული სიმძლავრე მსოფლიოში თანდათან იზრდება. საქართველოში ქარის ენერჯიის თეორიული რესურსები 10¹² კვტ-სთ-ის ტოლია, მათგან ეკონომიკურად გამართლებულად შესაძლებელია მიჩნეული იქნეს 2-3 მლრდ კვტ-სთ.

მსოფლიოში ყველაზე დიდი ქარის ტურბინა, რომელიც ჰავაში მდებარეობს, 20 სართულიანი შენობის სიმაღლისაა და მისი ფრთების სიგრძე სტანდარტული ფეხბურთის სტადიონის ზომისაა. დღეს ქარის ენერჯიის გამოყენების ერთერთი ყველაზე წარმატებული ქვეყანაა დანია, სადაც ელექტროენერჯიის 28% სწორედ ქარის ენერჯიისგან მიიღება და 2020 წლისთვის

ამ მაჩვენებლის 50%-მდე გაზრდა იგეგმება. ამჟამად აქ 1500-მდე ქარის ელექტროსადგურია. ქარის ენერჯიის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ – ჩინეთი, აშშ, გერმანია, ესპანეთი, ინდოეთი.

საქართველოში გამოვლენილია ქარის ელექტროსადგურების მშენებლობის რამდენიმე პერსპექტიული ადგილი: ფოთი (სიმძლავრე – 50 მგვტ, გამოშუშავება – 110 მლნ კვტ.სთ), ჭოროხი (50 მგვტ, 120 მლნ კვტ.სთ), ქუთაისი (100 მგვტ, 200 მლნ კვტ.სთ), მთა-საბუეთი (150 მგვტ, 450 მლნ კვტ.სთ), მთა-საბუეთი II (600 მგვტ, 2000 მლნ კვტ.სთ), გორი-კასპი (200 მგვტ, 500 მლნ კვტ.სთ), ფარავანი (200 მგვტ, 500 მლნ კვტ.სთ), სამგორი (50 მგვტ, 130 მლნ კვტ.სთ), რუსთავი (50 მგვტ, 150 მლნ კვტ.სთ). მთლიანი სიმძლავრე – 1450 მგვტ.

გორში ექსპლუატაციაში შევიდა ქართლის კომერციული ქარის ელექტროსადგური ექვსი ტურბინით, რომელიც პირველია არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ ამიერკავკასიაში და სტაბილურად აწარმოებს ელექტროენერჯიას. მისი აგება შესაძლებელი გახდა ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკისა და ევროკავშირის, ასევე სხვა საერთაშორისო დონორების მხარდაჭერით⁴.

გეოთერმული ენერჯია დედამიწის გულში არსებული ენერჯიაა. დედამიწის გული გავარვარებული მასაა, მისი სიმხურველე მზის სიმხურვალესაც კი აჭარბებს, ეს სიმხურვალე და ენერჯია დედამიწის ზედაპირზეც ამოიფრქვევა ვულკანებისა და გეიზერების სახით. ამ ენერჯიის გამოყენება, აბანოების მოწყობის გარდა, სხვა დანიშნულებითაც გახდა შესაძლებელი. მსოფლიოში ენერჯიის 10% გეოთერმული ენერჯიისგან მიიღება, გეოთერმული ენერჯია ჩვეულებრივ გამოიყენება გათბობისა და ელექტროენერჯიის მიღებისათვის.

ისლანდიაში, სადაც ზამთარში მკაცრი პირობებია, გავარვარებულ ნიადაგსა და ცეცხლოვან წყალზე დგას, შესაბამისად, აქ ქვეყნის გათბობის 87% და ელექტროენერჯიის 25% გეოთერმული ენერჯიისგან მიიღება.

გეოთერმული ენერჯია დღეისათვის მსოფლიოს 25-მდე ქვეყანაში გამოიყენება, მათ შორისაა: აშშ, ფილიპინები, ინდონეზია, მექსიკა, იტალია,

⁴ <http://liberali.ge/articles/view/37382/goris-qaris-eleqtrosadguri--ganakhlebadi-energiis-tsyaro-saqartveloshi>

ახალი ზელანდია, ჩინეთი, იაპონია, რუსეთი, ისრაელი და ა.შ. საქართველო მდიდარია გეოთერმული წყლებით. აქ დღეისათვის გამოვლენილია 300-მდე 30-110° C ტემპერატურის წყალი, რაც 500 ათასი ტონა პირობითი სათბობის ეკვივალენტურია. გეოთერმული წყლების ასეთი რაოდენობით გამოყენება წელიწადში დაზოგავს 2 მლნ ტონა პირობით სათბობს.

თერმული წყლების პრაქტიკული ათვისება საქართველოში დაიწყო 1973 წლიდან. თერმული წყლით მარაგდებოდა თბილისი, ზუგდიდი, სამტრედია და ზოგიერთი სხვა ქალაქი. 1993 წელს თითქმის ყველა საბადოს ექსპლუატაცია, თბილისის ლისის საბადოს გარდა, შეწყდა.

ჰიდროგეოლოგიური შესწავლის თანამედროვე დონის შესაბამისად საქართველოში გეოთერმული წყლების პროგნოზული მარაგები აღწევს 250 მლნ. მ³-ს წელიწადში.

დღეისათვის ცნობილია 250-ზე მეტი ბუნებრივი და ხელოვნურად გაბურღული გამოსაღები, რომლებშიც გეოთერმული წყლის ტემპერატურა მერყეობს 30-110° C-ის ფარგლებში, ხოლო მთლიანი დებიტი აღწევს 160 ათას მ³-ს დღე-ღამეში. ეს გამოსაღები დაჯგუფებულია 44 საბადოდ. აქედან 350 მ³-ზე განთავსებულია ისეთი ჭაბურღილები, რომელთა წყლის ტემპერატურები არის 85° C და მეტი. გეოთერმული საბადოების 80%-ზე მეტი განლაგებულია დასავლეთ საქართველოში. ზუგდიდი-ცაიშის გეოთერმულ ველზე დღეისათვის საქსპლუატაციოდ ვარგისად შეიძლება ჩაითვალოს 9 პროდუქტიული, 7 სარეინექციო და 3 სადამკვირვებლო ჭაბურღილი. დადგენილია, რომ საბადოებზე არსებობს ორი დამოუკიდებელი თერმოწყალშემცველი ჰორიზონტი, რომლებზეც რეინექციის ორგანიზების შემთხვევაში შეიძლება სტაბილურად მოვიპოვოთ 30 ათასი მ³ თერმული წყალი დღე-ღამეში.

ზღვებისა და ოკეანის ტალღების ენერჯია. ზღვისა და ოკეანის მიქცევისა და მოქცევის ენერჯია ამოძრავებს ტურბინებს, გენერატორებს და მიიღება ელექტროენერჯია. ზღვის ტალღების ენერჯია არ არის დამოკიდებული ამინდზე. მოსახლეობისათვის დამატებით სარგებელს წარმოადგენს ხიდები და გზები, რომლებიც სადგურის მოსაწყობად იქმნება.

ტალღების მოქცევით ენერჯიის წარმოების კარგი პოტენციალი აქვთ საფრანგეთს, ინგლისს, კანადას და რუსეთს, რადგანაც ენერჯიის მიღების აღნიშნული საშუალება ჯერ კიდევ განვითარების საწყის ეტაპზეა, მსოფლიოში არსებობს მხოლოდ 2 კომერციული ელექტროსადგური, ერთი განთავსებულია საფრანგეთში, მეორე კი კანადაში, ასევე ერთი ექსპერიმენტული სადგური მოქმედებს რუსეთში.

ატომური ენერჯიის ენერგორესურსები

ატომური ენერჯია გამოიყენება ელექტროენერჯიის გამოსამუშავებლად ატომურ ელექტროსადგურებში (აეს), ასევე ატომურ წყალქვეშა ნავებზე და ატომურ ყინულმჭრელებზე, არსებობს ცდები კოსმოსურ თანამგზავრებში ატომური ენერჯიის გამოსაყენებლად. გამომუშავებული ენერჯიის მიხედვით განასხვავებენ: ატომურ ელექტროსადგურს, რომელიც გამოიმუშავებს მხოლოდ ელექტროენერჯიას; ატომურ თბოელექტროცენტრალს, რომელიც გამოიმუშავებს როგორც ელექტრო-, ისე თბოენერჯიას; თბომომარაგების ატომური სადგური. რომელიც გამოიმუშავებს მხოლოდ თბოენერჯიას. მეოცე საუკუნეში ატომური ენერჯიის გამოყენება სწრაფად იზრდებოდა, მაგრამ მსოფლიოში მომხდარმა კატასტროფებმა მისი მოხმარება შეამცირა. მაგრამ, არ არის გამორიცხული მომავალში, უსაფრთ-

სოების უზრუნველყოფის პირობებში, მისი მოხმარება გაიზარდოს, ვინაიდან იგი პრაქტიკულად ენერჯის ამოუწურავი წყაროა.

კაცობრიობამ პირველად სწორედ ბიომასის ენერჯის გამოყენება დაიწყო.

გასათბობად, საკვების მოსამზადებლად. ცხოველების შესაშინებლად დანთებული კოცონი ბიომასის ენერჯის პრაქტიკული გამოყენება იყო.

ბიოგაზის ენერჯის გამოყენების მიმართულებით საქართველოში ჯერჯერობით მნიშვნელოვანი არაფერი გაკეთებულა, თუმცა, ამის პოტენციალი არსებობს. აქ შესაძლებელია ქარხნის ტიპის დიდი დანადგარების მშენებლობა და მასში ბიოგაზის ენერჯის გამოიმუშავება ან საოჯახო დანადგარების დამზადება, რომელშიც მოსახლეობა თვით უზრუნველყოფს აღნიშნული ენერჯის მიღებას. პირველი მიმართულებით, ქალაქის ნარჩენების ბიოთერმული დამუშავების საამქროს ბაზაზე შესაძლებელია სპეციალური დანადგარის მეშვეობით ბიოგაზის მიღება. მეორე მიმართულებით, ფირმა “კონსტრუქტორის” მიერ მომზადებულია 7-10 მ³ ტევადობის ბიოგაზის დანადგარის პროექტი, რომელიც შესაძლებელია თვით მეპატრონემ განახორციელოს.

ბიომასის ენერჯის გამოყენების მიხედვით, მსოფლიოში ლიდერობენ: – აშშ, ბრაზილია, ჩინეთი, გერმანია, შვეცია.

შავი ზღვის ენერგეტიკული რესურსები. აქ ქიმიურ და ჰიდროლოგიურ რესურსებთან ერთად ენერგეტიკული რესურსები წარმოდგენილია ზღვის წყალში გახსნილი საწვავი აირების – გოგირდწყალბადის, მეთანისა და პროპანის სახით, რომელთა ჯამური რაოდენობა დაახლოებით 8 მლრდ ტონაა, ხოლო გოგირდწყალბადის განახლებადი ნაწილი კი რამდენიმე ათეული მლნ ტონა. შავი ზღვა ასევე წარმოადგენს უდიდესი პოტენციალის მქონე სითბოს ეფექტურ ციფ წყაროს. წყლის ტემპერატურა 31 მ სიღრმეზე 6-8 ტონია და იგი მთელი წლის განმავლობაში მუდმივია.

მსოფლიოში შემუშავებულია გოგირდწყალბადის ზღვის წყლიდან მიღების სხვადასხვა მეთოდი, მაგრამ ჯერჯერობით არც ერთი მეთოდი სრულყოფილი არ არის.

მეტად საინტერესოა ენერგეტიკის განვითარების სინერგიული კონცეფცია, რომელიც ითვალისწინებს ენერჯის სახეობათა კომბინირებულ გამოყენებას, რათა მივიღოთ უფრო მეტი ენერგოეფექტი, ვიდრე მათი ცალ-ცალკე გამოყენების შემთხვევაში. სინერგიული კონცეფცია არ გულისხმობს კოგენერაციას, ე.ი. ერთი სახის ენერჯისაგან ენერჯის რამდენიმე სახის მიღებას. შესაძლებელია განვიხილოთ მზე-ქარის, მზე-ჰიდრო, ქარი-ჰიდრო, მზე-ქარ-ჰიდრო სინერგეტიკული ელექტროსადგურები, ასევე ქარ-სათბობის სინერგეტიკული ელექტროსადგურები. ეფექტი ამ შემთხვევაში მიიღწევა იმით, რომ ენერჯის სხვადასხვა სახეობის ერთდროულად გამოყენება ავსებს იმ ნაკლოვანებას, რაც ენერჯის ცალ-ცალკე გამოყენებას ახლავს თან. მაგალითად, მსოფლიო ქარის ელექტროსადგური მუშაობს მსოფლიო მაშინ, როდესაც ქარია და ეს შესაძლებელია, სრულებითაც არ ემთხვეოდეს ელექტროენერგეტიკული სისტემის მოთხოვნას, ასევეა მზის ელექტროსადგურიც. მათი ჰიდროაკუმულაციურ ელექტროსადგურებთან ერთდროული გამოყენება ამ ნაკლოვანებებს ხსნის. შესაძლებელია განვიხილოთ იქნეს სინერგეტიკული პროცესის არაერთი მაგალითი.

საქართველოში მზე-ქარ-ჰიდრო ელექტროსადგური მიზანშეწონილია აშენდეს თიანეთის რაიონში, ბელელას ხევში, სადაც ქარის ან მზის ენერჯის ხარჯზე წყლის ატუმბვა შესაძლებელია განხორციელდეს 100, ხოლო ჩამოცლა 700 მ სიმაღლეზე. ქარი-სათბობის სინერგეტიკული სადგურის ასაშენებლად კი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მთა საბუეთის ფართობი, სადაც ქარის ჯამური სიმძლავრე 500-700 მგვტ შეადგენს, ხოლო გამოყენებული საათების რაოდენობა

– 5000 სთ-ს, ქარის საშუალო წლიური სიჩქარე კი 40 მ სიმაღლეზე 12,1 მ/წმ-ის ტოლია.

ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიები ხელს უწყობს რესურსების ეფექტიან გამოყენებას, ასევე ბუნებრივი რესურსების დაცვასა და შენარჩუნებას.

მომავალი ეკუთვნის ისეთ წარმოებას, რომელიც ხასიათდება დაბალი ენერგო- და მასალატევადობით.

ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიები მოიცავს ისეთ პროცესებს, რომელიც მიმართულია გარემოზე უარყოფითი გავლენის შემცირების და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების ხელშეწყობისაკენ. ამ მიმართებით ყველაზე დიდ როლს არატრადიციულ ენერგეტიკასთან ერთად თამაშობს ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიები, რომელიც ორიენტირებულია პროდუქციის ენერგოტევადობის შემცირებაზე და რასაც შედეგად მოჰყვება ენერგორესურსების რაციონალური გამოყენება და ბუნებაში გამოტყორცნილი მავნე ნივთიერებების რაოდენობის შემცირება.

დასკვნები

1. თანამედროვე ეტაპზე ენერგეტიკასთან დაკავშირებით მკაცრად დგას ორი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა: 1. ენერგორესურსების ამოწურვისა და 2. ენერგეტიკული დაბინძურებისაგან გარემოს დაცვისა;

2. ენერგეტიკა ენერგორესურსების ყველაზე დიდი მომხმარებელია. დღეისათვის გამოყენებული ენერგორესურსების უდიდესი ნაწილი კი არაგანახლებადია და გარკვეული პერიოდის შემდეგ ეს რესურსი აღარ იარსებებს. ამდენად, დღის წესრიგში დგას ალტერნატიული ენერგორესურსების ძიების პრობლემა. ენერგეტიკა ასევე გარემოს ყველაზე დიდი დამაბინძურებელია, რაც მოითხოვს ენერგეტიკულად სუფთა ტექნოლოგიების შექმნას.

3. ალტერნატიული ენერგეტიკა, ტრადიციულისაგან განსხვავებით, მოიცავს ისეთ ტექნოლოგიებს, რომელიც ორიენტირებულია ტრადიციული ენერგეტიკის შეცვლასა და ეკოლოგიურად სუფთა წარმოებების განვითარებაზე. ალტერნატიული ენერგეტიკა ეფუძნება განახლებადი ენერგორესურსებისა (მზის, ქარის, მოქცევის, ტალღების, გეოთერმული ენერგია, ბიომასის ენერგია) და ზოგიერთი არაგანახლებადი რესურსების (ატომური და წყალბადის ენერგეტიკა), ასევე ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიების გამოყენებას. ვინაიდან წყლის ენერგია მიეკუთვნება განახლებად ენერგიას, ამიტომ ისიც შეიძლება ალტერნატიულ ენერგეტიკას მივაკუთნოთ.

4. მსოფლიოში ელექტროენერჯის გამომუშავება ჰიდროელექტროსადგურების მიერ წლითიწლობით იზრდება. 2015 წელს ჰიდროენერგეტიკამ უზრუნველყო განახლებადი ელექტროენერჯის 60 და მთლიანი გამომუშავების 16 პროცენტი.

5. ტერიტორიის ერთეულზე ჰიდროენერგეტიკული რესურსების მიხედვით, საქართველო ერთ-ერთი პირველია მთელ მსოფლიოში.

6. წყლის ენერჯის გამოყენებას საქართველოში მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. მიუხედავად ამისა, ჰიდროენერგორესურსების გამოყენების დონე საქართველოში დაბალია.

7. ჰიდროენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდრობენ– ჩინეთი, ბრაზილია, აშშ, კანადა, რუსეთი.

8. მზე ენერჯის უზარმაზარი წყაროა. მზის ენერგია შესაძლებელია გამოვიყენოთ როგორც სითბოს, ისე ელექტროენერჯის გამოსამუშავებლად.

მზის ენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ: გერმანია, იტალია, აშშ, ჩინეთი, იაპონია, მზის კონცენტრატების მიხედვით – ესპანეთი, შშ, ალჟირი, ეგვიპტე/მაროკო, ავსტრალია.

9. საქართველოს ტერიტორია მიხნეულია ისეთ ტერიტორიად, სადაც მზის რადიაციის გამოყენება ენერჯის წყაროდ ეკონომიკურად გამართლებულია. ამისათვის საუკეთესო პირობებია შავი ზღვის მიმდებარე ტერიტორიებზე, ასევე, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს დაბლობ და კავკასიონის მაღალმთიან რაიონებში.

10. ქარის ენერჯიას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მსოფლიო ბუნებრივი რესურსების საერთო ბალანსში. ქარის ელექტროსადგურების დადგმული სიმძლავრე მსოფლიოში თანდათან იზრდება.

11. დღეს ქარის ენერჯის გამოყენების ერთ ერთ ყველაზე წარმატებული ქვეყანაა დანია, სადაც ელექტროენერჯის 28% სწორედ ქარის ენერჯისგან მიიღება და 2020 წლისთვის ამ მაჩვენებლის 50%-მდე გაზრდა იგეგმება. ამჟამად აქ 1500-მდე ქარის ელექტროსადგურია. ქარის ენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ – ჩინეთი, აშშ, გერმანია, ესპანეთი, ინდოეთი.

12. საქართველოში ქარის ენერჯის თეორიული რესურსები 10^{12} კვტ-სთ-ის ტოლია, მათგან ეკონომიკურად გამართლებულად შესაძლებელია მიხნეული იქნეს 2-3 მლრდ კვტ-სთ. საქართველოში გამოვლენილია ქარის ელექტროსადგურების მშენებლობის რამდენიმე პერსპექტიული ადგილი.

13. გორში ექსპლუატაციაში შევიდა ქართლის კომერციული ქარის ელექტროსადგური ექვსი ქარის ტურბინით, რომელიც პირველია არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ ამიერკავკასიაში და სტაბილურად აწარმოებს ელექტროენერჯიას.

14. მსოფლიოში ენერჯის 10% გეოთერმული ენერჯისგან მიიღება, გეოთერმული ენერჯია ჩვეულებრივ გამოიყენება გათბობისა და ელექტროენერჯის მიღებისათვის. გეოთერმული ენერჯია დღეისათვის მსოფლიოს 25 მდე ქვეყანაში გამოიყენება, მათ შორისაა: აშშ, ფილიპინები, ინდონეზია, მექსიკა, იტალია, ახალი ზელანდია, ჩინეთი, იაპონია, რუსეთი, ისრაელი და ა.შ.

15. საქართველო მდიდარია გეოთერმული წყლებით. აქ დღეისათვის გამოვლენილია 300-მდე $30-110^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურის წყალი, რაც 500 ათასი ტონა პირობითი სათბობის ეკვივალენტურია. თერმული წყლების პრაქტიკული ათვისება საქართველოში დაიწყო 1973 წლიდან. თერმული წყლით მარაგდებოდა თბილისი, ზუგდიდი, სამტრედია და ზოგიერთი სხვა ქალაქი. 1993 წელს თითქმის ყველა საბადოს ექსპლუატაცია, თბილისის ლისის საბადოს გარდა, შეწყდა.

16. ტალღების მოქცევით ენერჯის წარმოების კარგი პოტენციალი აქვთ საფრანგეთს, ინგლისს, კანადას და რუსეთს, რადგანაც ენერჯის მიღების აღნიშნული საშუალება ჯერ კიდევ განვითარების საწყის ეტაპზეა, მსოფლიოში არსებობს მხოლოდ 2 კომერციული ელექტროსადგური;

17. ბიომასის ენერჯის გამოყენების მიხედვით მსოფლიოში ლიდერობენ: – აშშ, ბრაზილია, ჩინეთი, გერმანია, შვეცია.

18. ბიოგაზის ენერჯის გამოყენების მიმართულებით საქართველოში ჯერჯერობით მნიშვნელოვანი არაფერი გაკეთებულა, თუმცა, ამის პოტენციალი არსებობს.

19. საქართველოსათვის პერსპექტიულია შავი ზღვის ენერგეტიკული რესურსების გამოყენება. აქ ქიმიურ და ჰიდროლოგიურ რესურსებთან ერთად

ენერგეტიკული რესურსები წარმოდგენილია ზღვის წყალში გახსნილი საწვავი აირების – გოგირდწყალბადის, მეთანისა და პროპანის სახით,

20. ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიები მოიცავს ისეთ პროცესებს, რომელიც მიმართულია გარემოზე უარყოფითი გავლენის შემცირების და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების ხელშეწყობისაკენ. ამ მიმართებით ყველაზე დიდ როლს ალტერნატიულ ენერგეტიკასთან ერთად თამაშობს ენერგოდამზოგი ტექნოლოგიები, რომელიც ორიენტირებულია პროდუქციის ენერგოტევადობის შემცირებაზე და რასაც შედეგად მოჰყვება ენერგორესურსების რაციონალური გამოყენება და ბუნებაში გამოტყორცნილი მავნე ნივთიერებების რაოდენობის შემცირება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. 2014. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური რეგრესი. თბილისი, “თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა”
2. აბესაძე რ. 2004. ეკონომიკური განვითარების ენერგოეკოლოგიური ფაქტორი და ენერგეტიკული ბაზრის ფორმირების მაკროეკონომიკური მექანიზმი საქართველოში. თბილისი, “მეცნიერება”
3. აბესაძე რ. 2012. განახლებადი და არატრადიციული ენერგორესურსები. წიგნი: “საქართველოს ეკონომიკა”. თბ., “სიახლე”
4. ბლიაძე მ.. 2015. ერგის ალტერნატიული წყაროები <http://mastsavlebeli.ge/?p=1367>
5. მუხიგულიშვილი გ., კვარაცხელია თ. 2013. ენერგის განახლებადი წყაროები და ენერგოეფექტურობა. მსოფლიო გამოცდილება. http://weg.ge/sites/default/files/energiis_ganaxlebad_i_cqaroebi.pdf
6. მზის ენერგის პერსპექტივები მზის ქვეყანაში. 2010. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/2244248.html>
7. მზის ენერგის გამოყენების პერსპექტივა საქართველოში. 2016. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/mzis-energia-sakartveloshi/27697527.html>
8. ჩომახიძე დ., ნარმანია დ. 2018. ეკოლოგიური გამოწვევები საქართველოს ენერგეტიკის განვითარებაში. გლობალიზაცია და ბიზნესი. #5
9. Abesadze R. 1998. Problems Concerning Power Market Formation and its Regulation by the State in Georgia. ე. საქ. მეც. აკ. “მაცნე”. ეკონომიკის სერია, №3.
10. Alternative Energy. 2018. <http://www.altenergy.org>
11. Twidell J. 2016. Renewable Energy Resources, <https://www.amazon.com/Renewable-Energy-Resources-John-Twidell-ebook/dp/B00S1DDA2S>
12. Экологически чистые технологии. 2018 <https://www.s-ge.com/ru/ekologiceski-cistye-tehnologii>
13. Энергосберегающие технологии и способы энергосбережения. 2008. <https://ria.ru/eeco/20081205/156573930.html>

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა –
ECONOMICS OF FOREIGN COUNTRIES

Liliya Ukrainets
PhD, Associate professor
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

CHINESE FDI TO UKRAINE IN THE CONTEXT OF ROAD AND BELT INITIATIVE

Summary. China is the leader of economic development among the countries of the Asian region and given its strong economic expansion it is the key economic center of the Asian and Eurasian mega-regions

The empirical study shows that Chinese investors receive additional incentives to invest in Ukraine if there is a prior positive investment experience, increasing market potential, and openness and economic freedom. One of the main priorities of modern Ukrainian foreign policy is joining Belt and Path Initiative

Keywords: China, foreign trade, foreign economic relations, FDI, Ukraine.

Introduction

Until recently the official key priority of Chinese economic policy was the attraction of inward FDI, but gradually there was a shift to the outward foreign direct investment from China. In the early 2000's, the country's government proclaimed the launch of a strategy of “going global” that encouraged Chinese enterprises to invest abroad. Since the mid-2000s, China's FDI has increased significantly, and now the volume of investment abroad exceeds the amount of direct investment received.

China is the leader of economic development among the countries of the Asian region and given its strong economic expansion it is the key economic center of the Asian and Eurasian mega-regions. It should be noted that the economic interests of China have long gone beyond the Asian-Pacific Region. Beijing defends its economic interests in Central Asia and Western Europe, in the Baltic and Balkan regions, there is boosting Chinese economic expansion in Africa, Southeast Asia and Latin America, and China is interested in exploring and developing the Arctic. Europe is one of the priority directions of foreign economic cooperation of China.

China is interested in enhanced cooperation with the countries of Central and Eastern Europe (CEE), as well as with the countries of the Eastern Partnership (Georgia can be a bright example, which has become an important transit point for China's foreign trade operations). The “16 + 1” format, which combines China with the sixteen CEE states, the Baltic States and the Balkans, is also of interest [5]. In the context of the launch of Belt and Road Initiative, Ukraine's European integration aspirations are an important factor that increases the attractiveness of the state for the Chinese partners.

International trade as part of foreign economic relations of Ukraine with the China is reflected in the research of Halperina [6], Levkivsky [13], Makogin [14], Mokiy and Fleichuk [16], Wang Peng [23], Cheng Hongji [9].

Foreign economic relations in the context of strategic development of cooperation between Ukraine and China are considered in the works of Kurnishova [12] and Matusova [15]. Some aspects of economic cooperation including foreign trade and investment are highlighted in the researches by Velychko [21], Holod [7], Pogorelova [18]. The current state and prospects of the development of trade in services with China were considered by Vysotka [22] and Ermachenko [4]. However, the current state of bilateral cooperation between Ukraine and Chi-

na, the problems of further transformation of foreign economic relations, its impact on the country's economic development is not sufficiently highlighted.

Chinese foreign direct investment in Ukraine

The inflow of foreign direct investment is an important indicator of the attractiveness of the national economy and ensuring its competitiveness in world markets.

As of December 31, 2018, the economy of Ukraine attracted \$32.3 billion of FDI [19], although according to the calculations of the Ukrainian Ministry of Economy, the total investment need for structural adjustment of the economy ranges from \$140 to 200 billion.[11, p. 65].

The number of countries that invested in the economy of Ukraine at the beginning of 2019 amounted to 125. The largest volumes of direct investment came from 10 countries: Cyprus, Germany, the Netherlands, the Russian Federation, Austria, Great Britain, France, the USA, the British Virgin Islands, and Sweden, which owns more than 81% of the total direct investment in Ukrainian economy. The number of enterprises involved in foreign investments is almost 19 thousand as of January 1, 2019. Unfortunately, China is not among the listed countries, which form the basis of investments in the Ukrainian economy, although the country is considered to be the largest creditor of the world.

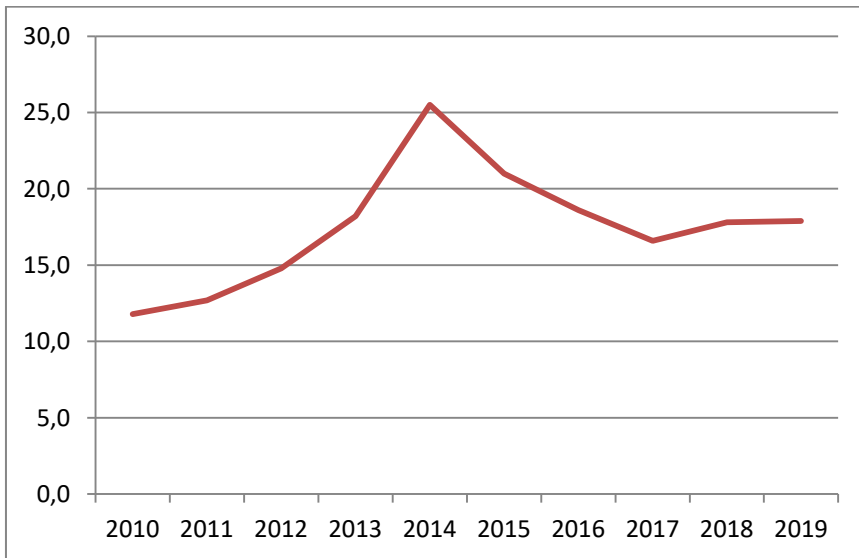

Fig. 6 - Direct foreign investment in Ukraine from China (at the beginning of the year, million USD)

Over last 30 years despite the positive dynamics of investment from China (Fig. 6), their volume remains at a rather low level, indicating that Chinese companies are not aware of the potential investment proposals of the Ukrainian business community.

At the beginning of 2019 Chinese investments in the Ukrainian economy amounted to \$17.9 million, which is 0.05% of the total volume of attracted investments. Given China's potential such numbers are not comforting. At the moment the priority areas for Chinese outward FDI is the extraction of natural resources, since China's own raw material base is gradually being exhausted; the financial sector considered by the Chinese business community as an opportunity for quick earnings and a separate brand [1, p. 24]. In Ukraine Chinese capital is directed to agriculture and wholesale trade (Table 7)

Table 7 - Direct foreign investment from China into the economy of Ukraine by types of economic activity (mln. USD)

Areas of engagement	01/01/2018	01.01.2019
Total	16.6	18.2
Agriculture, hunting, forestry	6.57	7.36
Manufacturing industry	3.22	3.53
Trade; repair of cars, household goods and personal items	1.86	2.03
Transport and communications	1.82	2.00
Real estate operations, leasing, engineering and business services	1.56	1.64

Source: Embassy of Ukraine to the People's Republic of China

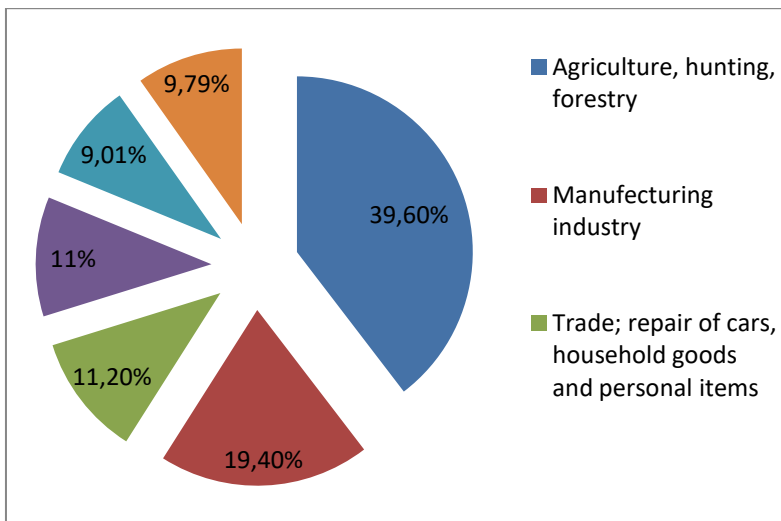

Fig. 7- Chinese FDI into the Ukrainian economy by types of economic activity as of 01.01.2019 p., %

Agriculture accounted for the largest share of investments - 39.6%. In the second place is the manufacturing, which accounts for 19.4% of all investments from China that is \$3.53 million. Among them \$1.9 million (56.5%) goes to processing industry, while \$702 thousand (1.99%) – to the mining industry.

The dynamics of the opening of enterprises with Chinese capital testifies the interest of businessmen in promising investment projects, which, first of all, are oriented to agricultural and industrial regions. From 2014 the situation has changed radically: virtually every region (except Odesa region) feels a decrease in FDI inflows, due to the military conflict in the eastern part of the country and mistrust of Chinese businessmen to the Ukrainian legal framework. The most attractive for Chinese investments was Dnipropetrovsk region, somewhat fewer investments were attracted in the Kharkiv region.

In the midst of globalization imbalances China's credit and investment policy is aimed at increasing the volumes of outward FDI in Asia and Europe through the creation of joint ventures and the active promotion of their companies to the priority markets. At the end of 2018 more than 10 thousand Chinese companies owned more than 14 thousand foreign enterprises located in 170 countries and regions of the world. In Ukraine, one can find such companies as

China Road & Bridge Corporation; CITIC Construction Co.Ltd, a subsidiary of CITIC GROUP; Beijing Construction Engineering Group Co.Ltd, China Gezhouba Group International Engineering Co.Ltd., Chinese Development Bank, Chinese Construction Bank. However, despite the policy of the Chinese government to encourage Chinese entrepreneurs to place capital in such areas of the Ukrainian economy as energy, mining, forestry and agriculture, machinery, household appliances, communication, textile industry and transport, businessmen from China are in no hurry to invest in risky projects, giving priority to preferential lending under government guarantees.

At the political level China has demonstrated its willingness to invest in Ukraine under the Belt and Road Initiative. The agrarian and energy sectors, infrastructure projects, export-oriented processing enterprises and enterprises of power engineering are of great interest to the Chinese companies [5]. Successful projects have emerged in cooperation with *Energoatom*, *Ukravtodor*, the deepening of the ports of *Pivdenny* and *Chornomorsk*.

Determinants of Chinese FDI in Ukraine

Now we try to explain how different factors can influence the investment decisions of Chinese enterprises in relation to Ukraine. Variables that will reflect the relevant factors will be related to macroeconomic indicators, indicators of political stability and a number of dummies. The model for analysis of investment flows from China to Ukraine is as follows:

$$FDI_t = a + \beta_1 FDI_{t-1} + \beta_2 MS_t + \beta_3 IL_t + \beta_4 TO_t + \beta_5 CT_t + \beta_6 HC_t + \beta_7 I_t + \beta_8 Crpt_t + \beta_9 EF_t + \beta_{10} EU_t + \beta_{11} ER_t + \beta_{12} Recession_t \quad (1)$$

FDI_t – is the investment flows from China to Ukraine in time t . This is our dependent variable. Data were obtained from the State Statistics Service of Ukraine and the Ministry of Commerce of China for 2002-2017.

Independent variables in the model are as follows:

FDI_{t-1} – lagged investment flows from China to Ukraine. A number of studies (i.e.[17]) prove that the previous FDI implementation in the country directly influences further inflow of investments.

MS_t –size of the Ukrainian market in the year t . Calculated as GDP at purchasing power parity. China in recent years have been proven to pay more attention to access to markets, respectively, the bigger the market is, the more attractive it looks for Chinese investors. Data were obtained from the statistical base of the IMF and the State Statistics Service of Ukraine

IL_t – the income level in Ukraine for the year t . To measure this indicator we use GDP per capita. The level of income is not only related to effective demand, it also correlates with labor productivity, and research suggests that for Chinese investors in recent years it is also an important factor. Data were obtained from the statistical base of the IMF and the State Statistics Service of Ukraine

TO_t – this is the country's trade openness in the year t . This variable is obtained as the import quota. Before Ukraine's accession to the WTO, there were more obstacles to the flow of imports, which could have been the reason for Chinese enterprises to invest in Ukraine instead of importing their products there. These data were calculated based on World Bank statistics.

CT_t - the level of corporate tax in Ukraine in the year t . The level of tax burden can be a significant factor for the company when it decides to invest in the country. Relevant data was obtained from World Bank databases.

HC_t -- the variable of human capital in the year t . Studies show that Chinese enterprises value low-cost, but well- educated labor force. As the result of migration processes this indicator in Ukraine has deteriorated for the most part, it can be a significant determinant of Chinese investments. As a measure for human capital, we used R & D expenditures as a percent-

age of GDP - another indicator that is often used for such researches, namely, the literacy rate of the population, is not indicative for Ukraine. Relevant data was obtained from World Bank databases.

I_t - is an indicator of infrastructure quality in year t . Infrastructure itself is a major factor in making foreign investment decisions, but for China, with its specialization in major infrastructure projects, it can be one of the key determinants. We have received the relevant indicator from World Bank statistics.

$Crpt_t$ - the index of corruption in the country for year t . As shown by the example of African countries[20], corruption has a great impact on Chinese investors, compared with investors from developed countries. The high level of corruption is less frustrating for the Chinese firms, as it provides some protection against competition from developed countries that are not accustomed to acting in such an environment. The data is obtained from Transparency International.

EF_t - the variable reflecting the level of economic freedom for the period t . This index is determined by Heritage Institute and includes many other indicators. This is a good measure of the business environment in the country, which can also affect investment from China.

EU_t - a dummy reflecting the signing of an agreement on a free trade area with the EU. The Free Trade Area provides for the free access of a number of goods produced in Ukraine to European markets that are in the interests of China. This variable equals 1 since 2014, when the provisional application of the Association Agreement between Ukraine and the EU begins to be implemented.

ER_t - a variable reflecting fluctuations in the exchange rate of hryvnia against the dollar per year t

$Recession_t$ - dummy variable that reflects two major recession, from 2008 to 2010 due Global crisis and in 2014-2016 due to the annexation of the Crimea and the military operation in the east of the country.

We analyzed time series models using the least squares method - the most commonly used method for such models. Table 2 shows the results of model calculation.

In the first column, the calculations are based on the basic equation (1), taking into account all independent variables.

Tables 2- Results of model analysis for identification of factors influencing FDI from China to Ukraine.

Variables	Basic equation	Corrected equation
Lagged flows of FDI	0.101 *	0,341 ***
GDP	0.019 *	0.008 **
GDP per capita	0.003 *	-0,001
Foreign trade openness	0.154 ***	0,177 ***
Corporate tax rate	-0.015 *	-0,010 ***
R & D to GDP	0.007	0.002
Infrastructure	0.025	0.020 **
Corruption	-0.011 **	0.012
Economic freedom	-0.019	-0,033 **
Association Agreement with the EU	0.032 *	
Exchange rate	-0.014	
Recession	-0.017 *	
Constant	0,142 **	0,077 **
Adjusted R ²	0.577	0,767
Average square error	0.020	0.032

Note: Significance at level *** < 1%, ** < 5%, * < 10%.

As can be seen from Table 2, the investment experience (FDI indicator), market potential (GDP), and income level (GDP per capita) are statistically significant at 10%. Positive and significant impact of these indicators was predicted by the hypothesis of the study.

The absence of obstacles in Ukraine's foreign trade is very significant and positive. The more open the foreign trade policy was pursued by the country, the more investments came from China. This means that the motive for China in the case of Ukraine is not penetration into the domestic "fenced" market of the country, but the use of Ukraine as a platform for access to other, larger and more affluent markets of neighboring countries.

The growth of corporate taxes has negatively impacted on investments from China, which also corresponds to the hypothesis identified at the beginning of the study. As can be seen from the example of the Baltic countries, low taxes contribute to the improvement of the investment climate and the attraction of foreign investment. This result would probably be even more statistically significant if, instead of the corporate tax indicator, we used an effective tax rate [2], but our capabilities were limited by the lack of necessary statistical data.

High corruption, as in the case of African countries [20] can be a stimulus to increase investment from China. Not least this is due to China's desire to reduce its production processes and to avoid harsh environmental and labor protection requirements, which forces the Chinese firms to pay attention to countries with high levels of corruption, including Ukraine. In addition, operating in a corrupt environment, the Chinese firms avoid direct competitive collision with western companies that choose to escape such markets. Of course, this factor cannot be considered favorable from the point of view of the strategic prospects for the development of the national economy: the Chinese investments attracted by high levels of corruption cannot be an engine of economic revival and are aimed mainly at the pumping of resources.

Dummies - the recession and the Association Agreement - also showed some significance for the inflow of foreign investment from China with a sign that coincides with the hypothesis.

In the next column of Table 2, an analysis of the corrected equation (1) was performed: the exchange rate indicator and dummies were dropped out. The major difference compared to the basic equation is that the indicators of economic freedom (with a negative sign) and infrastructure (with a positive one) were statistically significant at the level of 5%.

Consequently, from our research it can be concluded that Chinese investors receive additional incentives to invest if there is a prior positive investment experience, increasing market potential increases, and openness and economic freedom. As Ukraine is generally perceived as a path to European markets, the signing of the Association Agreement with the EU is a positive factor as well. However the readiness of investors from China to support corruption schemes in the Ukrainian economy arouses concern. Therefore, in order to improve and improve the structure of investment flows from China to Ukraine, it is necessary to take a number of measures to overcome corruption.

Also, Ukraine should, practically and not nominally, join the Chinese Belt and Path Initiative, which prioritizes Ukraine as an important partner for China. To this end Ukraine should explore the possibility of joining Asian Bank Infrastructure Investments (ABII), which, along with the Silk Road Fund, is the main financial tool within the Belt and Path Initiative. At the Third International Forum of the Belt and Path Initiative, which took place in October 2018, four key objectives were formulated in the formation of the Belt and Path:

- 1) the creation of a multi-level mechanism for cooperation between people, the construction of new platforms for cooperation and the opening of new channels of cooperation.
- 2) promoting cooperation in the field of education, expanding the scope of mutual exchange of students and improving the level of cooperation between universities.

3) strengthening the role of "think tanks" and creating alliances and a network of cooperation between them.

4) creation of a new model of cooperation and promotion of specific projects.

With the activation of participation in this initiative, Ukraine will have to focus first of all on the following tasks. They come into sharp focus when taking into account the estimates of Chinese experts who claim that within the framework of the initiative in the near future China can invest 45-50 billion dollars in Ukraine. China, by offering its own concept, not only seeks to create roads and railways, it thinks about the routes for the transportation of goods. It seeks to create an area of economic interaction and development for the countries participating in this project. China is trying to use the globalization and modern interdependence of the countries of the world in order to find a balance of interests for each participant in the project, make it universal. This is a new interpretation of globalization, China's attempt to lead and determine the course of the process, which is already called "globalization 2.0."

Conclusions

The empirical study shows that Chinese investors receive additional incentives to invest if there is a prior positive investment experience, increasing market potential increases, and openness and economic freedom. As Ukraine is generally perceived as a path to European markets, the signing of the Association Agreement with the EU is a positive factor. However the readiness of investors from China to support corruption schemes in the Ukrainian economy arouses concern. Therefore, in order to improve and improve the structure of investment flows from China to Ukraine, it is necessary to take a number of measures to overcome corruption.

In the context of rational prospects for the development of bilateral trade relations with China, development of a strategy of diversification of export-import operations with the partners, aimed at counteracting foreign trade dependence on the EU and the Russian Federation, and the improvement of trade balance through the deepening of trade relations with the countries of APEC, in particular with China, is necessary. The European Union is also interested in conceptualizing and modernizing the strategy of cooperation with China, as this country is a regional leader in Asia and the second EU partner in international trade. Formation and development of the institutional framework for cooperation with the China will improve the competitive position of the Ukrainian economy, provide additional tools for influence during the negotiation process on the European integration process. China should be considered not only as an important partner and participant in integration groups, with some of which Ukraine has economic and political relations, but also as a separate geographic vector of foreign economic activity at the level of the CIS and EU countries. Ukraine can avoid some of the negative effects of Eurasian integration and accelerate its accession to the EU through cooperation with China.

References

1. China: Threats, Risks, Challenges for Development / by Ed ... Mikheeva - Moscow . The Carnegie Center - M., 2005 - 647 pp.
2. De Mooij , R. and Ederveen , S. (2006): "What a difference does it make? Understanding the empirical literature on taxation and international capital flows ". European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic papers, No. 261.
3. Doing Business 2017 - [Electronic resource] - Available from: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Chapters/DB17-Country-Tables.pdf>
4. Ermachenko V.E. Perspectives of application in the national economy of the experience of transformations of the tourism industry in China / V.Ye. Ermachenko // Chernigov Scientific Journal. Series 1: Economics and Management. - 2015. -No.1. - S. 25-38. - Access mode: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/Chnch_ekon_2015_1_6

5. Gerasimchuk, S . & Poita, Yu. Ukraine - China after 2014: New page in relations. Kyiv: Friedrich Ebert Foundation , 2017
6. Halperina L.P. Strategic directions of trade and economic relations of Ukraine with China / LP Halperina , A. V Shapoval // Strategy of development of Ukraine . Economics , sociology , law . - 2003. - No. 3. - P. 31 -35.
7. Holod V. Internationalization of the Yuan, the new changes in the world order [electronic resource] / V.Holod // Ukraine - China / Institute of Oriental Studies. - 2014 - # 1 (6). - P. 14-15. - Access mode : http://sinologist.com.ua/ukr/Ukr_Ch/6/Ukraine-China_6.pdf .
8. Honcharuk A.Z. New China positioning in World // Ukraine – China 2018, №11 - [Electronic resource] - Available from: <http://sinologist.com.ua/goncharuk-z-nove-pozytsiyuvannya-kytayu-v-sviti/>
9. Hongji, Chen. China's Choice and Strategic Opportunities in the Context of the Ukrainian Crisis [Text]: Bibliography / Chen Hongji//Foreign Trade: Economics, Finance , Law. - 2015. - No. 3. - P. 175-180
10. Investments of foreign economic activity / by Ed .. Ovdenko L . M . et.al.. - Kyiv , 2018 - 62 s .
11. Kirichenko A. A Anticrisis Investment Policy of Ukraine / A.A. Kirichenko, O. I Kharchenko // Actual problems of economy - 2010 - №1 (103) - P.64-74
12. Kurnishova Y. Topical Principles of Strategic Partnership Between Ukraine and the People's Republic of China / Y. Kurnishova // Analytical Report . - Kyiv. - 2010 - 28 p.
13. Levkivsky V. M. Ukrainian-Chinese Economic Cooperation in the Context of Foreign Economic Security / V.M. Levkivsky , V.V. Levkivsky // Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management . Series 1 : Economics . - 2013 - Vol . 2. - P. 95-103. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdiue_2013_2_15.
14. Makogin Z. Ya. Influence of complementary Index onto the dynamics of foreign trade between Ukraine and China / Z. YA. Makogin // Problems of post-crisis economic policy in Ukraine: theses of sciences conf . for the teaching staff and graduate students "Academy", April 6-7 , 2011 - Lviv , 2011. - P. 72.
15. Matusova O.M. Ukraine in Foreign Economic Policy of China / O.M. Matusova, O.V. Goncharov // Modern issues of economics and law. - 2011. - Iss. 2. - P. 69-75.
16. Mokiy A. The People's Republic of China as a strategic partner of Ukraine in the context of accelerating the process of European integration / A. Mokiy , L. Yaremko , M. Fleichuk and others . - Lviv: Regional Branch of NISS in Lviv, Lviv commercial Academy, NGO "Institute for International Economic Research", 2006. - 52s.
17. Quazi , R. and View, P. (2007): "Foreign direct investment in Latin America: a panel regression study". The International Journal of Business and Finance Research, Volume 1, Number 1.
18. Pogorelova I.S. Modern Ukrainian-Chinese relations: the history of formation and development / I.S. Pogorelova // Lviv University Herald, 2010. - No. 19 (206). - P. 80-89
19. State Statistics Service of Ukraine (2019). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Ukrainets Lilia The Key Factors of Chinese Foreign Direct Investment to Africa Determined by Means of Tobit-Analysis// Journal of European Economy – 2013 - Vol.12(4) – P.441-454
21. Velychko V.V. China as foreign trade partner of Ukraine // "Ukraine -China: Information and analytic review" -1999. - No. 1, - p. 47
22. Vysotska M. P. Analysis of the main trends of economic relations between Ukraine and China/ M.P. Vysotskaya , A. Al Atti //Strategy of development of Ukraine . Economics , sociology , law . - 2013. - № 4. - pp. 14-20
23. Wang Peng. Features of the development of trade relations between the People's Republic of China and Ukraine in the conditions of globalization // Actual problems of interna-

tional relations: Collection of scientific works. - Vol.51: In 2 parts. - Kyiv: Kyiv National University named after Taras Shevchenko Institute of International Relations. - 2005. - P. 108-111.

ლილია უკრაინეცი

*ლვოვის ივან ფრანკოს ეროვნული უნივერსიტეტი,
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, უკრაინა.*

**ჩინეთის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები უკრაინაში ერთი გზის
და ერთი სარტყელის პროექტისათვის**

რეზიუმე

ჩინეთი ეკონომიკური განვითარებით წარმოადგენს ლიდერ ქვეყანას აზიის რეგიონის ქვეყნებს შორის. მძლავრი ეკონომიკური ექსპანსიის პირობებში იგი ძირითად ეკონომიკურ ცენტრს წარმოადგენს აზიისა და ევრაზიის მეგარეგიონებში.

ემპირიული კვლევა გვიჩვენებს, რომ ჩინელი ინვესტორები იღებენ დამატებით წახალისებას რათა ინვესტირება მოახდინონ უკრაინაში თუ იქ იქნება უპირატესი პოზიციები საინვესტიციო გამოცდილების, მზარდი საბაზრო პოტენციალი, ღიაობა და ეკონომიკური თავისუფლება. თანამედროვე უკრაინის საგარეო პოლიტიკა უერთდება ერთი სარტყელი და ერთი გზის პროექტს.

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები –
PROBLEMS OF GENERAL ECONOMIC THEORY

Альфред Кураташвили

*Доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом
Экономической теории Института экономики имени П. Гугушвили
Тбилисского Государственного Университета имени И. Джавахашидзе*

**ФИЛОСОФИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЦЕЛИ – МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА**

Резюме: В научном труде критически рассматриваются – как имеющиеся в истории науки, политики и практики человечества, так и современные взгляды и подходы ученых – представителей философских, политических, юридических и экономических наук, а также политиков и т. д., которые фактически основывались и основываются на философии, названной мной Философией средств, хотя созданная мной Философия средств, как таковая, им и не была известна.

Как альтернатива Философии средств в данном научном труде предлагаются созданные мной же еще в начале 70-х годов XX века принципиально новые научные направления – Философия цели, как теоретико-методологическая основа различия общественно-государственных систем и как основа классификации этих систем, и Философия социальной цели, которая представляет собой методологическую основу социально-экономического прогресса, представляет собой исходную научную основу формирования и функционирования Истинно человеческого общества и Истинно человеческого государства, и которая должна быть положена как в основу научных исследований, так и в основу эффективного государственного управления в интересах народа.

В научном труде особо отмечается, что Философия социальной цели автоматически не реализуется, а потому, наряду с Философией социальной цели, принципиальное значение имеют созданные мной же – Теория верховенства интересов народа, как теоретическая основа социально-экономического прогресса, и Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц, как необходимая теоретическая основа практической реализации социально-экономического прогресса, как необходимая теоретическая основа эффективного государственного управления в интересах каждого человека – в интересах народа.

Ключевые слова: Философия цели, Философия социальной цели, Философия средств, Теория верховенства интересов народа, Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц, Теория Истинно человеческого общества, Теория Истинно человеческого государства, Методологическая основа социально-экономического прогресса и эффективного государственного управления в интересах народа, Классификации общественно-государственных систем.

Введение

Постановка проблемы. Критический анализ имеющихся и укоренившихся в мире методологических основ социально-экономического прогресса, а стало быть, творческое осмысление методологических проблем, связанных с необходимостью эффективного государственного управления, нацеленного на реализацию интересов народа, имеет принципиальное значение.

Главная проблема в исследовании данного вопроса заключается в том, что **все имеющиеся в мировой науке и в мировой политике взгляды и подходы основывались и основываются на философии, называемой мной Философией средств, тогда как, по моему глубокому убеждению, главной методологической основой социально-экономического прогресса, а значит, методологической основой эффективного государственного управления в интересах народа является созданная мной Философия социальной цели.**

Именно необходимостью внедрения в научных исследованиях и в управлении обществом и государством принципиально нового прогрессивного направления – Философии социальной цели, как методологической основы социально-экономического прогресса, и определяется актуальность темы исследования.

Анализ последних исследований. Исследованию методологических основ социально-экономического прогресса в научных публикациях уделяется мало внимания, за исключением моих научных трудов, в которых особое внимание уделяется исследованию и творческому осмыслению методологических основ социально-экономического прогресса.

Что касается проблем государственного управления, то им посвящено множество научных трудов, однако без принципиально нового методологического подхода к решению этих проблем, эффективный социально-экономический прогресс не представляется возможным.

Следовательно, необходимо особо подчеркнуть, что, *как показывает анализ научных исследований*, не встречаются труды, за исключением моих научных трудов, в которых, исходя из проблем государственного управления, предлагалась бы принципиально новая методологическая основа эффективного государственного управления в интересах каждого человека, каковой является созданная мной Философия социальной цели.

Цель и задачи научного исследования. Целью данного исследования является внедрение во всемирном масштабе созданной мной Философии социальной цели – как принципиально новой методологической основы социально-экономического прогресса и как необходимой научной основы эффективного государственного управления в интересах каждого человека.

Задачей же научного исследования является обоснование необходимости внедрения созданной мной Философии социальной цели – как альтернативы укоренившейся философии, называемой мной Философией средств, и как методологической основы социально-экономического прогресса и эффективного государственного управления в интересах народа.

Научная новизна. Главной новизной научного исследования является рассмотрение созданной мной Философии социальной цели – как принципиально нового научного направления, в качестве методологической основы социально-экономического прогресса и как необходимой научной основы эффективного государственного управления в интересах народа.

Изложение основного материала

«Вся история развития философской, политической, правовой и экономической мысли, – как я отмечал ещё много лет назад, – равно как и современные взгляды и подходы ученых, политиков и т.д. к проблемам функционирования и развития общества, государства и человечества в целом, по моему глубокому убеждению, основывались и основываются, как я ее называю, на философии средств.

Хотя эти взгляды и подходы – как философское направление, как философия средств и как философская система до меня (до создания мной научных трудов по этим проблемам) не существовали.

Соответственно, именно поэтому до меня не существовал даже сам термин – философия средств – ни в науке, ни в политике и ни в практике.

Необходимо здесь же обратить внимание на то, что, *по моему глубокому убеждению*, отмеченные взгляды и подходы исходя из интересов народа явно ошибочны, как с методологической, так и с теоретической и практической точек зрения. Однако, несмотря на это, эти взгляды и подходы, которые реально существуют, требуют соответствующего научного анализа, что я и попытался сделать.

В связи с этим считаю необходимым обратить внимание на то, что под Философией средств я подразумеваю научно сформированную мной ту философскую систему взглядов, которая в отличие от созданных мной же Философии цели и Философии социальной цели критерием сущности общественно-государственного строя считает не цель, не социальную цель и ее реализацию, а средства» [1, с. 53-54; 2, с. 269-270].

Необходимо особо отметить, что созданная мной **Философия цели** представляет собой **принципиально новое научное направление, которое радикально отличается от укоренившегося во всем цивилизованном мире на протяжении веков подхода, опирающегося на средства.**

На основе углубленного анализа отмеченного подхода, *опирающегося на средства*, мной было создано научное направление, которое я назвал **Философией средств**, и которым (т.е. этим научным направлением) были раскрыты теоретические основы этого подхода.

Следовательно, мной было создано научное направление (**Философия средств**) – как теоретическое отражение, в данном случае, реальной действительности, существующей на протяжении веков.

Хотя научное направление (и научная теория) вообще не только должно отражать реальную действительность, а должно указывать путь научным исследованиям и практике, чему, *в конечном счете*, в определенном смысле служит и это научное направление, ибо **Философия средств** не только отражает реальную действительность, но и обосновывает ошибочность и неприемлемость отмеченного подхода с точки зрения интересов народа.

Таким образом, согласно **Философии средств** критерием различия общественно-государственных (общественно-политических) систем являются средства, тогда как в соответствии с созданной мной **Философией цели** – цель, *по моему глубокому убеждению*, является единственно верной теоретико-методологической основой различия и классификации общественно-государственных систем.

Притом, истинно человеческая **Философия цели** в сравнении с **Философией средств** показывает путь теории и практике, как в научных исследованиях, так и в управлении общественно-государственной системой в правильном направлении.

Практическим проявлением **Философии средств** являются факты, когда общественно-государственные системы различают друг от друга средствами, в частности, техникой, уровнем индустриальной развитости государства и т.д.

Примерами проявления **Философии средств** являются также различие общественно-государственных систем формами собственности, методами управления и т.д.

А практическим проявлением созданной мной **Философии цели** является различие друг от друга общественно-государственных систем не на основе средств, а на основе цели.

В частности, проявлением Философии цели является различие общественно-государственных систем на основе той цели, которой служит та или иная общественно-государственная система:

Служит ли она социальной цели – служит ли она реализации интересов народа, или служит она экономической цели – деньгам, прибыли, капиталу?!

Притом, созданная мной Философия экономической цели фактически представляет собой философию экономической самоцели средств, что, *в конечном счете*, опять-таки сводится к проявлению определенной разновидности Философии средств.

Необходимо отметить, что Философия экономической цели, или Философия экономической самоцели средств тем отличается от философии, называемой мной Философией средств, что в отличие от Философии средств, Философия экономической цели подразумевает различие общественно-государственных систем не техникой, не методами управления и т.д., а – экономической целью, которая в Истинно человеческом обществе и государстве должна представлять собой лишь необходимое средство реализации социальной цели, но в той общественно-государственной системе, где цель экономическая, эта цель фактически сводится к самоцели экономических средств и именно потому Философия экономической цели в то же время представляет собой определенную разновидность практического проявления Философии средств.

Что касается созданной мной Философии социальной цели, она представляет собой систему философских взглядов, которая (т.е. Философия социальной цели) так же, как и Философия цели критерием сущности общественно-государственного (общественно-политического) строя считает не средства, а – цель, которой служит та или иная общественно-государственная система.

Вместе с тем, Философия социальной цели отличается от Философии цели тем, что если Философия цели представляет собой критерий различия общественно-государственных систем и теоретико-методологическую основу их классификации, и если к Философии цели вообще фактически относится как Философия социальной цели, так и Философия экономической цели, которая, как уже было отмечено, является практическим проявлением определенной разновидности Философии средств, то Философия социальной цели в то же время является принципиально новым научным направлением, которая (т.е. Философия социальной цели) представляет собой Философию цели Истинно человеческого общества и государства – представляет собой философию Истинно человеческой цели, и которая является методологической основой формирования и функционирования Истинно человеческой общественно-государственной системы.

Таким образом, в Истинно человеческом обществе и в Истинно человеческом государстве, теории которых также созданы мной [3; 4; 5; и т.д.], т.е. в общественно-государственной системе, которая служит интересам народа (которая должна служить интересам народа), как в научных исследованиях, так и в управлении обществом и государством, основываясь на Философии социальной цели – следует исходить из социальной цели, и оценка результатов функционирования этой общественно-государственной системы соответственно должна происходить по степени реализации социальной цели – по степени реализации интересов народа.

«Следовательно, Философия социальной цели – это философская система, которая представляет собой теоретико-методологическую основу целевой направленности формирования и функционирования Истинно человеческого общества и Истинно человеческого государства – это философская система, которая представляет собой теоретико-методологическую основу определения социальной целевой направленности функционирования Истинно человеческой общественно-госу-

дарственной системы, т.е. **Философия социальной цели** – эта **Философия цели Истинно человеческого общества и Истинно человеческого государства**.

Отсюда логически следует, что **Философия цели в Истинно человеческом обществе и государстве** – эта **фактически Философия социальной цели**, а в той общественно-государственной системе, где цель экономическая – деньги, прибыль, капитал, там **Философия цели** представляет собой **Философию экономической цели**, т.е. представляет собой **Философию самоцели экономических средств**, что фактически является явным примером проявления **Философии средств**.

Правильность вышесказанного подтверждает, например, тот факт, что взгляды идеологов капитализма и практика развития данной общественно-государственной системы всегда основывались на подходе, названном мной **Философией средств**, или **Философией самоцели средств**, ибо во главу угла капитализм всегда ставил получение максимальной прибыли, обогащение, наживу – как цель, что в действительности является самоцелью экономических средств – проявлением философии средств на практике, и что в корне свойственно сущностной природе капитализма, т.е. свойственно капитализму в истинном значении этого термина.

Если же капитализм служит интересам народа, тогда это уже не капитализм – не капитал “изм” (не “изм” экономической цели, не господство капитала), и, соответственно, он должен иметь другое название» [2, с. 275-276].

Притом необходимо особо подчеркнуть, что без получения высоких прибылей на предприятиях, в обществе и в государстве немислима реализация социальной цели – реализация интересов народа, т.е. реализация той цели, которая свойственна (которая должна быть свойственна) **Истинно человеческому обществу и Истинно человеческому государству**. Однако прибыль – получение прибыли – в **Истинно человеческом обществе и государстве** должна рассматриваться лишь как необходимое условие реализации социальной цели, а не как самоцель экономических средств, как это свойственно капитализму.

Таким образом, вполне естественно, что средства реализации цели имеют огромное значение, ибо цель не может быть реализована без соответствующих средств.

Однако при исследовании проблем функционирования **Истинно человеческого общества и государства**, а точнее в процессе формирования и управления этим обществом и государством необходимо исходить не из экономических средств – как из самоцели, а необходимо исходить из социальной цели и необходимо основываться на этой цели, с учетом при этом соответствующих реальных и потенциальных средств ее реализации.

Необходимо особо отметить, что огромное значение имеет уровень развития средств труда, уровень индустриального развития общества, уровень развития информационных средств в обществе и т.д., но все они являются (должны быть) лишь средствами реализации цели, которые в зависимости от целевой направленности общественно-государственной системы, могут быть использованы как для порабощения или даже уничтожения народа, так и для повышения их благосостояния и т.д.

Следовательно, исходной и определяющей научной основой строительства и функционирования **Истинно человеческой общественно-государственной системы** – общественно-государственной системы, служащей интересам народа, должна быть не укоренившаяся философия, называемая мной **Философией средств**, а созданная мной **Философия цели** – **Философия социальной цели** [1; 2; и др.], которая отражена почти во всех научных трудах, опубликованных мной с начала 70-х годов XX века, и которая должна быть положена как в основу научных исследований, так и в основу функционирования общества – в основу управления обществом и государством, а также в основу названия данной общественной (государственной, полити-

ческой) системы, ибо название общественно-государственной системы, по моему глубокому убеждению, должно указывать на определяющую целевую направленность ее функционирования.

В этом смысле совершенно верным представляется мне название общественно-государственного строя – “капитализм”, ибо это общественно-государственный строй, служащий определяющей экономической цели – служащий экономической самоцели средств – деньгам, прибыли, капиталу, тогда как **общественно-государственный строй, служащий определяющей социальной цели – интересам человека, служащий интересам народа, должен называться Истинно человеческим – Гуманносоциальным – обществом и государством.**

Необходимо здесь особо отметить, что **Философия социальной цели** автоматически не реализуется, а потому, наряду с **Философией социальной цели**, принципиальное значение имеют созданные мной же – **Теория верховенства интересов народа** [6], как теоретическая основа социально-экономического прогресса, и **Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц** [7], как необходимая теоретическая основа практической реализации социально-экономического прогресса, как необходимая теоретическая основа эффективного государственного управления в интересах народа.

Выводы

В заключение считаю необходимым еще раз подчеркнуть, что проведенное мной научное исследование логически подтверждает актуальность, теоретическую и практическую значимость результатов исследования, ибо **Философии социальной цели** является принципиально новым научным направлением, которое научно обоснованно рассматривается мной в качестве методологической основы социально-экономического прогресса и эффективного государственного управления в интересах народа.

Использованная литература

1. Кураташвили Альфред А. (1997). **Теория диктатуры интересов народа. Определяющее научное направление социально-экономического развития истинно человеческого общества и государства** (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997, – 76 с.
2. Кураташвили Альфред А. (2003). **Философия социальной цели. Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства** (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – 352 с.
3. Кураташвили Альфред А. (1998). **Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества**. Труды Грузинского технического университета, 1998, №3 (419). Тбилиси: “Технический университет”.
4. Кураташвили Альфред А. **Социально-экономическая теория будущего – истинно человеческого общества**. (1999). Известия Академии наук Грузии. Серия экономическая. Том 7, 1999, №1-2. Тбилиси: “Мецниереба”.
5. Кураташвили Альфред А. (1999). **Альтернативное представление об ориентации общества и государства**. Bulletin "Medicine, Science, Innovation and Business New" ("Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира"). Volume 6, Number 10 (60), October, 1999. New York, USA.

6. Кураташвили Альфред А. (2003). *Теория верховенства интересов народа. Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – 336 с.

7. Кураташвили Альфред А. (2003). *Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – 256 с.

Alfred Kuratashvili

*Doctor of Economic Sciences, Professor, head of Economic theory
Department of P. Gugushvili Institute of Economics
of I. Javakhishvili Tbilisi State University*

PHILOSOPHY OF THE SOCIAL GOAL – METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIAL-ECONOMIC PROGRESS Expanded Summary

The whole history of development of philosophical, political, legal and economic thought, as well as modern views and approaches of scientists, politicians and so on towards problems of functioning and development of the society, the state and mankind as a whole, in my deep belief, were based and are based, as I call it, on the philosophy of the means.

Though these views and approaches – as the philosophical trend, as the philosophy of the means and as the philosophical system did not exist till me (before creation by me of scientific works on these problems).

Consequently, exactly for this reason even the term – the philosophy of the means – did not exist till me in the science, in the policy and in the practice.

It is necessary to pay attention here to the fact that, in my deep belief, the mentioned views and approaches, proceeding from interests of people, are obviously erroneous both from the methodological and the theoretical and practical points of view. However, despite it, these views and approaches, which really exist, require the corresponding scientific analysis, exactly what I tried to do.

In this connection, I consider it necessary to pay attention to the fact that under the philosophy of the means I imply the scientifically formed by me that philosophical system of views, which as distinct from created again by me the philosophy of the goal and the philosophy of the social goal considers as criterion of essence of social-state system not the goal, not the social goal and its realization, but the means.

It is necessary to particularly note that created by me the philosophy of the goal represents the fundamentally new scientific trend, which radically differs from the approach, based on the means, deep-rooted in the entire civilized world during the centuries.

On the basis of the profound analysis of the mentioned approach I created the scientific trend, which I called the philosophy of the means and through which (i.e. through this scientific trend) the theoretical bases of this approach were disclosed.

Hence, I created the scientific trend (the philosophy of the means) – as theoretical reflection, in this case, of the true reality existing during the centuries.

Though the scientific trend (and the scientific theory) in general should not only reflect the true reality, but should indicate the way to scientific researches and practice, to which, finally, in the certain sense this scientific trend serves, since the philosophy of the means not

only reflects the real reality, but also proves incorrectness and unacceptability of the mentioned approach from the point of view of interests of people.

Thus, according to the philosophy of the means, the means represent the criterion of distinction of the social-state (social-political) systems, whereas, in compliance with the created by me the philosophy of the goal – the goal, in my deep belief, is the only true theoretical-methodological basis of distinction and classification of the social-state systems.

Besides, the true human philosophy of the goal in comparison with the philosophy of the means indicates the way to the theory and practice both in scientific researches and in management of the social-state system in the right direction.

Practical manifestation of the philosophy of the means are the facts, when the social-state systems distinguish from each other through the means, in particular, through technique, level of industrial development of the state and so on.

Examples of manifestation of the philosophy of the means represent also distinction of the social-state systems through forms of ownership, methods of management and so on.

And practical manifestation of created by me philosophy of the goal is distinction from each other of the social-state systems not on the basis of the means, but on the basis of the goal.

In particular, manifestation of the philosophy of the goal is distinction of the social-state systems on the basis of that goal, to which this or that social-state system serves: whether it serves the social goal – whether it serves realization of interests of people, or whether it serves the economic goal – money, profit, capital?!

Besides, created by me the philosophy of the economic goal in fact represents the philosophy of economic end in itself of the means that finally is again reduced to manifestation of the certain variety of the philosophy of the means.

It is necessary to mention, that the philosophy of the economic goal or the philosophy of the economic end in itself of the means differs from the philosophy called by me the philosophy of the means so, that as against the philosophy of the means, the philosophy of the economic goal implies distinction of the social-state systems not through technique, not through management methods and so on, but – through the economic goal, which in the true human society and state should represent only the necessary means of realization of the social goal, but in that social-state system, where the goal is economic, this goal is in fact reduced to end in itself of the economic means and exactly that is why the philosophy of the economic goal at the same time represents the certain variety of practical manifestation of the philosophy of the means.

As for created by me the philosophy of the social goal, it represents the system of philosophical views, which (i. e. the philosophy of the social goal) like as the philosophy of the goal considers as criterion of essence of the social-state (social-political) system not the means, but – the goal to which this or that social-state system serves.

At the same time, the philosophy of the social goal differs from the philosophy of the goal for the aspect that if the philosophy of the goal represents the criterion of distinction of the social-state systems and the theoretical-methodological basis of their classification, and if both the philosophy of the social goal and the philosophy of the economic goal, which, as it was already noted, is the practical manifestation of the certain variety of the philosophy of the means generally in fact relate to the philosophy of the goal, then the philosophy of the social goal at the same time is the fundamentally new scientific trend, which (i. e. the philosophy of the social goal) represents the philosophy of the goal of the true human society and state – represents the philosophy of the true human goal and which is the initial theoretical basis of formation and functioning of the true human social-state system.

Thus, in the true human society and state, i. e. in the social-state system, which serves interests of people (which should serve interests of people), both in scientific researches and in the management of the society and the state, one should proceed from the social goal based on the philosophy of the social goal, and the assessment of results of functioning of this social-

state system should be accordingly carried out according to the degree of realization of the social goal – according to the degree of realization of interests of people.

Hence, the philosophy of the social goal – is the philosophical system, which represents the theoretical-methodological basis of the purposeful direction of formation and functioning of the true human society and state – this is the philosophical system, which represents the theoretical-methodological basis of determination of the social purposeful direction of functioning of the true human social-state system, i. e. the philosophy of the social goal – this is the philosophy of the goal of the true human society and state.

From this it logically follows that the philosophy of the goal in the true human society and state – is in fact the philosophy of the social goal and in that social-state system, where the goal is economic – money, profit, capital, the philosophy of the goal represents the philosophy of the economic goal, i. e. represents the philosophy of end in itself of the economic means that in fact is an evident example of manifestation of the philosophy of the means.

Correctness of the above-mentioned confirms, for example, the fact that views of ideologists of capitalism and practice of development of the given social-state system always were based on the approach, called by me the philosophy of the means or the philosophy of end in itself of the means, since capitalism always assigned primary importance to getting the maximum profit, enrichment, gain – as the goal that in reality is the end in itself of the economic means – manifestation of the philosophy of the means in practice and that is basically peculiar to the intrinsic nature of capitalism, i. e. is peculiar to capitalism in the true value of this term.

And if capitalism serves interests of people, then it is not capitalism any more – it is not capital “ism” (not “ism” of the economic goal, not the domination of the capital), and, accordingly, it should have another name.

Besides, it is necessary to particularly emphasize that without getting of high profits at the enterprises, in the society and in the state, realization of the social goal – realization of interests of people, i. e. realization of that goal, which is peculiar (which should be peculiar) to the true human society and state is inconceivable. However, profit – getting of profit – in the true human society and state... should be considered only as a necessary condition of realization of the social goal and not as the end in itself of the economic means as it is peculiar to capitalism.

Thus, it is quite natural that the means of realization of the goal have great value, since the goal cannot be realized without the relevant means. However, while researching problems of functioning of the true human society and state, and more exactly in the process of management of this society and this state it is necessary to proceed not from the economic means – as from the end in itself, but it is necessary to proceed from the social goal and it is necessary to be based on this goal with regard to the corresponding real and potential means of its realization.

It should be particularly mentioned that of great importance is the level of development of the means of work, level of industrial development of the society, level of development of mass media in the society and so on, but all of them are (should be) only the means of realization of the goal, which depending on the purposeful direction of the social-state system, can be used both for enslavement or even for destruction of people, and for increase of their well-being and so on.

Hence, not the deep-rooted philosophy, called by me the philosophy of the means, should be the initial and determinative scientific basis of construction and functioning of the true human social-state system – the social-state system serving interests of people, but created by me the philosophy of the goal – the philosophy of the social goal, which is reflected almost in all scientific works published by me from the beginning of the 70-ties of XX century and which should be assumed both as the basis of scientific researches and the basis of functioning of the society – as the basis of management of the society and the state, as well as the basis of

the name of the given social (state, political) systems, since the name of the social-state system, in my deep belief, should point to the determinative purposeful direction of its functioning.

In this sense, the name of the social-political system – “capitalism” seems absolutely correct to me, since this is the social-political system that serves the determinative economic goal – serves the economic end in itself of the means – money, profit, capital, whereas the social-political system, serving the determinative social goal – interests of a person, interests of people, should be called the True Human – Humansocial – the society and the state.

The scientific work emphasizes that the Philosophy of the social goal is not automatically realized, and therefore, along with the Philosophy of the social goal, principle importance has created by me – the Theory of the supremacy of the interests of the people, as the theoretical basis of social-economic progress, and the Theory of the balance of rights and responsibility of officials as a necessary theoretical basis for the practical implementation of social-economic progress, as a necessary theoretical basis for effective state management in the interests of each person – in the interests of the people.

ალფრედ კურატაშვილი

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის
ინსტიტუტის ეკონომიკური თეორიის განყოფილების გამგე*

**სოციალური მიზნის ფილოსოფია – სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის
მეთოდოლოგიური საფუძველი
გრძელი რეზიუმე**

სამეცნიერო ნაშრომში კრიტიკულად არის განხილული – როგორც კაცობრიობის ისტორიაში არსებული, ისე მეცნიერთა, პოლიტიკოსთა და ა.შ. თანამედროვე შეხედულებები და მიდგომები, რომლებიც ეფუძნებოდნენ და ეფუძნებიან ფილოსოფიას, რომელსაც მე საშუალებათა ფილოსოფიას ვუწოდებ.

როგორც საშუალებათა ფილოსოფიის ალტერნატივას, მოცემულ სამეცნიერო ნაშრომში ვთავაზობ ჩემს მიერ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში შექმნილ პრინციპულად ახალ მეცნიერულ მიმართულებებს – მიზნის ფილოსოფიას, როგორც საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემების განსხვავების და ამ სისტემების კლასიფიკაციის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს, და სოციალური მიზნის ფილოსოფიას, რომელიც ჭეშმარიტად ადამიანური – ჰუმანოსოციალური – საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ფორმირებისა და ფუნქციონირების ამოსავალ მეცნიერულ საფუძველს წარმოადგენს, და რომელიც საფუძველად უნდა დაედოს კაცობრიობის განვითარების ორიენტაციას და სოციალურ-ეკონომიკურ პროგრესს.

სამეცნიერო ნაშრომში განსაკუთრებით არის აღნიშნული, რომ სოციალური მიზნის ფილოსოფიის რეალიზაცია ავტომატურად არ ხდება, და ამიტომ, სოციალური მიზნის ფილოსოფიასთან ერთად პრინციპული მნიშვნელობა აქვს ჩემს მიერვე შექმნილ – ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორიას, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის თეორიულ საფუძველს, და თანამდებობის პირთა უფლებებისა და პასუხისმგებლობის ბალანსირების თეორიას, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის პრაქტიკული რეალიზაციის აუცილებელ თეორიულ საფუძველს, როგორც ყოველი ადამიანის ინტერესებისათვის – ხალხის ინტერესებისათვის ეფექტიანი სახელმწიფო მართვის აუცილებელ თეორიულ საფუძველს.

შრომითი რესურსები – LABOR RESOURCES

ნუგზარ პაიჭაძე

*ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი*

**ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული
მართვა და ორგანიზაციული სწავლება**

რეზიუმე. ადამიანური რესურსების განვითარების მართვისა და ორგანიზაციული სწავლების ისეთი საკითხები, როგორცაა: ადამიანური რესურსების სტრატეგიული მართვის არსი და მიზნები, პრინციპები და მიდგომები, ელემენტები, პრიორიტეტები და მოდელები, ორგანიზაციული სწავლება, სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია: არსი, პრინციპები და მიდგომები, ორგანიზაციული სწავლების მეთოდები და ტიპები. საქართველოში ორგანიზაციული სწავლების სფეროში არსებული მდგომარეობის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე გამოვლენილია მოცემულ სფეროში არსებული ზოგიერთი ნაკლოვანება და დასახულია კონკრეტული ღონისძიებები მათ გამოსასწორებლად.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური რესურსები, ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული მართვა, ორგანიზაციული სწავლება, სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია.

შესავალი

საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების დღევანდელ ეტაპზე განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიულ მართვასა და მომუშავეთა ორგანიზაციულ სწავლებას. ძირითადად მასზეა დამოკიდებული ორგანიზაციების მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალით უზრუნველყოფა და მისი გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება. მოცემულ პრობლემაზე, როგორც ქართველი, ასევე, უცხოელი მეცნიერების მიერ მრავალი სამეცნიერო შრომაა გამოქვეყნებული. მიუხედავად ამისა, მისი მნიშვნელობიდან და, დროის შესაბამისად, ფუნქციების გაფართოების გამო, ის კვლავაც აქტუალურია და ასე იქნება მომავალშიც. სწორედ აღნიშნულ პრობლემაზეა შესრულებული წინამდებარე სამეცნიერო სტატია. მის პირველ ნაწილში განხილულია ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიულ მართვასთან დაკავშირებულ საკითხებზე თანამედროვე შეხედულებანი, ხოლო მეორე ნაწილი ეძღვნება ორგანიზაციულ სწავლებასა და სწავლებაზე დაფუძნებულ ორგანიზაციასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული მართვა

ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიულ მართვაში იგულისხმება ორგანიზაციის კონკურენტუნარიანი შრომითი პოტენციალის ფორმირების ხელმძღვანელობა, რომლის მიზანია ორგანიზაციის განვითარება და მის წინაშე მდგომი ამოცანების წარმატებით გახორციელება ხანგრძლივ პერიოდში [1]. მისი ამოცანებია: 1) ორგანიზაციის განვითარების სტრატეგიიდან გამომდინარე, მისი აუცილებელი შრომითი პოტენცილით უზრუნველყოფა; 2) ორგანიზაციის შიგა

გარემოს ისეთნაირად ფორმირება, როცა შიგარგანიზაციული კულტურა, ღირებულებითი ორიენტაციები, მოთხოვნებში პრიორიტეტები ქმნის პირობებს და ასტიმულირებს შრომითი პოტენციალისა და თვით სტრატეგიული მართვის კვლავწარმოებასა და რეალიზაციას; 3)მართვის ფუნქციურ ორგანიზაციულ სტრუქტურებთან, მათ შორის ადამიანური რესურსების მართვასთან დაკავშირებული საკითხების რეგულირება; 4)ადამიანური რესურსების მართვის ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის საკითხებში წარმოშობილ წინააღმდეგობათა დაძლევა და ა.შ. რ. პარისონის განმარტებით, ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული მართვა უშუალო კავშირშია ორგანიზაციებში და მათ შორის, ბიზნესში მომუშავე ადამიანთა უნარსა და პოტენციალთან. მისი კონკრეტული მიზნებია ინტელექტუალური კაპიტალის განვითარება და ინდივიდუალური, ჯგუფური და ორგანიზაციული სწავლების მხარდაჭერა, სწავლების ისეთი კულტურის შექმნის კვალობაზე, როცა მომუშავეებს ახალისებენ—ისწავლონ და განვითარდნენ და, ამასთან ერთად, ცოდნის მართვას აქვს სისტემური ხასიათი [3].

როდღა დაკავშირებული ადამიანური რესურსების მართვის იმ ასპექტთან, რომელიც დაკავებულია პერსონალში ინვესტირებისა და ადამიანური კაპიტალის განვითარების საკითხებით. ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული მართვის მთავარი ამოცანაა ისეთი პირობების შექმნა, რომელშიც შეიძლება მომუშავეთა პოტენციალის რეალიზება და ორგანიზაციის საქმიანობისადმი მათი ერთგულების უზრუნველყოფა.

ადამიანთა განვითარების პროცესი თავის თავში მოიცავს სწავლებისა და განვითარების, წარმოებრივი ოპერაციებისა და ურთიერთობის პროცესების ინტეგრაციას. ბიზნესისათვის ამ პროცესის ყველაზე მნიშვნელოვანია ორგანიზაციული ეფექტიანობისა და მდგრადობის ამაღლება. რაც შეეხება ცალკეულ მომუშავეს, ეს პროცესი ამაღლებს მათ კომპეტენტურობასა და სამუშაოზე მოწყობის ალბათობას [2]. ამიტომ მას დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც კომერციული, ასევე არაკომერციული ორგანიზაციებისათვის.

ადამიანური რესურსების განვითარების მთავარი ელემენტებია: სწავლება, განათლება, აღზრდა და განვითარება. ცხადია, ოთხივე ეს ელემენტი ურთიერთკავშირშია და ერთმანეთს განაპირობებს. დ. ვაგანას განმარტებით, ორგანიზაციულ **სწავლებაში** იგულისხმება ქცევის ცვლილება, რომელიც მიმდინარეობს შეფარდებითად ნელა და წარმოიშობა პრაქტიკის ან გამოცდილების შექმნის შედეგად [4];**განათლებაში** კი იგულისხმება საქმიანობის კონკრეტულ სფეროში ცოდნის, შეფასების უნარისა და გაგების სათანადო დონით აღჭურვა; **განვითარება** გულისხმობს პიროვნების შესაძლებლობისა და პოტენციალის ზრდას სწავლებისა და განათლების მიღების საშუალებით, ხოლო **აღზრდაში** იგულისხმება პიროვნების ქცევის გეგმური და სისტემატიური ცვლილება შესაბამისი მოქმედებების, პროგრამებისა და ინსტრუქციების დახმარებით, რომლებიც ინდივიდს შესაძლებლობას აძლევს მიღწიოს მასზე მინდობილი სამუშაოს ეფექტიანი შესრულებისათვის ცოდნის აუცილებელ დონეს, უნარსა და კომპეტენციას.

ადამიანური რესურსების განვითარების მართვის სტრატეგიულ პრიორიტეტებად მიჩნეულია: 1)ადამიანური რესურსების განუხრელი სრულყოფის უზრუნველყოფელი სწავლების აუცილებლობის გაგება; 2)პერსონალის აღზრდაში მენეჯერების აქტიური მონაწილეობის ამაღლება; 3)ორგანიზაციაში პერსონალის სწავლებისა და აღზრდის შესაძლებლობათა გაფართოება; 4)ფოკუსირება ორგანიზაციის ყველა მომუშავეზე; 5)სწავლებისა და აღზრდის პროცესის მართვა.

არსებობს ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიის სხვადასხვა მოდელი. კარტერი, სხვა თანაავტორებთან ერთად, სთავაზობს შემდეგ მოდელს: ა) **ცენტრალიზებული**—ყველა სახეობის სწავლებასა და განვითარებაზე კოორდინაცია ხდება ცენტრიდან; ბ) **დეცენტრალიზებული**. მოცემულ შემთხვევაში სპე-

ციალურად გამოყოფილია პირები, რომლებიც პასუხს აგებენ ორგანიზაციის ქვედანაყოფებში სწავლებისა და პროფესიული აღზრდის განვითარების საკითხებზე; **გ) ფუნქციების გადაცემა**—სწავლებასა და განვითარებასთან დაკავშირებული ფუნქციების გადაცემა ამ მიზნით შექმნილ ე. წ. ბიზნეს-ერთეულებისათვის; **დ) საქმიანი მომსახურება**. მოცემულ შემთხვევაში ბიზნეს ცენტრები ინაწილებენ მომსახურების სახეობებს სწავლებასა და განვითარებაში; **აუტსორსინგი** — კორპორაციული ცენტრის ან ბიზნეს-ერთეულების საქმიანობაში, ამა თუ იმ ფორმით, ჩაბმულია გარე სპეციალისტები [9].

ორგანიზაციული სწავლება და სწავლაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია

ორგანიზაციაში სწავლებასთან დაკავშირებული საკითხების კვლევით დაკავებულია ორგანიზაციული ქცევის თეორია. მოცემული სფეროს მკვლევართა ყურადღების ცენტრშია კოლექტიური სწავლება. ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ, კავშირშია ცნებასთან **„ორგანიზაციული სწავლება“**. იგი დაკავებულია ახალი ცოდნის ან გაგების საკითხებით, რომლებსაც შეუძლიათ იმოქმედონ მომუშავეთა ქცევაზე [6]. ორგანიზაციული სწავლების თეორიის კვლევის ერთ-ერთი საკითხია, თუ როგორ გადაიყვანო ინდივიდუალური და ჯგუფური სწავლება ორგანიზაციულზე და დააკავშირო ის ცოდნის მართვის პროცესთან.

ორგანიზაციულ სწავლებას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ორგანიზაციის და მათ შორის, ბიზნესის განვითარებაში, რამდენადაც მის შედეგად ვითარდება ორგანიზაციის ინტელექტუალური კაპიტალი და, შესაბამისად, იზრდება მისი გავლენა დასაქმებულთა ცოდნასა და უნარ-ჩვევებზე. როგორც რ. ერენბერგი და რ. სმიტი მიუთითებენ, ადამიანური კაპიტალის თეორიის შესაბამისად, სწავლისა და გამოცდილებიდან მომდინარე ცოდნა და უნარ-ჩვევები, რომლებსაც ფლობს მომუშავე, ქმნის მწარმოებლურ კაპიტალს [7].

მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მეცნიერები ორგანიზაციულ სწავლებას ახასიათებენ როგორც რთულ სამსაფეხურიან პროცესს, რომელიც შედგება ცოდნის შეძენის, მისი გავრცელებისა და ერთობლივი გამოყენებისაგან. ცოდნის შეძენა შეიძლება უშუალოდ საკუთარი ან კოლეგის გამოცდილებიდან და ორგანიზაციული მახსოვრობიდან [6]. განასხვავებენ ორგანიზაციული სწავლების ორ სახეობას—ერთკონტურულსა და ორკონტურულს. **ერთკონტურული**, ანუ **ადაპტური** სწავლება არის ორგანიზაციის საქმიანობასთან ურთიერთობის მქონე პრობლემებსა და შესაძლებლობებზე თანმიმდევრული და ფოკუსირებული. როცა მონიტორინგის პროცესი ინიცირებას უკეთებს გარეგანი პირობებიდან წარმოშობილი ახალი სიტუაციის შესაბამის მოქმედებას, ადგილი აქვს **ორკონტურულ სწავლებას**. ითვლება, რომ ერთკონტურული სწავლება შეესაბამება რუტინული, განმეორებადი საკითხების გადაწყვეტას, ხოლო ორკონტურული სწავლება—რთული, პროგრამირებას დაუქვემდებარებელი ამოცანების გადაწყვეტას.

ორგანიზაციულ სწავლებასთან უშუალო კავშირშია ცნება **„სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია“**. ასეთი ცნების შემოღების იდეის საფუძველია ფილოსოფია, რომლის მიხედვითაც დღეს ორგანიზაციის წარმატებული საქმიანობისათვის აუცილებელია სწავლება გახდეს მისი პოლიტიკის არსებითი შემადგენელი ნაწილი.

ტერმინი „სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია“ პირველად შემოიღო პ. სენჯმა [8]. მისი განმარტებით, ასეთია ორგანიზაცია, რომლის მომუშავენი მუდმივად აფართოებენ თავიანთ შესაძლებლობებს, სადაც მუშავდება აზროვნების ახალი მეთოდები და სადაც განუწყვეტლივ სწავლობენ თავიანთი ცოდნისა და

უნარ-ჩვევების ასამაღლებლად და შექმნილია ყოველგვარი პირობები მომუშავეთა განუწყვეტელი სწავლებისათვის.

მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მეცნიერებისა და სპეციალისტების მიერ შემოთავაზებულია სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაციის შემდეგი საკვანძო პრინციპები: 1) სწავლებისა და ბიზნესის მჭიდრო კავშირი; 2) ბიზნესში არსებულ შესაძლებლობებსა და სიძნელეებზე დაყრდნობილი შეგნებული სწავლების ორგანიზაცია; 3) საინფორმაციო სისტემებისა და ტექნოლოგიების გამოყენება სწავლების მხარდასაჭერად და არა მის გასაკონტროლებლად; 4) ცოდნის განსაზღვრისა და მისი შექმნის, შექმნისა და რეალიზაციისათვის ნათლად განსაზღვრული პროცედურების არსებობა; 5) სწავლებასთან დაკავშირებული სისტემებისა და პარამეტრების დაბალანსება და მათი, როგორც ერთიანი სისტემის, მართვა.

პ. სენჯის მიხედვით, სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაციის განვითარებისადმი ერთ-ერთი მიდგომაა ყურადღების კონცენტრაცია ორგანიზაციაში ჯგუფური სწავლების გამოყენებით პრობლემების კოლექტიურ გადაწყვეტაზე. მოცემულ შემთხვევაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მენეჯერების საქმიანობას. მათ უნდა განავითარონ თავიანთი შესაძლებლობანი სწავლისადმი და განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმონ ისეთ საკითხებს, როგორცაა: სამუშაოთა ჩარჩოს გაფართოება და შინაარსიანობის გამდიდრება, მონიტორინგი, ჯგუფური მუშაობის სხვადასხვა ფორმების გამოყენება, და ა. შ.

სწავლებაზე დაფუძნებული ორგანიზაციის საკითხებზე არსებობს სხვა მრავალი შეხედულება, რომლებშიაც ყურადღებაა გამახვილებული ისეთ საკითხებზე, როგორცაა: სწავლების სახეობის არჩევისას, ცალკეული ინდივიდის სურვილის გათვალისწინების მნიშვნელობა, ორგანიზაციის მხრიდან კოლექტიური სწავლების კეთილსასურველი კლიმატის შექმნა და სხვ.

ერთმანეთისაგან განასხვავებენ სწავლებასა და განვითარებას. როგორც მ.პედლერი და სხვები [9] მიუთითებენ, სწავლება ეხება ცოდნის გაფართოებას ან უკვე არსებულ უნარ-ჩვევებში უფრო მაღალი დონის მიღწევას. განვითარება კი გულისხმობს მოძრაობას არსებობის ან ფუნქციონირების სხვა ნიშნისაკენ.

სწავლებას გააჩნია სხვადასხვა ხასიათი. იგი თავის თავში მოიცავს ისეთ საგნებს, როგორცაა: ცოდნა, უნარ-ჩვევები, რწმენა, ფასეულობა, განწყობა, მიზანდასახულობა, ჩვეულებები და სხვ. ინდივიდები სწავლობენ როგორც დამოუკიდებლად, ასევე, სხვებისგანაც. მათ ურთიერთობა აქვთ მენეჯერებთან, კოლეგებთან და ორგანიზაციის გარემოფ ადამიანებთან.

არსებობს სწავლების კოგნიტური, ემპირიული და სოციალური თეორიები. **კოგნიტური** თეორიის თანახმად, ცოდნის შექმნა ხდება ინფორმაციის შთანთქმის საფუძველზე, პრინციპების, კონცეფციებისა და ფაქტების ფორმით. **ემპირიული** სწავლებას ადგილი აქვს, როცა ადამიანები სწავლობენ თავის გამოცდილებაზე დაყრდნობით, ხოლო **სოციალური სწავლებისას** წინა პლანზეა წამოწეული სოციალური ურთიერთობანი, როგორც სწავლების მთავარი წყარო.

სწავლების ეფექტიანობა დიდადაა დამოკიდებული მისი მოტივაციის ხარისხზე. საქმე ისაა, რომ ადამიანები უკეთ სწავლობენ, როცა ისინი მოტივირებულნი არიან, რომ ისწავლონ. მოლოდინების თეორიის შესაბამისად, ადამიანი თუ ფიქრობს, რომ სწავლების შედეგი მას მოუტანს სარგებელს, იგი უფრო მეტად იქნება განწყობილი-ისწავლოს. მიზნის თეორიის შესაბამისად კი, მოტივაცია ძლიერდება, თუ ინდივიდი ცდილობს მიაღწიოს კონკრეტულ მიზანს, როცა ეს მიზანი მისაღები და მიღწევადია და როცა არსებობს უკუკავშირი შრომითი მაჩვენებლების მიმართ.

რაც შეეხება სწავლების ტიპს, მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მეცნიერები გამოყოფენ მის შემდეგ სახეობებს: 1) **კონკრეტული გამოცდილება**, რომელიც შეიძლება იყოს წინასწარ დაგეგმილი ან შემთხვევითი; 2) **რეფლექსური დაკვირ-**

გება, რომელიც მდგომარეობს გამოცდილების და მისი მნიშვნელობის აქტიურ გააზრებაში; 3) **აბსტრაქტული კონცეპტუალიზაცია** – გამოცდილების განზოგადება სხვადასხვა კონცეფციისა და იდეების დასამუშავებლად, რომელთა გამოყენება შეიძლება მსგავსი სიტუაციების წარმოშობისას; 4) **აქტიური ვესპერიმენტირება** – კონცეფციების ან იდეების გამოცდა ახალ სიტუაციებში.

საქართველოში ადამიანური რესურსების განვითარების სტრატეგიული მართვისა და ორგანიზაციული სწავლების არსებული მდგომარეობის ანალიზიდან ირკვევა, რომ მას ჯერ კიდევ არ ექცევა სათანადო ყურადღება, რაც უარყოფითად მოქმედებს ადამიანური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობაზე. ორგანიზაციული სწავლებისას ნაკლები ყურადღება ექცევა ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ა) სწავლებისა და ბიზნესის სტრატეგიის მჭიდრო კავშირის არსებობის აუცილებლობა; ბ) ბიზნესში არსებულ შესაძლებლობებსა და სიძნელეებზე დაყრდნობილი შეგნებული სწავლების ორგანიზაცია; გ) მართვის თანამედროვე პროგრესული საინფორმაციო სისტემებისა და ტექნოლოგიების გამოყენება სწავლების მხარდასაჭერად და არა მის გასაკონტროლებლად; დ) ცოდნის განსაზღვრისა და მისი შექმნისათვის, შექმნისა და არსებული ცოდნის რეალიზაციისათვის ნათლად განსაზღვრული პროცესების არსებობა; ე) სწავლებასთან დაკავშირებული სისტემების დაბალანსება და მათი, როგორც ერთიანი სისტემის, მართვა. ხშირად, მენეჯერების მიერ მომუშავეთა სწავლებისას ჯერ კიდევ სათანადო ყურადღება არ ექცევა ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, როგორიცაა: ჯგუფური მუშაობის სხვადასხვა ფორმების გამოყენება, მონიტორინგი, სწავლისადმი მოტივაციის ამაღლება და ა. შ.

ორგანიზაციული სწავლების სრულყოფის ინტერესებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია განხორციელდეს ისეთი ღონისძიებები, როგორიცაა:

1) ორგანიზაციებში ორგანიზაციული სწავლების ისეთი კულტურის შექმნა, როცა მომუშავეებს ახალისებენ–ისწავლონ და განვითარდნენ და ცოდნის მართვას პქონდეს სისტემური ხასიათი;

2) უზრუნველყოფილ იქნეს სწავლებისა და ბიზნესის სტრატეგიის მჭიდრო კავშირი;

3) თანამედროვე პროგრესული სისტემები და ტექნოლოგიები გამოიყენონ სწავლების მხარდასაჭერად და არა მის გასაკონტროლებლად;

4) სწავლებასთან დაკავშირებული სისტემების დაბალანსება და მათი, როგორც ერთიანი სისტემის, მართვა;

5) ყურადღება გამახვილდეს ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: ცოდნის განსაზღვრა და მისი შექმნისათვის, შექმნისა და რეალიზაციისათვის ნათლად განსაზღვრული პროცესების არსებობა;

6) მენეჯერების მიერ განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევა შემდეგ საკითხებზე: მონიტორინგი, ჯგუფური მუშაობის სხვადასხვა ფორმების გამოყენება, სწავლისადმი მოტივაციის ამაღლება და სხვ.

დასკვნა

ადამიანური რესურსების სტრატეგიული მართვა უშუალო კავშირშია მომუშავეთა უნარისა და პოტენციალის გამოყენებასთან. მისი მიზანია ინტელექტუალური კაპიტალის განვითარება და ინდივიდუალური, ჯგუფური და ორგანიზაციული სწავლების მხარდაჭერა, სწავლების ისეთი კულტურის შექმნა, როცა მომუშავეებს ახალისებენ–ისწავლონ და განვითარდნენ. დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ორგანიზაციულ სწავლებას. მასთან უშუალო კავშირშია ცნება „სწავლაზე დაფუძნებული ორგანიზაცია“.

საქართველოში ადამიანური რესურსების განვითარებისა და ორგანიზაციული სწავლების არსებული მდგომარეობის ანალიზით ირკვევა, რომ

მას ჯერ კიდევ გააჩნია რიგი ნაკლოვანებანი და მათ შესამცირებლად საჭიროა სათანადო პრაქტიკული ღონისძიებების გატარება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. NUGZAR PAICHADZE, “Human Management”, Tb., 2019.
2. N. Paichadze, Professional Competence as the Decisive Factor in Labour Effectiveness of Public Servants, EKONOMIMICS AND BUSINESS, #2, 2015, pp. 35-48.
3. Harrison R. Learning and Development, 2nd edn, CIPD, London, 2005.
4. Bass B. M., Vaughan J. A. Training in industry: The management of learning, Tavistock, London, 1966.
5. Mabey C., Salaman G. Strategic Human Resource Management, Blackwell Business, Oxford, 1995.
6. Dale M. Learning organizations, C. Mabey and P. Lyles (eds), Managing Learning, Routledge, London, 1994.
7. Ehrenberg R. G., Smith R. S. Modern Labor Economics, Harper Collins, New York, 1994.
8. Senge P. The Fifth Discipline: The art and practice of the learning organization, Doubleday, London, 1990.
9. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 10-е издание. Перевод с английского. М. 2012.

Nugzar Paichadze

*Doctor of Economic Science, Associated Professor
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University*

STRATEGIC MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT AND ORGANIZED TRAINING Expanded Summary

On the modern stage of public development Management of Human Resource Development and

Organized training of employees has a great importance. Main elements of Human resources are: training, education, upbringing and development. Its strategic priorities are considered as: 1) Understanding the teaching necessity as provision for sustainable perfection of human resources; 2) Increasing the managers' active participation in staff training; 3) Widening of personnel teaching and training possibilities in the organization; 4) Focusing on all employees of the organization; 5) Management of teaching and upbringing process. The researchers working on this problem offer the following models of human resources development strategy: a) centralized; b) decentralized; c) functions transferring; d) business service; e) outsourcing.

Organizational teaching makes a great contribution in development of the organization and business itself. Due to this the intellectual capital of the organization is developing and consequently, its influence on the knowledge and skills of the employed people is increasing. They distinguish two types of organizational teaching: 1) one-

contoured and 2) two contoured. One-contoured or adaptive teaching is consistent and focused on the problems and opportunities associated with the organization's activities. In case when the process of monitoring initiates an appropriate action of a new situation which arises out of the external conditions, there is used two – contoured teaching. It is considered, that one-contoured teaching is pursuant to make decision of routine, repeated issues, and two – contoured teaching which deals solution of complicated tasks which are not subjected to programming.

The organizational teaching is directly related to the concept of "Learning-based organization" . According to the explanation of the initiator (P. Senge) of this concept the employees of such organization constantly are widening their capabilities, new methods of thinking are processed there and where they are continually learning to increase their knowledge and skills and create all necessary conditions for the workers continuous training.

They differentiate from each other teaching and development. The study refers to the expansion of knowledge or achievement the higher level of already existing skills. The development itself implies motion to existence or to other samples of functioning.

There are cognitive, empirical and social theories of teaching. According to cognitive theory, knowledge is acquired through the information absorption by the forms of their principles, concepts and facts, and then by their internalization. Empirical teaching occurs when people learn based on their experience, and in case of social learning, the social aspect that has been raised in the foreground - is the main source of teaching.

The effectiveness of teaching mostly depends on the quality of motivation. The thing is that people learn better when they are motivated to learn. According to the expectation theory, if a human being thinks that the outcome of learning will benefit him, he will be more likely to learn.

As for the type of teaching is concerned, there are the following types: 1) specific experience that can be pre-planned or accidental; 2) Reflexed hire, which is an active understanding of experience or its significance; 3) abstract conceptualization - generalization of experiences for development of different concepts and ideas that can be used in appearance of similar situations; 4) Active Expertise - Concepts or Ideas for Testing in New Situations. From analyzing the existing state of human resource strategic management and organizational learning in Georgia, it is cleared out, that this problem is not still payed much attention, which makes negative influence on the effectiveness of the application of human resources.

Finally, there are given some recommendations which, by the author's opinion, will reduce shortcomings in the existed field.

სოლომონ პავლიაშვილი
სტუ-ს პროფესორი
ზურაბ გარაყანიძე
სტუ-ს პროფესორი
ნატა გარაყანიძე
ოსუ-ს დოქტორანტი

გაზის გაზრდის სივრცითი ჰარმონიზაციის საკითხისათვის

რეზიუმე. ადგილი, სადაც რუსეთის, ირანისა და კასპიის გაზის დასავლეთის მარშრუტები იკვეთება, საქართველოა. კერძოდ, “ნრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენი” რუსეთის ქალაქ მოზდოკიდან სომხეთში საქართველოს გავლით გადის. იგი გარდაბნის ახლოს, ჯანდარასთან კვეთს „სამხრეთ-კავკასიურ გაზსადენს“ (SCP), რომლის საშუალებითაც გაზი 2007 წლიდან კასპიის „შაჰ-დენიზის“ საბადოდან თურქეთში შედის. საქართველო „სამხრეთ-კავკასიური გაზსადენიდან“ იღებს სატრანზიტო მოსაკრებლის სახით გატარებული გაზის 5%-ს უფასოდ და 5% -ის შემცირებული ფასით. „ნრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენი“ შედგება ორი მილისგან - მთავარი მილის დიამეტრი 1200 მმ, დამხმარე მილის 700 მმ-ია. სომხეთი დღევანდელ პირობებში მილსადენის მთავარი მილით იღებს საწვავს. თანამედროვე შემცირებული მოხმარების პირობებში 700 მილიმეტრიანი სათადარიგო მილსადენი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სომხეთისთვის რუსული გაზის მიწოდებისთვის, ხოლო 1200 მმ-იანი მილსადენი შეიძლება გამოყენებულ იქნას ევროპაში ირანული და რუსული გაზის რეექსპორტისთვის, საქართველოს გავლით. კერძოდ, გარდაბნის რაიონში 1200 მმ-იანი მილსადენი შესაძლოა გამოყენებულ იქნას ევროპაში რუსული გაზის ექსპორტის ახალ მარშრუტად. ეს გაზი ჯანდარაში „სამხრეთ-კავკასიური მილსადენში“ ჩაერთვება, გარდა ამისა, ის Trans-Anatolian Gas Pipeline (TANAP) და Trans-Adriatic Pipeline (TAP)-თი გაივლის თურქეთს და გადავა ევროპაში. მეორეს მხრივ, სომხეთის გაზსადენი ქსელის საშუალებით, სომხეთში მიმავალი „თავრიზი-მეგრის გაზსადენი“ შეიძლება იქნას გამოყენებული „სამხრეთ-კავკასიურ გაზსადენამდე“, ჯანდარას კონექტორში, ირანული გაზის მიწოდებაზე. ეს კონექტორი რუსულ, ირანულ და ევროპულ პროექტებს ურთიერთ-შეავსებს, რის შედეგადაც საქართველო გაზრდილი ტრანზიტის საკმაოდ დიდ სარგებელს მიიღებს.

საკვანძო სიტყვები: ევროკავშირი, გაზის დერეფანი, სივრცითი ჰარმონიზაცია, ინტერკონექტორი, ტრანზიტტი, ტარიფი.

შესავალი

რუსული გაზის ალტერნატიული - „ევროკავშირის სამხრეთის გაზის დერეფნის“, იგივე „ევროპის მე-4 ენერჯოდერეფნის“ საკითხი უშუალოდ უკავშირდება საქართველოს მთავრობის 4-პუნქტიან გეგმაში ერთ-ერთ შემადგენელს - სივრცით მოწყობას, რომლის ეკონომიკური საფრთხეების (მუქარების, გამოწვევების, რისკების) საკითხი პრაქტიკულად შეუსწავლელია.

„დერეფნისათვის“ ერთ-ერთ მთავარ ეკონომიკურ საფრთხეს წარმოადგენს დაუფინანსებლობა, რაც რუსეთის და დასავლეთის ურთიერთობების გამწვავების ფონზე კიდევ უფრო აშკარად იჩენს თავს. ამ პრობლემას უნდა გამოხმაურებოდა ევროკავშირის „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“ 2017 წლის სამიტის გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც ევროკომისია და მსოფლიო ბანკი „პარტნიორობის“ წევრი 6 ქვეყნისათვის 2020 დ 2030 წწ. პერიოდში ინფრასტრუქტურული პროექტების დასაფინანსებლად ერთობლივად გამოყოფენ 13 მლრდ ევროს. მაგრამ, ამ პროექტებს შორის სამწუხაროდ არ არის „ევროკავშირის სამხრეთის გაზის დერეფნის“ არც ერთი მიმართულება. კერძოდ, გაფართოების საკითხებში ევროკომისიასმა ი. ჰანმა 2019 წლის ხაზი გაუსვა ამ თანხით შემდეგი ინფრასტრუქტურული პროექტების: 4800 კმ სიგრძის გაზის, 6 პორტის, 11 ლოვისტიკური ცენტრის, ასევე რკინიგზების, აეროპორტების, სასაზღვრო-გამშვები პუნქტების აგების დიდ მნიშვნელობას. ევროკავშირის ამ დახმარებიდან 3.5 მლრდ ევრომდე მიიღებს საქართველო, საიდანაც 233 მლნ ევროთი დაფინანსდება არა საქართველოსთვის ასე საჭირო მიწისქვეშა გაზსადგავის, ან „აგრი“-ს, ან „კასპიის ნავთობის ტრანსპორტირების სისტემის“ და „ტრანსკასპიური გაზსადენის“ პროექტები, არამედ მაგალითად, ანაკლიის პორტის ინფრასტრუქტურა და პორტამდე რკინიგზის მშენებლობა. არადა, ჰოლანდიურმა და გერმანულმა ბანკებმა ამ პორტის პირველი ფაზის მშენებლობის საინვესტიციო ხელშეკრულება კონსორციუმთან უკვე გააფორმეს. კერძოდ, გერმანიის განვითარების ბანკმა (DEG) და ნიდერლანდების განვითარების ბანკმა (FMO) ანაკლიის პორტში ინვესტირების გადაწყვეტილება მიიღეს. 2019 წლის 5 თებერვალს ანაკლიის განვითარების კონსორციუმსა და საერთაშორისო ფინანსურ ინსტიტუტებს შორის ხელი მოეწერა ოფიციალურ დოკუმენტს ანაკლიის პორტის მშენებლობაში ინვესტირებასთან დაკავშირებით. როგორც ცნობილია, ანაკლიის პორტის პირველი ფაზის საინვესტიციო კაპიტალი 600 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს [3].

გარდა ამისა, ჩუმათელეთი-არგვეთის საავტომობილო გზა მიიღებს - 1 მლრდ ევროს, გრიგოლეთი-ქობულეთის დამაკავშირებელი გზა - 101 მლნ ევროს, გრიგოლეთი-ფოთის ხიდი - 25 მლნ ევროს, ბათუმის გვერდის ამქცევი გზა - 115 მლნ ევროს. ასევე, ქუთაისის აეროპორტის სატვირთო ტერმინალის მშენებლობა 61 მლნ ევროთი, რუსთავი-წითელი ხიდის ტრასა - 115 მლნ ევროთი, ალგეთი-სადახლოს გზა - 90 მლნ ევროთი დაფინანსდება, ხოლო ალგეთის ხიდის მშენებლობაზე 6 მლნ ევრო დაიხარჯება [კომერსანტი, 1]. როგორც ვხედავთ, არც ერთი ენერგეტიკული პროექტი ნახსენები არ არის [4].

ევროკავშირის გაზის ბაზრის მონაპოლიზება

ჩვენი ქვეყნის ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურის დაფინანსება აუცილებელია იმის გამო, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ ერთ-ერთი შემადგენელი რგოლი - „სამხრეთკავკასიური გაზსადენი“ გადის. ამიტომ ჩვენს გეოსტრატეგიულ სივრცეში გამავალი მილსადენების ხელმისაწვდომობა მათ მარშრუტებზე კონტროლის, და აქედან გამომდინარე, კონკურენტ ქვეყნებს შორის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური დაპირისპირების მიზეზი გახდა. ენერგორესურსებზე ხელმისაწვდომობის პრობლემა ახალი არ არის.

შეშა - პირველი ისტორიული საწვავი, თითქმის ყველგან იყო. ამიტომ მისი ტრანსპორტირების პრობლემა არასდროს დამდგარა. შემდეგი ენერგო რესურსი - ქვანახშირი, ზოგადად შეიძლება მოიძებნოს ევროპისა და ამერიკის ბევრ ქვეყანაში, და შესაბამისად, მისი სივრცითი გადაადგილების მასშტაბებიც შედარებით მოკრძალებულია. ნავთობის საბადოები უკვე არა ყველას, არამედ გლობალურად

მხოლოდ რამდენიმე ათეულ ქვეყანას აქვს და ამიტომ მისი სივრცითი გადაადგილების მასშტაბები და ხერხები მრავალფეროვანია, თუმცა შეზღუდულია.

ეკონომიკური თეორიის თანახმად, მონოპოლიზაცია ხდება მაშინ, როდესაც ცალკეულ პირებს ან საწარმოებს შეუძლიათ კონტროლი განახორციელონ გარკვეული საქონლის ან მომსახურების მიწოდებაზე. ამ თვალსაზრისით ნავთობის დაახლოებით 20 სახელმწიფოს ხელში მოპოვება-რეალიზაციის კონცენტრაციამ, მისი ფასების ირგვლივ შეთანხმებამ, გამოიწვია მონოპოლიის საწყისი ფორმის - ნავთობის კარტელის, OPEC- ის ჩამოყალიბება [Garakanidze Z, Garakanidze N., 2013, p. 74-81].

რაც შეეხება ბუნებრივი აირს, მისი მარაგები დედამიწის მხოლოდ რამდენიმე წერტილში გვხვდება. გაზის შემთხვევაში, პროდუქციისა და სპეციალური სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის - გაზსადენების კონცენტრაციის დონე, ნავთობთან შედარებით ბევრად უფრო მაღალია: გაზსადენები მხოლოდ რამდენიმე ქვეყნის ხელში არიან, რაც მონოპოლიზაციის კიდევ უფრო მაღალ დონეს მოასწავებს. ეს იყო რაღაც სრულიად ახალი, ენერგორესურსების მიწოდებისა და მოთხოვნის გლობალური მექანიზმისთვის, რადგან ბუნებრივი გაზი მხოლოდ ცოტა ხნის წინ გახდა საწვავის ერთ-ერთი ძირითადი ტიპი - იგი ფართოდ გამოიყენება ბოლო 30 წლის განმავლობაში. არსებული მონაცემებით, რეალიზებული გაზის მხოლოდ 10-12% იყიდება თავისუფალი ფასწარმოქმნის - მოთხოვნისა და მიწოდების კანონების მოქმედების, საბაზრო კონიუნქტურით ჩამოყალიბებული ფასების შესაბამისად. ბუნებრივი აირის დაახლოებით 88-90% მილსადენებით გადაიტვირთება და მიწოდებლიდან მომხმარებელზე პირდაპირი, ხანგრძლივი სამეურნეო კონტრაქტების საფუძველზე, სახელშეკრულებო ფასებით რეალიზდება. ეს კი იწვევს ე.წ. მესამე მხარეების ამ გაზსადენებზე წვდომის შეზღუდვას.

დღემდე მსოფლიოში ეკოლოგიურად სუფთა ბუნებრივი აირის გამოყენება შეაფერხა სატრანზიტო მილსადენების კონტროლთან დაკავშირებულმა პრობლემებმა. ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ციმბირის თვალშეშველელი სივრცეებიდან ქვეყნის ევროპულ ნაწილში, გაზის ტრანსპორტირების აუცილებლობიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ 60-იანი წლებიდან დაიწყო მძლავრი მილსადენების მშენებლობა. შედეგად, მოსახლეობის გაზიფიკაციის დონით, იმდროინდელი სსრკ აღემატებოდა დღევანდელი ევროკავშირის წევრ ბალკანეთის ზოგიერთ ქვეყანასაც კი... შესაბამისად, ევროპის გაზის ბაზარზე ყოფილი სსრკ 5 მძლავრი გაზსადენით იყო წარმოდგენილი.

აღსანიშნავია, რომ ბუნებრივი აირი მრეწველობის ნედლეულია და მისი გამოყენებით გამოიმუშავენ გლობალური ელექტროგენერაციის მეოთხედს. ის უნივერსალური, ეკოლოგიურად სუფთა საწვავია. სხვა საწვავის სახეობებთან შედარებით, მისი მოპოვების სწრაფი ზრდა დაკავშირებულია გარემოსდაცვით უპირატესობებთან, განსაკუთრებით ჰაერის სისუფთავესთან და სათბურის გაზების გამოფრქვევის შემცირებასთან, რასაც დღევანდელ ევროკავშირში უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება [Market Report Series, 4].

ბუნებრივი აირის არა მარტო მოპოვება, არამედ მილსადენებით და ტანკერებით მისი სივრცითი ტრანსპორტირება, საკმაოდ რენტაბელური ბიზნესია.

ამის გამო ევროპის გაზის ბაზრის მესამედი რუსეთს უკავია, ბევრი ქვეყანა კი მთლიანად რუსულ სახელმწიფო მონოპოლიაზე - „გაზპრომზე“ დამოკიდებული (იხ. ცხრილი 1). ცხრილიდან აშკარად ჩანს, თუ რატომაა თურქეთის და გერმანიის საგარეო პოლიტიკა ასეთი ლიბერალური რუსეთისადმი - გერმანიის გაზის იმპორტში 61.9%, ხოლო თურქეთის - 58.9%, ხომ რუსული გაზია.

ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფანი“ სივრცითი მოწყობის კონცეფციაში

2009 წლის 8 მაისს ევროკავშირის პრადის სამიტზე ისტორიული დოკუმენტი “სამხრეთის დერეფანი – ახალი აბრეშუქის გზა“ მიიღეს, რომელშიც კასპიისპირეთისა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ერთად საქართველოც მოიაზრება. ამ დოკუმენტით განისაზღვრა ოთხი სტრატეგიული პროექტი: “ნაბუქო“, “ინტერკონექტორი თურქეთი-საბერძნეთი-იტალია“ (ITGI), “ტრანსადრიატიული გაზსადენი“ (TAP) და “თეთრი ნაკადი“ (ჰაიპრე შტრეამ). ყირიმის ანექსიის შედეგად ყველაზე მეტად სწორედ ეს უკანასკნელი პროექტი დაზარალდა, რადგან ის საქართველოდუკრაინა (ყირიმი)დრუმინეთის მარშრუტს გულისხმობს და ევროკავშირისთვისაც, სხვა პროექტებთან შედარებით, მომგებიანია. ზურაბ გარაყანიძე მიიჩნევს, რომ “თეთრი ნაკადის“ ბედი ჰაერში ჩამოეკიდა, რადგან პროექტის ერთ-ერთი პუნქტად საქართველოდან 900 კილომეტრზე შავი ზღვის ფსკერით ყირიმი მიიჩნეოდა. ბუნებრივია, რუსეთი ამ პროექტის ყირიმში განხორციელებას აღარ დაუშვებს, მით უმეტეს ყირიმიდან მის ორ ტოტად გავრცელებას რუმინეთსა და დანარჩენ უკრაინაში. “თეთრი ნაკადი“, რომელზედაც სამთავრობათშორისი შეთანხმება არ გაფორმებულა, საქართველოსთვის ერთ-ერთი ყველაზე პროგრესული პროექტი იყო, რადგან ის თურქეთის სატრანზიტო დიქტატს უქცევდა გვერდს.

ყირიმის ანექსიის შედეგად საფრთხე შეექმნა არა მარტო ევროკავშირის “სამხრეთის გაზის დერეფნის“ ზოგიერთ პროექტს, არამედ ევროკავშირის მხარდაჭერილ თხევადი გაზის ტანკერებით ტრანსპორტირების აზერბაიჯანი-საქართველო-რუმინეთი-უნგრეთის “აგრის“ და ოდესა-ბროდი-პლოცკი-გდანსკის ნავთობსადენის რევერსის პროექტებსაც.

ამ პროექტით საქართველოდან ოდესაში აზერბაიჯანული ნავთობის ტანკერებით ტრანსპორტირება იგეგმებოდა. ყირიმის ანექსიის შედეგად რუსეთმა შავი ზღვის აკვატორიაში უკრაინის სექტორი მთლიანად მოსპო. საქმე იმაშია, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე გაეროს წევრი სახელმწიფოები მიერთებულნი არიან გაეროს 1982 წლის “საზღვაო კონვენციას“ (UN Maritime Convenciaon), რომლითაც დადგენილია 12 საზღვაო მილიანი (1.8 კმ) ტერიტორიული წყლები და 200 მილიანი განსაკუთრებული საზღვაო ეკონომიკური ზონები. შავი ზღვის წაგრძელებული გომეტრიის გამო, მისი ჩრდილოეთდსამხრეთის ნაპირები ჯამში 400 მილს ვერ აღწევს. ამიტომ, შავ ზღვაზე განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონად არა 200 მილი, არამედ ქვეყნებს შორის თანაბრად დაშორებული ხაზი, ანუ “მოდიფიცირებული მედიანა“ ითვლება.

ცხრილი 1.

ამ მედიანიდან უკრაინის ამოგდება საფრთხეს უქმნის როგორც საქართველოს, ასევე აზერბაიჯანს, რადგან ამ პროექტით საქართველოს და აზერბაიჯანს ჰქონდათ სერიოზული ბერკეტი თურქულ სატარიფო დიქტატზე ზემოქმედების მოსახდენად.

აღსანიშნავია ანაკლიის «აგრის» კუთხით გამოყენების პრობლემაც. «აგრის» პროექტით გათვალისწინებული იყო საკმაოდ მძიმე 80-100 ათას ტონა და ზემოთ (რენტაბელობის ნორმიდან გამომდინარე) თხევადი გაზის ტანკერებით გადაზიდვა. მათ სულ ცოტა 20 მეტრიანი სიღრმის ნავმისადგომი სჭირდებოდათ, ანაკლიის მაქსიმალური სიღრმე კი - 16 მეტრია. ამიტომ ანაკლიის გამოყენება ასეთი ღრმა „დედვეითის“ თხევადი გაზის ტანკერებისთვის საეჭვო პერსპექტივა აქვს. ამავდ მიზეზით, აზერბაიჯანის მიერ „აგრისთვის“ ყულევის პორტის გამოყენებაც შეიძლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგეს. მართალია, აზერბაიჯანმა 8 წლის წინ გაადრმავეა ხობისწყლის შესართავი, თუმცა თხევადი გაზის ტანკერებისთვის ყულევის ნავმისადგომის გამოყენების საკითხს სერიოზული შესწავლა უნდა.

მაშასადამე, „აგრის“ პროექტიც შეიძლება ითქვას, რომ „ჩამოეკიდა“ და ამ გარემოებამ მწვანე შუქი აუნთო და კონკურენციის გარეშე დატოვა შავი ზღვის გადამკვეთი „თურქული ნაკადი“, ასევე ბალტიის ფსკერზე გამავალი „ჩრდილოეთის ნაკადი“ და „ჩრდილოეთის ნაკადი 2“-ის პროექტები. ანუ ევროკავშირის ზემოხსენებული პროექტების ჩაშლის შედეგად ვლ. პუტინის და მისი ენერგეტიკული გარემოცვის პროექტებს აუნთო მწვანე შუქი.

ყირიმის ანექსიამ არა მარტო პირდაპირი გეოპოლიტიკური კითხვის ნიშნები წარმოშვა და ევროპის ახალი საზღვრების დაწესების პრეცედენტი შექმნა აზერბაიჯანისა და საქართველოს შემდეგ, არამედ ირიბადაც მიაყენა დარტყმა საქართველოსა და აზერბაიჯანის გეოპოლიტიკურ ინტერესებს.

ყველას გვახსოვს 2008 წლის აგვისტოს ომის დროს 25 კილომეტრიანი ფრონტით რუსული სამხედრო შეიარაღებული ძალების მიერ მილსადენებისა და კომუნიკაციის სხვა საშუალებების დაბომბვა ჭურვებითა და ისკანდერის რაკეტებით, რაც მიმართული იყო არამარტო საქართველოს დაშინებისკენ, არამედ კონსორციუმის უცხოელი მონაწილეების და საუკუნის პროექტების განხორციელების წინააღმდეგაც. ამიტომ, ჩვენი სტრატეგიული ინტერესებიდან და გეოეკონომიკური სივრციდან გამომდინარე, ყირიმის ანექსიაც საკმაოდ სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნისათვის. ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება, ყირიმის ანექსიის კუთხით საუკუნის პროექტების მომავლის განჭვრეტა და შეფასება-პროგნოზირება

რა შეიძლება ევროპამ ამ პროექტების ჩაშლას დაუპირისპიროს? პირველი - როგორმე უნდა მოხერხდეს მოსალოდნელი დანაკარგის ანაზღაურება, რაც გათვალისწინებული იყო სამხრეთის ხაზის დერეფნის პროექტების ინვესტირებით. მაგალითად BP გათვლებით სამხრეთ კავკასიური გაზსადენის ბაქო-თბილისი-ერზერუმის რეაბილიტაციისა და დამატებითი სატუმბი 2 სადგურის დადგმისთვის საქართველოში გათვალისწინებული იყო 400 მლნ ლარის გამოყოფა და მთლიანად ეს თანხა მიდიოდა როგორც პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია თავის დასაქმების შედეგებით. ყველაზე მთავარი ის არის, რომ აღნიშნული მოვლენების გამო რუსეთმა ენერგეტიკის თვალსაზრისით სერიოზული გეოპოლიტიკური მოკავშირე ბულგარეთი დაკარგა. ამ ქვეყანას გაუჩნდა სერიოზული შიში „სამხრეთის ნაკადის“ შეფერხების გამო, რადგან ის ენერგორესურსის 90%-ს, ისევე როგორც სამხრეთ-არმოსავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნები, რუსეთისგან იღებს (იხ. ცხრილი 2)[5]. 2015 წელს ევროკავშირმა რუსეთთან „სამხრეთის ნაკადის“ განხორციელების თვალსაზრისით ყოველგვარი ურთიერთობა გაწყვიტა.

Table I. Dependence on Russian Gas in Southeast Europe (2015-2016)

Country	Annual consumption (bcm)	Domestic production (bcm)	Share of Russian Gas (Imports)	Share of Russian Gas (Total Consumption)
<u>Bulgaria (2016)</u>	3.3	0	100%	100%
<u>Greece (2016)</u>	3.89	0.009	65%	65.00%
<u>Romania (2016)</u>	11.7	10.03	71.00%	10.00%
<u>Serbia (2016)</u>	2.26	0.399	100%	82%
<u>Hungary (2015)</u>	9	1.8	95%	80%

*bcm= billion cubic meters

ეს იყო პროექტი, რომელიც ნოვოროსისკიდან ვარნაში და შემდეგ მიეღეს ევროპაში უნდა წასულიყო, იმისათვის რომ ბულგარეთი აღმოსავლეთ ევროპის ე.წ. ჰაბი გამხდარიყო. ყირიმის ანექსიის გამო ბულგარეთმა ეს მომავალი დაკარგა.

ჯერ 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტმა, შემდეგ კი ყირიმის ანექსიამ აჩვენა, თუ რამდენადაა დამოკიდებული ევროკავშირის “სამხრეთის გაზის დერეფნის“ სიცოცხლისუნარიანობა შავი ზღვისპირეთში მშვიდობისა და სტაბილურობის შენარჩუნებაზე. ცნობილია, რომ 2008 წლის აგვისტოში რუსული არმია, დაახლოებით 25 კმ-იანი ფრონტით მოადგა საქართველოში გაყვანილ მილსადენებს, ასევე, მან დაიპყრო შავი ზღვის ფოთისა და ყულევის პორტები. თუმცა, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის და ბაქო-სუფსას ნავთობსადენები და “სამხრეთკავკასიური გაზსადენი“, რომლებიც რუსეთის შემოჭრამდე ტერორისტების თავდასხმის მიზეზით იყვნენ გაჩერებული, საომარი მოქმედებების შეწყვეტის შემდეგ მალევე ამოქმედდნენ.

ამით რუსეთმა დასავლეთს თითქოს აგრძნობინა, რომ საქართველოს ევრო-ატლანტიკურ სტრუქტურებში მისწრაფების მიუხედავად, მისი ინფრასტრუქტურა სრულიად მოწყვლადია. საბოლოო ჯამში, თუ 2008 წელს პირდაპირი სამხედრო აგრესიით რუსეთმა ვერ შეძლო “დერეფნის“ რომელიმე პროექტის ჩაშლა, 2013 წელს მან მოახერხა ჯერ გლობალური, პანევროპული “ნაბუქოს“ და მოგვიანებით მისგან დარჩენილი ნაწილის - „ნაბუქო უესტის“, ხოლო 2014 წელს დ საქართველოზე გამავალი “თეთრი ნაკადის“ ჩაშლა.

ზემოაღნიშნული ნეგატიური პროცესების საპასუხოდ საქართველოს მთავრობამ შეიმუშავა “სივრცითი მოწყობის“ პროგრამა, რომელიც 2016 წლის ზაფხულზე საქართველოს მთავრობის სხდომაზე განიხილა. თუმცა, დასავლეთის ზოგიერთი ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების თეორიაში ამ პრობლემის შესწავლა მე-20 საუკუნის 90-იან წლებს უკავშირდება. კერძოდ, სივრცით მოწყობას თეორიულად შეისწავლის ახალი დისციპლინა - “გეოეკონომიკა“.

საქართველოში გეოეკონომიკური პრობლემების კვლევის “პიონერები” არიან პროფესორები ლადო პაპავა და მიხეილ თოქმაზიშვილი [Papava Vladimer. 2012, P. 97]. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, პროფესორ თეიმურაზ გოჩიტაშვილის ნაშრომები [გოჩიტაშვილი. 2004, გვ.24], სადაც ფართოდაა განხილული საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობის მნიშვნელობა ქვეყნის ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის და გაზის მოპოვებისა და მიწოდების ახალი ტექნოლოგიები. ავტორი დეტალურად განიხილავს, როგორც მაგისტრალური გაზსადენების დაპროექტების, მშენებლობისა და ფუნქციონირების ტექნოლოგიურ, ეკონომიკურ, სამართლებრივ და გეოპოლიტიკურ საკითხებს [გოჩიტაშვილი. 2004, გვ.41], ასევე, საქართველოს ტერიტორიის გავლით კასპიის რეგიონიდან საერთაშორისო ბაზრებზე ენერგეტიკული რესურსების მიწოდების პრობლემებს. განსაკუთრებით საყურადღებოა, საქართველოს ევროპის ენერგეტიკულ სივრცეში ინტეგრაციისათვის საჭირო ღონისძიებები.

გეოეკონომიკა მოცემული ქვეყნის სტრატეგიული ანალიზისა და კონკურენტუნარიანობის ინსტრუმენტებს იკვლევს. ის სწავლობს სახელმწიფოთაშორის ეკონომიკურ კავშირებს, რეგიონულ ეკონომიკურ ინტეგრაციას, ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესს და ეკონომიკურ კოოპერაციას. თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოები საერთო ეკონომიკური გამოწვევების, რისკებისა და საფრთხეების დასაძლევად ერთიანდებიან, მიმდინარეობს ტრანსნაციონალური კორპორაციებისა და საინფორმაციო კომუნიკაციების არნახული განვითარება, ქვეყნების ეკონომიკების და საფინანსო სექტორების გლობალიზაცია. ცალკეული ქვეყნების მაკროეკონომიკური პოლიტიკა უკვე აღარ არის მიმართული მხოლოდ შიდა ეკონომიკური ზრდისა და სოციალური საკითხების გადაწყვეტისაკენ დ იგი ეკონომიკური დიპლომატიის ბერკეტადაა გადაქცეული.

გეოეკონომიკას შეეხებთ 2014 წელს ჩვენ მიერ გამოცემულ მონოგრაფიაში: “საქართველოს სატრანსპორტო დერეფანი: პრობლემები, პერსპექტივები” [პაპავაშვილი&გარაყანიძე. 2014, გვ. 21].წიგნის შესავალში მითითებულია, რომ გეოეკონომიკის, როგორც მეცნიერების, ფუძემდებლად ამერიკელი ედვარდ ლუტვაკი გვევლინება [Edward N. LUTTWAK. p.6]. მან ეს დისციპლინა დაახასიათა, როგორც სახელმწიფოს მიერ მაკროეკონომიკური ბერკეტებით საგარეო-პოლიტიკური მიზნების მიღწევის საშუალება.

თანამედროვე გეოეკონომიკის აქტუალობა მდგომარეობს საქონლის, მომსახურებისა და სამუშაოების ბაზრების არა მარტო თავისი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ საზღვრებში გავრცელებაში, არამედ მის ექსპანსიაში, ასევე რეგიონალურ და გლობალურ მასშტაბებში. ამა თუ იმ ქვეყნის გეოეკონომიკური საქმიანობის სტრატეგიული მიზანია მაკომპლექტებლების, ნედლეულისა და მასალების მიწოდების წყაროების დივერსიფიკაცია და კონკურენტული უპირატესობის მოპოვება.

გეოეკონომისტები იკვლევენ ე.წ. სივრცით სამეურნეო პროცესებს და სივრცის გავლენას წარმოების ფაქტორებისა და საქონლის/მომსახურების ნაკადებზე. თუ ეკონომიკური გეოგრაფია იკვლევს საწარმოო ძალების განლაგებას, გეოეკონომიკაში სივრცის ფაქტორი გულისხმობს გეოგრაფიული მდებარეობის გავლენას სხვადასხვა რესურსების გადანაწილებაზე, რეგიონალური და გლობალური საწარმოო კვანძებისა და “ჰაბების” მოწყობაზე. ის შეისწავლის ასევე მილსადენების, საავტომობილო და სარკინიგზო გზებისა და ტელეკომუნიკაციების დივერსიფიცირებული განვითარების პერსპექტივებს, მათი სტრუქტურისა და საექსპლუატაციო ხარჯების ოპტიმიზაციას.

გეოეკონომიკა განისაზღვრება როგორც გეოგრაფიის, ეკონომიკის, ისტორიისა და პოლიტიკის სინთეზი. გეოეკონომიკა ისეთ ეკონომიკურ პოლიტიკას შეიმუშავებს, რომელიც ქვეყანას ეკონომიკურ განვითარებასა და მსოფლიო

ეკონომიკაში ღირსეული ადგილის დაკავებაში, გლობალურ ან რეგიონალურ გეოგრაფიულ სივრცეში წარმატებული პოზიციონირების საშუალებას აძლევს. აქედან გამომდინარე, ლოგიკურია ითქვას, რომ ეკონომიკური გლობალიზაცია სახელმწიფოთა გეოეკონომიკური სტრატეგიების ფორმირების შედეგია. თავად ეკონომიკური გლობალიზაცია უმნიშვნელოვანეს გავლენას ახდენს ქვეყნების ეკონომიკური ურთიერთობების მთელ კომპლექსზე და მათ შორის სატრანსპორტო-ენერგეტიკული დერეფნების განვითარებაზე, თუმცა, ეს გავლენები განსხვავებულია რეგიონებისა და ქვეყნების გეოგრაფიულდსივრცითი მდებარეობის მიხედვით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ზემოაღნიშნულ მონოგრაფიაში [პაველიაშვილი & გარაყანიძე, 2014, გვ. 21]. განხილულია სატრანსპორტო დერეფნის განვითარების სპეციფიური პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში, როგორც სამხრეთ კავკასიის გეოეკონომიკური სივრცის შემადგენელ ნაწილში.

საქართველოს სივრცითი გამოწვევები

ჯერ კიდევ 2009 წელს, აზერბაიჯანის ხელისუფლება ირწმუნებოდა, რომ 2015 წლისათვის რესპუბლიკაში ნავთობის წარმოება ყოველწლიურად 60-65 მლნ ტონას მიაღწევდა, რაც საქსპორტო მილსადენებს სრულად შეავსებდა. თუმცა, 2010 წლის III კვარტალში ქვეყანაში ნავთობის მოპოვების პიკის მიღწევის შემდეგ (ამ წელს მოპოვებული იქნა 50.83 მლნ ტონა ნავთობი), ამ მაჩვენებლის კლება შეინიშნება. კერძოდ, 2011 წელს აზერბაიჯანში ნავთობის მოპოვებამ 45.3 მლნ ტონა შეადგინა, ნაცვლად საპროგნოზო 51.4 მლნ ტონისა; 2012 წელს დ 43.9 მლნ ტონა, ნაცვლად 46 მლნ ტონისა; 2013 წელს დაგეგმილი იყო ნავთობისა და გაზის კონდენსატის მოპოვება 43.2 მლნ ტონის ოდენობით. აზერბაიჯანის სახელმწიფო სტატისტიკური კომიტეტის მონაცემებით, შემცირების ტრენდი 2013-2014 წლებშიც შენარჩუნებული იყო და ეს ახალი ჭაბურღილების ბურღვის, შეღწევა ახალი პლატფორმების დადგმისა და ნანოტექნოლოგიების დანერგვის, ანუ ინვესტირების პირობებში ხდება.

შედგად, სახეზეა საქართველოდან ნავთობის რექსპორტის კლება. კერძოდ, 2012 წელს ექსპორტის მოცულობა წინა წლის ექსპორტზე 7.5%-ით ნაკლები იყო: თუ 2011 წელს ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენით 32.2 მლნ ტონა ნავთობის ტრანსპორტირება განხორციელდა, 2012 წელს ამ მაჩვენებელმა 29.67 მლნ ტონა შეადგინა. ეს ტენდენცია 2013 წელსაც გაგრძელდა. ამავე დროს, 2013 წლის იანვარ-ნოემბერში ბაქო-ნოვოროსიისკის ნავთობსადენით 1.6 მლნ ტონა ნავთობი იქნა გადატვირთული, რაც გასული წლის ამავე პერიოდის მაჩვენებელს 13.7%-ით ჩამორჩება; ბაქო-სუფსას ნავთობსადენით გადაიტვირთა 2.5 მლნ ტონა ნედლეული, რაც 2012 წლის ანალოგიური პერიოდის მონაცემზე 3.7%-ით ნაკლებია; 2013 წელს ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანით 8.6 მლნ ტონა თურქმენული ნავთობის ტრანსპორტირების დაწყებამ პოზიტიურად ვერ შეცვალა ვითარება და ამ მილით სულ 18.3 მლნ ტონა ნავთობი გაიგზავნა, რაც 2012 წლის ამავე პერიოდის მაჩვენებელზე 14%-ით

გარდა კასპიისპირეთიდან საქართველოს გავლით გადასაზიდი ნავთობის მოცულობის შემცირებისა, არსებობს ე. წ. ინსტიტუციური რისკიც. კერძოდ, თუ თენგიზიდან (ყაზახეთი) ნოვოროსიისკამდე (რუსეთი) მხოლოდ რკინიგზაა ნავთობის სატრანსპორტო კომპონენტი, საქართველოზე გამავალი მარშრუტი ყაზახეთის რკინიგზას და საპორტო ტერმინალებს, შემდეგ კასპიის სანაოსნოს ბორანს, აზერბაიჯანულ საპორტო ტერმინალებს, აზერბაიჯანის რკინიგზას, საქართველოს რკინიგზას და საქართველოს საპორტო ტერმინალებს გაივლის. შედეგად ვიღებთ ექსკომპონენტიან საქსპორტო მარშრუტს, რომლის ჯამური ტარიფი, რა თქმა უნდა, რუსულზე მაღალი გამოდის.

ამასთან, რეგიონში ჩვენი გეოეკონომიკური კონკურენტი, რუსეთი, დივერსიფიცირებულ სატარიფო პოლიტიკას ახორციელებს. ამაში მას დიდი ტერიტორია

უწყობს ხელს, რაც დამადაბლებელი კოეფიციენტების გამოყენების საშუალებას იძლევა; ს/ს „რუსეთის რკინიგზების“ (რზე) ხელშია შავი ზღვის ნავმისადგომების, სხვადასხვა სათავსოების (დაჭირხლული/გათხევადებული გაზის, ნავთობ-ქიმიური ტვირთების და ა.შ.) და მოძრავი შემადგენლობის უმეტესობა. მას გააჩნია მძლავრი კვლევითი ცენტრი, რომელიც მხოლოდ საკუთარი ტარიფების კონკურენტუნარიანობას იკვლევს; ერთი მესაკუთრის, რზე-ს მიერ, სხვადასხვა ბერკეტების გამოყენება შესაძლებელს ხდის რზე-ს ტარიფის შემცირებას.

რუსეთისაგან განსხვავებით, საქართველოში არ არსებობს „რკინიგზის განვითარების სტრატეგია“, რომელშიც დარგის განვითარების ძირითადი მიმართულებები იქნება გამოყოფილი. კერძოდ, ახალი არეალის ათვისება, დამატებითი ფრახტის მოზიდვა, რაც თავისთავად გაზრდის ქვეყნის სატრანზიტო ფუნქციას. „სტრატეგია“ თავისთავად რკინიგზის ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციას გულისხმობს. არსებობს სხვა პრიორიტეტებიც, რაც საბოლოოდ, ემსახურება ერთ მთავარ მიზანს – გაზარდოს ახალი აბრეშუმის გზის, სატრანზიტო მაგისტრალის გეოეკონომიკური კონკურენტუნარიანობა და ის უფრო მიმზიდველი გახდეს სხვა დერეფნებთან მიმართებაში. ხეშოადნიშნულის გათვალისწინებით, ცენტრალური აზიის ტვირთების მოსაზიდად, „ახალ აბრეშუმის გზას“ საქართველოს მთავრობის მეტი სახელმწიფო მხარდაჭერა სჭირდება. კერძოდ:

- TRSECA-ს კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად სასურველია კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან მუშაობის მუდმივად კოორდინაცია და მათთან შეთანხმებული სატარიფო პოლიტიკის გატარება. წინა წლებთან შედარებით, 2012-2015 წლებში რკინიგზის და პორტების ტვირთზიდვის შემცირება, გარკვეულ ნეგატიურ პროცესებზე მიგვანიშნებს.

- კარგი იქნება ტრანსპორტირებაში ჩართულ რკინიგზებთან, საბორნე გადასასვლელებსა და პორტებთან „ლოგისტიკური ჯაჭვის შექმნა და ბიზნესმენებისათვის შეთავაზება. ამ პროცესში აქტიურად უნდა ჩაერთონ საქართველოს დიასპორისა და დიპლომატიური წარმომადგენლები ცენტრალურ აზიაში, ჩინეთისა და ინდოეთში. უნდა მოხდეს წარმოების და გადაზიდვების მიმართულებების კომპლექსური ანალიზი და ამით პოტენციური მოსაზიდი ტვირთის დადგენა;

- საჭიროა ტრანსპორტის სამინისტროს შექმნა - ტრანსპორტსა და გზას ერთი „პატრონი“ სჭირდება. მანამდე კი რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის, საგარეო და ეკონომიკური განვითარების სამინისტროებმა უნდა შეისწავლონ ცენტრალურაზიური ფრახტი (6-8 მლნ ტონის ანუ პოტენციურად მოსაზიდი მოცულობა, რაც დამატებითი ტვირთების მოზიდვის და ე. წ. გამჭოლი ტარიფების ამოქმედების, ახალი საბორნე მიმართულებების გახსნის პირობებშია შესაძლებელი). სავარაუდოდ, წლიურად 8-10 მლნ ტონა ტვირთი აზიიდან ევროპის მიმართულებით გადაიზიდება ალტერნატიული, რუსეთზე გამავალი დერეფნების გამოყენებით. მეზობლებთან შეთანხმებული სატარიფო პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში შესაძლებელი იქნებოდა ამ ნაკადის მოზიდვა;

- აუცილებელია ტვირთის მფლობელების, უზბეკი, თურქმენი და ყაზახი მეწარმეების გამოვლენა და მათთან მოლაპარაკებების წარმართვა ისე, რომ მოხდეს გარანტირებული მოცულობის საქართველოში ტრანსპორტირების შემთხვევაში, ტარიფის დაკლებაზე შეთანხმება. კასპიაზე საჭიროა ბორნებისა და გენერალური ოპერატორის სისტემის ამოქმედება. უნდა დაიწყოს მოლაპარაკებები აზერბაიჯანთან „გამჭოლი“ ტარიფის დაწესებაზე ისეთი ტვირთისთვის როგორცაა: ბამბა, ნავთობი, ხორბალი, ნახშირი, მომავალში დ თხევადი გაზი;

- ფოთისა და ბათუმის პორტები 100%-იანი სახელმწიფო წილობრივი მონაწილეობით არსებული საწარმოებია. მიუხედავად იმისა, რომ 2006 წელს გაუქმდა ყოფილი ტრანსპორტის მინისტრის ზ42 ბრძანების პირველი ნაწილი, რითაც

ნავსადგურებს მიეცათ უფლებას დამოუკიდებლად განახორციელონ დატვირთვა-გადმოტვირთვის სამუშაოების ტარიფების რეგულირება, დ სახელმწიფოს, როგორც მესაკუთრეს, შეუძლია პარტნიორის უფლების გამოყენება და საპორტო მომსახურების სატარიფო განაკვეთების შემცირების მიზნით გადახედვა, რათა ისინი შავი ზღვის თურქული და რუსული პორტების ტარიფებთან შედარებით, კონკურენტუნარიანი გახდნენ;

- საქართველოს პორტებმა ტვირთბრუნვის მეტად დივერსიფიცირება უნდა მოახდინონ, რათა მათ პერსპექტივაში შეძლონ ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების გადაზიდვების შემცირებით მოსალოდნელი დანაკარგების „მშრალი ტვირთებისა და კონტეინერების გადაზიდვების ზრდით კომპენსირება“;

- საქართველოს ნავსადგურების (ფოთი, ბათუმი, ყუულევი) ტვირთების გატარების ჯამური შესაძლებლობა წელიწადში 40-45 მლნ ტონას შეადგენს. დღეს ტრანზიტული ტვირთნაკადის მოცულობა 20-25 მლნ ტონაა (რკინიგზა პლუს სააერო-ტომობილო ტრანსპორტი), ანუ საქართველოს საზღვაო ნავსადგურების პორტენ-ციური შესაძლებლობა დაახლოებით სანახევროდ არის დატვირთული. გასათვალისწინებელია, რომ 2015 წლის ბოლოს ექსპლუატაციაში ყარსი-ახალქალაქის რკინიგზის შესვლის შემდეგ სატრანზიტო ნაკადის ნაწილი დააკლდება საქართველოს ნავსადგურებს. ამასთან, ბოლო 10 წლის განმავლობაში რევიონებს შორის საქონელბრუნვის ზრდის გლობალური ეკონომიკური მაჩვენებლები არ გამოირჩევა ზრდის მაღალი ტემპებით და, ამავე დროს, ადგილი აქვს სხვა დერეფნების მხრიდან გამძაფრებულ კონკურენციას. ამიტომ საქართველოში ანაკლიის, წლიურად 100 მლნ ტონა წარმადობის პორტის მშენებლობა, გამართ-ლებული იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აქცენტი გაკეთდება იმ სპეციფიკურ ტვირთებზე (ხორბალი, ბამბა, გათხევადებული გაზი და ა.შ), რომელთა გადა-მუშავებაც სხვა მეზობელ კონკურენტ ნავსადგურებში (თურქეთი, უკრაინა, რუსეთი) შეზღუდულად ან საერთოდ არ ხორციელდება.

- ათწლეულების შემდეგ TRSCECA-ს ხელშეკრულების ქვეყნები უკვე მოიცავენ გლობალური სივრცის უზარმაზარ ნაწილს ამერიკიდან იაპონიამდე. ამ სივრცეზე „ახალი აბრეშუმის გზა – ეკონომიკური სარტყელის“ პროექტის გან-ხორციელება ხელს შეუწყობს ევროპის, სამხრეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების მჭიდრო თანამშრომლობას, მათი სუვერენიტეტის, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის განმტკიცებას, მსოფლიო ბაზრებთან ალტერნატიული სატრანსპორტო და სატრანზიტო კომუნიკაციებით მათ დაკავ-შირებას. სასიხარულოა, რომ 2008 წლის ომის შემდეგ საქართველო ისევ ამ კომუნიკაციების გზაზეა. მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხების უწყებათაშორის კოორ-დინაციას სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატი უნდა ახორციელებდეს.

- ამასთან, ქართველი ექსპერტები ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას იმ ფაქტს, რომ რუსეთის მიერ 2014 წლის მარტში ყირიმის ანექსიის და 2014 წლის ნოემბრის ბოლოს აფხაზეთთან ე.წ. მოკავშირეობისა და სტრატეგიული პარტნიორობის შეთანხმების გაფორმების შედეგად, კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პროექტები. კერძოდ ისინი, რომლებიც საქართვე-ლოს ტერიტორიის ტრანზიტისათვის გამოყენებას გულისხმობს. ამ „დერეფანს“ დასავლეთი „ერთ მუშტად უნდა შეეკრა“ და ის რუსულ ენერგომატარებლებზე საბედისწერო დამოკიდებულებისაგან ეხსნა, მაგრამ რუსეთის მიერ ყირიმის და აფხაზეთის ფაქტობრივი ანექსიით, საფრთხე დღეს სწორედ „დერეფანს“ შეექმნა. მიგვაჩნია, რომ უწყებათაშორისი ხასიათიდან გამომდინარე, ამ საკითხებზეც სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატი უნდა მუშაობდეს. საქმე ის არის, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე გაეროს წევრი

სახელმწიფოები მიერთებულნი არიან გაეროს 1982 წლის „საზღვაო კონვენციას“ (UN Maritime Convention), რომლითაც დადგენილია 12 საზღვაო მილიანი ტერიტორიული წყლები და 200 მილიანი განსაკუთრებული საზღვაო ეკონომიკური ზონები. შავი ზღვის წაგრძელებული გეომეტრიის გამო, მისი ჩრდილოეთ-სამხრეთის ნაპირები ჯამში 400 მილს ვერ აღწევს. ამიტომ, ამ ზღვაზე განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონად არა 200 მილი, არამედ ქვეყნებს შორის თანაბრად დაშორებული ხაზი, ანუ „მოდულიზირებული მედიანა“ ითვლება და ზღვას ე.წ. ნეიტრალური წყლები არ გააჩნია.

- ყირიმისა და აფხაზეთის ანექსიამდე უკრაინასა და თურქეთს განსაკუთრებული ზონების ყველაზე დიდი სეგმენტები ჰქონდათ. სწორედ ამის გამო, უკრაინის გვერდის ამქცევი რუსული „სამხრეთის ნაკადის“ ნოვოროსისი-კივარნას საზღვაო სექციის გასაყვანად რუსეთი, მთელი რიგი დათმობების ფასად, თურქეთს 2009 წელს შეუთანხმდა. 2015 წლის ბოლომდე იმავე თემაზე რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებები „თურქული ნაკადის“ ირგვლივაც მიმდინარეობდა, რაც წარმატებით დასრულდა და ეს გაზსადენი 2019 წლის ბოლოს ჩადგება მწეობრში. ამიტომ დასავლელი ექსპერტები, ევროზონის ფინანსური პრობლემების ფონზე, არ გამორიცხავენ „დერეფნის“ მილსადენების გაიაფების მიზნით, მათი სხვადასხვა ფორმით ტრანსფორმაცია-პარმონიზაციას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გარაყანიძე ზ., პავლიაშვილი ს. 2014. „საქართველოს სატრანსპორტო დერეფანი: პრობლემები, პერსპექტივები“, თბილისი, „მწიგნობარი“.
2. გოჩიტაშვილი თ. 2004. „ბუნებრივი გაზის მიწოდების ახალი მარშრუტები და თანამედროვე ტექნოლოგიები – ენერგოეფექტურობის ცენტრი - საქართველო. თბილისი.
3. გერმანიის და ნიდერლანდების ბანკებმა ანაკლის პორტში ინვესტირება გადაწყვიტეს. <http://netgazeti.ge/news/339082/>
4. Georgia's infrastructure projects to be supported by the EU <https://commsant.ge/en/post/georgias-infrastructure-projects-to-be-supported-by-the-eu>
5. Dependence on Russian Gas. https://www.naturalgasworld.com/ggp-turkey-is-gassing-up.-what-does-this-mean-for-the-regions-it-straddles-63708?utm_medium=email&utm_campaign=Weekly
6. INFLUENCE OF THE MIDDLE EAST TENSION ON THE EU'S SOUTHERN GAS CORRIDOR
7. Garakanidze Z., Garakanidze N. The Caucasus & Globalization. 2013. T. 7. № 1-2. p. 74-81. http://www.ca-c.org/c-g/2013/journal_eng/c-g-1-2/07.shtml
8. Market Report Series: Gas 2018. <https://www.iea.org/topics/naturalgas/>
9. Russian Energy Politics and the EU: How to Change the Paradigm. *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 4, No. 2, Spring 2010.

Solomon Pavliashvili

Ph.D;

Zurab Garakanidze

Ph.D;

Nata Garakanidze

Ph.D Candidate

THE SPATIAL HARMONIZATION OF THE GLOBAL GAS MARKET

Expanded Summary

At present, the only place where Caspian and Russian gas transport network intersect is in Georgia. In that country, the North-South Trunk Pipeline, which runs from Russia to Armenia via Georgia, crosses the South Caucasus Pipeline (SCP), which is currently pumping gas from the first stage of Shah Deniz (SD1) and which will direct gas into Nabucco or the Trans-Anatolian Gas Pipeline. The point of intersection is near the village of Jandara, near Gardabani. The North-South Trunk Pipeline begins in the southern Russian city of Mozdok in Russia and terminates at the Armenian-Georgian border. The 235-km conduit includes two pipes—one with a diameter of 1,200 mm and a second or spare tube with a diameter of 700 mm. Most of the gas transited through these pipes is now delivered to Armenia, as Georgia has been receiving SD1 gas since 2007. Following the collapse of the Soviet Union, the pipeline operated far below capacity. While the design capacity of both pipes comes to 18 bcm per year, the network pumped only 1.7-1.9 bcm per year in 2007-2010. (Even in Soviet times, the maximum annual transit volume was 9.5 bcm per year.) If it were connected to the SCP, this pipe-line could be used to channel some of the gas that Russia might have exported via South Stream into Nabucco or the Trans-Anatolian pipeline. Increasing gas transits would also be profitable for Georgia. The country already receives 10% of the gas pumped through the North-South Trunk Pipeline as a transit fee. In recent years, gas consumption in Georgia has averaged about 1.73 bcm per year, while Armenia has used about 1.93 bcm per year. This implies that the state-owned Georgia Oil and Gas Corporation (GOGC) receives approximately 190-193 million cubic meters per year of free gas, equivalent to about 11.0-11.2% of the country's gas consumption, which it then monetizes through sales to the local population. The volume of gas transited through Georgian territory is slated to rise in 2017, when SD2 begins production. At that time, the SCP link, which has only been pumping 4.7 bcm in 2011, will see its capacity increase dramatically to 20 bcm per year. An agreement signed between Turkey and Azerbaijan on the transit and volume of SD2 gas in June 2010 provides for the pipeline to operate at full capacity. Linking the SCP to the North-South Trunk Pipeline would improve the latter's prospects, while also giving Russia access to a new high-capacity export route and improving access of the Nabucco and Trans-Anatolian pipelines to gas supplies. Making the connection would be easy and would not restrict supplies to Armenia, especially since that country is now able to receive gas from another supplier—namely Iran. If this can be done, the competition between Southern Gas Corridor's projects and South Stream would subside, and the two projects would instead complement each other. That is, rather than working against the Southern Gas Corridor, Gazprom would be able to use the EU's pipelines to acquire a new export route to Europe. We fully agree with the idea, according to which "...harmonizing gas pipelines is even more important given that it is far from clear whether the Russian gas transport system will be sufficient to transport expanded volumes of Central Asian gas during the first part of the next decade."

Moreover, connecting the SCP to the North-South Trunk Pipeline would allow the creation of a wider network in which Iran could serve as a supplier, as long as western anti-Iranian sanctions are against the oil exports and do not extend to Iranian gas. Iranian gas pumped through the Tabriz-Meghri line to Armenia could then be pumped to the Georgian

village of Jandara, near Gardabani, via the Armenian network and redirected into the SCP for loading into the Trans-Anatolian or any of the Southern Gas Corridor's gas lines, just as gas from Russia could be pumped through the North-South line for transfer to the SCP. This would be cost-effective, as it would make use of existing pipes rather than require the construction of new lines.

Thus, not only is energy a source of economic wealth, it also translates into political power. However, coercive energy diplomacy is not the only source of leverage that Russia has against Georgia. Having assumed responsibility for mediating Georgia's separatist conflicts with Abkhazia and South Ossetia, Moscow has the ability to manipulate these internal disputes for political gain.

Now Georgia has a chance to use its geographical location to promote the country's reunification. Development of the Central Asian energy projects and growing shipments of Kazakh oil via the Turkish Straits give Tbilisi the chance to start a dialog with Russia on the topic of using Georgian territory, including the occupied regions, in which the West could be involved. For that purpose, the Novorossiysk-Supsa-Ceyhan oil pipeline project must be revived. Also, according to the Georgian government's strategic plan, in the coming years the country should become a regional energy and transportation hub. To that end, the EU Southern Gas Corridor's projects, via the SCP as an interconnector, must be linked up with the Russian-Armenian North-South Gas Pipeline, which can also be used as leverage for using Iranian and Armenian economic interests in future Georgian-Russian energy Cooperation.

მაკროეკონომიკა - MACROECONOMICS

ნაზირა კაკულია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

**საქართველოს ინსტიტუციური გარემოს შეფასება WGI ინდიკატორების
მიხედვით და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე**

რეზიუმე. თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის ისტორიაში არსებითი გავლენა მოახდინა 20 საუკუნის მიწურულს აღმოსავლეთ ევროპის და ყოფილი საბჭოთა კავშირის სოციალისტური ქვეყნების ნგრევამ და მათ ტერიტორიაზე წარმოქმნილ ახალ სახელმწიფოებში განხორციელებულ ცენტრალიზებულ გეგმიანი მეურნეობის გარდაქმნამ საბაზრო ეკონომიკად.

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში არსებობს გარკვეული ურთიერთდამოკიდებულება ეკონომიკურ მოვლენებსა და პროცესებს შორის. ტრანსფორმაციული ეკონომიკის მქონე ქვეყნების ეკონომიკაში ერთ-ერთ ფუნდამენტურ დამოკიდებულებას წარმოადგენს ურთიერთობა ქვეყანაში ფუნქციონირებად ინსტიტუტებსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის. ამ საკითხის შესახებ მიუხედავად პრობლემის აქტუალობისა ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი მიდგომა ინსტიტუტებისა და ეკონომიკური ზრდის პრობლემებისადმი.

ნაშრომში შესწავლილია ინსტიტუტებსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ურთიერთდამოკიდებულებები და ურთიერთკავშირები, გამოვლენილია დადებითად და უარყოფითად მოქმედი ფაქტორები ეკონომიკურ ზრდაზე. ასევე შესაბამისი მეთოდოლოგიის გამოყენებით შეფასებულია ეკონომიკური რეფორმები და გამოკვეთილია ქვეყნის ინსტიტუტებში მომხდარი რყევები ბოლო პერიოდის განმავლობაში.

საკვანძო სიტყვები: ინსტიტუტები, ტრანსფორმაცია, ინდიკატორები, ეკონომიკური ზრდა

შესავალი

ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ინსტიტუციური საფუძვლების შესწავლა აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც სწორედ ინსტიტუციური გარემო, რომელიც გულისხმობს ქცევის და ურთიერთქმედების ფორმალურ წესებს, ხოლო მეწარმეობის თვალსაზრისით ფორმალური და არაფორმალური ჩარჩოების ერთობლიობას, რომლებიც ახდენენ მეწარმეთა საქმიანობის სტრუქტურირებას, წარმოადგენს საბაზრო ტრანსფორმაციის ფუნდამენტურ რგოლს. ინსტიტუტები წარმოადგენენ ეკონომიკის გრძელვადიანი ფუნქციონირების განმსაზღვრელ ფაქტორს.

ცხადია, კომუნისტური რტეჟიმის დაცემის შემდეგ ინსტიტუციური გამოწვევები ყოველთვის არსებობდა და დღესაც არსებობს საჯარო სივრცეში, კერძო სექტორსა და სახელმწიფო - კერძო სექტორის ურთიერთობაში; ისინი მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. უნდა აღინიშნოს ყველაზე მთავარი, რომ ინსტიტუციურ განვითარებაში პროგრესი საჭიროებს დროს.

მოცემული ნაშრომის კვლევის ძირითად მიზანს წარმოადგენს საქართველოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პროცესის ანალიზი და მისი ინსტიტუციური

საფუძვლების შესწავლა, ინსტიტუციური რეფორმის მსოფლიო გამოცდილების შედარება ამ მიმართულებით საქართველოს პოლიტიკასთან; ტრანსფორმაციის პროცესში ინსტიტუციური განვითარების კუთხით წარმოშობილი პრობლემების შესწავლა; და ამ პრობლემების გადასაჭრელად საჭირო გზების ძიება.

მსოფლიოში არსებულ ინსტიტუციურ გარემოს შეისწავლის სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაცია. ამ კუთხით ნაშრომში გაანალიზებული და განხილული მაქვს შემდეგი ინდექსები და მოხსენებები: Heritage Foundation-ის ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი (Index of Economic Freedom), მსოფლიო ბანკის ბიზნესის კეთების ინდექსი (Ease of Doing Business Index), მსოფლიოს ეკონომიკური ფორუმის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი (GCI), რეკონსტრუქციისა და განვითარების ევროპული ბანკის (EBRD) მიერ ყოველწლიურად გამოქვეყნებული ანგარიშები (Transition Reports 1997-2012).

2000 - იან წლებში შესწავლილ იქნა ეკონომიკურ ზრდაზე მოქმედი ფაქტორები. თავდაპირველად ანალიზში ჩართული იყო მთელი რიგი ინსტიტუციური ცვლადი. სულ გამოყენებული იქნა ინსტიტუციური განვითარების 9 ცვლადი 5 წყაროდან:

- ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, რომელიც შედგება 10 კომპონენტისაგან, მაგრამ ავტორმა თავის მოდელში გამოიყენეს მხოლოდ ეკონომიკური თავისუფლების კრებსითი და კორუფციის ინდექსები.
- ფრიდონ ჰაუსის მიერ გამოქვეყნებული ინდექსები, რომელიც მოიცავდა დემოკრატიის განვითარების დონეს; ეკონომიკური თავისუფლების დონეს; კანონმდებლობის გამოყენებისა და სახელმწიფო მმართველობის ხარისხის საშუალო დონის ინდექსის მნიშვნელობას; სამოქალაქო ინდექსს.
- სამართლებრივი სისტემის ინდექსი, რომელიც გვიჩვენებს ქვეყნის სასამართლო სისტემის ეფექტიანობას.
- მსოფლიო ბანკის მიერ გამოქვეყნებული ინსტიტუციური გარემოს ინდექსის საშუალო მნიშვნელობა.
- ქვეყნების რისკების ინდექსში პოლიტიკური რისკების კომპონენტი.

რეგრესიის განტოლების საბაზო სახე შემდეგნაირად იყო წარმოდგენილი:

$$Gr_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 INFL_{it} + \beta_1 RI_{it} + \beta_2 RI_{it-1} + \beta_3 RI_{it-2} + \gamma_1 IC_{1i} + \gamma_2 IC_{2i}$$

სადაც:

- INFL - შესაბამისი პერიოდის ინფლაციის დონე;
- RI - სტრუქტურული გარდაქმნების ინდექსი;
- CI_1 და CI_2 - ეს არის საწყისი პირობების ორი კლასტერი, რომლებიც შესაბამისად პასუხობენ მაკროეკონომიკურ დისპროპორციებსა და სოციალური განვითარების დონესა და მასთან დაკავშირებულ დისპროპორციებს.

სხვადასხვა ავტორები იყენებდნენ განსხვავებულ ინდექსებს, რომლებიც ქვეყნდება მსოფლიო ბანკისა და სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ. შესაბამისად ცვლადებად იყენებენ სხვადასხვა ფაქტორებს: ბუნებრივი გარემოს, რეფორმამდელ პერიოდში ეკონომიკური განვითარების დონე და ა.შ.

ეკონომისტთა გარკვეული ჯგუფის შრომებში საზოგადოებრივი კაპიტალის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე შეფასდა უმარტივესი რეგრესიული განტოლებით:

$$Growth = a + b * Civic\ engagement + c * Trust\ in\ institutions + d * Reforms + e$$

სადაც:

- Civic engagement - გამოიყენებოდა ხვედრითი წილი მოსახლეობისა, რომლებიც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მუშაობაში;
- Trust in Institutions - მოსახლეობის სახელმწიფო ინსტიტუტებისათვის ნდობის საშუალო ინდექსი;

ყველა ზემოწამოთვლილი მეთოდის გამოყენება გვიჩვენებს, რომ გარდამავალ ეკონომიკებში ეკონომიკურ ზრდაზე დადებით გავლენას ახდენს მხოლოდ ქვეყნის მოსახლეობის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პროცესებში ჩართულობის მაღალი ხარისხი, მაშინ როცა მოსახლეობის სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი ნდობა სტატისტიკურად არ არის დაკავშირებული ზრდასთან.

ბოლო პერიოდში საქართველოში არსებული ინსტიტუციური გარემოს შეფასება ხდება WGI ინდიკატორების (მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორი) მიხედვით. მსოფლიო მართვის ინდიკატორები მმართველობის ხარისხზე ბიზნესის, მოქალაქეებისა და ექსპერტული კვლევების რესპონდენტთა შეხედულებების შეჯამებულ მონაცემებს წარმოადგენს. მმართველობის ხარისხის შესაფასებლად 6 ინდიკატორი გამოიყენება: გამოსატყვის უფლება და ანგარიშგაღებულება, პოლიტიკური სტაბილურობა და ძალადობის/ტერორიზმის აღმოფხვრა, მთავრობის ეფექტიანობა, რეგულირების ხარისხი, კანონის უზენაესობა, კორუფციის კონტროლი. მსოფლიო ბანკის ფინანსური მხარდაჭერით კვლევა 200-ზე მეტი ქვეყნის მაჩვენებლებს აანალიზებს.

1996-2002 წლებში კვლევა ორ წელიწადში ერთხელ ახდებოდა, 2003 წლიდან კი ის ყოველწლიურად ქვეყნდება. ამ კვლევის მიმართ არსებული კრიტიკის (“კარგი მმართველობის” განუსაზღვრელობა, მონაცემების არაშესაბამისობა, ქვეყნების შეფასება არაიდენტური წყაროებიდან მიღებულ მონაცემებზე დაყრდნობით და ა.შ.) პარალელურად, კვლევის ფარგლებში მიღებული შედეგები ინფორმაციის მნიშვნელოვან წყაროდ მიიჩნევა. 2010 წლის 3 ივნისს გამოცემულ, საქართველოს ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ პრეზიდენტის ბრძანებულებაში (№376), ზემოაღნიშნული ინდიკატორები მითითებულია, როგორც მიღწეული შედეგების შეფასების ერთ-ერთი კრიტერიუმი. აღნიშნული კვლევის მეთოდოლოგია მომზადებულია მსოფლიო ბანკის განვითარების კვლევის ჯგუფის მაკროეკონომიკისა და ზრდის გუნდის მიერ. მიუხედავად ამისა, ის მსოფლიო ბანკის ოფიციალურ პოზიციას არ ასახავს და რესურსების გადაწვდილობაზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში არ გამოიყენება.

სახელმწიფო ინსტიტუტების ეფექტიანობის შეფასების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორია კორუფციის კონტროლი და კორუფციისგან თავისუფალი ბიუროკრატიული ინსტიტუტების არსებობა.

2012-2016 წლებში საქართველოს ხელისუფლების მიერ კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის კუთხით გადადგმულმა ნაბიჯმა (მათ შორის ახალი ანტიკორუფციული სტრატეგიული დოკუმენტების შემუშავებამ, საერთაშორისო რეკომენდაციების ეფექტიანმა შესრულებამ, ღია მმართველობის პარტნიორობის ინიციატივის ფარგლებში მიღწეულმა მნიშვნელოვანმა წარმატებამ, მამხილებელთა დაცვის სტანდარტების გაუმჯობესებამ, სახელმწიფო სერვისების მიწოდების ინოვაციურმა მიდგომებმა, მართლმსაჯულების რეფორმამ, პროკურატურის ინსტიტუციურმა რეფორმამ), ასევე ღიაობისა და სახელმწიფო უწყებების გამჭვირვალობის გაზრდის მიმართულებით მნიშვნელოვანი შედეგების მიღწევამ განაპირობა საქართველოს რეიტინგის გაუმჯობესება სხვადასხვა ინდექსებში.

საერთაშორისო გამჭვირვალობის „კორუფციის აღქმის ინდექსით“ საქართველომ 2016 წელს ისტორიაში საუკეთესო შედეგს მიაღწია და მსოფლიოს 176

ქვეყანას შორის 44-ე ადგილზეა (2012 წელს საქართველო 51-ე პოზიციაზე იმყოფებოდა).

ქვეყანამ მნიშვნელოვნად გაიუმჯობესა მდგომარეობა წინა წლებთან შედარებით. 2016 წელს გამოქვეყნებული ანგარიშის მიხედვით, „კორუფციის აღქმის ინდექსში“ საქართველოს რეიტინგი წინა წელთან შედარებით 4 ადგილით გაუმჯობესდა და 48-ე ადგილიდან 44-ე ადგილზე გადმოინაცვლა, 100-ქულიან შკალაზე 57 ქულით (სადაც, 0- ძალიან კორუმპირებულ, ხოლო 100-ძალიან სუფთა საჯარო სექტორს ნიშნავს). აღმოსავლეთ ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონის (EECA) 19 ქვეყანას შორის საქართველომ პირველი პოზიცია დაიკავა (2014 წელს მე-2 პოზიცია ეკავა) და წინ უსწრებს ისეთ ქვეყნებს, როგორცაა - მონტენეგრო, მაკედონია, თურქეთი, სერბეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ალბანეთი და სხვ. საქართველოს საშუალო ქულა - 57 მნიშვნელოვნად აღემატება როგორც რეგიონის საშუალო ქულას (54 ქულა), ასევე მსოფლიოს საშუალო ქულას (43 ქულა)⁵.

მსოფლიო ბანკის „მსოფლიო მმართველობის“ 2016 წლის კვლევის მიხედვით, კორუფციის კონტროლის ინდექსი 2015 წელს საქართველოს შეფასება 8,14 ქულით გაუმჯობესდა და 72,6 ქულა შეადგინა. საქართველომ 2015 წელს რეიტინგში 58-ე ადგილი დაიკავა და მდგომარეობა 2012 წელთან შედარებით 18 პოზიციით გაიუმჯობესა, მაშინ როდესაც 2012 წელს 76-ე ადგილზე იყო ქულით 64,5.

მსოფლიო მართლმსაჯულების პროექტი “კანონის უზენაესობის ინდექსის“ მიხედვით კორუფციის არ არსებობის კომპონენტში 2016 წელს საქართველო 22-ე ადგილზეა 113 ქვეყანას შორის და რეგიონში ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში პირველ პოზიციას იკავებს.

ინდიკატორი 4 მიმართულებით აფასებს ქვეყანაში კორუფციის არ არსებობას, კერძოდ, კორუფციის არ არსებობა აღმასრულებელ პუნქტში (0.71 ქულა), სასამართლოში (0.66 ქულა), პოლიციაში/სამხედრო სამსახურში (0.92 ქულა) და საკანონმდებლო ორგანოში (0.62 ქულა).

კანონის უზენაესობის კომპონენტში მსოფლიო ბანკის „მსოფლიო მმართველობის“ 2016 წლის კვლევის მიხედვით, 2014 წელს საქართველოს სასამართლოს დამოუკიდებლობა და ეფექტურობა მდგომარეობა 2012 წელთან შედარებით 23 პოზიციით გაუმჯობესდა და 73- ე ადგილზე იმყოფება (2014 წელს - 75-ე ადგილი).

პოლიტიკური სტაბილურობისა და ძალადობასთან ბრძოლის კომპონენტში მსოფლიო ბანკის „მსოფლიო მმართველობის“ 2016 წლის კვლევის მიხედვით, 2015 წელს 2012 წელთან შედარებით საქართველოს მდგომარეობა 19 პოზიციით გაუმჯობესდა და 141-ე ადგილზეა⁶.

საგულისხმოა, რომ ჩამოთვლილი რეიტინგების ყველა კომპონენტი უშუალოდ საქართველოში მომუშავე ბიზნეს სექტორის გამოკითხვებს ეყრდნობა

მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორები მსოფლიოს 200-ზე მეტი ქვეყნის მმართველობის ხარისხს აფასებს. შეფასება მოცემულია როგორც აბსოლუტური მნიშვნელობით, ისე რეიტინგის სახით. აბსოლუტური შეფასება ცალკე აღებული ქვეყნის მდგომარეობას ეხება და იძლევა საშუალებას შეფასდეს, თუ როგორ იცვლება დროით ჭრილში ქვეყნის მანქნებელი ცალკეული კრიტერიუმის შესაბამისად. პერცენტული რეიტინგი კი, ასახავს კონკრეტული ქვეყნის შედეგებს დანარჩენ ქვეყნებთან შედარებით.

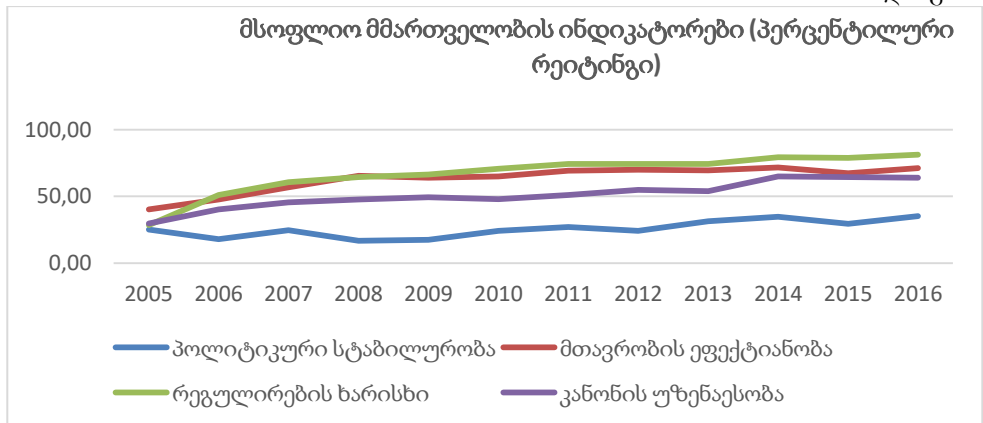
⁵ <http://www.economy.ge/uploads/publications/economy>.

⁶ <http://www.economy.ge/uploads/publications/economy>

მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორები (პერცენტული რეიტინგი)⁷
ცხრილი 1

წელი	პოლიტიკური სტაბილურობა	მთავრობის ეფექტიანობა	რეგულირების ხარისხი	კანონის უზენაესობა
2005	25.24	40.20	28.43	29.67
2006	17.87	47.80	50.98	40.19
2007	24.64	56.80	60.68	45.45
2008	16.83	65.53	64.56	47.60
2009	17.54	64.11	66.51	49.29
2010	24.17	65.07	70.81	47.87
2011	27.01	69.19	74.41	51.17
2012	24.17	70.14	74.41	54.93
2013	31.28	69.67	74.41	53.99
2014	34.76	71.63	79.33	64.90
2015	29.52	67.31	78.85	64.42
2016	35.24	71.15	81.25	63.94

დიაგრამა 1

კვლევის ფარგლებში ჩვენ შევისწავლით ეკონომიკურ ზრდაზე მსოფლიო მართვის ინდიკატორების გავლენას (ოთხი ინდიკატორის). ცხრილში №1 მოცემული გვაქვს დაკვირვების მონაცემები. დაკვირვება ოთხ ფაქტორიანია და მოიცავს დაკვირვების თორმეტ ერთეულს.

⁷<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორები⁸ და მშპ⁹
ცხრილი 2

წელი	მშპ	პოლიტიკური სტაბილურობა	მთავრობის ეფექტიანობა	რეგულირების ხარისხი	კანონის უზენაესობა
2005	11,621	-0.75	-0.43	-0.60	-0.71
2006	13,790	-0.96	-0.24	-0.14	-0.46
2007	16,994	-0.64	0.11	0.29	-0.35
2008	19,075	-0.92	0.30	0.48	-0.27
2009	17,986	-0.97	0.29	0.50	-0.20
2010	20,743	-0.72	0.31	0.59	-0.21
2011	24,344	-0.66	0.55	0.66	-0.12
2012	26,167	-0.68	0.61	0.69	-0.01
2013	26,847	-0.44	0.59	0.76	-0.01
2014	29,152	-0.32	0.49	0.93	0.19
2015	31,756	-0.47	0.40	0.92	0.27
2016	34,028	-0.29	0.51	1.01	0.37

თეორიულად გამოყენებულ ექვს ფაქტორიან მოდელს შემდეგი სახე აქვს:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + U$$

თეორიული მოდელის შეფასებული განტოლება იქნება:

$$\hat{y} = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + b_3 x_3 + b_4 x_4$$

წრფივი რეგრესიული ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, როგორ შეიცვლება საშუალო ცვლადი x ფაქტორის (მსოფლიო მართვის ინდიკატორი) ერთი ერთეულით ცვლილების შემთხვევაში. ჩვენს მიერ შესწავლულ იქნა ოთხი მსოფლიო მმართველობის ინდიკატორის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე. ეს ინდიკატორებია: პოლიტიკური სტაბილურობა, მთავრობის ეფექტიანობა, რეგულირების ხარისხი და კანონის უზენაესობა. 2010 წლიდან შეინიშნებოდა აღნიშნული ინდიკატორების მაჩვენებლის გაუმჯობესება, თუმცა 2015 წელს შეინიშნებოდა მცირედი გაუარესება. 2016 წელს კი კვლავ გაუმჯობესდა მაჩვენებლები. თუ შენარჩუნდება ინდიკატორების გაუმჯობესების ტენდენცია, აღნიშნული დადებით გავლენას იქონიებს ეკონომიკურ ზრდაზე. პროგრამა excel-ის დახმარებით ჩატარებული გამოთვლებისა და რეგრესიის კოეფიციენტების მნიშვნელობების შეფასების ხერხის გამოყენების საფუძველზე შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება.

დასკვნა

უმრავლეს შემთხვევაში არ არის აუცილებელი ინსტიტუტების უნივერსალური და ყოვლისმომცველი რეფორმების განხორციელება. რეფორმების სტრატეგია კონცენტრირებული უნდა იყოს საკვანძო ინსტიტუციური ორგანიზაციების შერჩევაზე.

⁸<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

⁹https://mof.ge/mshp_ekonomikuri_zrda

ინსტიტუტების იმპორტი დაბალანსებული უნდა იყოს ადგილობრივ პირობებთან. ეს წარმოადგენს ინსტიტუტების წარმატებული ტრანსპლანტაციის აუცილებელ პირობას.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ინსტიტუტების გაძლიერებას, რომლებიც განაპირობებენ ეკონომიკის მდგრადობას და ამცირებს შოკებს.

თანამედროვე ემპირიული კვლევებით დგინდება, რომ ქვეყნები, რომლებსაც ახასიათებთ უფრო განვითარებული ინსტიტუტები არიან უფრო მდგრადები საგარეო შოკების მიმართ. შედეგები გვიჩვენებენ, რომ უფრო ეფექტიანად შეიძლება გაუმკლავდნენ შოკებს და განახორციელონ ეფექტიანი ანტიკრიზისული სტრატეგია, იმ ქვეყნებმა, რომლებსაც ახასიათებთ ეფექტიანი ინსტიტუტები და საზოგადოების ერთიანობა და პირიქით განუვითარებელი ინსტიტუტები და შიდა სოციალური კონფლიქტები ართულებენ ეკონომიკური კრიზისების გადალახვას.

ინსტიტუტების ხარისხი მნიშვნელოვნად უკეთესად განსაზღვრავს განსხვავებებს ეკონომიკური ზრდის ტემპებს შორის სხვა ფაქტორებთან შედარებით. ინვესტიციები ასეთი მიდგომით გამოდიან, როგორც გადამცემი მექანიზმები, რომლებიც აკავშირებენ ინსტიტუციურ ფაქტორებს და ეკონომიკურ ზრდას.

მიუხედავად ცალკეული მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდისა, მაინც ვერ მოხერხდა ინსტიტუციური სექტორების ეფექტიანი ტრანსფორმაცია, რამაც საჯარო სტრუქტურების უუნარობა გამოიწვია. საქართველოს ეკონომიკა საგარეო სექტორზე გახდა დამოკიდებული. ამასთან უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ 90-იან წლებში დიდიგავლენა მოახდინა აგრარულმა სექტორმა სხვა სექტორებისგან განსხვავებით, რაც გამოიხატებოდა სოციალური მდგომარეობის შერბილებაში.

ეკონომიკური ეფექტიანობის შეფასების ძირითად კრიტერიუმად ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრების გაუმჯობესება წარმოადგენდა. თავის მხრივ, ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა ითვალისწინებდა სწრაფი პრივატიზაციის განხორციელებას, ეკონომიკის ცალკეული მიმართულებების დერეგულირებას, საგადასახადო ლიბერალიზაციას, საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაციას და შრომის კანონმდებლობის ლიბერალიზაციას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. კაკულია ნ. - ინსტიტუტების ფორმირებისა და მათი ჩამორჩენის საკითხები კონკურენციის პოლიტიკისა და ტრანსფორმაციის მაჩვენებელთა საფუძველზე;
2. პაპავა ვ. - მკვეთრი ზრდის ეფექტი და პოსტკრიზისული ეკონომიკური ზრდა (პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მაგალითზე);
3. პაპავა ვ. 2013 - საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ტენდენციებისა და პერსპექტივის შესახებ, ჟ. „ეკონომისტი“ 12.
4. პაპავა ვ. 2011. „არატრადიციული ეკონომიკის“, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი.
5. ხაღური ნ. 2012. „ქართული ეკონომიკური მოდელი და გლობალური ეკონომიკა“, IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „გლობალიზაცია და ეკონომიკის მდგრადი განვითარების პერსპექტივები“ კრებული. თბილისი.
6. Douglass North “Institutions, Institutional Change and Economic Performance”, Cambridge University Press, 1990;
7. RICHARD R. NELSON AND SIDNEY G. WINTER An Evolutionary Theory of Economic Change http://inctped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf/2/Dosi_1_An_evolutionary-theory-of_economic_change..pdf;

8. Olson M. 1997. “The New Institutional Economics: The Collective Choice Approach to Economic Development”.
9. World development indicators. World Bank. 2016;

Nazira Kakulia

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Associate Professor*

GEORGIAN INSTITUTIONAL ENVIRONMENT ASSESSMENT BY WGI INDICATORS AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH

Expanded Summary

The decline of Eastern European and socialist countries of the former Soviet Union and transformation of centrally planned farming into market economy in new states that were based on their territories has been a major influence in the history of modern world economics at the end of the 20th century.

There is some interdependence between economic developments and processes in the economies of any country. One of the fundamental relationships in the economies of countries with transformation economies is the link between institutions, which are operating in the country, and economic growth. Regarding this issue, even though the importance of the problem is high, a common approach to institutions' and economic growth problems is not yet formulated.

Worldwide governance indicators estimate the quality of governance of more than 200 countries around the world. The assessment is given as absolute value and rating. Absolute assessment refers to the situation of an individual country taken separately and gives an opportunity to assess how the country's main indicators are changing in time according to each of the criteria. The percentile rating reflects the results of the specific country in comparison to the rest of the countries.

Worldwide Governance Indicators (Percentile Rank)¹⁰

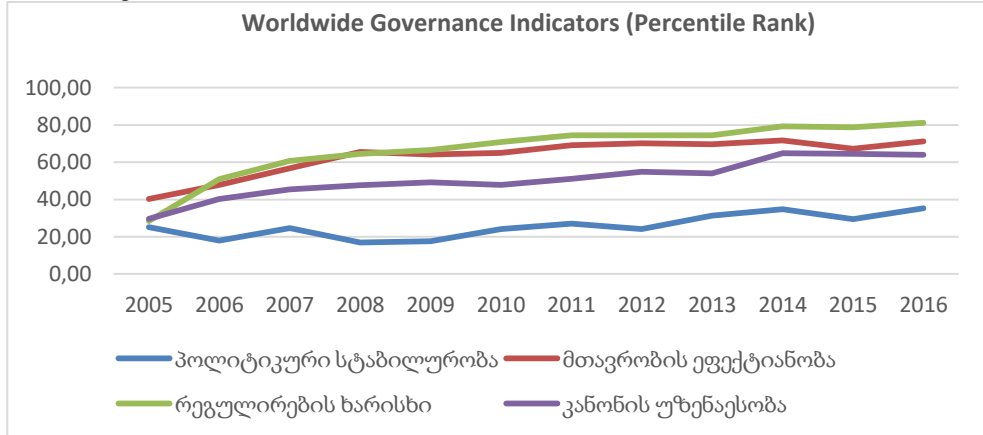
Table 1

Year	Political Stability	Government Efficiency	Rate of Regulation	Supremacy of Law
2005	25.24	40.20	28.43	29.67
2006	17.87	47.80	50.98	40.19
2007	24.64	56.80	60.68	45.45
2008	16.83	65.53	64.56	47.60
2009	17.54	64.11	66.51	49.29
2010	24.17	65.07	70.81	47.87
2011	27.01	69.19	74.41	51.17
2012	24.17	70.14	74.41	54.93
2013	31.28	69.67	74.41	53.99

¹⁰<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

2014	34.76	71.63	79.33	64.90
2015	29.52	67.31	78.85	64.42
2016	35.24	71.15	81.25	63.94

Figure 1

We are planning to study the impact of Worldwide Governance Indicators on economic growth (four indicators) within the research. Observation data is provided in Table 1. Observation includes four factors and consists of twelve units of observation.

Worldwide Governance Indicators¹¹ and the GDP¹²

Table 2

Year	GDP	Political Stability	Government Efficiency	Rate of Regulation	Supremacy of Law
2005	11,621	-0.75	-0.43	-0.60	-0.71
2006	13,790	-0.96	-0.24	-0.14	-0.46
2007	16,994	-0.64	0.11	0.29	-0.35
2008	19,075	-0.92	0.30	0.48	-0.27
2009	17,986	-0.97	0.29	0.50	-0.20
2010	20,743	-0.72	0.31	0.59	-0.21
2011	24,344	-0.66	0.55	0.66	-0.12
2012	26,167	-0.68	0.61	0.69	-0.01
2013	26,847	-0.44	0.59	0.76	-0.01
2014	29,152	-0.32	0.49	0.93	0.19
2015	31,756	-0.47	0.40	0.92	0.27
2016	34,028	-0.29	0.51	1.01	0.37

The model used in this paper is presented below:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + U$$

And the estimation for each of the individual models:

¹¹<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

¹²https://mof.ge/mshp_ekonomikuri_zrda

$$\hat{y} = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + b_3 x_3 + b_4 x_4$$

On the basis of linear regressive analysis, we can observe, how the dependent variable will change if the x factor (Worldwide Governance Indicator) is changed by one unit. We have studied the influence of four Worldwide Governance Indicators on economic growth. These indicators are: political stability, government efficiency, rate of regulation and supremacy of law. The improvement of these indicators has been observed since 2010, but 2015 resulted in a slight deterioration. Indicators improved once again in 2016. If the improving trend of indicators is maintained, this will have a positive impact on economic growth. Based on the Excel software and the evaluation of the significance of regression coefficients, the following conclusions can be made:

In most cases, it is not necessary to implement universal and comprehensive reforms of institutions. The reform strategy must be concentrated on selecting key institutional organizations.

The import of institutions should take into account local conditions. This is a crucial for successful transplantation of institutions. Particular attention should be paid to the strengthening of institutions that are responsible for economic sustainability and reduce economic shocks.

Modern empirical studies show that countries that have more developed institutions are more sustainable against foreign shocks. The results show that countries with effective institutions and the unity of the community can more effectively deal with shocks and implement an effective anti-crisis strategy and vice versa, underdeveloped institutions and internal social conflicts complicate overcome the economic crisis.

The degree of quality of institutions, significantly determines the differences between the economic growth rates compared to other factors. Within such approach, investments represent transmission mechanism linking institutional factors and economic growth.

Despite the increase of individual macroeconomic indicators, the transformation of institutional sector was not achieved, which led to the inefficiency of public entities. Georgian economy become deeply dependent on the foreign sector. It should also be noted that in the 1990s, agrarian sector had a great impact compared to other sectors in mitigating negative social conditions.

The main criterion of economic efficiency assessment was to improve basic macroeconomic parameters. On the other hand, the country's economic policy envisaged privatization, deregulation of several sectors of economy, tax liberalization, liberalization of foreign trade and liberalization of labor legislation.

მურმან ცარციძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**ეფექტიანი დასაქმება-აღამიანის კეთილდღეობისა და ეკონომიკური ზრდის
მნიშვნელოვანი ფაქტორი საქართველოში**

**„არ შეიძლება ისეთ ქვეყანაში, როგორც საქართველოა, უმუშევარი იყოს
აღამიანი“
ილია II, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი**

რეზიუმე. საქართველოში მასობრივი, ქრონიკული უმუშევრობის არსებობა ეველაზე მწვავე, გლობალური ხასიათის პრობლემას წარმოადგენს. იგი ქვეყანაში აღიარებულია, როგორც სიღარიბის გამოქვეყნილი ძირითადი ფაქტორი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომში წარმოდგენილია უმუშევრების დაძლევის და ქვეყნის მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფის აქტუალური პრობლემების ანალიზი, კვლევა. დასაბუთებულია, რომ შრომის ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების მიმდინარე ეტაპზე სწორედ ეფექტიანი დასაქმება წარმოადგენს ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს, ასევე ცალკეული ინდივიდისა და მთელი საზოგადოების კეთილდღეობის, განვითარების საფუძველს.

საკვანძო სიტყვები: ეფექტიანი დასაქმება, კეთილდღეობა, ეკონომიკური ზრდა, განვითარება.

შესავალი

თანამედროვე გლობალიზაციის ეპოქაში, როცა ქვეყანა აქტიურადაა ჩართული ევროინტეგრაციის პროცესში, ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური განვითარების ძირითად ამოცანას შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება წარმოადგენს. „ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს აღამიანური რესურსების განვითარება და არსებული პოტენციალის მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება წარმოადგენს“**[ხადური, 2018:42]**. ამიტომ ღირსეული შრომის, ცხოვრების პირობებისა და სოციალური უსაფრთხოებისათვის ბრძოლა წამყვან ადგილს იკავებს და სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის პირველი რიგის ამოცანა ხდება. „ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებისა და არსებული სოციალური პრობლემების გადაჭრისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს მოსახლეობის დასაქმების ხელშეწყობას, როგორც ბიზნეს-გარემოს სრულყოფის, ისე შრომის ბაზრის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის საჭირო დონისძიებების გატარების გზით. ეს უკანასკნელი სახელმწიფოს ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია და მოვალეობაა“**[დადგენილება 199, 2013:2]**. აღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ უდიდესი მნიშვნელობა დასაქმების პოლიტიკას ენიჭება. შესაბამისად, განვითარებულ ქვეყნებში მას სახელმწიფო პოლიტიკის რანგში განიხილავენ. საერთოდ, „ისტორიული გამოცდილება მოწმობს, რომ ძირითადი ეკონომიკური მიზნების-სრული დასაქმების, ფასების სტაბილურობისა და ეკონომიკური ზრდის ნორმალური ტემპების მიღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელია ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების გარეშე“ **[ჩიქობავა, 2018:41-42]**. შესაბამისად, დასაქმების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტიანობაზე დამოკიდებული მოსახლეობის ცხოვრების დონე, სოციალური კმაყოფილება, აღამიანისეული კაპიტალის განვითარების მასშტაბები, ხარისხი. ამიტომ „საგულისხმოა, რომ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, აღამიანისეული კაპიტალის ფორმი-

რებისა და სრულყოფისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მის დასაქმებას“ [აბესაძე, 2016:65]. ამდენად, დასაქმება რთული სოციალურ-ეკონომიკური, დემოგრაფიული და ფსიქოლოგიური მოვლენაა, რომლის დარეგულირება შესაძლებელია მხოლოდ სისტემური მიდგომით და კომპლექსური ღონისძიებების გატარებით. ეკონომიკურ ლიტერატურაში დასაქმებასთან მიმართებაში მრავალი სხვადასხვა მიდგომა არსებობს. მათთვის საერთო არის ის, რომ „დასაქმების“ ცნება ძირითადად დაკავშირებულია ადამიანის შრომით საქმიანობაში მონაწილეობასთან. ზოგიერთ შემთხვევაში იგი განიხილება მხოლოდ როგორც ეკონომიკური კატეგორია. ამ პოზიციიდან იგი ახასიათებს იმ ეკონომიკურ ურთიერთობათა ერთობლიობას, რომელიც ასახავს მოსახლეობის შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის ხარისხს, საზოგადოებრივი და პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დონეს. შესაბამისად, იგი წარმოადგენს შრომის ბაზრის მნიშვნელოვან მახასიათებელს. ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ დასაქმება, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორია, მაკროეკონომიკური მდგომარეობისა და ქვეყნის კეთილდღეობის არსებითი მახასიათებელია, ხოლო დასაქმების დონე-მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელი.

ეფექტიანი დასაქმება, როგორც სიღარიბის დაძლევისა და ადამიანის კეთილდღეობის საფუძველი

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში დასაქმების პროცესის საბაზრო ხასიათი გამომდინარეობს შემდეგი ფუნდამენტალური პრინციპების რეალიზაციიდან: შრომისა და დასაქმების სფეროს თავისუფალი არჩევანის უზრუნველყოფა; იძულებითი შრომის აკრძალვა; დასაქმების სფეროში სოციალური დახმარების მექანიზმების ამოქმედება და სხვა. ასევე შრომის საერთაშორისო სტანდარტებით განსაზღვრულია სახელმწიფოს ვალდებულება ეკონომიკური, საკანონმდებლო და სოციალური ხასიათის ღონისძიებების განხორციელებაზე და გაძლიერებული პასუხისმგებლობა დასაქმების სფეროში მოქალაქეთა შრომითი უფლებების უზრუნველსაყოფად.

დასაქმება მოიცავს არა მარტო ადამიანის საქმიანობის ეკონომიკურ მხარეს, არამედ მისი სასიცოცხლო საქმიანობის ყველა სფეროს. ამდენად, ეს ცნება გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე მისი ეკონომიკური ან თუნდაც სამართლებრივი ასპექტები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დასაქმება განხილული უნდა იქნეს, როგორც უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც გავლენას ახდენს როგორც ცალკეული ინდივიდის, ისე მთელი საზოგადოების კეთილდღეობის დონეზე. სწორედ აღნიშნულ პოზიციას ასახავს ჩვენს მიერ ერთ-ერთ სახელმძღვანელოში მოყვანილი განმარტება, რომ „დასაქმება-ესაა სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც ახასიათებს სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სხვადასხვა ფორმებს და დაკავშირებულია შემოსავლის მიღების მიზნით საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობაში ადამიანების მონაწილეობასთან“ [www.tsu.ge/ge/faculties/economics/library/].

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში დასაქმების მრავალი ფორმა (სრული, არასრული, რაციონალური, ეფექტიანი, მეორადი, ზეგეგმური, ნაწილობრივი, ეპიზოდური, სეზონური, არაფორმალური და სხვა) განიხილება. უფრო მეტიც, თანამედროვე გლობალური დასაქმების კონცეფცია დასაქმების პრობლემებისადმი ახლებურ (გლობალურ) მიდგომას აყალიბებს, სადაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეკონომიკურად და სოციალურად სასარგებლო შრომით საქმიანობაში შრომის ასაკის ყველა პირის ჩაბმას ენიჭება და იგი მოქნილი (არატიპური) დასაქმების ფორმების გამოყენებას ითვალისწინებს. ჩვენი აზრით, დღეს ქვეყანაში

არსებული რეალური სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ყველაზე არსებითი მნიშვნელობა ღირსეულ, მაღალმწარმოებლურ, ეფექტიან შრომას, დასაქმებას უნდა მიენიჭოს. ამიტომ, შემთხვევითი არაა, რომ თანამედროვე პირობებში პრიორიტეტული ხდება შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპი „ღირსეული შრომა-აღამიანის კეთილდღეობისა და ქვეყნის განვითარების საფუძველია“. აღნიშნული პრინციპის რეალიზაცია კი უპირველეს ყოვლისა, საჭიროებს ცივილიზებული, თანამედროვე შრომის ბაზრის ადეკვატური სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების ფორმირებას, სოციალური სამართლიანობის, სოციალური პარტნიორობის სისტემის დამკვიდრებას, ადამიანური კაპიტალის განვითარებას, მისი ხარისხის ამაღლებას. სწორედ ეს უკანასკნელი უნდა გახდეს ქვეყნის ეკონომიკური მოდერნიზაციისა და ინოვაციური განვითარების უმთავრესი ამოცანა. ღირსეული შრომის განმსაზღვრელი უმთავრესი ინდიკატორი ღირსეული ხელფასი, შრომის ანაზღაურება¹³. ორივეს მიღწევის საფუძველი კი ეფექტიანი დასაქმება და დაბალანსებული, წონასწორული შრომის ბაზარია. აღნიშნულიდან გამომდინარე, „ეფექტიან დასაქმებაში“ უნდა ვიგულისხმოთ მოსახლეობის ისეთი დასაქმება, რომელიც შრომის საზოგადოებრივი მწარმოებლურობის ზრდის საფუძველზე უზრუნველყოფს თითოეული მოქალაქის ღირსეულ შემოსავალს, მათ პიროვნულ განვითარებას, საგანმანათლებლო, კულტურული და პროფესიული კვალიფიციური დონის ამაღლებას. მისი განხილვა მიზანშეწონილია ორი ასპექტით: ეკონომიკურით, რაც გულისხმობს შრომითი პოტენციალის განვითარებას, მის რაციონალურ გამოყენებას და სოციალურით, ეს უკანასკნელი კი ითვალისწინებს მომუშავეთა ინტერესების მაქსიმალურად დაკმაყოფილებას.

სხვა ფაქტორებთან ერთად ეფექტიანი დასაქმების საფუძველია-შრომის რაციონალური ორგანიზაცია, რომელიც თანამედროვე გაგებით გულისხმობს: სამუშაო ადგილების აღჭურვას მაღალი ტექნოლოგიებითა და უსაფრთხოების სტანდარტების შესაბამისად; პერსონალის შერჩევასა და განთავსებას პროფესიულ-კვალიფიკაციური დონის, ნიშნისა და მოთხოვნების მიხედვით; შრომის ნორმირებას და ინტენსივობას, რომელიც უზრუნველყოფს სამუშაო დროის, მომუშავეის ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების ეფექტიან გამოყენებას; მომუშავეთა სოციალურ-ეკონომიკურ სტიმულირებას ინტელექტუალური და შრომითი პოტენციალის ამაღლებაში, ჯანმრთელობის გაუმჯობესებაში, პროფესიულ ზრდასა და განვითარებაში. „XXI საუკუნის დასაწყისში შრომის ორგანიზაცია, ძირითადად, ენდოგენური ფაქტორებით ვითარდება. კერძოდ, დადგინდა პირდაპირი ურთი-ერთკავშირი ორგანიზაციის სტრატეგიულ მიზნებსა და ადამიანური რესურსების განვითარებას შორის. პერსონალის განვითარების ძირითად ფაქტორად კი მიჩნეულია საწარმოში ცოდნის ეფექტური მართვა. ეს გულისხმობს საწარმოში ახალი ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენებას, ახალი ინოვაციური ორგანიზაციული კულტურის შექმნას, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს პროფესიული გადამზადების ეფექტური სისტემისა და შრომის სტიმულირების ეფექტური მექანიზმის არსებობას ორგანიზაციაში“ [ტუხაშვილი..., 2016:75-76].

¹³ ღირსეულია ხელფასი (შრომის ანაზღაურება), რომელიც უზრუნველყოფს მომუშავეისა და მისი ოჯახის წევრების ეკონომიკურ თავისუფლებას, ქმნის სოციალური დაცვისა და სოციალური უზრუნველყოფის სისტემების ფორმირების საფუძველებს, ხელს უწყობს პიროვნების განვითარებას, დასვენებას, მსოფლიოს ცივილიზაციის თანამედროვე მიღწევების გამოყენებას, ხორციელდება შრომის შედეგების მიხედვით განაწილების ყველაზე სამართლიანი პრინციპის „თანაბარი ანაზღაურება თანაბარი შრომისათვის“ საფუძველზე და ნორმალური, ღირსეული (და არა მომუშავეისათვის დამორგუნველი) სამუშაო გარემოს პირობებში.

შრომის ორგანიზაციის განვითარების მიზნით დამსაქმებლის მიერ გატარებული ღონისძიებები, განსაკუთრებით კი დაფინანსების პირობები, განსაზღვრავს ნებისმიერი საწარმოს, ორგანიზაციის საქმიანობის ეფექტიანობას და მასში შრომის მწარმოებლურობის დონეს. გარდა აღნიშნულისა, თანამედროვე შრომითი ცხოვრების ხარისხის კონცეფცია, რომელიც წარმოადგენს შრომის ორგანიზაციის თეორიის საფუძველს, გულისხმობს მიმდინარე პერიოდში შემდეგი აუცილებელი ღონისძიებების გატარებას: შრომის რაციონალური დანაწილებისა და კოოპერაციის მიღწევა; შრომის ადეკვატური და სამართლიანი ანაზღაურება; შრომის უსაფრთხო პირობების უზრუნველყოფა და დასაქმებულთა ჯანმრთელობის დაცვა; მომუშავის პირადი უნარის გამოყენება და განვითარება; პროფესიული ზრდის შესაძლებლობათა უზრუნველყოფა და დასაქმების გარანტიების არსებობა; შრომითი კოლექტივის სოციალური ინტეგრაცია; შრომითი და ოჯახური ვალდებულებების შესრულება. ამასთან ერთად, თანამედროვე მეცნიერთა ნაწილი და მოტივაციის ზოგიერთი თეორიები უპირატესობას ანიჭებენ მორალურ და ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს, დამსაქმებლებსა და დასაქმებულებს შორის ურთიერთობებს, ურთიერთკავშირს და ჯანსაღი მიკროკლიმატის შექმნას, რაც მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს, როგორც კონკრეტული პიროვნების სარგებლიანობის, ისე ზოგადად საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომის ეფექტიანობის ზრდას. მართლაც, „ინდივიდის პირადი სარგებლიანობის მიღწევა შეუძლებელია სხვა ინდივიდებთან ურთიერთკავშირისა და ურთიერთხემოქმედების გარეშე, რომელიც რეალიზდება შრომის დანაწილებისა და შრომის პროდუქტების გაცვლის გზით“ [მექვაბიშვილი, 2018:33].

ცხადია, ეფექტიანი დასაქმების მიღწევა და შესაბამისად სიღარიბის დაძლევა შეუძლებელი იქნება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გარეშე. მართლაც, ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ „სიღარიბის შემცირება უნდა მიიღწეოდეს არა იმდენად შემოსავლების გადანაწილებით, რამდენადაც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გზით. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება კერძო სექტორის განვითარების გარეშე შეუძლებელია. სწორედ კერძო სექტორის განვითარება უწყობს ხელს დასაქმების ზრდას, დასაქმებულთა შემოსავლების ზრდას და ამ გზით სიღარიბის შემცირებას [პაპავა, 2015:152].“

დასაქმებაზე მოქმედი ფაქტორები და მისი ეფექტიანობის შეფასების მაჩვენებლები

სამუშაოზე, რომ საქართველოში ეფექტიანი დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით უამრავი პრობლემა არსებობს. კერძოდ, შრომითი პოტენციალის არაეფექტიანი გამოყენება და შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე განაპირობებულობს რიგი ფაქტორებით, რომელთაგან უნდა გამოვყოთ:

✓ საწარმოებსა და ორგანიზაციებში შრომის ორგანიზაციის დაბალი დონე და კულტურა, რასაც ჩვენს მიერ სხვადასხვა პერიოდში ჩატარებული კვლევებიც ადასტურებენ. „საწარმოებში არსებული არაოპტიმალური დასაქმება მხოლოდ საგანმანათლებლო მომსახურების ბაზრის ნაკლოვანებებიდან არ მომდინარეობს, არამედ იგი საწარმოში არსებული დაბალი ორგანიზაციული კულტურითაც უნდა აიხსნას“ [ტუხაშვილი..., 2012:77];

✓ შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის და სტიმულირების დაბალი დონე, ხელფასის თანამედროვე ფორმებისა და სისტემების არარსებობა. „საქართველოსთვის უაღრესად აქტუალურია ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ პრობლემა. მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ დასაქმებიდან მიღებული შემოსავლები, მომუშავეთა გარკვეული კატეგორიისათვის საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია“ [დადგენილება 199, 2013:5];

✓ შრომის ანაზღაურების პრინციპების დაუცველობა და მისი ძირითადი ფუნქციების შეუსრულებლობა, შრომის ანაზღაურების დიფერენციაციის პრობლემები;

✓ სამუშაო ადგილის ტექნიკური აღჭურვილობის დაბალი დონე;

✓ წარმოების მოდერნიზაციისა და სამუშაო ადგილის ტექნიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით დაფინანსების პრობლემები;

✓ „შრომის ბაზრის მოთხოვნაზე ორიენტირებული პროფესიული განათლებისა და კადრების მომზადების სისტემის არარსებობა“ [Tsartsidze..., 2017:42];

გარდა ზემოაღნიშნულისა მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს ისიც, რომ მეწარმეები ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას საწარმოს მოდერნიზაციისა და მენეჯ-მენტის სრულყოფის პრობლემებს, ისინი ძალზე მიზერულ თანხებს გამოყოფენ ბაზრების კვლევაზე, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს შრომის ბაზრის კონიუნ-ქტურის პერიოდულ ცვლილებაზე და ადეკვატურად ასახვას პოულობს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის სიდიდესა და მისი მიწოდების მასშტაბებზე „ეფექტიან დასაქმებაზე მოქმედებს შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობაც“ [ცარციძე..., 2017:585], რადგან სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ძირითად ხელისშემშლელ ფაქტორს დამსაქმებლების მიერ საჭირო პროფესიისა და კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალის დროულად დაქირავებასა და მასზე არსებული მოთხოვნის სრულად დაკმაყოფილებაში... კვლევები ადასტურებს, რომ საქართველოში, მასობრივი უმუშევრობის პირობებშიც, დამსაქმებელთა 1/3-ზე მეტს (ზოგიერთ რეგიონსა და სფეროში 70-80%-ს) პრობლემები აქვთ მათთვის საჭირო კადრების მოზიდვისას და ამის ერთ-ერთი მიზეზი შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობაა“ [დადგენილება 199, 2013:3].

ეფექტიანი დასაქმების, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის ანალიზისათვის, საჭიროა მისი არა მარტო თვისობრივი, არამედ რაოდენობრივი შეფასებაც, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს შესაბამისი მაჩვენებელთა სისტემის საშუალებით. ამ მაჩვენებლების ხასიათი, სიზუსტის ხარისხი, გამოვლენის ფორმები, მონაცემების დამუშავების მეთოდები და სირთულე დამოკიდებულია შესასწავლი ობიექტის სპეციფიკურობაზე. საერთაშორისო სტატისტიკაში ფართოდაა გავრცელებული მოსახლეობის დასაქმების დონის მაჩვენებელი, რომელიც იანგარიშება, როგორც დასაქმებული მოსახლეობის რიცხოვნობის შეფარდება 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან. დასაქმების მდგომარეობის დახასიათებისათვის აუცილებელია ასევე შემდეგი მაჩვენებლების გამოყენება: ეროვნულ მეურნეობაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმების დონე; დასაქმებულთა განაწილება ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით, ქალაქ-სოფელის ჭრილის მიხედვით, ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით; დასაქმებულთა სქესობრივ-ასაკობრივი, რეგიონული, პროფესიულ-კვალიფიკაციური სტრუქტურა; არაფორმალური დასაქმების დონე; შემოსავლებისა და შრომის ანაზღაურების სიდიდე და სხვა. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ საქართველოში გასულ 2018 წელს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გადაისინჯა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, უმუშევრებისა და დასაქმებულების აღრიცხვის მოქმედი სისტემა. კერძოდ, თუ 1996-2016 წლებში შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა ყოველკვარტალურად 3400 შინამეურნეობას მოიცავდა, 2018 წლიდან სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი კვლევა 6000 შინამეურნეობას აერთიანებს (იხ. ცხრილი-1). ასევე, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურაში, დასაქმების მდგომარეობისა და მისი ეფექტიანობის შეფასების მიზნით, გაჩნდა ახალი დამატებითი მაჩვენებლები: ნამუშევარი საათები სქესის მიხედვით; ნამუშევარი საათები ქალაქ-სოფელის მიხედვით; არაფორმალური დასაქმება; დასაქმებულთა განაწილება სამუშაოზე დაკავებული პოზი-

ციების მიხედვით, რომელიც სრულად შეესაბამება დასაქმების საერთაშორისო სტანდარტულ კლასიფიკატორს (ISCO 88)¹⁴[\[http://www.geostat.ge/\]](http://www.geostat.ge/).

ცხრილი 1

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, უმუშევრებისა და დასაქმებულების აღრიცხვის მეთოდოლოგია, მათი შეფასების მაჩვენებლები და 2017-2018 წლებში განხორციელებული ცვლილებები

მაჩვენებლები		1996-2016	2017-2018
სამუშაო ძალის მაჩვენებლების წყარო-კვლევის მეთოდი		შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა	სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი კვლევა
შერჩევის ზომა		3400 შინამეურნეობა კვარტალში	6000 შინამეურნეობა კვარტალში
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება სტატუსის მიხედვით	ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	დასაქმებული ✓ დაქირავებული ✓ თვითდასაქმებული უმუშევარი	
	ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	სამუშაო ძალის ფარგლებს გარეთ მყოფი მოსახლეობა	
დასაქმების ეფექტიანობის ზოგადი მაჩვენებლები			
ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის საერთო დონე		ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი მთლიან მოსახლეობაში	
ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე		ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში	
დასაქმების დონე		დასაქმებულთა წილი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში	
უმუშევრობის დონე		უმუშევრების წილი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში	
შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტი		უმუშევრების თანაფარდობა ვაკანტური სამუშაო ადგილების რაოდენობასთან	

დასაქმების სფეროში არსებული მდგომარეობა საქართველოში

დასაქმების სფეროში არსებული მდგომარეობა გავლენას ახდენს არა მარტო მოსახლეობის შემოსავლებსა და მათი ცხოვრების დონეზე, არამედ არსებითად ზემოქმედებს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესზე. შესაბამისად, ქვეყანაში დასაქმების დონისა და დინამიკის, მასზე მოქმედი ფაქტორებისა და გამომწვევი მიზეზების გამოვლენის მიზნით განვახორციელეთ მისი დეტალური ანალიზი, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს აღნიშნული პრობლემის სიმწვავეს ქვეყანაში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2000-2018 წლებში დასაქმების დონე¹⁵ ქვეყანაში 58.5%-დან (2000 წელი) 55.8%-მდე მერყეობდა (2018 წელი), ხოლო ყველაზე დაბალ დონე (51,2%) 2009 წელს დაფიქსირდა, როცა ქვეყანაში ეკონომიკური ვარდნის შედეგად (2009 წელს მშპ-ის რეალურმა შემცირებამ წინა წელთან შედარებით 3,7% შეადგინა), უმუშევრობის დონემ

14. დასაქმების საერთაშორისო სტანდარტული კლასიფიკატორი 1988“ (Iწმ -88) წარმოადგენს მოსახლეობის აღწერისა და სტატისტიკური კვლევების, აგრეთვე ადმინისტრაციული წყაროებიდან პროფესიების შესახებ მოპოვებული ინფორმაციის კლასიფიკაციისა და განზოგადების სისტემას.

15 1996 წლიდან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის შეფასება მისადაგებულია შრომის საერთაშორისო სტანდარტებისადმი, სახელდობრ, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კრიტერიუმებთან, რომლის თანახმადაც **დასაქმებულია** (დაქირავებული ან თვითდასაქმებული)-15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში მუშაობდა (სულ მცირე, ერთი საათი მაინც) შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, ეხმარებოდა უსასყიდლოდ სხვა შინამეურნეობის წევრებს, ან რაიმე მიზეზით არ იმყოფებოდა სამუშაოზე, თუმცა ფორმალურად ირიცხებოდა მომუშავედ.

მაქსიმალურ მნიშვნელობას 16.9%-ს, ხოლო კორექტირებული მაჩვენებლის მიხედვით 18.3%-ს მიაღწია(იხ. ცხრილი-2).ოფიციალური მონაცემებისაგან განსხვავებით, საქსპერტო შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში 32.0-34.0%-ის ფარგლებშია[**Tsartsidze, 2018:90**].ვინაიდან 2017 წლიდან საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური სამუშაო ძალის სტატისტიკას აწარმოებს დამოუკიდებელი კვლევის სახით და შერჩევის ზომაც გაიზარდა 3400-დან 6000 შინამეურნეობამდე ეკვარტალში, შესაბამისად განხორციელდა ძირითადი მაჩვენებლების კორექტირება.ცასე მაგალითად, 2016 წელს უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი კორექტირებულ იქნა 11.8%-დან 14.0%-მდე, შესაბამისად დასაქმების დონე შემცირდა 59.5%-დან 57.1%-მდე.2017 წელს 2016 წელთან შედარებით დასაქმების დონე 0.4%-ითაა შემცირებული, ხოლო 2018 წელს წინა წელთან შედარებით მისი დონე კიდევ უფრო მეტად 0,9%-ით შემცირდა. საყურადღებოა, რომ 2018 წელს დასაქმების დონეთან ერთად შემცირების ტენდენციით ხასიათდება ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობისა და უმუშევრობის დონეც. აღნიშნული პერიოდისათვის მათი დონე შესაბამისად 1,9% და 1,2%-ით შემცირდა.

ცხრილი 2

15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით საქართველოში 2000-2018 წლებში (ათასი კაცი)

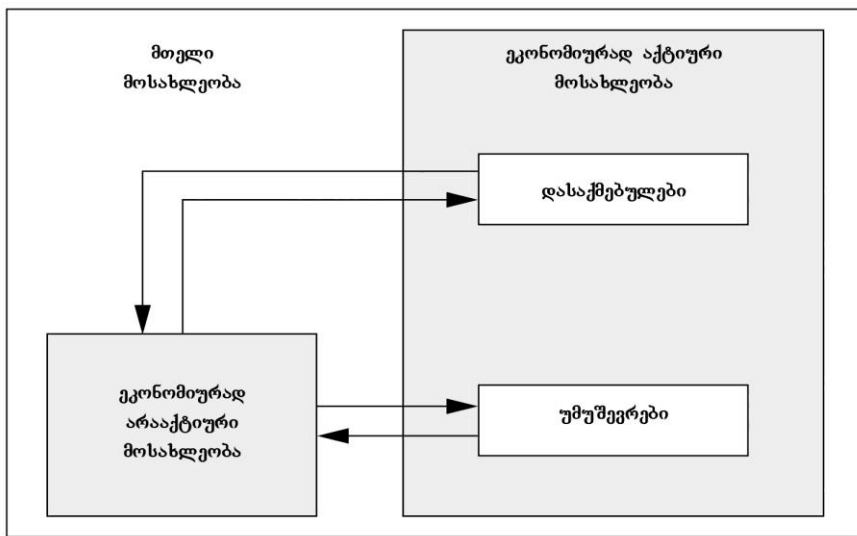
[www.geostat.ge]

მაჩვენებლები	2000	2005	2009	2010	2016	2017	2018
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა ¹⁶	3141,5	3160	3131,1	3028,2	2961,5	-	-
I.სულაქტიური მოსახლეობა (სამუშაოდ აღადგენი)	2049,2	2023,9	1991,8	1944,9	1998,3	-	-
1.1.დასაქმებული	1837,2	1744,6	1656,1	1628,1	1763,3	-	-
1.1-1.დაქირავებული	683,9	600,5	596,0	618,6	745,4	-	-
1.1-2.თვითდასაქმებლი	1041,2	1143,3	1059,0	1007,1	1010,9	-	-
1.1-3.გაურკვეველი	112,1	0,8	1,2	2,4	7,0	-	-
1.2.უმუშევარი	212,0	279,3	335,6	316,9	235,1	-	-
II.მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ	1092,3	1136,1	1139,3	1083,3	963,2	-	-
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	10,3	13,8	16,9	16,3	11,8	-	-
აქტიურობის დონე (პროცენტებში)	65,2	64,0	63,6	64,2	67,5	-	-
დასაქმების დონე (პროცენტებში)	58,5	55,2	52,9	53,8	59,5	-	-

როგორც ვხედავთ, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ბოლო სამი წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონის შემცირებას დასაქმებულთა რაოდენობისა და დასაქმების დონის მაჩვენებლის ზრდა არ გამოუწვევია. ამიტომ, თუ გავითვა-

¹⁶ცხრილის თითოეული მაჩვენებლის პირველი სტრიქონის მონაცემები შეესაბამება შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევის საფუძველზე, ხოლო მეორე სტრიქონი-სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი გამოკვლევის საფუძველზე.

ლისწინებთ მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების, ნაკადების გადაადგილებას შრომის ბაზარზე (იხ. სქემა-1), აშკარაა რომ 2017 და 2018 წელს დასაქმებულთა რიცხოვნობის შემცირება შესაბამისად 0,62% და 0,73%-ით, გამოწვეულია უმუშევართა და დასაქმებულთა გარკვეული ნაწილის გადასვლით ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის ნაკადში. შესაბამისად, სამუშაო ძალის გარეთ მყოფი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი, ანუ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა 2017 და 2018 წელს გაზრდილია 1,58% და 6,33%-ით.

სქემა 1
 მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების ნაკადები შრომის ბაზარზე

ბოლო სამი წლის განმავლობაში შემცირებულია ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონის მაჩვენებელიც, რაც გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ უმუშევართა რაოდენობისა და შესაბამისად უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის შემცირება ასევე უპირატესად გამოწვეულია მათი სტატუსის ცვლილებით (უმუშევრების დიდი ნაწილის გადასვლით ეკონომიკურად არააქტიური ნაკადის შემადგენლობაში) და არა მათი დასაქმებით. აშკარაა, რომ ასეთი სურათი დასაქმების ეფექტიანობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით პოზიტიური დასკვნების გაკეთების საფუძველს არ იძლევა.

ძალზე მნიშვნელოვანია ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმების მდგომარეობის ანალიზი სქესობრივი და ასაკობრივი ნიშნის მიხედვით (იხ. ცხრილი-3).

ქალებისა და მამაკაცების განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით საქართველოში 2000-2018წლებში (ათასი კაცი)[www.geostat.ge]

წლები	სქესი	სულ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)					სულ, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	უმუშევრობის დონე (%)	ეკონომიკური აქტიურობის დონე (%)	დასაქმების დონე (%)
		დასაქმებულები			ბავშვკმრთელები	უმუშევრები				
		სულ	დაქირაგებული	თვითდასაქმებული						
2000	ქალი	891.7	329.5	505.3	56.9	95.3	987.0	9.7	57.2	51.6
	კაცი	945.5	354.4	536.0	55.1	116.7	1062.2	11.0	75.1	66.8
2010	ქალი	777.4	325.7	450.9	0.9	142.3	919.7	15.5	54.4	46.0
	კაცი	850.4	343.1	505.7	1.6	200.8	1051.1	19.1	73.8	59.7
2015	ქალი	823.0	379.3	439.2	4.5	116.3	939.4	12.4	57.9	50.7
	კაცი	910.8	419.0	488.8	3.0	167.8	1078.6	15.6	77.2	65.2
2017	ქალი	817.4	398.2	419.2	0	119.3	936.7	12.7	58.2	50.8
	კაცი	889.3	426.0	462.4	0.8	157.1	1046.3	15.0	74.6	63.4
2018	ქალი	803.1	423.5	379.6	0	101.6	904.6	11.2	55.6	49.3
	კაცი	891.1	436.7	453.9	0.6	144.1	1035.3	13.9	73.6	63.4

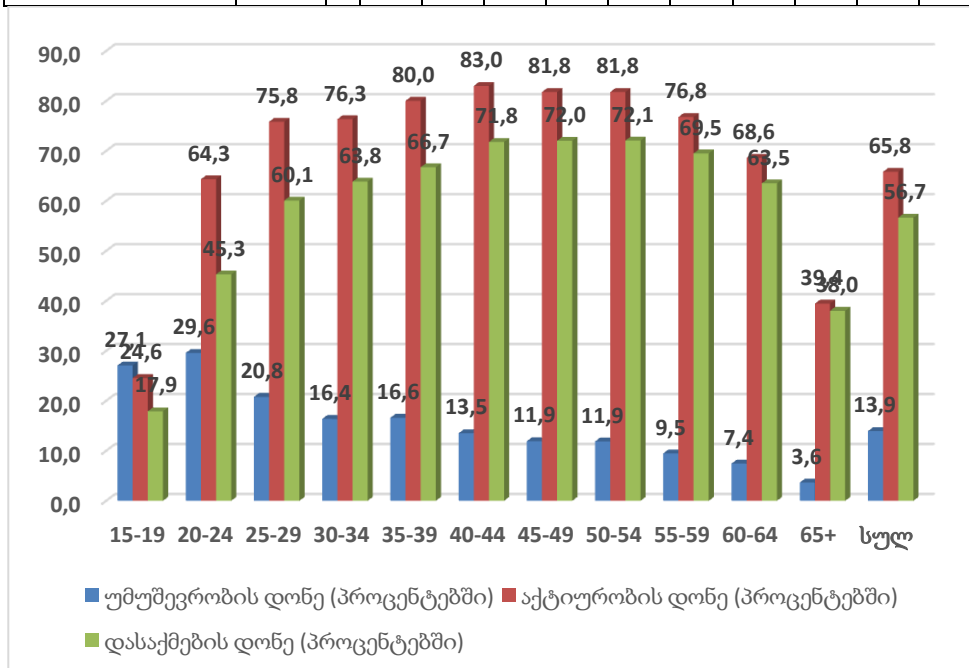
2018 წლის მონაცემებით დასაქმების დონე მამაკაცებში 14.1%-ით მეტია ქალებთან შედარებით. 2010 წელთან შედარებით დასაქმების დონის მაჩვენებელი ქალებში შემცირებულია 2.3%-ით, ხოლო მამაკაცებში 3.4%-ით. ქალებთან შედარებით მამაკაცების დასაქმების მაღალი დონე განპირობებულია იმით, რომ დაუსაქმებელი ქალების უმრავლესობა ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის კატეგორიას მიეკუთვნება. კერძოდ, ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში ქალების რიცხვი 1.95-ჯერ აღემატება ეკონომიკურად არააქტიური მამაკაცების რიცხვს (723.1/371.2), შესაბამისად ქალთა ეკონომიკურად აქტიურობის საერთო დონე 18.0%-ით დაბალია მამაკაცებთან შედარებით. 2018 წელს 2017 წელთან შედარებით ქალთა ეკონომიკურად აქტიურობის დონე შემცირებულია 2,6%-ით, ხოლო მამაკაცების შემცირდა 1,0%-ით. უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი ქალებში შემცირებულია 1,5%-ით, ხოლო მამაკაცებში 1,1%-ით.

ცხრილი-4

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით ასაკობრივ ჯგუფში, 2017 წელი (ათასიკაცი)

[www.geostat.ge]

მაჩვენებლები	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	სულ
დასაქმების დონე (პროცენტებში)	17,9	45,3	60,1	63,8	66,7	71,8	72,0	72,1	69,5	63,5	38,0	56,7
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	27,1	29,6	20,8	16,4	16,6	13,5	11,9	11,9	9,5	7,4	3,6	13,9
აქტიურობის დონე (პროცენტებში)	24,6	64,3	75,8	76,3	80,0	83,0	81,8	81,8	76,8	68,6	39,4	65,8

ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, 2017 წელს დასაქმების ყველაზე მაღალი დონით გამოირჩევიან 50-54 წლის, 45-49 და 40-44 ასაკობრივი ჯგუფები, შესაბამისად, 72.1%, 72.0% და 71.8%. ხოლო ყველაზე დაბალი დონით 15-19 და 20-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფები (შესაბამისად 17.9% და 45.3%), ანუ ახალგაზრდები გამოირჩევიან (იხ. ცხრილი-4). ქვეყანაში სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს უმწვავეს პრობლემას, რადგან უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები ახალგაზრდული ჯგუფებისთვისაა დამახასიათებელი. სახელმწიფო ახალგაზრდობას განიხილავს როგორც აქტიურ საზოგადოებრივ ძალას და სტრატეგიულ ადამიანურ რესურსს. მათი დასაქმება განსაკუთრებულ ხელშეწყობას მოითხოვს. სწორედ ამიტომ, ახალგაზრდების უმუშევრობის პრობლემის სიმწვავე დასაბუთებულია შრომის ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების სამთავრობო სტრატეგიაშიც, რომლის მიხედვითაც „უმუშევრობა ყველაზე მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა და აქტუალური გამოწვევაა. იგი გვევლინება ქვეყანაში სიღარიბის განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად. უმუშევრობა მაღალია როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. უმუშევარ მოსახლეობას შორის დომინანტია ახალგაზრდობა, რაც

კიდევ უფრო ზრდის სოციალურ რისკებს და საფრთხეს უქმნის ქვეყნის მომავალს [დადგენილება 199, 2013:7]. სხვა მიზეზებთან ერთად მას მნიშვნელოვნად განაპირობებს ახალგაზრდების პროფესიული ორიენტაციის სფეროში არსებული პრობლემები. მართლაც, „საქართველოსათვის პროფესიული ორიენტაციის საკითხი ერთ-ერთი უმწვავესია, თუმცა საზოგადოება სათანადოდ ვერ აღიქვამს არასწორ პროფესიულ ორიენტაციასთან დაკავშირებულ ნეგატიურ შედეგებს“ [კვიციანი, 2018:52]. 2017 წელს უმუშევრობის ყველაზე მაღალი დონით (29,6%) გამოირჩევა 20-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფი. წინა წელთან შედარებით იგი შემცირებულია 3,2%-ით. 15-19 წლის ასაკობრივ ჯგუფში კი უმუშევრობის დონე 34,7%-დან (2016წ.) 27,1%-მდე (2017წ.), ანუ 7,6%-ით შემცირდა. ეს უკანასკნელი განპირობებულია ეკონომიკური აქტიურობის დონის მნიშვნელოვანი გადიდებით. კერძოდ, 15-19 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის იგი 17,3%-დან 24,6%-მდე, ანუ 7,36%-ით გაიზარდა. უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონით (3,6%-ი 2017წ.) 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა გამოირჩევა, რადგან მათი უმრავლესობა ეკონომიკურად არააქტიურ კატეგორიას განეკუთვნება. ასე მაგალითად, 2017 წელს აღნიშნული ასაკობრივი ჯგუფიდან სულ დასაქმებულთა კატეგორიაში იყო 222,5 ათასი კაცი, უმუშევრის სტატუსი ქონდა მხოლოდ 8,4 ათას კაცს, ხოლო ეკონომიკურად არააქტიურთა კატეგორიაში დაფიქსირებული იყო 354,5 ათასი კაცი.

უმუშევრობის ასეთი მაღალი მასშტაბები და პრობლემები ადეკვატურ ასახვას პოულობს ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმების დონეზე, ხასიათსა და მასშტაბებზე. ამიტომ დასაქმების ეფექტიანობის შეფასების თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა მისი შეფასება სტატუსისა და ეკონომიკური საქმიანობის სახეობების მიხედვით. ასე მაგალითად, საქართველოში მთლიანად დასაქმებული მოსახლეობის (1614325 კაცი) 46,37%-ი, ანუ 748599 კაცი დაქირავებული მომუშავეა, ხოლო 865726 კაცი, ანუ 53,63% თვითდასაქმებულია (იხ. ცხრილი 5).

ცხრილი 5

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური საქმიანობის და დასაქმების სტატუსის შესაბამისად საქართველოში, 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით (კაცი) [www.geostat.ge/]

დასახელება	სულ	საქალაქო დასახლება	სასოფლო დასახლება
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა	3022475	1711269	1311206
I. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	1924773	979642	945131
1. დასაქმებული	1614325	724004	890321
1.1. დაქირავებული	748599	548381	200218
1.2. თვითდასაქმებული	865726	175623	690103
1.2.1. დამქირავებელი/დამსაქმებელი (მეწარმე, მეურნე დაქირავებული მუშაკებით)	25295	22262	3033
1.2.2. ინდივიდუალურად მომუშავე (საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში დასაქმებულის გარდა)	112691	74477	38214
1.2.3. საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე	676487	75092	601395
1.2.4. ოჯახის დამხმარე წევრი	50758	3506	47252
1.2.5. კოოპერატივის წევრი	40	17	23
1.2.6. პირი, რომელიც არ კლასიფიცირდება დასაქმების სტატუსის მიხედვით	455	269	186

2. უმუშევარი	310448	255638	54810
II. ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	992641	665835	326806
არ არის მითითებული	105061	65792	39269

თვითდასაქმებული მოსახლეობის 20,3% საქალაქო, ხოლო 79,7% სასოფლო დასახლებაში საქმიანობს. თუ დეტალურად გავანალიზებთ მათ შემადგენლობას და სტრუქტურას, შესამჩნევია რომ საშუალოდ მათი 78.14% საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე პირებია, რაც სასოფლო დასახლებისათვის კიდევ უფრო მაღალია და 87.15%-ს აღწევს, ხოლო ოჯახის დამხმარე და კოოპერატივის წევრთა წილი კი 5.87%-ია. თვითდასაქმების მანვენების ასეთი მაღალი დონე განპირობებულია იმიტომაც, რომ „შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის თანახმად, დასაქმებულად ითვლება ნებისმიერი პირი, რომელიც ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას მოგების, შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით, მიუხედავად შემოსავლის ოდენობისა, საქმიანობის ტიპისა და ხანგრძლივობისა“ [Tsartsidze, 2016:65]; [www.geostat.ge]. ასევე „სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, რეპეტიტორები, კერძო ტაქსების მუშაკები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პირები და ა.შ. თუ გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში ერთი საათით მაინც მუშაობდნენ შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის და შესაბამისად, საქსტატის მეთოდოლოგიის თანახმად დასაქმებულად ითვლებიან“ [www.geostat.ge]. ცხადია, რომ ამ კატეგორიის პირების უმრავლესობა რეალურად არაა დასაქმებული, რის შედეგადაც შესაბამისად მცირდება უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ „საქართველოს მთავარ გამოწვევას უმუშევრობა და თვითდასაქმების მაღალი მაჩვენებლები წარმოადგენს როგორც ქალებში, ასევე მამაკაცებში“ [Tsartsidze, 2018:92]; [http://www.ge.undp.org/]. შესაბამისად, კვლავ დღის წესრიგში დგება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის აღრიცხვის მოქმედი მეთოდოლოგიის სრულყოფის საკითხი.

უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის ხელოვნური შემცირება თვითდასაქმებული მოსახლეობის რაოდენობის მექანიკურად გადიდების ხარჯზე, პირდაპირ აისახება დასაქმების ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე და მნიშვნელოვნად ამცირებს მის ეფექტიანობას. აღნიშნული ტენდენცია განსაკუთრებით საგრძნობია ქვეყნისათვის ძალზე მნიშვნელოვან ტრადიციულ დარგში-სოფლის მეურნეობაში (იხ. ცხრილი-6). ასე მაგალითად, 1990 წლის ჩათვლით საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 695,0 ათასი კაცი (საერთო დასაქმებულთა 25,2%). დარგი აწარმოებდა მშპ-ის 29,8%-ს, რაც შეადგენდა 4454,0 მლნ. მანეთს. 2017 წელს კი მთლიანად ეკონომიკაში დასაქმებული 1706,6 ათასი კაციდან სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 939,2 ათასი კაცი, ანუ 55,0%, რომელმაც აწარმოა მშპ-ის მხოლოდ 8,0%. მაშასადამე, თუ 2017 წელს, 1990 წელთან შედარებით, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონა გაიზარდა 25,2%-დან 55,0%-მდე, მშპ-ის მთლიან მოცულობაში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ხვედრითი წონა 29,8%-დან 8,0%-მდე შემცირდა.

ცხრილი 6

საქართველოს სოფლის მეურნეობაში მოსახლეობის დასაქმების დონისა და მშპ-ის ურთიერთშესაბამისობის დინამიკა 1990-2018 წლებში [www.geostat.ge]

წლები	სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მოსახლეობა		პროდუქციის წარმოება და მისი წილი მშპ-ში	
	ათასი კაცი	პროცენტები	აბსოლუტური	წილი მშპ-ში (%)
1990	695,0	25,2%	4454,0 მლნ. მანეთი	29,8%
2000	910,0	52,1%	1197,0 მლნ. ლარი	20,1%
2002	989,0	53,8%	1436,4 მლნ. ლარი	20,6%
2004	962,0	53,9%	1589,7 მლნ. ლარი	16,2%
2006	937,5	57,9%	1544,3 მლნ. ლარი	11,2%
2007	900,0	57,1%	1562,7 მლნ. ლარი	9,2%
2008	906,8	56,8%	1551,1 მლნ. ლარი	8,1%
2010	897,1	55,1%	1742,4 მლნ. ლარი	8,4%
2013	907,5	55,2%	2494,7 მლნ. ლარი	9,3%
2014	928,6	54,8%	2711,0 მლნ. ლარი	9,3%
2015	930,7	53,7%	2721,5 მლნ. ლარი	9,1%
2016	918,7	53,5%	2629,5 მლნ. ლარი	9,0%
2017	939,2	55,0%	2605,6 მლნ. ლარი	8,0%

დასკვნები და რეკომენდაციები

როგორც კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, უმუშევრობის მაღალი დონე და არაეფექტიანი დასაქმების მასშტაბები საქართველოში განპირობებულია მრავალი სხვადასხვა ფაქტორის გავლენით და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში დაგროვილი რიგი პრობლემით. კერძოდ:

- ✓ შრომის ბაზარის ფორმირებისა და განვითარების მიმდინარე ეტაპზე არ არის უზრუნველყოფილი დასაქმების სფეროში სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვა, სამუშაოს მაძიებელთათვის დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობების შექმნა, შრომითი უფლებების თანაბარი რეალიზაცია და სხვა. დაბალია მოსახლეობის ხელმისაწვდომობა შრომის ბაზრის სხვადასხვა სახის სერვისსა და ღონისძიებაზე;

- ✓ ეკონომიკური განვითარების არასათანადო ტემპების გამო მცირდება მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე, შესაბამისად შეზღუდულია დასაქმების შესაძლებლობები და მისი პერსპექტივები;

- ✓ ჯერ კიდევ დაბალია პროფესიული განათლების სისტემის განვითარების დონე და ხარისხი, იგი სრულად არ არის ორიენტირებული შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე. არ არსებობს უმაღლესი და პროფესიული განათლების კადრების მომზადებადგადამზადების ადეკვატური სისტემა;

- ✓ უმუშევართა სოციალური დაცვის, დაზღვევის მექანიზმის, მათი გადამზადების მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამების არარსებობა;

- ✓ მნიშვნელოვანი პრობლემებია შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის სფეროში, დაბალია სამუშაო ძალის ფასი, რაც თავის მხრივ იწვევს ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ არსებობას. სიტუაციას კიდევ უფრო ართულებს შრომის

პირობების მოუწესრიგებლობა, შრომის ორგანიზაციის, სტიმულირებისა და მოტივაციის დაბალი დონე;

✓ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობა და ერთიანი საინფორმაციო სისტემის არარსებობა;

✓ სამუშაო ძალის პროფესიული მობილურობის დაბალი დონე;

✓ არ არის განვითარებული სოციალური პარტნიორობის სისტემა სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში;

✓ არ არსებობს დასაქმების და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მეცნიერულად დასაბუთებული მართვის პრაქტიკა და შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა.

აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე, საქართველოში უმუშევრობის პრობლემების დაძლევა და ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა მოითხოვს სოციალური პარტნიორობის პრინციპულად ახალი მექანიზმის გამოყენებას, რაც პირველ რიგში გულისხმობს შრომის ბაზრის სუბიექტებს შორის თანამშრომლობის ცივილიზებული ფორმების გამოყენებას, კოლექტიურ-სახელშეკრულებო რეგულირების პრაქტიკის დანერგვას. დასაქმების პრობლემების გადაწყვეტა არ უნდა განხორციელდეს სტიქიურად. იგი როგორც ეკონომიკური, ისე სოციალური კუთხით მოითხოვს მეცნიერულად დასაბუთებულ მიდგომას. ეფექტიანი დასაქმება არ ნიშნავს მხოლოდ დასაქმებულთა რიცხოვნობის მექანიკურ ზრდას. აქ მთავარია მისი ძირითადი მოტივისა და სოციალური შინაარსის გათვალისწინება. კერძოდ, მან უნდა უზრუნველყოს: შრომის უფლების რეალიზაცია; ცხოვრების მაღალი დონე და ღირსეული არსებობის პირობები; მაღალეფექტიანი შრომის სტიმული სათანადო „ღირსეული“ ანაზღაურების საფუძველზე; პროფესიული შესაძლებლობების ზრდა და პიროვნების განვითარების სტიმულირება **[ცარციძე, 2004:40]**. სწორედ ასეთი ეფექტიანი დასაქმება გახდება ქვეყანაში შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ბერკეტი და სიღარიბის დაძლევის, ეკონომიკური ზრდის, განვითარების მთავარი ფაქტორი. შესაბამისად, ძნელია არ დაეთანხმო ძალზე მნიშვნელოვან და ობიექტურ დასკვნას, რომ “სიღარიბის დასაძლევად სოციალურ დახმარებაზე ბევრად ეფექტიანია ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელსეწყობა და სამუშაო ძალის სრულფასოვანი ჩართვა ეკონომიკურ პროცესებში **[ხადური, 2018:42]**”.

ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობის მიღწევა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული დასაქმების სახელმწიფო სისტემის ფუნქციონირებასა და ამ სფეროში აქტიური პოლიტიკის გატარებაზე. რისთვისაც „აუცილებელია მთავრობას გააჩნდეს დასაქმების რეგულირების მექანიზმი და, შესაბამისად, განვითარებული ინფრასტრუქტურა“. **[აბესაძე, 2016:105]**. ჩვენს მიერ არაერთგზის იქნა დასაბუთებული შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის შემუშავებისა და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის ობიექტური აუცილებლობა.

ნაშრომში წარმოდგენილი კვლევისა და ანალიზის შედეგებიდან გამომდინარე, ქვეყანაში ქრონიკული უმუშევრობის დაძლევისა და მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით ასევე მიზანშეწონილია დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტა:

1. შრომისა და დასაქმების სფეროში საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა და გაუმჯობესება. საქართველოს მთავრობის მიერ ამ სფეროსთან დაკავშირებული რატიფიცირებული კონვენციების (კონვენცია 88; 122; 181) ძირითადი პრინციპების დაცვა და მოთხოვნების ჯეროვნად შესრულება;

2. შრომის სფეროში კანონმდებლობით განსაზღვრული ყველა უფლების რეალიზაცია, მათ შორის სამუშაო პირობებისა და შრომითი უფლებების დაცვა;

3. ქვეყნის განათლების ერთიანი სისტემის, განსაკუთრებით პროფესიული განათლების სისტემის განვითარება თანამედროვე მოთხოვნებისა და სტანდარტების შესაბამისად, სწავლების ახალი ფორმებისა და მეთოდების დანერგვა. განსაკუთრებით სამუშაოზე დაფუძნებული სწავლების ფორმის ხელისუფლება, რაც უზრუნველყოფს მაღალკვალიფიციური, კონკურენტუნარიანი კადრების მომზადებას შრომის ბაზრის მიმდინარე მოთხოვნებთან შესაბამისობაში;

4. ახალგაზრდების პროფესიულ ორიენტაციაში დახმარების მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება, შრომის ბაზარზე არსებული რეალური მდგომარეობის გათვალისწინებით;

5. დასაქმების აქტიური პოლიტიკის წარმატებით რეალიზაციის მიზნით მიზან-შეწონილია მონიტორინგის ეფექტიანი სისტემის დანერგვა, რომელიც უზრუნველყოფს აღნიშნულ სფეროში შემუშავებული პროგრამების შესრულებისა და მისი შედეგების მკაცრ კონტროლს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **ელგუჯა მექვაბიშვილი**, „გლობალური ფინანსური კრიზისის ანტროპოცენტრული კვლევა: „ეკონომიკური ადამიანის“ ტრანსფორმირება „ფინანსურ ადამიანად“. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, 3, 2018 წელი;
2. **ვლადიმერ პაპავა**. საქართველოს ეკონომიკა. რეფორმები და ფსევდორეფორმები. გამომცემლობა ინტელექტი. თბილისი 2015 წელი;
3. **მალხაზ ჩიქობავა**. კეინზიანური და მონეტარისტული თეორიების შედარებითი ანალიზი. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“ №4, 2018 წ. ქ. თბილისი;
4. **მირიან ტუხაშვილი**, **იური ანანიაშვილი**, **მურმან ცარციძე**, **ნათელა ლაცაბიძე**, **მზია შელია**, **ნათია ჭელიძე**. შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. პუბლიკაცია მომზადებულია ლტოლვილთა დანიის საბჭოს პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობა საქართველოში“ მხარდაჭერით. გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი 2012 წელი;
5. **მურმან ცარციძე**, შრომის ბაზრის ფორმირება და სამუშაო ძალის კვლავ-წარმოება საქართველოში. სადოქტორო დისერტაცია, ავტორეფერატი. თსუ გამომცემლობა, თბილისი 2004 წელი.
6. **მურმან ცარციძე**, **ნათელა ლაცაბიძე**. უმუშევრობა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკა შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, 2017 წლის 3-4 ნოემბერი, თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. შრომების კრებული. თბილისი 2017 წ. გვ. 585. ISBN 978-3-9941-13-650-4. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
7. **მურთაზ კვიციკვაია**, **ვასილ კიკუტაძე**, **დავით სიხარულიძე**, **შოთა შაბურიშვილი**, **ვასტანგ ჭარაია**. ახალგაზრდების პროფესიული ორიენტაცია: საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველო. „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“ 2, 2018 წელი;
8. **ნოდარ ხაღურთი**. ინკლუზიური ზრდის ფაქტორები და საქართველოს ეკონომიკის წინაშე არსებული გამოწვევები. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“ №1, 2018 წ. ქ. თბილისი;
9. **რამაზ აბესაძე**. ეკონომიკური განვითარება. მესამე გამოცემა. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი. თბილისი 2016 წელი;

10. **რამაზ აბესაძე.** ეკონომიკური განვითარების თეორია. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი. თბილისი 2016წ.
11. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო. ქ. თბილისი;
12. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <http://www.geostat.ge/>;
13. შრომის ეკონომიკა-ავტორთა კოლექტივი, თბილისი 2016წ. <https://www.tsu.ge/ge/faculties/economics/library/>.
14. **Murman Tsartsidze, Ekaterine Kvirkvelia.** Labor market Oriented Professional Education System—the Significant Factor for Human Capital Development and the Inclusive Economic Growth in Georgia. Journal of International Economic Research, Volume 3(2017)No.1. ISSN 2500-9656. [http://irissymposium.wixsite.com/economics/proceedings](http://irissymposium.wixsite.com/economics/proceedings;);
15. **MurmanTsartsidze.** Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «European Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, vienna 2016.
16. **MurmanTsartsidze.** Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globalization terms. Institute of Researches and International Symposi-ums IRIS–ALKONA. Latvia.Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4 (2018) No.1. p.89-95.<http://irissymposium.wixsite.com/website>
17. www.geostat.ge; www.moh.gov.ge; <https://www.mes.gov.ge>; www.mof.ge; www.eqe.ge.

Murman Tsartsidze

Doctor of Economic Sciences,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

EFFECTIVE EMPLOYMENT-THE KEY FACTOR IN HUMAN WELFARE AND ECONOMIC GROWTH IN GEORGIA Expanded Summary

In the era of modern globalization, when the country is actively involved in the process of euro – integration, the principal objective of inclusive economic growth and development represents the improvement of the quality of work life and the rise of living standards of the population. The latter is impossible to be achieved without the enhancement of human resources and the rational, effective utilization of the existing labor potential. That is why, the struggle for decent work, life conditions and social safety holds the leading place and becomes the essential goal of the macro-economic policy of the state. Employment is the arduous socio-economic, demographic and psychological phenomenon which can be regulated through applying the systemic approach and taking the complex measures. Based on the aforesaid, the top priority is given to the employment policy. And the realization of the principle –“ The decent work is the foundation for human welfare and development of a country” –, universally acknowledged by the International Labor Organization, first of all, requires the formation of social – labor relations adequate to the civilized, modern labor market, the establishment of the system of social justice and partnership as well as the development of human capital and the improvement of its quality. The latter must become the prime target for the modernization and innovative development of economy of the country. The main indicator determining the

decent work is the decent salary and the remuneration of labor. And the basis for achieving both of them is the effective employment and the developed, balanced and steady labor market. According to the above mentioned, the “effective employment” implies the kind of employment of population, which will provide each citizen with the decent income, foster their personal development and raise the level of their educational, cultural and professional qualification and which is expedient to be discussed from two aspects: economic- implying the development of labor potential and its rational utilization and the social aspect, which provides serving the employers’ interests to the limit.

Unfortunately, there exist a number of problems hindering the provision of effective employment in Georgia. In particular, the low level of employing the labor potential and productivity is conditioned by a set of problems among which the following should be outlined:

- ✓ The lack of developed infrastructure of labor market and the absence of unified information system;
- ✓ The limited labor demand and the poor prospects of employment accounted for by the undue pace of economic development;
- ✓ The low level and quality of improving the vocational education system and the lack of focus on the demands of labor market;
- ✓ The low level of professional mobility of labor force;
- ✓ The absence of mechanism for social protection of the unemployed;
- ✓ The low labor productivity level and culture in enterprises and organizations;
- ✓ The low level of organization and encouragement of labor remuneration and the absence of modern forms and system of pay;
- ✓ Non-compliance with the principles of labor remuneration and the failure to fulfil its main functions;
- ✓ The absence of practice of scientifically well-grounded management regulating the sphere of employment and social-labor relations as well as the relevant legislative base.

On the basis of the mentioned circumstances, the solution to the problems of unemployment and the provision of the effective employment in Georgia demand the use of principally new mechanisms of social partnership, which, first of all, implies the utilization of civilized forms of partnerships among the subjects of labor market and the introduction of the practice of regulations on collective agreements. The problems of unemployment should not be tackled spontaneously. It requires the scientifically well-grounded approach in economic as well as social terms. The effective employment does not mean only the mechanical increase in quantity of the employed. Here the point is to consider its pivotal motive and social aspect. Particularly, it should provide: the realization of labor rights; the high living standards and conditions for decent existence; the stimulus for highly-effective labor based on the due “decent” remuneration; the growth of professional potential and the encouragement of personal advancement; Exactly this type of effective employment will become the essential tool for pursuing the active policy of labor market and the principal factor for overcoming the poverty.

Depending on the results from the research and analysis presented in the work, in order to overcome the chronic unemployment and ensure the effective employment of the population in the country, it is expedient to settle the following major issues within the active policy of employment:

1. The perfection and improvement of legal framework in the area of labor and employment. The compliance with the main principles of the Conventions (Convention N88; N122; N181) related to this sphere and ratified by the Government of Georgia as well as the due fulfillment of their demands;
2. The realization of the constitutional right to labor, the adherence to the working conditions and labor rights stipulated by the law;

3. The radical transformation of the education system, especially vocational education, of Georgia in correspondence with the modern, knowledge-based principles, which will ensure the preparation of labor forces focused on the demands of labor market and eradicate the existing misbalance;
4. The development of the target programs contributing to career orientation of the youth taking into account the actual situation existing on the labor market;
5. With the aim of successful realization of the active policy of employment it is expedient to introduce the effective system of its implementation and monitoring of the results.

მალხაზ ჩიქობავა

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მაკროეკონომიკის კათედრის
ასოცირებული პროფესორი

უზრუნველყოფს თუ არა ინფლაციის თარგმთირების პოლიტიკა ფასების სტაბილიზაციას

რეზიუმე: სტატიაში განალიზებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის ინფლაციის თარგმთირების პოლიტიკა, მისი გავლენა ფასების, ეროვნული ვალუტის ვაცვლით კურსსა და ფინანსურ სტაბილიზაციაზე. ნაჩვენებია, რომ ინფლაციის თარგმთირების პოლიტიკაზე დაყრდნობით, გაუგებარია მონეტარულ ხელისუფალთა დარწმუნება იმაში, რომ მათ შეუძლიათ თავი გაართვან ინფლაციას და ეროვნული ვალუტის კურსის რყევებს საპროცენტო განაკვეთების მანიპულირებით.

ნაშრომში ასევე აღნიშნულია, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა ინფლაციის შესამცირებლად და ეროვნული ვალუტის გასამყარებლად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შაბლონური რეკომენდაციაა, რომელიც ემყარება საბაზრო წონასწორობის მათემატიკურ მოდელებს და არ შეესაბამება ეკონომიკურ რეალობას და აბსოლუტურად კონტრპროდუქტიულია იმპორტდამოკიდებული ქვეყნებისათვის.

ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ ამჟამად მოქმედი ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები არ ითვალისწინებს ეროვნული ვალუტის მდგრადობის არც დაცვას და არც უზრუნველყოფას. სამწუხაროდ, მონეტარული ხელისუფლება დარწმუნებულია იმაში, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა აძლიერებს საბანკო ანაბრების მიმზიდველობას, რაც ზღუდავს მოთხოვნას და იწვევს ფასების შემცირებას, აგრეთვე ბოჭავს თავისუფალ ფულს და ამცირებს მათ მიწოდებას სავალუტო ბაზარზე, რითაც ხელს უწყობს ეროვნული ვალუტის გამყარებას. მაგრამ, ეს არგუმენტაცია არ ითვალისწინებს იმას, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა იწვევს მსესხებლების დანახარჯების ზრდას, რომლებიც მათ გადააქვთ პროდუქციის თვითღირებულებაში, რის შედეგადაც იზრდება ფასები და ეცემა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითუნარიანობა. მოთხოვნის შემცირებას შეუძლია ასევე გამოიწვიოს წარმოების ვარდნა და დანახარჯების ზრდა გამოშვების მასშტაბისგან უკუვების ეფექტის გავლენით; შედეგად, ფასები შეიძლება არც კი შემცირდეს, არამედ გაიზარდოს კიდევ.

საბოლოოდ, თუ ჩვენ ვესურს ბოლო მოვუღოთ ინფლაციას და, ამგვარად, უზრუნველვყოთ ვალუტის ვაცვლითი კურსის და ფინანსური სისტემის სტაბილიზაცია, მაშინ უნდა გვესმოდეს, რომ, ინფლაციის პროვოცირებას სწორედ ინფლაციის თარგმთირების პოლიტიკა იწვევს ხელს.

საკვანძო სიტყვები: ინფლაცია, თარგმთი, ვალუტის ვაცვლითი კურსის სტაბილიზაცია, კაპიტალის ტრანსსაზღვრითი მოძრაობა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, სტაგფლაცია, რეფინანსირების განაკვეთი.

შესავალი

თარგმთირება ნიშნავს მიზნის დასახვას (Target - მიზანი, სამიზნე). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინფლაციის თარგმთირება ნიშნავს, რომ ცენტრალური ბანკი თავის პოლიტიკას უქვემდებარებს ერთადერთ მიზანს - ინფლაციის ტემპების შემცირებას. ამ უკანასკნელის ქვეშ, ცენტრალური ბანკის მრავალრიცხოვანი ახსნით, იგულისხმება სამომხმარებლო ფასების ინდექსი. ამგვარად, აცხადებს რა

ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაზე გადასვლას, ცენტრალურ ბანკს მხედველობაში აქვთ ის, რომ მონეტარული პოლიტიკა ექვემდებარება სამომხმარებლო ფასების ინდექსის მიზნობრივი მაჩვენებლების მიღწევას.

აღნიშნავთ, რომ ინფლაციის შემცირება ყოველთვის იყო ცენტრალური ბანკის საქმიანობაში მთავარი პრიორიტეტი, რომელიც აწვევდა მიზნობრივ პარამეტრებს საგეგმო წლისა და პერსპექტივისათვის. მაგრამ, ცენტრალური ბანკის საოპერაციო პოლიტიკაში, ინფლაციის მიზნობრივ ორიენტირებთან ერთად, თვალყურს ედევნებოდა აგრეთვე ვალუტის გაცვლითი კურსისა და ფულადი აგრეგანტების - ფულადი ბაზისა და ფულადი მასის ზრდის ორიენტირებს. რეფინანსირების ინსტრუმენტების განვითარებასთან ერთად გამოჩნდა კიდევ ერთი სამართავი პარამეტრი - რეფინანსირების განაკვეთი, რომელიც ცენტრალურმა ბანკმა შეცვალა საკვანძო განაკვეთით. რით განსხვავდება დღეისათვის გასატარებელი ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა და 2009 წლემდე არსებული ფულადი პოლიტიკისგან, რომლის დროსაც ასევე ისახებოდა მიზნად ინფლაციის შემცირება გარკვეულ დონემდე?

საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკის საოპერაციო დოკუმენტში ვკითხულობთ, რომ „ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკა ეფუძნება ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმს. საქართველოს ეროვნული ბანკი ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმზე 2009 წელს გადავიდა, რითაც ჩაანაცვლა მანამდე მოქმედი მონეტარული თარგეთირება. აღნიშნული რეჟიმის დროს წინასწარ განისაზღვრება ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი, რომელიც უნდა იქნას შენარჩუნებული საშუალოვადიან პერიოდში. ინფლაციის მიზნობრივ მაჩვენებელს განსაზღვრავს საქართველოს ეროვნული ბანკი და შემდგომ მტკიცდება პარლამენტის მიერ. 2019-2021 წლებისთვის ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი შეადგენს 3 პროცენტს“. [1].

„ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმი შედარებით ახალ პრაქტიკას წარმოადგენს და 90დიანი წლებიდან მოყოლებული, საკმაოდ წარმატებული გამოდგა ინფლაციასთან ბრძოლაში. აღნიშნული რეჟიმი პირველად ახალი ზელანდიის ცენტრალურმა ბანკმა დანერგა 1990 წელს.

ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმის დროს წინასწარ ცხადდება საშუალოვადიანი პერიოდისთვის ინფლაციის სამიზნე მაჩვენებელი - ეკონომიკისათვის სასურველი ინფლაციის დონე. ინფლაციის ერთდერთი ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორი ინფლაციის მოლოდინია, შესაბამისად, ეროვნული ბანკის მიზანს სწორი ინფლაციის მოლოდინის ჩამოყალიბება წარმოადგენს. ამიტომ ეროვნული ბანკი მისი საქმიანობის გამჭვირვალობასა და პროგნოზირებადობას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმის ერთ-ერთ უპირატესობას მისი გამჭვირვალობა და საზოგადოებასთან კომუნიკაციის სიმარტივე წარმოადგენს, ვინაიდან წინასწარ დადგენილი ერთი მიზნობრივი მაჩვენებელი საშუალებას იძლევა ზუსტად განისაზღვროს ეროვნული ბანკის მთავარი მიზანი და შეიქმნას მოლოდინები მონეტარული პოლიტიკის მიმართულების შესახებ.

ინფლაციის თარგეთირების ამოქმედებამდე ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკა ეყრდნობოდა მონეტარულ თარგეთირებას, რაც ფულის მასის სასურველი ზრდის ტემპის მიღწევას გულისხმობდა. მონეტარული თარგეთირების პირობებში ეროვნული ბანკი იყენებდა ფულის მასას, როგორც შუალედურ რგოლს, ინფლაციის სარეგულირებლად. ამ რეჟიმის პირობებში, ინფლაციის თარგეთირებისგან განსხვავებით, მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს სტაბილური

კავშირი ფულის მასასა და ინფლაციას შორის. თუმცა პრაქტიკაში ფულზე მოთხოვნა ცვალებადია (განსაკუთრებით გადახდის ახალი საშუალებებისა და საბანკო სისტემის სწრაფად განვითარების პირობებში), რაც ცვლის კავშირს მონეტარული აგრეგატების ზრდასა და ფულის ზრდას შორის და წარმოიშვება თარგეთის - ფულის მასის ზრდის ტემპის მუდმივი გადახედვის საჭიროება. შესაბამისად, აქტიური მონეტარული პოლიტიკის შემთხვევაში, ფულის მასის საოპერაციო თარგეთად გამოყენება არაეფექტიანია“.[2]

თუ ვიმსჯელებთ ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებით და მონეტარულ ხელისუფალთა გამოსვლებით, ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკის თავისებურებად გვევლინება ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის მიზნობრივი ორიენტირების დაწესებაზე უარის თქმა და სამართაივი პარამეტრის სახით რეფინანსირების განაკვეთის გამოყენება. მონეტარული ხელისუფლება აცხადებს, რომ ინფლაციის თარგეთირება გულისხმობს ეროვნული ვალუტის კურსის გადაყენას თავისუფალ მცურავ რეჟიმში. ამ დროს, არც ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებაში, არც მონეტარულ ხელისუფალთა და მოცემული პოლიტიკის იდეოლოგია გამოსვლებსა და სტატიებში არ ყოფილა მოყვანილი ამ თეზისის არც ერთი დამაჯერებელი მტკიცებულება. ის მიღებულ იქნა, როგორც აქსიომატური ჭეშმარიტება, მიუხედავად იმისა, რომ ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა ეკონომიკაში მეტ-ნაკლებად გათვითცნობიერებულ ადამიანში იმთავითვე იწვევდა სერიოზულ ეჭვებს მის მიზანშეწონილობაში.

ცნობილია, რომ მონეტარული სისტემა ძალიან რთულია, მისი მდგომარეობა მუდმივად იცვლება გარე და შიგა ფაქტორებზე დამოკიდებულებით, რომლებიც განსაზღვრავენ ფულად ბაზარზე მოთხოვნას და მიწოდებას, ფულის მიმოქცევის სიჩქარეს, საქმიან კონიუნქტურას და საინფლაციო აქტივობას. მართვის თეორიის თვალსაზრისით, იმის მტკიცება, რომ ინფლაციის თარგეთირება გულისხმობს იმ ფაქტორებზე კონტროლის გაუქმებას, რომელიც განსაზღვრავს ფასების დინამიკას სამომხმარებლო საქონლის დიდ ნაწილზე - ე.ი. გაცვლით კურსზე კონტროლის გაუქმებას, აბსურდულია. ეს ისეთივეა, რომ ვცდილობდეთ ოთახის გათბობას, რომლის ფანჯრები ღიაა, ხოლო გარეთ ყინვა და ქარია. ცხადია, ასეთ შემთხვევაში ოთახში ტემპერატურა დამოკიდებული იქნება არა გამათბობელი მოწყობილობის სიმძლავრესა და მის რეგულირებაზე, არამედ ოთახის გარეთ არსებულ ტემპერატურაზე. ამიტომ, ჯერ უნდა დავხუროთ ფანჯრები და ამის შემდეგ შევუდგეთ გამათბობლის რეგულირებას ოთახის გათბობის მიზნით.

ინფლაციის თარგეთირების არჩევით, მონეტარული ხელისუფლების განკარგულებაში რჩება მარტივი მექანიზმი ერთი მანიპულატორით. ამ დროს, თუ არ არსებობს კაპიტალის ტრანსსაზღვრით მოძრაობაზე შეზღუდვები, ხოლო ეროვნული ვალუტის კურსი თავისუფალ მცურავ რეჟიმშია, მაშინ სავალუტო-ფინანსური ბაზრის რეგულირების მხოლოდ ერთი ინსტრუმენტი - საპროცენტო განაკვეთი გვრჩება.

ინფლაციაზე კონტროლის განსახორციელებლად, ღია ეკონომიკის პირობებში და იმპორტზე მისი ზედამოკიდებულების შემთხვევაში, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ეროვნული ვალუტის კურსის გაკონტროლება. მაგრამ მონეტარულმა ხელისუფლებამ, პირიქით, ამგვარ კონტროლზე უარი განაცხადა, ისევე როგორც სავალუტო-საფინანსო ბაზრის რეგულირების მრავალ სხვა ინსტრუმენტზე, მათ შორის, ყველაზე ქმედითზე, რომელიც უკავშირდება სავალუტო შეზღუდვების გამოყენებას. ამავე დროს, ნებისმიერი გამოცდილი სავალუტო სპეკულიანტისათვის ნათელია, რომ მარტო საპროცენტო განაკვეთით, კაპიტალის მოძრაობის ანგარიშის მიხედვით ფინანსური კაპიტალის თავისუფალი ტრანსსაზღვრითი მოძრაობის პირობებში, ეროვნული ვალუტის კურსის შენარჩუნება

შეუძლებელია, თუ მოცემული ქვეყანა მსოფლიო სარეზერვოვალუტის ემიტენტი არაა.

აქედან გამომდინარე, სავალუტო-საფინანსო ბაზრის რეგულირების ინსტრუმენტების მსოფლიო პრაქტიკაში საყოველთაოდ მიღებულ გამოყენებაზე ჩვენთან არსებული თვითშეზღუდვების დროს, ვალუტის გაცვლითი კურსის რეგულირებაზე საუბარი ზედმეტია. სავალუტო-საფინანსო ბაზრის მდგომარეობა მთლიანობაში დამოკიდებული იქნება მთავარ ფინანსურ მოთამაშეთა განწყობაზე, ფინანსური სპეკულიანტების გეგმებზე და არა მონეტარული ხელისუფლების განზრახვაზე, რომელიც შეგნებულად უშვებს ქაოსს. სინამდვილეში, ინფლაციის თარგეთირების ქვეშ მონეტარულ ხელისუფლებას ესმის არა ინფლაციის მიზნობრივი ტემპის მიღწევის ღონისძიებათა სისტემა, არამედ მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების დაყვანა მხოლოდ და მხოლოდ რეფინანსირების განაკვეთამდე, რომლითაც კომერციულ ბანკებს მიეწოდებათ მოკლევადიანი კრედიტები ლიკვიდურობის მხარდასაჭერად. ისმის კითხვა: რატომ უნდა შეიზღუდოს საკუთარი თავი ეროვნულმა ბანკმა ფულადი სისტემის მართვის პოტენციურად ხელმისაწვდომი მრავალი ინსტრუმენტის არსებობის შემთხვევაში მხოლოდ ერთი ინსტრუმენტით?

მონეტარული ხელისუფლების მიერ, რომელმაც აირჩია ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკა, თუ უარი არის ნათქვამი ფულის ტრანსსახლდვით მოძრაობაზე კონტროლზე კაპიტალის ანგარიშის მიხედვით, მაშინ საბაზრო ფასწარმოქმნის პირობებში მაკროეკონომიკური პარამეტრების სამართავად მონეტარულ ხელისუფლებას ვალუტის გაცვლითი კურსის კონტროლთან ერთად მონეტარული პოლიტიკის შემდეგი ინსტრუმენტები გააჩნია: სააღრიცხვო განაკვეთი და ლიკვიდურობის შეთავაზების სხვა პირობები, სავალდებულო დარეზერვების ნორმატივები, კაპიტალის საკმარისობა, რეზერვების ფორმირება სესხებისა და ფასიანი ქაღალდების მიხედვით, აგრეთვე სახელმწიფო სესხის ობლიგაციებით და სავალუტო ინტერვენციებით ღია ბაზარზე ოპარაციათა სიდიდის მართვის შესაძლებლობა, რომლებიც მთლიანობაში ახდენს მონეტარული ბაზის ფორმირებას. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღიარებულია ტრილემა იმის შესახებ, რომ ოქროს სტანდარტის არარსებობის პირობებში შეუძლებელია ერთდროულად არსებობდეს კაპიტალის ღია ბაზარი, ეროვნული ვალუტის ფიქსირებული გაცვლითი კურსი და ავტონომიური მონეტარული პოლიტიკა. როგორც ჩანს, ამ ლოგიკიდან გამომდინარე, მონეტარული ხელისუფლება ირჩევს ავტონომიურ მონეტარულ პოლიტიკას, უპირატესობას ანიჭებს საპროცენტო განაკვეთით მანიპულირებას და უარს ამბობს სავალუტო კურსების მართვაზე.

აღნიშნული ტრილემა ფორმულირებულ იქნა მ. ობსტფელდის მიერ (თანაავტორობით) ეროვნული ბანკების მონეტარული პოლიტიკების ემპირიული კვლევების საფუძველზე პირველ და მეორე მსოფლიო ომებს შორის პერიოდში [Obstfeld et al., 2004, გვ. 75]. მაგრამ, მას შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა. წარმოიშვა გლობალური ფინანსური ბაზარი მსოფლიო სარეზერვო ვალუტით (დოლარით), რომლის ემისია ხორციელდება აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ, ძირითადად, აშშ-ის მთავრობის სავალდებულებების საფუძველზე.

რადგანაც ბოლო 10 წლის მანძილზე ამ ვალდებულებათა მოცულობა იზრდება გეომეტრიული პროგრესიით და გაცდა ამერიკული საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის მდგრადობის საზღვრებს, ზემოაღნიშნულ ტრილემას ემატება მსოფლიო კაპიტალის მზარდი ემისია აშშ-ის, ევროკავშირის, იაპონიისა და შვეიცარიის არაუზრუნველყოფილი ვალდებულებების ფორმით, რომელთა პარალელურად იზრდება აშშ დოლარის, ევროს, ფუნტის, იენისა და ფრანკის ემისიაც. 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდგომ ამ ვალუტების მასა მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებზე თითქმის 5-ჯერ გაიზარდა (დოლარის, ევროს,

ფუნტის, იენისა და შვეიცარიული ფრანკის ფულადი ბაზის ჯამურმა ნაზრდმა 2007-2018 წლებში 7 ტრილიონ დოლარს მიაღწია, ხოლო მათი საშუალოწლიურმა ემისიამ - საშუალოდ, 800 მლრდ დოლარი).

კაპიტალის თანამედროვე ბაზრისთვის დამახასიათებელია ფინანსური სპანის ბუშტის გაბერვა მსოფლიო სარეზერვო ვალუტების არაუზრუნველყოფილი ემისიის ხარჯზე. აქედან გამომდინარე, ღია ფინანსური ბაზრის მქონე ქვეყნები ზემოაღნიშნული ვალუტების მზარდი ემისიის გარდაუვალ ზეწოლას განიცდიან სპეკულაციური კაპიტალის მძლავრი ნაკადების მოდინებით. ეს კი მიანიშნებს მსოფლიო ფინანსურ ბაზარზე ქსელური მონოპოლიის განქანას, რომელიც დაკავშირებულია მსოფლიო ვალუტების ემიტენტ მეგასპეკულიანტებთან. ეს უკანასკნელნი ფლობენ სარეზერვო ვალუტებით მანუპულაციის უზარმაზარ შესაძლებლობებს, მათ შორის, კაპიტალის თავისუფალი გადაადგილებისათვის მსოფლიო ფინანსური სისტემის ღია ეროვნულ სეგმენტებზე. საქონლის მსოფლიო ბაზრისგან განსხვავებით, რომელიც მეტ-ნაკლებად ექვემდებარება კონკურენციის კანონებსა და მსოფლიო ვაჭრობის ორგანიზაციის მიერ დადგენილი ნორმებით რეგულირებას, მსოფლიო ფინანსური ბაზარი სერიოზულად არ რეგულირდება, ხოლო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ნორმებით დაცულია ასეთი დერეგულირება ფინანსური სპეკულიანტების (საინვესტიციო სუპერბანკების) ინტერესებიდან გამომდინარე, რომლებიც სარგებლობენ ცენტრალური ბანკების - მსოფლიო სარეზერვო ვალუტების ემიტენტების მხრიდან შეუზღუდავი დაკრედიტებით.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თუ ცენტრალურ ბანკს არ გააჩნია შესაძლებლობა მოახდინოს მსოფლიო სარეზერვო ვალუტის ემიტირება და ინარჩუნებს კაპიტალის თავისუფალ ტრანსსახდვრით მოძრაობას, მაშინ ის ვერ შეძლებს გააკონტროლოს ვერც ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსი და ვერც საპროცენტო განაკვეთი ბაზარზე. მსოფლიო სარეზერვო ვალუტების ემისიისადმი ხელმისაწვდომობის მქონე საკრედიტო-საფინანსო ორგანიზაციებს შეუძლიათ ნებისმიერ მომენტში განახორციელონ სპეკულაციური შეტევა დაუცველ ეროვნულ ფინანსურ ბაზარზე, გააუფასურონ ადგილობრივი ვალუტები ან შესთავაზონ ამ ქვეყნის მსესხებლებს კრედიტების ნებისმიერი მოცულობა მათთვის მისაღები საპროცენტო განაკვეთით. ჩვენს ქვეყანასთან მიმართებაში მათ ეს მრავალჯერს გაუკეთებიათ.

ამგვარად, იმისათვის, რომ მოხდეს ეროვნული სავალუტო-ფულადი სისტემის მდგომარეობის მართვა, აუცილებელია კაპიტალის ოპერაციების მიხედვით ფულის ტრანსსახდვრითი მოძრაობის კონტროლი. წინააღმდეგ შემთვევაში მაკროეკონომიკური მდგომარეობა, თვით ეროვნული ეკონომიკის განვითარებაც კი, დაექვემდებარება საზღვარგარეთიდან მანიპულაციებს. ამასთან, სავალუტო-საფინანსო ბაზრების მართვა ენთროპიის (ცვლილებების ქაოსურობის) შემცირების თვალსაზრისით შეუძლებელი ხდება. სავალუტო-საფინანსო ბაზრის კონტროლზე უარია თქმა სახელმწიფოს როგორც უცხოელ, ისე ადგილობრივ ფინანსურ სპეკულიანტებზე, რომლებსაც განეკუთვნება კვაზისახელმწიფო და ოლიგარქიული ოფშორული ბიზნეს-ჯგუფები.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, პოლიტიკური თვალსაზრისით ინფლაციის თარგეთირება სხვა არაფერია, თუ არა ეროვნულ სავალუტო-საფინანსო სისტემაზე კონტროლის გადაცემა გარე ძალებზე, ხოლო ეკონომიკური თვალსაზრისით ეს ემსახურება მხოლოდ და მხოლოდ ფინანსური სპეკულიანტების ინტერესებს. თუ სახელმწიფო კარგავს კონტროლს საკუთარი ვალუტის კურსზე, მაშინ ის სავალუტო სპეკულიანტებს გადასცემს მათი მანიპულირების შესაძლებლობას. თუ ცენტრალური ბანკი ამ დროს მათ აკრედიტებს და სამართავად გადასცემს სავალუტო ბირჟას, მაშინ სპეკულიანტებს შესაძლებლობა ეძლევათ მართონ ეროვნული ვალუტის კურსი რყევების ნებისმიერი ამპლიტუდით. ამ დროს

სავალუტო-საფინანსო ბაზარი შედის ტურბულენტობის მდგომარეობაში, ადგილი აქვს საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის დეზორგანიზებას და მასზე დამოკიდებული საწარმოების კვლავწარმოების პროცესის შეფერხებას. სწორედ ამ ფაქტის წინაშე დგას ჩვენი ეკონომიკა ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაზე გადასვლის შედეგად.

ეკონომიკის კვლავწარმოების პროცესზე ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაზე გადასვლის ნეგატიური შედეგები იმთავითვე ცხადი იყო. ინფლაციის თარგეთირება, რომელიც გამოცხადებულია ეროვნული ბანკის მიერ, როგორც მონეტარული პოლიტიკის მთავარი მიზანი, შეუძლებელია უზრუნველყოფილ იქნეს კაპიტალის ტრანსსახდვრით მოძრაობაზე კონტროლის გარეშე, რომლის რყევების ამპლიტუდამჩვენს პირობებში შეიძლება მიაღწიოს სავალუტო რეზერვების მოცულობის თანაზომად სიდიდეებს. ცენტრალური ბანკის მიერ „თავისუფალ ცურვაში“ გაშვებული ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის ცვლილებები ამ რყევების გავლენით შეიძლება მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის მაპროვოცირებელი გახდეს. ეროვნული ვალუტის კურსის დერეგულირებას და კაპიტალის ტრანსსახდვრით მოძრაობის კონტროლზე უარის თქმას დანაზოგების მაღალი დოლარიზაციისა და ეკონომიკის ოფშორიზაციის პირობებში შეიძლება მოყვეს სავალუტო ბაზრის დეზორგანიზება, რაც შეუძლებელს გახდის ეროვნული ვალუტის კურსის მდგრადობას.

ყოველივე ზემოთქმულის სისწორეს ნათლად მოწმობს ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაზე გადასვლის პრაქტიკული შედეგები. მხედველობაში გვაქვს ლარის კურსის მკვეთრი ვარდნა და ამის საფუძველზე ინფლაციის პროვოცირება. აღსანიშნავია საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის, ბატონ კობა გვენეტაძის კომენტარი ლარის ბოლოდროინდელ გაუფასურებაზე და მის გავლენაზე ინფლაციის შესაძლო ცვლილებებთან დაკავშირებით. მისი აზრით: „საქართველოში მოქმედებს მცურავი გაცვლითი კურსი. მცურავი გაცვლითი კურსისათვის დამახასიათებელი არის მოკლევადიან პერიოდში ასეთი მერყეობა. სამწუხაროდ, არასწორი ანალიზი კეთდება იმასთან დაკავშირებით, თუ რა შედეგი შეიძლება ზოგადად მოჰყვეს ამას და განსაკუთრებით იმ მიმართულებით, რომ ეს ინფლაციის, ფასების საერთო დონის, ძალიან დიდ ზრდას გამოიწვევს“ [4]. თუმცა, ამაზე აკადემიკოსმა ლადო პაპავამ შემდეგი კომენტარი გააკეთა: „ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობამ დღეს გააკეთა განცხადება, რომ ლარის კურსს ინფლაციაზე ზეგავლენა არ აქვს. ინფლაციისთვის რომ წარმოვიდგინოთ, ეს არის ფასების საშუალო დონე სამომხმარებლო კალათაზე. ხოლო სამომხმარებლო კალათაში არის საინტერესო სიტუაცია. სასურსათო კომპონენტი არის 30 პროცენტი მთელი სამომხმარებლო კალათის მაშინ, როცა ჩვენნაირი ტიპის ქვეყნებში ყველგან 50 პროცენტია. ანუ, ეს ხელოვნურად არის დაწეული. ამის გამო, ის, რომ ტექნიკაზე ფასი არ შეიცვლება, ძვირადღირებულ საგნებზე ფასი არ შეიცვლება, პირიქით, შესაძლოა, გარკვეულწილად შემცირდეს კიდევ, ეს სულაც არ აღელვებს იმ მოსახლეობას, რომლისთვისაც რაღაც ძვირდება. ფასების ზრდა იქნება სწორედ იმ პროდუქტებზე, რომლის ძირითადი მომხმარებელია მოსახლეობა. სასურსათო კალათაში 80 პროცენტი იმპორტული საქონელია. სწორედ ეს სასურსათო კალათა აღელვებს შეჭირვებულ მოსახლეობას“ [5].

ჩვენ აბსოლუტურად ვეთანხმებით ბატონ ლადო პაპავას და დარწმუნებით შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ საქართველოში მოქმედი სამომხმარებლო კალათის ინდექსით ინფლაციის წლიური მაჩვენებელი აბსოლუტურად არაადეკვატურად ასახავს მოსახლეობის უმრავლესობის ცხოვრების დონის შემცირებას, რომელსაც გამოიწვევს ლარის გაუფასურების შედეგად პროვოცირებული ფასების დონის ზრდა ძირითად სასურსათო საქონელზე.

აღსანიშნავია, რომ ეროვნული ვალუტის მდგრადობა გულისხმობს არა მარტო ლარის სტაბილური ნომინალური გაცვლითი კურსის მხარდაჭერას სხვა ვალუტებთან შედარებით, არამედ ის მოიცავს კიდევ ორ შემადგენელს: პირველი, მოქალაქეთა შემოსავლებისა და დანახოვების მსყიდველობითი უნარიანობის მდგრადობას, რომლებიც ნომინირებულია ეროვნულ ვალუტაში; მეორე, სავალუტო კურსების მართვის ხარჯზე მაქსიმალურად კეთილსასურველი მაკროეკონომიკური პირობების შექმნას, ეროვნული ეკონომიკის, ფინანსური სისტემის, ინვესტიციების მდგრად განვითარებას და, საბოლოო ჯამში, მოქალაქეთა კეთილდღეობის ამაღლებას.

ამჟამად მოქმედი ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები არ ითვალისწინებს ეროვნული ვალუტის მდგრადობის არც დაცვას და არც უზრუნველყოფას. მასში ჩადებული პრინციპებისადმი ბრმად მიდევნებამ უკვე მიგვიყვანა ჩავარდნამდე როგორც მოქალაქეთა შემოსავლებისა და დანახოვების მსყიდველობითუნარიანობის დაცვაში, ისე მაკროეკონომიკური ზრდისათვის კეთილსასურველი პირობების უზრუნველყოფაში.

კიდევ უფრო გაუგებარია მონეტარულ ხელისუფალთა დარწმუნება იმაში, რომ მათ შეუძლიათ თავი გაართვან ინფლაციას და ეროვნული ვალუტის კურსის რყევებს საპროცენტო განაკვეთების მანიპულირებით. საბაზრო რეფორმების წლებში გამოქვეყნებულ იქნა მრავალი კვლევა, რომელთა შედეგები მოწმობენ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი დამოკიდებულებების არარსებობას, ერთი მხრივ, საპროცენტო განაკვეთებისა და ფულადი მასის დინამიკასა და, მეორე მხრივ, ინფლაციის ტემპებს შორის. ამასთან, კარგად იკვეთება მკაცრი დამოკიდებულება პირველ-ორ მაჩვენებელსა და წარმოებისა და ინვესტიციების დინამიკას შორის. ყოველთვის და ყველგან ფულადი მასის შემცირება და საპროცენტო განაკვეთის ზრდა თანდაყოლილია წარმოებისა და ინვესტიციების ვარდნით. ეს ჩვენი ეკონომიკის მაგალითზეც კარგად ჩანს [Глазьев С., 2015, 10].

საპროცენტო განაკვეთების ამაღლება ინფლაციის შესამცირებლად და ეროვნული ვალუტის გასამყარებლად საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შაბლონური რეკომენდაციაა. ის ემყარება საბაზრო წონასწორობის მათემატიკურ მოდელებს, რომელიც არ შეესაბამება ეკონომიკურ რეალობას, მაგრამ ახდენს ძალიან მარტივი და გარეგნულად დამაჯერებელი მსჯელობის ილუსტრაციას. სამწუხაროდ, მონეტარული ხელისუფლება დარწმუნებულია იმაში, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა აძლიერებს საბანკო ანაბრების მიზიდველობას, რაც ზღუდავს მოთხოვნას და იწვევს ფასების შემცირებას, აგრეთვე ბაზრის თავისუფალ ფულს და ამცირებს მათ მიწოდებას სავალუტო ბაზარზე, რითაც ხელს უწყობს ეროვნული ვალუტის გამყარებას. მაგრამ, ეს არგუმენტაცია არ ითვალისწინებს იმას, რომ საპროცენტო განაკვეთების ზრდა იწვევს მსესხებლების დანახარჯების ზრდას, რომლებიც მათ გადააქვთ პროდუქციის თვითღირებულებაში, რის შედეგადაც იზრდება ფასები და ეცემა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითუნარიანობა. მოთხოვნის შემცირებას შეუძლია ასევე გამოიწვიოს წარმოების ვარდნა და დანახარჯების ზრდა გამოშვების მასშტაბისგან უკუგების ეფექტის გავლენით; შედეგად, ფასები შეიძლება არც კი შემცირდეს, არამედ გაიზარდოს კიდევ. და პირიქით: საპროცენტო განაკვეთების შემცირება და ფულის მიწოდების ზრდა შეიძლება ტრანსფორმირდეს ინვესტიციებისა და წარმოებისგაფართოებაში და შესაბამისად, დანახარჯებისა და ფასების შემცირებაში. მონეტარული ხელისუფლება ვერ ითვალისწინებს აშკარა ფაქტს - ეკონომიკური პროცესების არაწრფივობას და უწონასწორობას, ჩვენს შემთხვევაში კი - ეკონომიკის დემონტიზაციის დამლუბველობას. ჩვენი ეკონომიკის დაბალი მონეტიზაციის პირობებში ფულადი მიწოდების გაფართოება ჯერ კიდევ თანდაყოლილი იქნებოდა ინფლაციის არა ზრდით, არამედ შემცირებით, დაუკრედიტებელი რეალური სექტორის

მიერ ფულის აბსორბციის შედეგად. თუ ეროვნული ბანკი არ შეცვლის კომერციული ბანკების რეფინანსირების მექანიზმს და ისინი გააგრძელებენ მიღებული საკრედიტო რესურსების გამოყენებას სავალუტო სპეკულაციების დასაფინანსებლად, მაშინ კრედიტის გადიდება გამოიწვევს სავალუტო სპეკულაციების ახალ ტალღას და ეროვნული ვალუტის კურსის მორიგ შემცირებას ინფლაციური ტალღის შემდგომი დაჩქარებით. ეჭვგარეშეა, რომ თუ ჩვენში შენარჩუნდა ეკონომიკის დემონეტიზაცია, კიდევ უფრო გაღრმავდება ინვესტიციებისა და წარმოების ვარდნა.

იმისათვის, რომ თავი დავაღწიოთ სტაგფლაციურ ხაფანგს, უნდა გადავიდეთ კომერციული ბანკების რეფინანსირების მრავალარხიან სისტემაზე, რომელსაც საფუძველად დაედება სამრეწველო საწარმოების მხრიდან კრედიტებზე მოთხოვნა და შეთავაზებულ საკრედიტო რესურსების მიზნობრივ გამოყენებაზე კონტროლი. ამ დროს, რეფინანსირების განაკვეთები სხვადასხვა არხით უნდა შეესაბამებოდეს ეკონომიკის შესაბამისი სექტორის რენტაბელობის დონეს და მათთვის დამახასიათებელ რისკებს. ლიკვიდობის მხარდაჭერის მიზნით რეფინანსირება შეიძლება შეთავაზებულ იქნეს კომერციული ბანკებისათვის იმ პირობით, რომ ისინი არ გამოიყენებენ ამ კრედიტებს სპეკულაციისათვის. ეროვნული ვალუტის საწინააღმდეგოდ [Глазьев С., 2015, 11].

აღწერილ სქემაში მთავარია დაბრუნებადობის უზრუნველყოფა და შეთავაზებულ კრედიტების მიზნობრივი გამოყენება საქონლისა და მომსახურების წარმოების გასაფართოებლად, რომელიც ფულის მიწოდების გაფართოებით გაზრდილ მოთხოვნას დააკავშირებს სასაქონლო მასის მიწოდების შესაბამის ზრდასთან. ამისათვის ცენტრალურ ბანკს გააჩნია კონტროლის აუცილებელი ინსტრუმენტები და შესაძლებლობები უცხოელი სპეკულიანტების მხრიდან შეტევის დასაბლოკად - დაწვებული კაპიტალის ანგარიშის მიხედვით სავალუტო შეზღუდვებით დაწვებული და სავალუტო-საფინანსო სპეკულაციაზე გადასახადების შემოღებით დამთავრებული. საჭიროა მათი გამოყენების სწავლა, როგორც ამას აკეთებს მსოფლიოს ყველა წარმატებით განვითარებადი ეკონომიკა.

ჩვენი აზრით, სტაგფლაციურ ხაფანგში ჩვენი ეკონომიკის ჩათრევის მიზეზი მონეტარული ხელისუფლების პოლიტიკაა. შეუძლია თუ არა მას ამის გამოსწორება? დიახ, თუ ისინი უარს იტყვიან საერთაშორისო ორგანიზაციების, უპირველეს ყოვლისა, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სტანდარტულ რეკომენდაციებზე. ეს უკანასკნელნი მოქმედებენ არა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის, არამედ, საერთაშორისო კაპიტალის ინტერესების დასაცავად. მათ ჩვენი ქვეყნისგან ჭირდებათ არა წარმოების გაფართოება, არამედ კეთილსასურველი პირობები ზემოეგებათა ამოსაღებად, რომელთა მიღება ყველაზე უკეთ შესაძლებელია სპეკულაციური შეტევით ეროვნული ფინანსური ბაზრის დესტაბილიზაციის გზით.

ინფლაცია ეროვნული ბანკისათვის არგუმენტია მაღალი რეფინანსირების განაკვეთის შესანარჩუნებლად. ის ჩვენთან ამჟამად 6,5%-ია. საქართველოს ეროვნული ბანკი განმარტავს, რომ ნომინალური განაკვეთის დიდი ნაწილი ინფლაციაა. ასე მაგალითად, 2018 წლის შედეგებით სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ცნობით, ინფლაციის საშუალო წლიურმა მაჩვენებელმა 2,6% შეადგინა. გამოდის, რომ რეალური რეფინანსირების განაკვეთი 3,9%-ია. დიდია თუ მცირე ეს? თუ ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების მაჩვენებლებს შევადარებთ, მაშინ დიდია. აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ დადგენილი ფედერალური ფონდების განაკვეთი იმყოფება 2,25-2,50%-ის ფარგლებში. 2018 წლის ბოლოსათვის, როცა ფედ-მა გაზარდა საკვანძო განაკვეთი მეოთხედი პროცენტული პუნქტით, აშშ-ის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა აღშფოთებულმა განაცხადა, რომ ფედ-ი კლავს ამერიკულ ეკონომიკას, რომ ის ამერიკისათვის უფრო დიდ საფრთხეს წარმოადგენს, ვიდრე ჩინეთი.

აი ზოგიერთი სხვა ქვეყნის ცენტრალური ბანკების საკვანძო განაკვეთები: ინგლისის ბანკი - 0,75 (მანამდე იყო 0,5); კანადის ბანკი - 1,75; ავსტრალიის სარეზერვო ბანკი - 1,5. როგორ მიდის საქმე ევროზონაში? ევროპის ცენტრალური ბანკის საკვანძო განაკვეთი უკვე დიდი ხანია ნულოვან დონეზეა შენარჩუნებული. და ეს სულაც არ არის ქვედა ზღვარი, ზოგიერთი ცენტრალური ბანკის საკვანძო განაკვეთი უარყოფითი მნიშვნელობისაა: იაპონიის ბანკი - მინუს 0,10; შვეიციის ბანკი - მინუს 0,25; შვეიცარიის ეროვნული ბანკი - მინუს 0,75 [Катасонов В., 7].

მაღალი საკვანძო განაკვეთი - დამოკიდებული, ნახევრადკოლონიური ეკონომიკის ნიშანია. მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის რეფინანსირების განაკვეთი - ორიენტირია, რომელსაც ჩვენი კომერციული ბანკები იყენებენ თავიანთ კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების განსასაზღვრავად. საშუალოდ, ამ დროს ადგილი აქვს საპროცენტო განაკვეთების გაორმაგებას. ეს კი მომავლიდან გამომდინარე საქართველოს ეკონომიკის რეალური სექტორისათვის [Катасонов В., 7].

ბოლო წლებში საქართველოს ეკონომიკის მონეტიზაციის დონე (2 მაჩვენებლის დახმარებით გაზომილი ფულადი ფასის თანაფარდობა მშპ-სთან) დაახლოებით 40%-ია. შედარებისთვის, აშშ-ში ის დაახლოებით 90%-ის ტოლია, დიდ ბრიტანეთსა და კანადაში - 140%. ხოლო ჩინეთში ის აღწევს 200%-ს, იაპონიაში კი - 240%-ს. რატომღაც ჩამოთვლილ ქვეყნებში არათუ ჰიპერინფლაცია, თვით ზომიერი ინფლაციაც კი ხშირად არ შეიმჩნევა, ზოგიერთ ქვეყანაში დეფლაციასაც კი აქვს ადგილი. მაშასადამე, ეროვნული ბანკის ბრძოლა ინფლაციასთან გვაგონებს მწარე ხუმრობას იმის თაობაზე, რომ თავის ტკივილის საუკეთესო საშუალება გილიოტინაა. უფრო მეტიც, საქართველოში ინფლაციაში მთავარი დამნაშავე სწორედ ეროვნული ბანკის მიერ არჩეული ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკაა.

პირველი, ეკონომიკაში ფული უკიდურესად ძვირი ხდება. საქართველოში მრავალი ფირმის წარმოების დანახარჯების სტრუქტურაში, რომლებიც იძულებით სარგებლობენ მევახშური კრედიტებით, მთავარი შემადგენელი არა ხელფასზე ან ნედლეულზე დანახარჯები, არამედ, დანახარჯები კრედიტების მომსახურებაზეა. საწარმოების საპროცენტო დანახარჯები კვებავს დანახარჯებისა და ფასების ზრდას (საბითუმოს და საცალოს) საქონელსა და მომსახურებაზე.

მეორე, ინფლაციასთან ბრძოლის ყველაზე ეფექტიანი საშუალება სასაქონლო მასის ზრდაა. ეს აქსიომაა, რომელიც საკვანძო ადგილს იკავებდა ეკონომიკის ძველ სახელმძღვანელოებში.

აკი ინფლაცია - სასაქონლო და ფულად მასას შორის პროპორციის დარღვევაა. საქართველოს მონეტარულ ხელისუფლებას შეეძლო ინფლაციის სწრაფად დასრულება, თუ ის დაკავდებოდა საკუთარი ეკონომიკის დაკრედიტებით და ამით ხელს შეუწყობდა საქონლისა და მომსახურების მიწოდების ზრდას, თუ ის გასცემდა კრედიტებს იმავე პროცენტებით, რომელსაც ის დებულობს ვალუტების განთავსებით უცხოური ბანკების დეპოზიტებზე ან სხვა სახელმწიფოების სახაზინო ვალდებულებების ყიდვით. მანდ, თუ დავაკვირდებით მრავალი წლის მაჩვენებლებს, საშუალო შემოსავლიანობა არ აჭარბებს წლიურ 1%-ს. ნუთუ საქართველოში არ შეიძლება მოიძებნოს პროექტები, რომლებიც უზრუნველყოფს ეროვნულ ბანკს შემოსავლებით 2-3%-იანი წლიური განაკვეთით (სწორედ ასეთი შეიძლება ყოფილიყო ოპტიმალური საბაზისო განაკვეთი)? მანამ, ვიდრე ეროვნული ბანკის მანიკერი პოლიტიკა გაგუდავს საქართველოს ეკონომიკას მაღალი საკვანძო განაკვეთების დახმარებით და ფულადი მასის შეკვეცით, ერთდროულად საკუთარი რესურსების უცხოურ აქტივებში განთავსებით, ინფლაცია შენარჩუნდება.

მესამე, ეროვნულმა ბანკმა უარი თქვა ლარის სავალუტო კურსის შენარჩუნებაზე, რაც უცხოურ საქონელს სულ უფრო აძვირებს. მიუხედავად იმპორტის ჩანაცვლებაზე მრავალრიცხოვანი მოწოდებებისა, სამომხმარებლო საქონლისა და

მომსახურების მნიშვნელოვანი ნაწილი იმპორტული წარმოშობისაა. ეს ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომელიც კვებას ინფლაციურ პროცესებს საქართველოში.

მეოთხე, საქართველოს ეკონომიკას სისხლისგან ცლის საბანკო სისტემა. ეროვნული ბანკი, როგორც ფინანსური მეგარეგულატორი, მოწოდებულია უზრუნველყოს ზედამხედველობა ბანკებზე, მაგრამ ამას დამაკმაყოფილებელს ვერაფრით ვუწოდებთ. ფინანსური ორგანიზაციები დაკავებულნი არიან ფულის გატანით ქვეყნის ფარგლებს გარეთ, ხოლო რეალური ეკონომიკის განვითარება მათ არ აინტერესებთ იმიტომ, რომ ეს არასარფიანია. ეროვნული ბანკს, როგორც ფინანსურ მეგარეგულატორს, რომელიც გააჩნია უფლება საკანონმდებლო ინიციატივისა, შეეძლო საკითხის დაყენება აკრძალვების ან შეზღუდვების შემოღებაზე ქვეყნიდან კაპიტალის გატანაზე (ბანკები დღეისათვის ამას აკეთებენ თავისთვისაც და საკუთარი კლიენტებისთვისაც - როგორც ფიზიკური პირების, ისე კორპორაციული კლიენტებისთვის). მაგრამ ეროვნული ბანკი არათუ არ აყენებს საკითხს კონტროლის შემოღების აუცილებლობაზე კაპიტალის ტრანსსახლვერითი მოძრაობის სფეროში, არამედ პირიქით, დრო და დრო წარმოთქვამს „ვაშინგტონის კონსენსუსისადმი“ და საერთაშორისო სავალუტო ფონდისადმი ერთგულების ფიცს, რომელიც სწორედამ რომ მოითხოვს კაპიტალის მოძრაობის სრულ თავისუფლებას. ამის დასტურია ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე წლის 19-21 მაისს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ხელმძღვანელისქრისტინ ლაგარდის ვიზიტი, რომელსაც საქართველოს მონეტარულმა ხელისუფლებამ პიონერული პატაკის სახით ანგარიში ჩააბარა. რა თქმა უნდა, ამ უკანასკნელს არც უნარია და არც სურვი გააჩნია წინააღმდეგობა გაუწიოს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის „აშკარა შაბლონურ მონეტარულ პოლიტიკას“.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდი გავლენას ახდენს ეროვნული ბანკის პოლიტიკაზე არა მხოლოდ პერიოდული მითითებებით, არამედ შესაბამისი მეთოდის დახმარებითაც. ესენია: ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელები, მაკროეკონომიკური პარამეტრების ურთიერთდამოკიდებულებებზე ფორმალური წარმოდგენები. მითითებული მოდელები და მეთოდები, ხშირ შემთხვევაში ვერ სასახავს რეალური ეკონომიკის მდგომარეობას, იძლევა მისი ზრდისა და განვითარების მცდარ შეფასებებს, ხოლო მათი გამოყენება ჩვენს ქვეყანას სუვერენული ფულადსაკრედიტო პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობებს ართმევს.

მაშასადამე, თუ ჩვენ გვსურს ბოლო მოვუღოთ ინფლაციას და, ამგვარად, უზრუნველყოთ ვალუტის გაცვლითი კურსის და ფინანსური სისტემის სტაბილიზაცია, მაშინ უნდა გვესმოდეს ერთი რამ: ინფლაციის პროვოცირებას სწორედ ეროვნული ბანკი უწყობს ხელს მანკიერი ინფლაციის თარგეთირების პოლიტიკით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. https://www.nbg.gov.ge/uploads/mpc/monetary_policy_operations_manual/mp_manual.pdf
2. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=538>
3. Obstfeld M., Shambaugh J. C., Taylor A. M. (2004). Monetary sovereignty, exchange rates, and capital controls: The trilemma in the interwar period. IMF Staff Papers, Vol. 51, Special Issue.
4. <https://www.interpressnews.ge/ka/article/548202-koba-gvenetaze-laris-kursis-merqebaze-samcuxarod-arascori-analizi-ketdeba-rom-es-inplaciis-did-zrdas-gamoicvevs>.

5. <https://www.bpn.ge/article/56419-laris-kursis-vardnis-gamo-pasebis-zrda-importirebul-produkciashsheexeba-sasursato-kalatashi-ki-80-procenti-importuli-sakonelia/>.
6. Глазьев С. О таргетировании инфляции, Вопросы экономика. 2015. №9.
7. Катасонов В. Таргетирование инфляции и роль Центробанка, https://tsargrad.tv/articles/targetirovanie-infljicii-ili-kak-kozla-postavili-kapustusterech_186068

Malkhaz Chikobava

*Associate Professor of Ivane Javakishvili
Tbilisi State University*

DOES INFLATION TARGETING PROVIDE PRICE STABILIZATION? Expanded Summary

Inflation targeting means that the central bank subordinates its policy to a single goal - to reduce inflation rates. The latter, judging by the numerous explanations of the National Bank of Georgia, is understood as the consumer price index (CPI). Thus, announcing the transition to the inflation targeting policy, the National Bank of Georgia has in mind that the monetary policy is subject to the achievement of the CPI target indicators.

In order to control inflation in an open economy and its over-dependence on imports, it is first necessary to control the Lari exchange rate. But the monetary authorities, on the contrary, refused such control, as from many other instruments for regulating the currency and financial market, including the most effective ones, connected with the use of currency restrictions. At the same time, for any experienced speculator, it is obvious that with a single interest rate in the conditions of free movement of money in the capital account, the national currency Lari rate cannot be kept unless you are the issuer of the world reserve currency.

From this it follows that with such self-restraints on the use of the tools of regulating the monetary and financial market, generally accepted in world practice, there is no need to talk about managing them. His condition will be entirely determined by the moods of the players and the plans of speculators, and not by the intentions of the monetary authorities consciously allowing chaos. Therefore, in the future, the word “targeting” as a definition of the Bank of Russia policy will be quoted, because in reality the monetary authorities do not understand the system of measures to achieve the target inflation rate, but merely reducing the monetary policy tools to the key interest rate where commercial banks are provided with short-term loans to support liquidity. The question arises: why, in the presence of a large number of money management tools, limit yourself to one?

Consider the logic of the monetary authorities, who have chosen the inflation targeting policy. If the refusal of control over the cross-border movement of money in the capital account is postulated, then in the conditions of free market pricing, the monetary authorities have, along with control over the ruble exchange rate, monetary policy tools: discount rate and other conditions for providing liquidity, standards of compulsory reserves, capital adequacy, the formation of reserves for loans and securities, as well as the ability to manage the volume of operations in the open market from bonds and currency interventions, which together form the monetary base. In the scientific literature, it is considered a proven trilemma that, in the absence of a gold standard, it is not possible at the same time to have an open capital market, maintain a fixed exchange rate of the national currency and pursue an autonomous monetary policy. Apparently, based on this logic, the monetary authorities choose an autonomous monetary policy, preferring to manipulate the interest rate and sacrificing exchange rate management.

This trilemma was formulated by M. Obstfeld and co-authors based on an empirical study of the monetary policy of national banks in the period between the First and Second World Wars (Obstfeld et al., 2004). However, much has changed since then. A global financial market emerged with a world reserve currency (dollar) emitted by the US Federal Reserve System (FRS) mainly under the obligations of the American government.

In contrast to the interwar period, an increasing inflation due to an unsecured issue of world reserve currencies is characteristic of the modern capital market. From this it follows that countries that have an open financial market are inevitably exposed to the pressure of the limitless and increasing emission of these currencies in the form of powerful speculative capital flows. This means the emergence in the world financial market of a network monopoly of mega speculators connected with issuers of world currencies, which has enormous opportunities to manipulate them, including establishing control over national segments of the world financial system that are open to free movement of capital. Unlike the global commodity market, subject to competition laws and regulated by WTO rules, the global financial market is not seriously regulated, and IMF rules protect such deregulation in the interests of financial speculators (investment super banks) using unlimited credit from central banks issuing global reserve currencies.

It follows from the above that if the national central bank does not have the ability to issue a world reserve currency and keeps a cross-border capital flow account open, then it cannot control either the exchange rate of the national currency or interest rates in the market. Owning access to the issue of world reserve currencies, financial institutions can at any time conduct a speculative attack on an unprotected national financial market, dropping the exchange rate, or provide borrowers from this country with any amount of credit at a reasonable interest rate. In relation to Georgia, they demonstrated this many times.

Thus, in order to manage the state of the national monetary system, it is necessary to control the cross-border movement of money in capital transactions. Otherwise, the macroeconomic situation, and the development of the domestic economy itself, are subject to manipulation from abroad. At the same time, the management of the monetary and financial market in the sense of a decrease in entropy (randomness of changes) turns out to be impossible. Self-government from control over the required number of parameters for the functioning of the monetary and financial market makes it dependent on an unlimited number of management entities, including foreign mega-speculators.

It follows from the above that the politically so-called “targeting” of inflation means the transfer of control over the state of the national monetary and financial system to external forces (primarily the US Fed, as well as the Bank of England, the ECB and the Bank of Japan), and economically it is done in the interests of financial speculators. If the state loses control over the rate of its currency, then it transfers the ability to manipulate currency speculators with it. If the Central Bank also credits them and, in practice, gives them a currency exchange management, speculators have the opportunity to accelerate the rising and falling ruble exchange rates of any amplitude, and a resonance effect in the form of “currency swings” occurs. Monetary market enters a state of turbulence, there is a disorganization of all foreign economic activity and the breakdown of reproduction of enterprises dependent on it. This is exactly what happened in the economy as a result of the transition to the policy of “targeting” inflation.

In a play called “inflation targeting,” the National Bank of Georgia pretends that it struggles with inflation with all its might. And under the guise of this struggle compresses the money supply, which is the “oxygen” of the economy.

In recent years, the level of monetization of the Georgian economy (the ratio of money supply, measured using the M2 indicator, to GDP) was around 40%. For comparison: in the USA it is approximately equal to 90%, in Great Britain and Canada - 140%. But in China - around 200%, in Japan - 250%. And something in these countries no hyperinflation or even

simple (unambiguous) inflation is often observed, and in some places even deflation takes place.

According to our opinion, the central bank is the main culprit for inflation in Georgia.

Firstly, money in the economy becomes prohibitively expensive. In the structure of production costs of many companies that have hooked on the needle of usurious loans, the main component is not the cost of wages or raw materials, but the cost of servicing loans. The interest expenses of enterprises feed the growth of costs and prices (wholesale and retail) on goods and services.

Secondly, the most effective way to combat inflation is to increase the mass of commodities. This is an axiom that was key in old economics textbooks. After all, inflation is a violation of the proportion between the commodity and money supply. The central bank could quickly end inflation, if it were engaged in lending its own economy and thus would contribute to an increase in the supply of goods and services. If he issued loans at the same interest that he receives from placing currency on deposits of foreign banks or from buying treasury securities of other countries.

Thirdly, the National Bank of Georgia refused to maintain the ruble exchange rate, which makes imported goods more and more expensive. Despite numerous calls for import substitution, a significant part of consumer goods and services is of import origin. This is a very important factor fueling inflation processes in Georgia.

Fourth, the Georgian economy is drained of the banking system. The National Bank of Georgia, as a financial megaregulator, is called upon to provide supervision over banks, but it cannot be called satisfactory. Financial organizations are keen on withdrawing money outside the country, and the development of the real economy is not interesting to them, because it is unprofitable. The National Bank of Georgia, as a financial mega-regulator, which has the right of legislative initiatives, could raise the question of imposing bans or restrictions on the withdrawal of capital from the country (banks today are doing this both for themselves and for their clients - both individuals and corporate clients). But the Central Bank does not only raise the question of the need to introduce control in the field of cross-border capital movements, but, on the contrary, from time to time utters oaths of loyalty to the Washington Consensus, which just requires complete freedom of capital movements.

So, if we want to put an end to inflation, then we need to understand that the national bank of Georgia itself is provoking inflation by pursuing a inflation targeting policy.

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები –
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

ნონა ქავთარაძე

*თსუ, ბიზნესის ადმინისტრირების აკადემიური დოქტორი,
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი*

სამართველოს საბაზრო მაზრობის ტენდენციები 2018 წელი

რეზიუმე. სტატიაში წარმოდგენილია საქართველოს სავაჭრო ვაჭრობის, ასევე ქვეყნის ექსპორტ-იმპორტის (სასაქონლო ჭრილში) და სავაჭრო ბალანსის სტატისტიკური მაჩვენებლების დინამიკა და სტრუქტურა. აღნიშნული მასალის კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე, შემუშავებულია რეკომენდაციები, რომელთა განხორციელებაც, ვფიქრობთ, ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის გაფართოებასთან ერთად, ხელს შეუწყობს საერთაშორისო და ევროპულ ბაზრებზე საქართველოს ინტეგრაციას.

საკვანძო სიტყვები: სავაჭრო დეფიციტი, ექსპორტი, იმპორტი, სავაჭრო ბრუნვა.

შესავალი

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საერთაშორისო ვაჭრობაში მის ჩართულობაზე. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს სავაჭრო ვაჭრობის დინამიკასა და სტრუქტურასთან და მთლიანობაში სავაჭრო პოლიტიკასთან დაკავშირებული საკითხები ყველა ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოშიც, არ კარგავს თავის აქტუალურობას.

2018 წელს საქონლით საქართველოს სავაჭრო სავაჭრო ბრუნვა (არაორგანიზებული ვაჭრობის გარეშე) 16.9 პროცენტით გაიზარდა (2017 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით) და აბსოლუტურ მაჩვენებლებში 12 484.4 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. ზრდის ტენდენცია დაფიქსირდა როგორც საქონლის იმპორტის, ასევე ექსპორტის ჭრილში. შედეგად, საქონლის რეგისტრირებული იმპორტი 14.9 პროცენტით გაიზარდა და აბსოლუტურ მაჩვენებლებში 9 122.3 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, ხოლო ექსპორტი 3 362.1 მლნ აშშ დოლარით განისაზღვრა და 22.9 პროცენტით გადააჭარბა 2017 წლის შესაბამის მაჩვენებელს.

დადებით მომენტად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ის ფაქტიც, რომ 2018 წელს კვლავ შენარჩუნდა ექსპორტის ზრდის ტენდენცია ევროკავშირის ქვეყნებში (EU), ასევე დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) (CIS), შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის (BSEC), სუამის (GUAM) და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის ქვეყნებში (OECD).

ევროკავშირის ქვეყნებში ექსპორტის ზრდა ძირითადად ბულგარეთსა და ნიდერლანდებში გაზრდილმა ექსპორტმა განაპირობა, თუმცა აღნიშნულ ქვეყნებთან ერთად ექსპორტი ასევე გაიზარდა, გერმანიასა და ესპანეთში. რაც შეეხება საქართველოს მეზობელ ქვეყნებს, ექსპორტის ზრდის კუთხით მეზობელი ქვეყნებიდან ლიდერი პოზიცია აზერბაიჯანს უკავია. 2018 წელს საქართველოდან საქონლის რეგისტრირებული ექსპორტი აზერბაიჯანში მკვეთრად დ 84.7 პრო-

ცენტით გაიზარდა¹⁷. ექსპორტი გაიზარდა ასევე სომხეთში, რუსეთსა და თურქეთში. საექსპორტო შემოსავლების ზრდაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა უკრაინაში, აშშ-ში და არაბთა გაერთიანებულ საემიროებში გაზრდილმა ექსპორტმა.

2018 წელს საქართველოს ძირითადი საექსპორტო ქვეყნების რიცხვში შევიდნენ: 1. აზრებიჯანი (14.9 %); 2. რუსეთი (13.0 %); 3. სომხეთი (8.5 %); 4. ბულგარეთი (7.7 %); 5. თურქეთი (6.9 %); 6. ჩინეთი (5.9 %); 7. უკრაინა (5.2 %).

აღნიშნული ქვეყნების ჯამურმა წილმა საქართველოს მთლიანი ექსპორტის 62.1 პროცენტი შეადგინა.

2018 წელს ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლების ზრდა განხორციელდა შემდეგი სასაქონლო პოზიციების ხარჯზე (იხ. ცხრილი - 1).

ცხრილი 1.

საქართველოს უმსხვილესი საექსპორტო სასაქონლო ჯგუფები 2018 წელი¹⁸

კოდი	საქონლის დასახელება	მლნ აშშ დოლარი	წილი მთლიან ექსპორტში (%)
2603	სპილენძის მადნები და კონცენტრატები	504.2	14.9
8703	მსუბუქი ავტომობილები	408.9	12.2
7202	ფეროშენადნობები	352.6	10.5
2204	ყურძის ნატურალური ღვინოები	196.9	5.8
2402	სიგარები, სიგარილები და სიგარეტები	148.7	4.4
3004	სამკურნალო საშუალებები დაფასოებული	147.2	4.4
2208	ეთილის სპირტი, სპირტიანი სასმელები	129.1	3.8
2201	მინერალური და მტკნარი წყლები	110.2	3.3
3102	აზოტოვანი სასუქები	92.1	2.7
7108	ოქრო დაუმუშავებელი ან ნახევრადამუშავებული, ან ფხვნილის სახით	69.8	2.1

ცხრილის სახით წარმოდგენილი მონაცემების ანალიზის საფუძველზე შეგნიშნავთ, რომ უმსხვილესი საექსპორტო სასაქონლო ჯგუფებიდან, მთლიან ექსპორტში ხვედრითი წილის მიხედვით განსაკუთრებული ადგილი სპილენძის მადნების და კონცენტრატების, მსუბუქი ავტომობილების, ასევე ფეროშენადნობების ექსპორტს უკავია.

საანალიზო 2018 წელს, 2017 წელთან შედარებით, საექსპორტო შემოსავლების ზრდის კუთხით აღსანიშნავია მსუბუქი ავტომობილების მზარდი ექსპორტი. კერძოდ, საკვლევ 2018 წელს მსუბუქი ავტომობილების ექსპორტი 74.1 პროცენტით გაიზარდა და მთლიანი ექსპორტის 12.2 პროცენტი შეადგინა. თუმცა, იმ ფაქტიდან გამომდინარე, რომ საქართველოში ავტომობილების წარმოება არ ხდება, აღნიშნული საქონელი არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც საქართველოს ეკონომიკის რეალური სექტორის პროდუქტი, აქედან გამომდინარე, აღნიშნული ზრდა მხოლოდ მსუბუქი ავტომობილების გაზრდილ რექსპორტს უკავშირდება. საანალიზო წელს ასევე მნიშვნელოვნად, კერძოდ 3.5-ჯერ გაიზარდა სიგარების, სიგარილების და სიგარეტების, ხოლო 15.2 პროცენტით მინერალური და მტკნარი წყლების ექსპორტი.

¹⁷ აღნიშნული ზრდა ძირითადად მსუბუქი ავტომობილების და სიგარები, სიგარილები და სიგარეტების გაზრდილ ექსპორტს უკავშირდება.

¹⁸ წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

რაც შეეხება იმპორტს, 2018 წელს იმპორტი გაიზარდა, როგორც ევროკავშირის ქვეყნებიდან (EU), ასევე ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD), შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის (BSEC), დსთდს (CIS) და სუამდის (GUAM) ქვეყნებიდან.

2018 წელს ევროკავშირის ქვეყნებიდან იმპორტის ზრდა ძირითადად საფრანგეთიდან და ბელგიიდან განხორციელებული იმპორტის მკვეთრი მატების შედეგი იყო. კერძოდ, საფრანგეთიდან იმპორტი 94.8 პროცენტით, ხოლო ბელგიიდან 172.8 პროცენტით, 2.7 - ჯერ გაიზარდა (2017 წლის მაჩვენებელთან შედარებით).

მნიშვნელოვანია ასევე რეგიონის ქვეყნებიდან, კერძოდ: რუსეთიდან, სომხეთიდან და აზერბაიჯანიდან გაზრდილი იმპორტი. იმპორტის მაჩვენებელი ასევე გაიზარდა აშშ-დან (34.0 პროცენტით), უკრაინიდან (15.6 პროცენტით), ჩინეთიდან (13.7 პროცენტით) და თურქეთიდან (7.0 პროცენტით).

2018 წელს საქართველოს ძირითადი იმპორტიორი ქვეყნების რიცხვში შევიდნენ: 1. თურქეთი (16.1 %); 2. რუსეთი (10.3 %); 3. ჩინეთი (9.1 %); 4. აზერბაიჯანი (6.4 %); 5. უკრაინა (5.6 %); 6. გერმანია (4.7 %); 7. აშშ (3.9 %).

საქართველოს მთლიან იმპორტში მათი ჯამური წილი 56.3 პროცენტით განისაზღვრა.

თუ გავანალიზებთ 2018 წლის იმპორტის მაჩვენებლის დინამიკას სასაქონლო ჭრილში, შევნიშნავთ, რომ საანალიზო წელს იმპორტის ზრდაზე არსებითი გავლენა ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების იმპორტის ზრდამ მოახდინა, შედეგად აღნიშნულმა საქონელმა მთლიანი იმპორტის 9.5 პროცენტი შეადგინა. ასევე მნიშვნელოვანია მსუბუქი ავტომობილების და სპილენძის მადნების და კონცენტრატების იმპორტი, კერძოდ, მსუბუქი ავტომობილების იმპორტმა მთლიანი იმპორტის 6.5 პროცენტი, ხოლო სპილენძის მადნების და კონცენტრატების იმპორტმა 4.3 პროცენტი მოიცვა (იხ. ცხრილი №2).

ცხრილი 2.

საქართველოს უმსხვილესი საიმპორტო სასაქონლო ჯგუფები 2018 წელი¹⁹

კოდი	საქონლის დასახელება	მლნ აშშ დოლარი	წილი მთლიან იმპორტში (%)
2710	ნავთობი და ნავთობპროდუქტები	863.9	9.5
8703	მსუბუქი ავტომობილები	598.2	6.5
2603	სპილენძის მადნები და კონცენტრატები	396.7	4.3
3004	სამკურნალო საშუალებები დაფასოებული	338.6	3.7
2711	ნავთობის აირები და აირისებრი ნახშირწყალბადები და სხვა	283.9	3.1
8517	სატელეფონო აპარატები	197.9	2.2
2402	სიგარები, სიგარილები და სიგარეტები	186.8	2.1
8471	გამომთვლელი მანქანები და ბლოკები	126.6	1.4
1001	ხორბალი და მესლინი	114.9	1.3
7700	შერეული საქონელი	102.6	1.2

საანალიზო 2018 წელს გაიზარდა მსუბუქი ავტომობილების; სპილენძის მადნების და კონცენტრატების; სიგარების, სიგარილების და სიგარეტების; ასევე გამომთვლელი მანქანების და ბლოკების; ხორბლის და მესლინის და შერეული საქონლის იმპორტი.

¹⁹ წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

2018 წელს საქონლით საგარეო სავაჭრო ბრუნვის ზრდის მიუხედავად, კვლავ მნიშვნელოვან საკითხად რჩება საგარეო ვაჭრობის დეფიციტის მზარდი მაჩვენებელი. 2018 წელს საგარეო სავაჭრო დეფიციტი (2017 წლის მაჩვენებელთან შედარებით) 10.7 პროცენტით გაიზარდა და აბსოლუტურ მაჩვენებლებში 5 760.2 მლნ აშშ დოლარი, მთლიანი საგარეო სავაჭრო ბრუნვის 46.1 პროცენტი შეადგინა. თავის მხრივ, სავაჭრო დეფიციტი განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებისთვის პრობლემას არ წარმოადგენს, თუმცა სავაჭრო დეფიციტის მზარდი მაჩვენებელი, ეროვნული დანახოვის შემცირების მანიშნებელია, რაც, თავის მხრივ, აფერხებს კაპიტალის, მწარმოებლურობის და ცხოვრების დონის ზრდას.

დასკვნა

ჩატარებული კვლევის შედეგები შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი დასკვნის სახით:

2018 წელს ევროკავშირის ქვეყნებთან, საქონლით საგარეო სავაჭრო ბრუნვის ზრდის მიუხედავად, ადგილი ჰქონდა იმპორტისგან ექსპორტის მაჩვენებლის მნიშვნელოვან ჩამორჩენას. კერძოდ, 2018 წელს საქართველოში ევროკავშირის ქვეყნებიდან განხორციელებულმა იმპორტმა – 3.6-ჯერ გადააჭარბა საქართველოდან ევროკავშირის ქვეყნებში განხორციელებული ექსპორტის მაჩვენებელი. აქედან გამომდინარე, ევროკავშირის ქვეყნებთან ექსპორტის ზრდის მიმართულებით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მოხდეს ევროკავშირის ბაზრის სტანდარტების შესაბამისი მაღალხარისხიანი პროდუქციის წარმოება, რათა ქვეყანამ შეძლოს ევროკავშირთან გაფორმებული დრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებით (DCFTA)²⁰ მინიჭებული შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება.

მიუხედავად იმისა, რომ თავისუფალი ვაჭრობის დაწყებისას, როდესაც ქვეყანა ხდება საქონლის ექსპორტიორი, ამ საქონლის ადგილობრივი ფასი იზრდება, მსოფლიო ფასის დონემდე, ქვეყნებს შორის თავისუფალი ვაჭრობა, მაინც ორმხრივად სასარგებლოა. რადგან, საერთაშორისო ვაჭრობაში ქვეყნების აქტიური ჩართულობა, მათ შესაძლებლობას აძლევს აწარმოონ ის საქონელი და მომსახურება, რომლის წარმოებაშიც ისინი შედარებით უპირატესობას ფლობენ. ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევების საფუძველზე გამოვლინდა, რომ ეკონომიკის სექტორები, რომლებშიც საქართველოს შედარებითი უპირატესობა გააჩნია მიეკუთვნება: ტრანსპორტირება, უწინარეს ყოვლისა - ენერგეტიკული რესურსებისა, აგრეთვე – სოფლის მეურნეობა და კვების მრეწველობა, ჰიდროენერგეტიკა, ტურიზმი [Papaphilippou, 2008:49; Samson, 2008: 76].

აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ინვესტიციების ზრდა მოხდეს უპირატესად სწორედ სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის დარგებში. განსაკუთრებით იმ რეაქციების გათვალისწინებით, რომ საქართველოს საიმპორტო სასაქონლო ჯგუფებში სასოფლოდსამეურნეო პროდუქცია საკმაოდ მრავალფეროვანი ასორტიმენტით არის წარმოდგენილი²¹.

²⁰ ხელი მოეწერა 2014 წლის 27 ივნისს.

²¹ მაგალითად, მსხვილ საიმპორტო სასაქონლო ჯგუფში 2018 წელს ხორბლის და მესლინის იმპორტმა ქვეყნის მთლიანი იმპორტის 1.3 პროცენტი შეადგინა და აბსოლუტურ მაჩვენებლებში 114.9 მლნ აშშ დოლარით განისაზღვრა.

ამასთანავე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, განხორციელდეს ქვეყნის ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარების სტიმულირება და სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ ეფექტიანი სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავება.

ვფიქრობთ, აღნიშნული ღონისძიებების გატარება გარკვეულ წვლილს შეიტანს ქვეყნის სავაჭრო პოტენციალის ზრდის და მთლიანობაში სავაჭრო ურთიერთობების გაუმჯობესების მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სავაჭრო ვაჭრობის დინამიკა 2018 წელი - www.geostat.ge
2. ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულები 2019-2022 წლებისათვის (საბოლოო ვარიანტი) – www.mof.ge
3. Papaphilippou A., 2008. Risks for the Sustainability of Georgia's Economic Growth. Georgian Economic Trends, February. გვ.49.
4. Samson I., 2008. “Medium – Term Prospects for the Georgian Economy”. Georgian Economic Trends, February. გვ.76.

Nona Kavtaradze

PhD in Business Administration

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Associate Professor at Georgian National University

FOREIGN TRADE TRENDS OF GEORGIA IN 2018

Expanded Summary

The article presents the dynamics and structure of the foreign trade of Georgia, as well as export-import of the country (commodity) and trade balance statistics. On the basis of complex analysis of this material, recommendations have been developed that together with the expansion of export potential will promote Georgia's integration into the international and European markets.

Keywords: trade deficit, export, import, trade turnover.

Under the current market economy, improving the country's economic situation is largely dependent on its involvement in international trade. Consequently, the dynamics and structure of the foreign trade in the state and the overall trade policy issues in all countries, including Georgia, do not lose its topicality.

Georgia's foreign trade turnover increased by 16.9 percent in 2018 (compared to the same in 2017) and total volume of 12 484.4 million USD in the absolute value. As a result, the registered import of goods increased by 14.9 percent and amounted to 9 122.3 million US dollars, while exports amounted to 3 362.1 million USD and exceeded 22.9 percent, respectively, in 2017. The positive momentum is that in 2018 the continuity of export growth in the EU countries, as well as the Commonwealth of Independent States (CIS), the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC), GUAM and Economic Cooperation and Development Organization of OECD.

In 2018, Georgia entered the main exporting countries: 1. Azerbaijan (14.9%); 2. Russia (13.0%); Armenia (8.5%); 4. Bulgaria (7.7%); Turkey (6.9%); 6. China (5.9%); Ukraine (5.2%). The total share of these countries amounted to 62 percent of total exports of Georgia.

In 2018 the increase in revenue from exports was made at the expense of the following commodity positions (Please see Table №1).

Table №1. Georgian Exports by Commodity Position in 2018²²

Code	Item Title	Million USD	Share in Total Export (%)
2603	Copper ores and concentrates	504.2	14.9
8703	Motor cars	408.9	12.2
7202	Ferro-alloys	352.6	10.5
2204	Wine of fresh grapes	196.9	5.8
2402	Cigars, cigarillos and cigarettes	148.7	4.4
3004	Medicaments put up in measured doses	147.2	4.4
2208	Undenatured ethyl alcohol, spirits, liqueurs and other spirituous beverages	129.1	3.8
2201	Waters, natural or artificial mineral and aerated waters, not containing added sugar	110.2	3.3
3102	Mineral or chemical fertilizers, nitrogenous	92.1	2.7
7108	Gold unwrought or in semi-manufactured forms, or in powder form	69.8	2.1

Based on the analysis of the data presented in the form of a table, we see that exports from the largest export commodity groups are exports of copper ores and concentrates, motor cars and ferro-alloys in total exports. In 2018, with the growth of export revenue, it is noteworthy that in 2018, the increased export of motor cars is worth mentioning. In particular, the export of motor cars in the year 2018 increased by 74.1 percent and accounted for 12.2 percent of total exports. However, due to the fact that in Georgia there is no automobile production, the goods cannot be considered as the real sector of Georgia's economy, so the growth is only related to the increased re-export of motor cars. In 2018, cigars, cigarillos and cigarettes significantly increased 3.5 times, and 15.2 percent Waters, natural or artificial mineral and aerated waters exports.

As for imports, in 2018 imports increased from EU countries as well as OECD, the Organization for Economic Cooperation and Development, BSEC, CIS and GUAM countries. It is also important from the countries of the region, namely: increased import from Russia, Armenia and Azerbaijan.

In 2018, Georgia entered the number of the main importing countries: Turkey (16.1%); 2. Russia (10.3%); 3. China (9.1%); 4. Azerbaijan (6.4%); 5. Ukraine (5.6%); Germany (4.7%); 7. The US (3.9%). The total share of Georgia's total imports was 56.3 percent.

If we analyze the dynamics of the imports of 2018, we should note that in the case of substantial impact on import growth, the increase in imports petroleum and petroleum oils resulted in 9.5 percent of total imports. Imports of motor cars and copper ores and concentrates is also important, in particular, imports of motor cars accounted for 6.5 percent of total imports and imports of copper ores and concentrates were 4.3 percent (Please see Table №2).

Table №2. Georgian Imports by Commodity Position in 2018²³

Code	Item Title	Million USD	Share in Total Export (%)
2710	Petroleum and petroleum oils	863.9	9.5
8703	Motor cars	598.2	6.5
2603	Copper ores and concentrates	396.7	4.3

²² Source: GeoStat.

²³ Source : GeoStat.

3004	Medicaments put up in measured doses	338.6	3.7
2711	Petroleum gases and other gaseous hydrocarbons	283.9	3.1
8517	Telephone sets, including telephones for cellular networks or for other wireless networks	197.9	2.2
2402	Cigars, cheroots, cigarillos and cigarettes	186.8	2.1
8471	Automatic data processing machines and units thereof	126.6	1.4
1001	Wheat and meslin	114.9	1.3
7700	Mixed goods	102.6	1.2

In analyzed 2018 motor cars increased; Copper ores and concentrates; Cigars, cigarillos and cigarettes. As well as automatic data processing machines and units thereof; Wheat and meslin and mixed goods import.

Despite the increase in foreign trade turnover in 2018, remains an important issue, with an increase in foreign trade deficit. In 2018 foreign trade deficit (compared to 2017) increased by 10.7 percent and totaled 5.160.2 million USD in absolute terms, totaling 46.1 percent of total foreign trade turnover. In turn, trade deficit is not a problem for the developed economies of the developed world, but the growing indicator of trade deficit is a reduction in national savings, which in turn impedes the growth of capital, productivity and life.

The findings of the survey can be summarized as follows: In 2018, despite the increase in foreign trade turnover with the EU countries, there has been a substantial backward trend of imports from imports. In particular, the import from EU countries in Georgia in 2018 - exceeded 3.6 times exports from the EU to Georgia. Consequently, in export of EU countries, it is expedient to make high quality products relevant to EU market standards in order to enable the country to maximize the capabilities offered by the DCFTA in conjunction with the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA).

While free trade begins when the country becomes an exporter of goods, the local price of these goods increases, at the level of world prices, free trade between countries is still mutually beneficial. Because active involvement in international trade allows them to produce goods and services in which they have the advantage. Based on the research conducted in this direction, the sectors of economy in which Georgia has the comparative advantage are: transportation, first of all - energy resources, as well as agriculture and food industry, hydropower, tourism [Papaphilippou, 2008: 49; Samson, 2008: 76].

Therefore, it is important to increase investments in the field of agriculture and industry. Considering the fact that, in the Georgian import commodity groups, agriculture products are represented by a very diverse range of products.

It is also feasible to stimulate the real sector development of the country's economy and to develop effective trade policy by the state government. We think the implementation of these measures will contribute to the growth of the country's export potential and the overall foreign trade relationship.

დოქტორანტიებისა და მასტრანტიების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL STUDENTS AND UNDERGRADUATES

Rusuduan Chitava
Sokhumi State University, PhD Student

VALUE CREATION IN THE INSURANCE SECTOR OF GEORGIA

Summary. In the modern globalized world with rapid and complex changes, cross-border mergers and acquisitions, capital and investment movements, companies need more sophisticated and advanced indicators to measure performance. Emerging markets is considered to be “growth engine “of the global economy, whereas economic growth drives growth in insurance sector with the emerging markets. Thus meeting these challenges in insurance business requires application of modified concepts and measures for performance evaluation.

The main challenge for the management of an insurance company, is to define the key drivers of the value creation process, and control them in order to receive benefits in the long run. In order to conduct the valuation in Georgian insurance industry, we decided to apply Economic Value Added approach, which is relatively new concept, to evaluate how actually this business performs.

Keywords: *Economic Value Added, Insurance, Risk, Capital Cost, Cost of Equity, Risk Premium, Valuation.*

Actuality. In financially developed world, insurance companies are very important participants in the financial market, especially in the capital market. They play very important role as they contribute to the strengthening of competition, stimulate financial innovation and contribute to market integrity increase. Modern financial markets are characterized by globalization and due to increased risk of devastating natural disasters and terrorism, which is now very influencing factor on the insurance sector, there is an integration of insurance companies in the global market in the form of acquisitions and mergers. This leads to the formation of market giants who have huge resources and represented as key players that have significant impact on price movements in the global capital markets. Since 1990s, after Soviet Union had officially ceased to exist and Georgia became independent country, transformation process in political, social and economic structures has been in force. During that period, which lasted over 70 years, the state was the sole provider of insurance services. Therefore transition process from centralized style economy to market oriented structure requires considerable time, effort and resources. Despite the fact the Georgia successfully implemented many reforms in different sectors of economy, and has sufficiently well-developed banking sector, improvements in insurance market is not as impressive. It’s clear that insurance sector in Georgia is very promising, but there are number of constrains, such as “insurance culture”, lack of appropriate knowledge, low incomes of population and appropriate government regulations.

In leading industrial countries, stock markets are represented by a number of financial institutions, most of which are invested by insurance companies. Thus, in developed financial markets, insurance companies are one of the major institutional investors. Development of the insurance industry in Georgia counts over two decades and continues gradually growing up, but input in country GDP is very low comparing to European countries and varies in the range 1-1.5%. By the end of 2018, total number of insurance companies registered and licensed accounts for 17, but none of them are listed in Georgian Stock Exchange. It seems that companies don’t have a stimulus to become the public enterprise because of the unequal dispersion of Georgian financial market.

Georgia practices voluntary types of the insurance. But underwritings from traditional types of voluntary insurance are not very impressive due to the lack of motivation among potential insurers. This trend is common for developing countries where the level of life and population income is comparably low. In the society, where the people are forced to fight for survival and companies mostly incur losses, it's very difficult to promote different insurance products successfully. In 2013-2014 health insurance programs developed and implemented by private insurance companies had been replaced by the state healthcare program that negatively affected generated written premiums.

During 1990s, worldwide trend in insurance market was focusing on profit margin, growth measures and volume. Increasing competition in industry caused price decrease on insurance products and respectively affected selling volume; as a result many insurance companies suffered losses. Consequently insurance companies shifted focus from volume to other value drivers, as became obvious that only volume measure is not enough for business success.

In 1964 Peter Drucker writes “Managing for Results” and in 1986 Alfred Rappaport writes his book “Creating Shareholder Value”, later in 1994 Jams McTaggart, Peter Kontes and Michael Mankins use the term “value based management” in the book “Value Imperative”. These, and many other scholars made statement, that primary goal of any business is increasing shareholder value. From then to now many value methods and measurements were developed to determine value of companies, investments and even separate divisions of the entity.

Conducting valuations in emerging markets proves to be a complex issue as the popular models may not be quite appropriate to deal with against the specific local economic. Valuation is much more difficult, because risks and obstacles are greater than they do in developed markets. As the economies of the world globalize and capital becomes more mobile, valuation is gaining importance in emerging markets, such as Georgia's.

Formulation of the problem. The main purpose of research is to define the key components of the economic value creation process, and through their control, allow the insurance company to create value in the long term. After the main components influencing economic value are identified, the economic value added indicator for the entire industry to be calculated and based on this measure the main trends in the insurance industry of Georgia is defined and analyzed.

The main challenge for the management of an insurance company, as for other businesses, is to define the key components of the value creation process, and control them in order to receive benefits in the long run. There are various approaches and models applied to the analysis of insurance enterprises financial data, but we focus on Economic Value Added (EVA) approach, that is the financial performance measure that is considered to be the most realistic in capturing the true economic profit of an enterprise (Damodaran, 2006). The origins of EVA are rooted in the theory of the firm valuation originally developed by F. Modigliani and M. Miller in the late 1950s. Their work lead to development of the discounted cash flow (DCF) model of valuation, which then was developed by Stern Stewart. Thus, EVA is modified version of DCF and represents trademark of the consulting firm “Stern Stewart & Co”, which implements EVA concept for large companies, such as Coca-Cola. This measure is highly accurate because it includes the cost of debt and equity financing. As proposed by David Young and Stephen O'Byrne in the book “EVA and Value-Based Management” – since you can calculate EVA for private entities or for divisions within companies, you can use it as a motivational tool within your organization.

Economic value creation in insurance business occurs when the sum of all sources of revenue, including underwriting and investment income, exceeds the sum of all expenses, including internal operating expense and external costs of capital. All these measures should be time value reflected. EVA is an economic profit, which is calculated based on financial reports – statement of financial position and statement of profit and loss. The main difference from other traditional tools is that EVA goes for adjustments to accounting data to make it economi-

cally viable (Liu Cheng, 2011). Most of the analysis performed is focused on internal information, such as company revenues and expenses, often ignoring such factors, as capital flows and its cost. In order to create value, the management of an insurance company must consider all factors that impact the financial performance of the company, both internal and external, especially, taking into account cost of equity, which is ignored when calculating accounting profit.

The main idea of economic value added approach is that the cost of insurance company funds acquired must be less than the value derived from their investment. Insurance companies derive funds from equity, debt, and policyholder funds that support net insurance liabilities. If the income on invested assets is less than the cost of those funds, then economic value added is negative, which means that value is destroyed. Therefore, the difference between return rate and cost rate, called spread, is very important indicator, which has to be controlled. If the spread is positive, economic value is created, if it is negative, than it is destroyed. Thus amount of value created can be represented as a spread multiplied by capital invested.

$$EVA = (ROIC - WACC) \times IC$$

Where,

ROIC – Return On Invested Capital

WACC –Weighted Average Cost of Capital

IC – Invested Capital

The main subject of discussion among analysts is the method of valuation of cost of capital and there is no universal method agreed. In our research we use method and proxies provided by Professor A. Damodaran, who is a worldwide recognized expert in valuation.

As we have already mentioned, in insurance industry funds are derived from three basic sources - surplus (equity), debt and policyholder funds. Insurance companies sell protection to their customers, who pay premiums that are subsequently invested to cover future claims or benefits, administrative expenses and profits to shareholders (Balban, 2013). Generally, in this business, companies are required by regulator to hold sufficient reserves to insure paying-out expected claims. It is required that insurers do not rely on new premiums to pay for claims and benefits underwritten in the past. Reserves generated by the insurance companies are invested until they are needed for pay-outs. Therefore, investments on the insurer's balance sheets include reserves for expected claims and benefits (Young,... 2001).

Based on the above, underwriting, investment and finance are main activities which contribute to the overall performance of the company. For calculation of EVA we make only necessary adjustments in figures from balance sheet and profit and loss statement, to arrive at real economic profit figure (Young,...2001). The main adjustments are:

- Expenditures on research and development, promotion and employee training should be capitalized;
- Depreciation charge is added back to profit and instead, a charge for economic depreciation is made. This reflects the true change in the value of assets during the period, unlike accounting depreciation;
- Accounts such as provisions, allowances for doubtful debts, deferred tax provisions and allowances for inventory should be added back to capital implied;
- Non-cash expenses should be added back to profits and to capital employed;
- Operating leases should be capitalized and added back to capital employed;
- Tax charge will be based on cash taxes, rather than the accruals-based methods used in financial reporting.

The process of calculation consists of 4 stages:

1. Calculation of Net Operation Profit After Taxes (NOPAT);
2. Calculation of Invested Capital (IC)

3. Calculation of Weighted Average Cost of Capital (WACC)

4. Calculation of EVA

When calculating NOPAT, we should add interest expenses to EBIT (Earnings Before Interest and Taxes), in order to be sure that our NOPAT figure has not been reduced by interest paid and that NOPAT captures the profits that accrue for all capital holders, including lenders. Then in order to convert accrual to cash, increase in allowance for bad debts should be added back, because increasing of this account does not reflect a reduction in cash, but shows an anticipation of future cash losses. Debt and equity equivalents should be capitalized, for example, implied interest on operating leases should be added back to profit figure. The last step in determining NOPAT is to subtract out cash operating taxes that a company would actually pay with cash, from net operating profits (Damodaran, 2010).

Capital Invested includes short-term debts, interest, taxes and dividends payables, also bond payables, common stock and retained earnings. In other words we exclude current liabilities, such as customer advances, accounts payable, and accrued liabilities. The easiest way to calculate IC is to subtract NIBSTL (Non-Interest Bearing Short-Term Liabilities) from total assets figure of balance sheet (Liu Cheng, 2011, Damodaran, 2010).

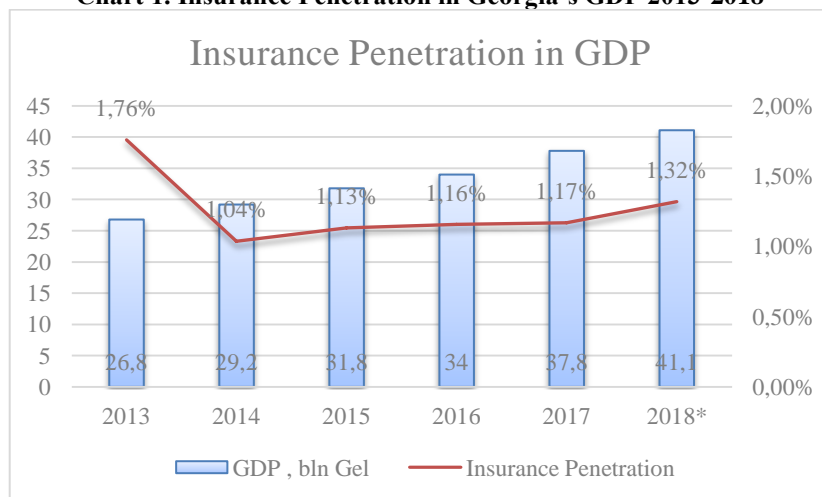
As above mentioned, EVA represents difference between net operating profit after taxes and capital charges, which equal to the product of weighted average cost of capital and total capital invested. Cost of capital includes cost of equity and cost of debt. As none of analyzed Georgian insurance companies have bonds and derivatives, we use bank business loan rates for cost of debt.

An insurer's cost of equity capital is the rate of return required by its equity investors. Therefore it is measured as the risk free rate of the equity and a risk premium. For the risk free rate is usually used ten years treasury yield, and the risk premium is estimated using proxies for the riskiness of equity and the pricing of that risk. There are different approaches for valuating risk and estimating the cost of equity capital, but the most common approach is Capital Asset Pricing Model (CAPM). The main idea of the CAPM is that the risk can be systematic, which is related to the overall market, and non-systematic (or idiosyncratic), which is specific to the individual stock. According to the CAPM, idiosyncratic shocks are not taken into account because their impact can be eliminated by holding a diversified portfolio. But systematic risk cannot be diversified away and therefore requires a risk premium. Systematic risk is called beta and estimated using a time series regression of the stock's return on a proxy for the market return such as the S&P 500 (the "market model"). The risk premium is then calculated as the product of beta and an estimate of the equity risk premium. Over the years, the market model has been modified and extended by macro factors, such as unexpected inflation, unexpected changes in interest rates (Boyer,... 2017). In insurance industry very important proxy for financial risk is financial leverage, because it has additional effects on risk, as high-debt firms are more sensitive to changes in interest rates and credit spreads.

Analysis of the insurance sector of Georgia. We have analyzed all 16 companies of Georgian insurance sector during 2013-2018. The results have shown that despite the 15.10% increase in insurance premiums that had been demonstrated since 2013 till 2018, the level of insurance penetration in GDP is still low and accounted for 1.32% of GDP in 2018 (chart 1). Meanwhile, in OECD countries, the share of insurance against GDP varies from 1% to 20%. The leader is Luxembourg, where the ratio of insurance premiums to GDP is 38.8% due to life insurance more than 33%²⁴.

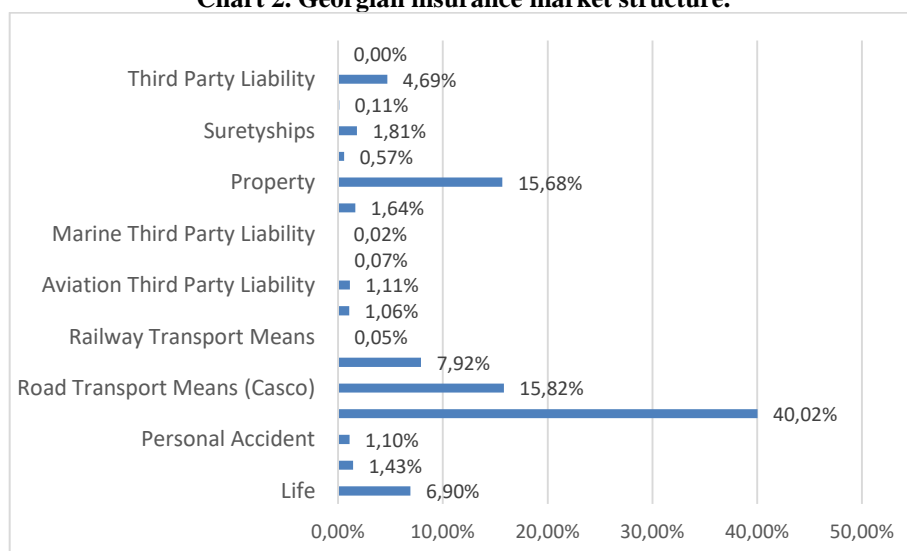
²⁴ <https://data.oecd.org/>

Chart 1. Insurance Penetration in Georgia’s GDP 2013-2018

Insurance market in Georgia represented by different insurance products and detailed structure is shown below in chart 2.

Chart 2. Georgian insurance market structure.

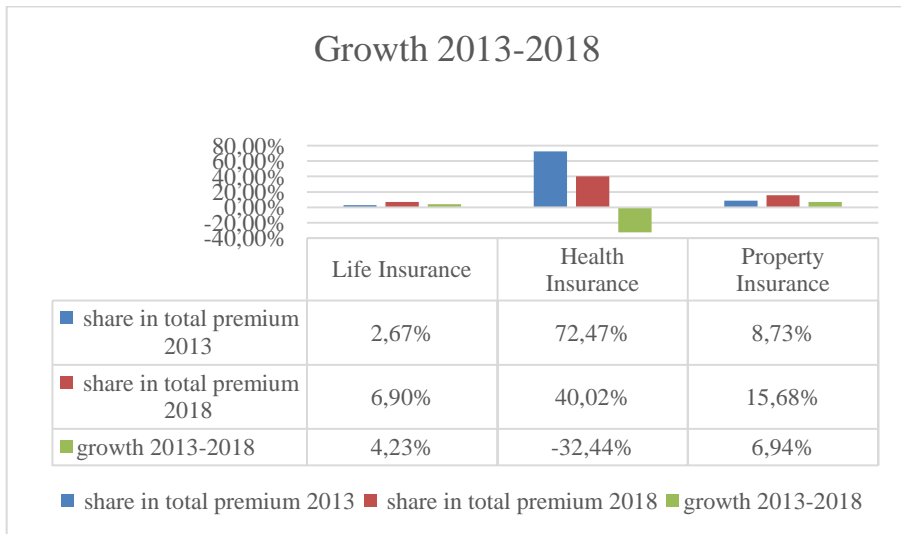

The most significant role plays health insurance, though it decreased by 32.44 % and now represents 40.02% of total written premium. This fall was caused by regulatory changes in insurance sector, as government has formed Public Health Insurance and as a consequence, demands on private health insurance decreased and partly substituted by government insurance. Despite this fact, property insurance increased from 8.73% to 15.68%, and life insurance increased from 2.67 to 6.90 %. As we can see, there is a positive upward trend (chart 3). This data is taken from insurance state supervision state service statistics (see table 1).

Table 1. Statistical data.

GEL	Life Insurance	Health Insurance	Property Insurance	Total Premium
2013	12,597,173.00	341,377,598.53	41,141,934.66	471,066,119.68
2018	37,434,561.24	217,011,722.81	85,003,146.41	542,200,592.33

Chart 3. Growth Rates for Life, Health and Property Insurance 2013-2018

We have analyzed all insurance companies consolidated data represented on the Georgian insurance market. First step was to calculate net operation profit after taxes (see table 2) with following adjustments to earnings before income and taxes:

Table 2. Adjustments to EBIT

YEAR		2018
NOPAT		48,458,022
EBIT	+	48,696,528
Interest Expenses	+	1,926,525
Devaluation, bad debts write offs	+	4,517,209
Cash Operating Taxes	-	6,682,241

Having made all above mentioned necessary adjustments to earnings before interests and taxes we calculated NOPAT that amounted 48.46 mln GEL. Non-interest bearing liabilities amounted 495.31 mln were subtracted from total assets book value from balance sheet 743.22 to get total capital invested figure that is 247.91 mln GEL. Then, using modified CAMP model, with risk free rate that is 10Y Georgian bond yield 9.07%²⁵, beta for insurance sector of emerging markets that is 0.47²⁶, total equity risk premium for Georgia, included country risk premium, that is 10.13%, and having used the formula $R_f + \beta * ERP$, arrived to cost of equity that represents 13.83%. Having in mind, that analyzed companies have only bank loans in interest

²⁵ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>

²⁶ http://people.stern.nyu.edu/adamodar/New_Home_Page/dataarchived.html

bearing liabilities, we assume cost of debt is average bank loan rate that is 11.70% (National Bank of Georgia data). Considering debt to equity proportion we came to the weighted average cost of capital figure that is 13.56%.

Economic value is added, if the spread of the difference between return and cost of invested capital is positive. We have calculated return on capital invested, which represents 19.55%, whereas weighted average cost of capital is 13.56%, which means, that spread is positive 5.98%.

As a result, it was revealed, that Georgian insurance industry creates economic profit. When we multiply this rate by invested capital amount, we get the result of EVA in quantitative terms, which is 14.83 mln GEL in this particular case.

Conclusion. Having analyzed Georgia's insurance market from 2013 to 2018, based on the studied materials, calculations done and the results obtained, can be concluded, that insurance market is medium stable, with moderate sustainability, but while stable, insurance penetration in country's GDP is very small, therefore income from investing activities are very negligible.

The reasons of insurance development disruption are the following:

- Low income of the population;
- Non-existence of price-competitiveness of insurance companies;
- Small share of life insurance in total written premiums;
- Undeveloped capital/stock market;
- Level of unpaid or partly-paid claims.
- Lack of appropriate government regulations.

The reasons listed above, cannot be resolved at the level of one particular company, since the primary problem is the level of unemployment, which is directly linked to the level of income and as a consequence reflected in written premiums. State policy regarding temporary compulsory insurance could contribute to create psychological basis for loyal attitude to insurance products. With the growth of infrastructure projects, the demand for insurance to cover the project and the risks during operations will increase.

Despite the fact that Georgian capital market is undeveloped and insurance industry's input in countries economy is immaterial, this business is steadily developing, continues to grow and manages create economic profit, which is a sign of good potential. The future growth of the insurance sector will depend on how effectively the insurers are able to serve customers, what kind of new innovative products they can offer, how effectively they are able to change the perceptions of the Georgian consumers and make them aware of the insurable risks, an finally, how government regulations support its future progress.

References

1. ვერულავა თ. ელიაშვილი თ.(2015). სადაზღვევო კომპანიების, როგორც საქართველოს ეკონომიკის ინვესტირების წყაროს გამოყენების პერსპექტივები. სამეცნიერო ჟურნალი “ჯანდაცვის პოლიტიკა და დაზღვევა“ 1. 2015
2. ხუციშვილი მ.(2018). საქართველოს სადაზღვევო ბაზრის განვითარების პრობლემები“. სტუ. ყოველკვარტალური რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი „ბიზნეს-ინჟინერინგი“; №1/2; ივნისი 2018; გვ: 127-130.
3. Balban M.(2013). Role of insurance company as institutional investors
4. Balaban M. (2007). *Insurance in Modern World*, monograph, Cikos, Belgrade

5. Bingham, Russell E., (1999). Fundamental Building Blocks of Insurance Profitability Measurement. Actuarial Considerations Regarding Risk and Return in Property-Casualty Insurance Pricing, Casualty Actuarial Society, 1999
6. Boyer, B., Lim, R., Lyons, B. (2017). Estimating the cost of equity in emerging markets: A case study. American Journal of Management, 17(2), 58-64. Retrieved from http://digitalcommons.www.na-businesspress.com/AJM/BoyerB_Web17_2_.pdf
7. Damodaran A. (2006). Valuation Approaches and Metrics: A Survey of the Theory and Evidence Aswath Stern School of Business
8. Damodaran A. (2010). Economic Profit or Economic Value Added (EVA). Business and Economics
9. Dorrón Nissim, (2010). Analysis and valuation of Insurance companies. Columbia Business School
10. Evans M.H. (1999). Excellence in Financial Management: Creating Value Through Financial Management. p.27. <http://www.exinfm.com/training/pdffiles/course08.pdf>
11. Wilson J., (1997). Economic Value Added. UBS Global Research. <http://pricing.online.fr/docs/economicvalueadded.pdf>
12. Liu Cheng, (2011). Study on the 8. Special Adjustment Methods for Calculating EVA. http://www4.pucsp.br/icim/ingles/downloads/papers_2011/part_7/part_7_proc_55.pdf
13. Kantšukov M., Loemaa J., (2012). Estimation of cost of capital in emerging markets: the case of Estonia. Economics and management 2012. 17 (1).
14. Коупленд Том, Коллер Тим, Муррин Джек. (2008). Стоимость компаний: оценка и управление / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 576 с.
15. Koller T., Goedhart M., Wessels D. (2010). Corporate Valuation: Measuring and managing the Value of Companies. McKinsey & Company, 5th add. p. 811.
16. Krogger & Co (2015) KEY VALUE DRIVERS. <http://www.krogger.co/key-value-drivers.html>
17. L.E.K. Consulting. Identifying and Managing Key Value Drivers. Vol1, issue 1. <http://www.lek.com/sites/default/files/Volume I Issue 1.pdf>
18. Young D. O’Byrne (2001). Value Based Management. Practical guide. Professional publishing McGraw-Hill NY
19. <http://people.stern.nyu.edu/adamodar/pdffiles/papers/valuesurvey.pdf>
20. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND>
21. http://people.stern.nyu.edu/adamodar/New_Home_Page/data.html
22. http://people.stern.nyu.edu/adamodar/New_Home_Page/lectures/eva.html
23. <http://www.evanomics.com/evastudy.shtml>
24. <https://data.oecd.org/>
25. www.nbg.gov.ge/
26. <http://insurance.gov.ge/Statistics.aspx>
27. <https://www.geostat.ge/>
28. www.gse.ge/

ეკონომიკური ღირებულების შექმნა საქართველოს სადაზღვევო
სექტორში
ვრცელი რეზიუმე

აქტუალობა. ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც მძლავრად არის წარმოდგენილი ფინანსური სექტორი, სადაზღვევო კომპანიები წარმოდგენენ უდიდესი რესურსების მქონე მსხვილ მოთამაშეებს, რომლებიც მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენენ ფასების ცვლილებაზე გლობალური კაპიტალის ბაზარზე.

საქართველოში კაპიტალის ბაზარი ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია, და სადაზღვევო ბიზნესი არ არის მძლავრად წარმოდგენილი, ძირითადად განვითარებულია ნებაყოფლობითი დაზღვევა საიდანაც მოზიდული პრემია უმნიშვნელოა, რაც ძირითადად განპირობებულია დაზღვევის მიმართ შედარებით დაბალი ინტერესით. ასეთი ტენდენცია, როგორც წესი, დამახასიათებელია განვითარებადი ქვეყნებისთვის, სადაც ცხოვრების დონე და მოსახლეობის შემოსავლები დაბალია. ცხადია, საზოგადოებაში, სადაც მოსახლეობა ებრძვის გაჭირვებას და კომპანიები მეტწილად განიცდიან ზარალს, ძალიან რთულია სხვადასხვა თანამედროვე სადაზღვევო პროდუქტების შეთავაზება და განვითარება. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ 2013-2014 წლებში, კერძო სადაზღვევო კომპანიების მიერ შემუშავებული და განხორციელებული ჯანმრთელობის დაზღვევის პროგრამები მეტწილად იქნა ჩანაცვლებული სახელმწიფო საყოველთაო დაზღვევის პროგრამით, რამაც ნეგატიური ზეგავლენა იქონია ერთობლივ მოზიდულ სადაზღვევო პრემიაზე.

90-ან წლებში, სადაზღვევო ბაზარზე მსოფლიო ტენდენციას წარმოადგენდა ისეთ მანქანებზე კონცენტრირება, როგორიცაა მოგების მარჟა, ზრდა და მოცულობა. გაზრდილმა კონკურენციამ ამ ინდუსტრიაში გამოიწვია ფასების დაწვევა სადაზღვევო პროდუქტებზე, რაც შესაბამისად აისახა გაყიდვების მოცულობაზე და საბოლოო ჯამში ბევრი სადაზღვევო კომპანია დააზარალა. შედეგად, სადაზღვევო კომპანიებმა თავისი ყურადღება გადაიტანეს სხვა ღირებულების ფაქტორებზე, რადგან ცხადი გახდა, რომ მხოლოდ მოცულობაზე ორიენტირება არ იყო საკმარისი ბიზნესის წარმატებისთვის.

თანამედროვე მართვის კონცეფცია ეფუძნება აღიარებას, რომ ორგანიზაციის ძირითადი ფინანსური მიზანია მისი ღირებულების ზრდა მესაკუთრეებისთვის, და შესაბამისად ყველა გადაწყვეტილება უნდა იქნას მიამართული ამ მიზნის მისაღწევად. ასეთი მიდგომა ცნობილია ღირებულებაზე ორიენტირებული მენეჯმენტის კონცეფციის სახელწოდებით.

განვითარებად ბაზრებზე ღირებულების შეფასების პროცესი გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, რადგან პოპულარული და აღიარებული შეფასების მოდელების გამოყენება კარგად ვერ ერგება ადგილობრივი ეკონომიკის სპეციფიკას. დღევანდელი მდგომარეობით, საფონდო ბაზარზე გარიგებების ოდენობა არაშთამბეჭდავია და თუ შევადარებთ საქართველოს ეკონომიკის მოცულობას, მისი წვლილი უმნიშვნელოა. საქართველოს საფონდო ბაზარი სუსტად არის განვითარებული და ფაქტია, რომ კომპანიებს აკლიათ სტიმული ივაჭრონ ბირჟაზე, რაც შეიძლება აისხნას საქართველოს ფინანსური ბაზრის არათანაბარი გადანაწილებით.

პრობლემის ფორმულირება. კვლევის მთავარ მიზანს წარმოადგენს ღირებულების შექმნის პროცესის ძირითადი კომპონენტების განსაზღვრა და მათი გაკონტროლების გზით სადაზღვევო სფეროში ეკონომიკური ღირებულების

შექმნის პროცესის უზრუნველყოფა ხანგრძლივ პერსპექტივაში. მას შემდეგ რაც განესაზღვრა ერთი კომპონენტებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ ეკონომიკური მოგების შექმნაზე, გავიანგარიშებთ დამატებული ეკონომიკური მაჩვენებლის ინდიკატორს საქართველოს მთელი სადაზღვევო სექტორისთვის და მასზე დაყრდნობით განესაზღვრა და გააანალიზებთ საქართველოს სადაზღვევო ინდუსტრიის ძირითად ტენდენციებს.

ძირითად გამოწვევას სადაზღვევო, ისევე როგორც სხვა სახის ბიზნესის მართვის სფეროში, წარმოადგენს ღირებულების შექმნაზე ზემოქმედი მთავარი ფაქტორების გამოვლენა და მათი გაკონტროლება სარგებლის მიღების უზრუნველსაყოფად მომავალში. პრაქტიკაში გამოიყენება სადაზღვევო კომპანიების საქმიანობის შეფასების სხვადასხვა მოდელი, თუმცა ჩვენ გამოვიყენებთ შედარებით ახალ მიდგომას დამატებული ეკონომიკური ღირებულების მაჩვენებლის გამოყენებით, რომელიც განიხილება ფინანსური საქმიანობის შედეგის ყველაზე რეალისტური ინდიკატორად, რომელიც გვიჩვენებს იქმნება თუ არა ეკონომიკური მოგება და იძლევა საშუალებას გაკონტროლდეს პროცესები დინამიკაში.

ბიზნესის განვითარების ეკონომიკური ეფექტიანობის საზომად გამოყენებულია დამატებული ეკონომიკური ღირებულება - Economic Value Added (EVA) - ეკონომიკური მოგების სახეობა, რომელიც წარმოადგენს სხვაობას კომპანიის გადასახადის გადახდის შემდეგ წმინდა ოპერაციულ მოგებასა და ინვესტირებული კაპიტალის ღირებულებას შორის.

სადაზღვევო სფეროში, ეკონომიკური ღირებულება იქმნება მაშინ, როდესაც შემოსავლების ყველა წყაროს (მოზიდული პრემიის, ფინანსური ოპერაციებიდან და ინვესტიციებიდან შემოსავლის) ჯამი აღემატება ყველა ხარჯის ჯამს (შიდა საოპერაციო, საკუთარი კაპიტალის და მოზიდული კაპიტალის ხარჯი). ყველა ეს მონაცემი უნდა გამოხატავდეს მიმდინარე ღირებულებას. EVA მაჩვენებლის გაანგარიშება ხორციელდება კომპანიის მოგება-ხარჯის და ბალანსის უწყისების მონაცემებზე დაყრდნობით, რომლებიც წინასწარ კორექტირდება უფრო რეალური სურათის მისაღებად. როგორც წესი, ანალიზის დროს ძირითადი ყურადღება ექცევა ისეთ შიდა მონაცემებს, როგორცაა შემოსავლები და ხარჯები, ხოლო საკუთარი კაპიტალის ღირებულება არ მიიღება მხედველობაში. გამოიყენებული დამატებული ეკონომიკური ღირებულების დასადგენად, აუცილებელია როგორც შიდა, ისე გარე ფაქტორების გათვალისწინება, და განსაკუთრებით საკუთარი კაპიტალის ღირებულებისა, რომელიც ბუღალტრული მოგების გაანგარიშების დროს უგულებელყოფილია.

დამატებული ეკონომიკური ღირებულების იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ სადაზღვევო კომპანიის ხელთ არსებული ფონდების დანახარჯი, უნდა იყოს უფრო ნაკლები, ვიდრე მათი ინვესტიციებიდან მიღებული ამონაგები. თუ შემოსავალი ინვესტირებული აქტივებიდან ნაკლებია მათ დანახარჯებზე, მაშინ დამატებული ეკონომიკური ღირებულება ნეგატიურია, რაც გულისხმობს ღირებულების დაკარგვას. შესაბამისად, სხვაობა კაპიტალის უკუგებასა და მასზე დანახარჯს შორის, რომელსაც სპრედს ვუწოდებთ, არის მნიშველოვანი ინდიკატორი, რომელიც უნდა გაკონტროლდეს. თუ ეს სპრედი დადებითია, მაშინ ღირებულება იქმნება და პირიქით.

ანალიტიკოსთა შორის არ არსებობს თანხმობა საკუთარი კაპიტალის შეფასების მეთოდთან დაკავშირებით, არ არსებობს აღიარებული უნივერსალური მეთოდი. განსაკუთრებით არაერთგვაროვანია მიდგომები, როდესაც საკითხი ეხება განვითარებად ბაზრებს. ანალიზის დროს ჩვენ ვეყრდნობით პროფესორ ა. დამოდარანის მიერ გაანგარიშებულ მონაცემებს.

სადაზღვევო კომპანიები მომხმარებელს სთავაზობენ რისკისგან დაცვას პრემიის სანაცვლოდ, რომელიც შემდგომ ინვესტირებულია იმისთვის, რომ

მიღებული ამონაგებით დაიფაროს სადაზღვევო ზარალები, ადმინისტრაციული ხარჯები და გაიცეს ბენეფიტები აქციონერებზე. სახელმწიფო ავალდებულებს სადაზღვევო კომპანიერებს იქონიონ საკმარისი რეზერვები, იმისთვის რომ უზრუნველყოფილი იქნას მოსალოდნელი მოთხოვნების დაფარვა. დაუშვებელია, რომ წარსულში აღებული ვალდებულებების მოსალოდნელი გადახდების განხორციელება დამოკიდებული იყოს მომავალში მოზიდულ პრემიაზე. ეს რეზერვები სადაზღვევო კომპანიებს ჩადებული აქვთ ინვესტიციებში, მანამ სანამ არ დადგება გადახდის განხორციელების საჭიროება. აქედან გამომდინარე, მოზიდული პრემია, ინვესტიციები და ფინანსური ოპერაციები გვევლინება ძირითად აქტივობებად, რომლებიც განაპირობებს კომპანიის წარმატებულ ფუნქციონირებას.

EVA მაჩვენებლის გაანგარიშებისთვის პირველი, რაც არის გასაკეთებელი, ესაა ფინანსური ანგარიშგების მონაცემების ადეკვატური ადაპტირება ანალიზის მიზნებისთვის. ეს პროცესი მოიცავს ამ მაჩვენებლის კომპონენტების გაანგარიშების მიზნით საბუღალტრო მონაცემების კორექტირებას, კერძოდ, წმინდა საოპერაციო მოგებისა (NOPAT) და ინვესტირებული კაპიტალის (IC) გაანგარიშებას, ბიზნესის საქმიანობის უფრო რეალისტური შეფასებისთვის. ჩვენ ვამახვილებთ ყურადღებას მხოლოდ ძირითად კორექტირებებზე, რომლებიც მიიხსნება ყველაზე მნიშვნელოვნად, ასეთებია: ცვლილება სააქციო კაპიტალის ღირებულებაში, გრძელვადიანი რეზერვები, კვლევებისა და განვითარების დანახარჯები, მარკეტინგული და საინვესტიციო ხარჯები, რესტრუქტურისაციის ხარჯები, გუდვილი, ძირითადი საშუალებების ცვეთა, საოპერაციო ლიზინგი, აქტივები, რომლებიც არ არის დაკავშირებული ბიზნეს აქტივობასთან და მოგების გადასახადი.

ინვესტირებული კაპიტალის დადგენისას აქტუალურია ის ბალანსის მუხლები, რომლებიც წარმოიქმნა ისეთი წყაროებიდან, რომლებიც ითვალისწინებენ უკუგებას ამ კაპიტალზე. ამიტომ, ბალანსის ვალდებულებების ჭრილში არ ვითვალისწინებთ უპროცენტო ვალდებულებებს (non-interest bearing liabilities NIBCLS), ანუ დარიცხულ ხარჯებს და კრედიტორულ დავალიანებებს. კაპიტალის საშუალო შეწონილი ღირებულების დადგენისას, იმის გათვალისწინებით, რომ არც ერთ საანალიზო სადაზღვევო კომპანიას არ გააჩნია ობლიგაციები და სხვა წარმოებული ინსტრუმენტები, მივიჩნევთ, რომ მოზიდული კაპიტალის ღირებულება შეესაბამება კომერციული ბანკის სესხის საშუალო პროცენტს. ხოლო რაც შეეხება საკუთარი კაპიტალის ღირებულებას, ვიყენებთ CAMP მოდელს მოდიფიკაციით, სადაც კაპიტალის პრემიის გარდა, დამატებით ვიყენებთ ქვეყნის რისკის პრემიას და განვითარებადი ბაზრების სადაზღვევო სფეროს ბეტა რისკიანობის კოეფიციენტს. გარდა ამისა, ვითვალისწინებთ ფინანსურ ლევერეჯს, რაც დამატებითი რისკია, რადგან სესხების დიდი მოცულობის არსებობა ზრდის მგრძობიარობას საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებისას.

დასკვნა. ჩატარებულმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ 2013-2018 წლებში საქართველოს სადაზღვევო სექტორი ვითარებოდა არაერთგვაროვნად. ბაზარი შედარებით სტაბილური და საშუალოდ მდგრადია, თუმცა მისი წვლილი ქვეყნის მშპ-ში უმნიშვნელოა. მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალის ბაზარი სუსტად არის განვითარებული და არც ერთი სადაზღვევო კომპანია არ გვევლინება სალისტინგო სიაში, სადაზღვევო ბიზნესი სტაბილურად ვითარდება მიუხედავად სხვადასხვა წინააღმდეგობებისა. სადაზღვევო კომპანიების ფინანსური მონაცემების დამუშავებისა და ჩატარებული გაანგარიშებების საფუძველზე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სადაზღვევო სექტორი ქმნის დამატებით ეკონომიკურ ღირებულებას, რაც მიუთითებს ამ სექტორის პოტენციალზე და გვაძლევს ოპტიმიზმის საფუძველს.

ირაკლი ასლანიშვილი

თსუ, ეკონომიკის და ბიზნესის ფაკულტეტი,
ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის დოქტორანტი

**ეკონომიკური წესრიგის ჩარჩო პირობების რთლი ვიშვებრადის ქვეყნებში
ბიზნეს ბარემოს განვითარებაში**

რეზიუმე. წინამდებარე სტატიის მიზანია ვიშვებრადის ჯგუფის წევრი ქვეყნების (ვიშვებრადული ოთხეულის) ეკონომიკური საქმიანობის შეფასება ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ისა და სხვა რჩეულ სოციო-ეკონომიკურ მაჩვენებელთა გათვალისწინებით.

წარმატებული ეკონომიკის მიზანია არა მხოლოდ ეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესება, არამედ მოსახლეობის ცხოვრების მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა. შესაბამისად, ეკონომიკის წარმატება უნდა იზომებოდეს სოციალური და სოციო-ეკონომიკური მაჩვენებლებით, რომლებიც ასახავენ მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხს. ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური საქმიანობის ერთ-ერთი რელევანტური მაჩვენებელი არის ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ). მიუხედავად იმისა, რომ ეს ყველაზე ფართოდ გამოყენებული მაჩვენებელია, ის ბოლო დროს კრიტიკის ქვეშ მოექცა. ამიტომ საჭიროა ეკონომიკური წარმატების შეფასებისას ისეთი ცვლადების გათვალისწინება, რომლებიც გულისხმობს სოციალურ მაჩვენებლებს. ესენია: ეკონომიკური კეთილდღეობა, ადამიანის განვითარების ინდექსი, კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, კეთილდღეობის ინდექსი, კორუფციის აღქმის ინდექსი და სხვა.

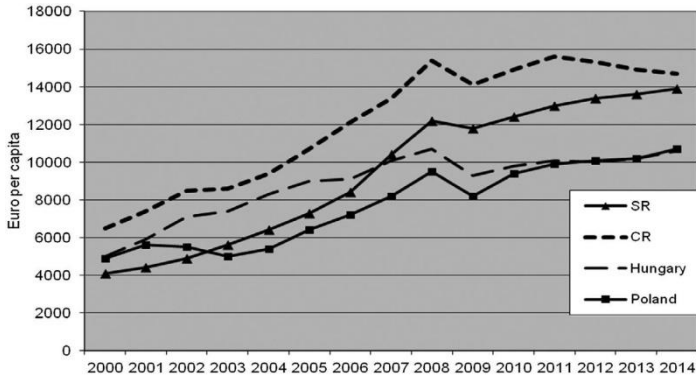
საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური საქმიანობის შეფასება, ვიშვებრადის ქვეყნები, მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), ადამიანის განვითარების ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი

შესავალი

წინამდებარე სტატიის მიზანია ვიშვებრადული ოთხეულის (სლოვაკეთის, ჩეხეთის, უნგრეთისა და პოლონეთის) საქმიანობის შესწავლა და შედარება ისეთი მაჩვენებლების მეშვეობით, როგორცაა მშპ, HDI, კონკურენტუნარიანობის ინდექსი და IEF.

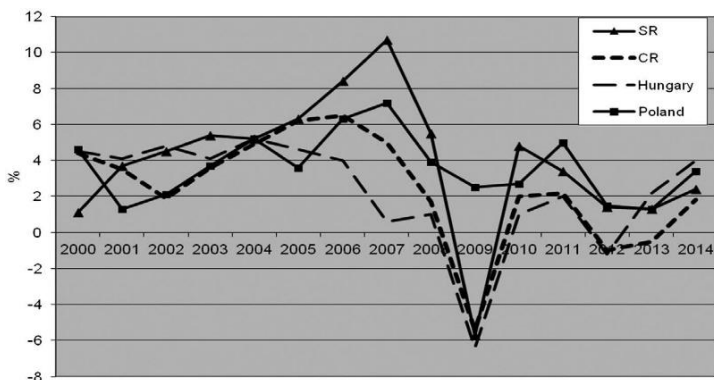
პირველი მაჩვენებელი არის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ. ვიშვებრადულ ოთხეულში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ მოყვანილია ილუსტრაცია 1-ში. აღნიშნული გრაფა ასახავს ყოველწლიურ ზრდას, გარდა 2009 წლისა, როდესაც ეკონომიკურმა კრიზისმა გამოიწვია ვიშვებრადული ოთხეულის ქვეყნებში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის შემცირება. ჩეხეთში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ ასევე შემცირდა 2011 წელს. ჯგუფის წევრ ქვეყნებს შორის საანგარიშო პერიოდში ყველაზე მაღალი მშპ ერთ სულ მოსახლეზე სწორედ ჩეხეთს გააჩნდა. 2000 წელს ჩეხეთის მშპ ერთ მოსახლეზე შეადგენდა 6500 ევროს, ხოლო 2014 წელს - 14,700 ევროს, რაც 126%-იან ზრდას წარმოადგენს.

ილუსტრაცია 1. ერთ სულ მოსახლეზე მშპ ვიშეგრადული ჯგუფის წევრ ქვეყნებში (მიმდინარე ფასები, ევრო). [წყარო: ევროსტატის (2015) მონაცემებზე დაყრდნობით]

2000-2006 წლებში უნგრეთს გააჩნდა ჩეხეთის შემდეგ ყველაზე მაღალი მშპ ერთ სულ მოსახლეზე. თუმცა, 2007 წელს უნგრეთს გაუსწრო სლოვაკეთმა, ხოლო 2012 წელს - პოლონეთმაც. 2000 წელს უნგრეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენდა 5000 ევროს, ხოლო 2014 წელს - 10,600 ევროს, რაც 112%-იან ზდას წარმოადგენს. 2000 წელს უნგრეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ჩეხეთის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის 76.92%-ს შეადგენდა, ხოლო 2014 წელს - მხოლოდ 72.11%-ს. საანგარიშო პერიოდში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის ყველაზე სწრაფი ზრდა სლოვაკეთში დაფიქსირდა. 2000 წელს სლოვაკეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენდა 4100 ევროს, ხოლო 2014 წელს - 13,900 ევროს, რაც 239%-იან ზრდას წარმოადგენს. 2000 წელს სლოვაკეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ჩეხეთის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის 63.08%-ს შეადგენდა, ხოლო 2014 წელს - 94.56%-ს. პოლონეთში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის ზრდის ტენდენცია განსაკუთრებით 2003 წლის შემდეგ განვითარდა დადებითად. 2000 წელს პოლონეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენდა 4900 ევროს, ხოლო 2014 წელს - 10,700 ევროს, რაც 118%-იან ზრდას წარმოადგენს. 2000 წელს პოლონეთის მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ჩეხეთის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის 75.38%-ს შეადგენდა, ხოლო 2014 წელს - 72.80%-ს. რეალური მშპ, როგორც ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებელი, წარმოადგენს მშპ-ის ზრდის შეფასების საფუძველს. ილუსტრაცია 2 ასახავს ეკონომიკური ზრდის განვითარებას ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში.

ილუსტრაცია 2. ეკონომიკური ზრდის განვითარება ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში (%). [წყარო: ევროსტატის მონაცემებზე დაყრდნობით].

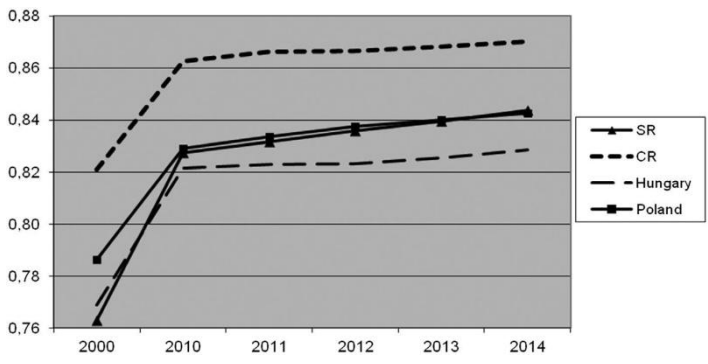

საანგარიშო პერიოდში ვიშეგრადული ჯგუფის ქვეყნებში მშპ-ის ზრდის ტემპი ცვალებადობით ხასიათდებოდა. სლოვაკეთის მშპ პირველ წლებში მცირე ტემპით იზრდებოდა, ხოლო 2007 წლისთვის ზრდის ტემპმა 10.7%-ს მიაღწია, რაც ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში საანგარიშო პერიოდში ყველაზე მაღალ მაჩვენებელს წარმოადგენს. თუმცა, 2009 წლის ეკონომიკურ კრიზისის სლოვაკეთში მშპ-ის 5.7%-ით შემცირება მოყვა შედეგად. მიუხედავად იმისა, რომ შემდეგ წლებში მშპ-ის ზრდის ტემპი დადებითი იყო, ის მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდებოდა კრიზისამდე პერიოდის მაჩვენებლებს.

ჩეხეთში მშპ-ის ზრდის ტემპი სლოვაკეთის მსგავსად ვითარდებოდა, თუმცა ჩეხეთის შემთხვევაში, 2006 წელს დაფიქსირებული პიკური მაჩვენებელი მხოლოდ 6.5%-ს შეადგენდა. 2009 წლის კრიზისმა ასევე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა იქონია ჩეხეთზე - ქვეყნის მშპ 5.4%-ით შემცირდა. შემდეგი ორი წლის მანძილზე მშპ-ის ზრდის ტემპი დადებითი იყო, თუმცა, 2012 და 2013 წლებში ის კვლავ შემცირდა. უნგრეთში მშპ-ის ზრდის ტემპი სხვანაირად განვითარდა. 2005 წლიდან მოყოლებული, ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის ტემპი დავარდა, ხოლო 2009 წლის კრიზისის შედეგად ის 6.4%-ით შემცირდა. შემდგომში უნგრეთის მშპ ზომიერად გაიზარდა (გარდა 2012 წლისა); 2014 წელს ქვეყნის რეალური მშპ 4%-ით გაიზარდა. პოლონეთში რეალური მშპ ყოველწლიურად იზრდებოდა. საუკეთესო შედეგი 2007 წელს დაფიქსირდა (7.2%). ეკონომიკურმა კრიზისმა ზრდის ტემპი მცირედ შეანელა.

ადამიანის განვითარების ინდექსი (HDI) ადამიანის განვითარებას დაბადებისას სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის, განათლების დონისა და ცხოვრების ხარისხის მიხედვით აფასებს. ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში 2000-2014 წწ. პერიოდში HDI-ის მაჩვენებელთა განვითარება მოყვანილია ილუსტრაცია 3-ში. აღნიშნულ პერიოდში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი ჩეხეთში დაფიქსირდა. 2000 წელს ჩეხეთის ინდექსი 0.821-ს შეადგენდა, ხოლო 2014 წლისთვის ის 0.870-მდე გაიზარდა. ოთხეულის სხვა ქვეყნების შემთხვევაში არ ფიქსირდება ასეთი მნიშვნელოვანი ცვლილებები. HDI-ის ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი უნგრეთს გააჩნია. ცხრილი 1 ასახავს 2014 წელს ვიშეგრადული ჯგუფის ქვეყნებში HDI-ის მაჩვენებლებს.

ილუსტრაცია 3. HDI-ის განვითარება ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში [წყარო: UNDP-ის მონაცემებზე დაყრდნობით (2015)]

ჩეხეთს ყველა კომპონენტში საუკეთესო პოზიცია უკავია. იქ სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა უნგრეთისას 3.4 წლით აღემატება. სრულწლოვანთა სწავლის ყველაზე მცირე საშუალო ხანგრძლივობა უნგრეთში, ხოლო ბავშვთა სწავლის ყველაზე მცირე მოსალოდნელი ხანგრძლივობა სლოვაკეთში ფიქსირდება. ოთხეულის ქვეყნებს შორის საკმაოდ დიდი სხვაობები ფიქსირდება ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლის მხრივ. ყველაზე უარესი შედეგის მქონე უნგრეთში, აღნიშნული მაჩვენებელი, ჩეხეთში დაფიქსირებული დონის თითქმის 86%-ს შეადგენს.

ცხრილი 1. HDI-ის ძირითადი მაჩვენებლები ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში, 2014.

ქვეყანა	რეიტინგი	ინდექსი	სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლ.	სრულწლოვანთა სწავლის ხანგრძლ.	ბავშვთა სწავლის ხანგრძლ.	ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალი (PPP USD)
სლოვაკეთი	35	0,844	76.3	12.2	15.1	25,845
ჩეხეთი	28	0,870	78.6	12.3	16.4	26,660
უნგრეთი	44	0,828	75.2	11.6	15.4	22,916
პოლონეთი	36	0,843	77.4	11.8	15.5	23,177

[წყარო: UNDP-ის მონაცემებზე დაყრდნობით (2015)]

გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსში (GCI) ინდივიდუალური ქვეყნების შედეგების შესწავლა შესაძლებელია მიღწეული ქულების (ინდექსის მნიშვნელობის) ან ქვეყნების რეიტინგის საფუძველზე. თუმცა, ამ უკანასკნელ შემთხვევაში უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ შეფასებული ქვეყნების რაოდენობა იცვლება. GCI-ის ბოლო შედეგები გამოქვეყნდა 2015 წელს, როდესაც მსოფლიოს ეკონომიკურმა ფორუმმა 140 ქვეყანა შეაფასა. ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში GCI-ის მაჩვენებელთა განვითარება მოყვანილია ილუსტრაცია 4-ში.

აღნიშნული ილუსტრაციიდან ჩანს, რომ 2004-2015 წწ. ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლები 3.99-იდან 4.74-მდე მერყეობდა. საანგარიშო პერიოდში ჩეხეთმა GCI-ში ყველაზე მაღალ შედეგს 2006 წელს მიაღწია (4.74). ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა შემდგომში დაეცა და 2013 წელს 4.43 შეადგინა, თუმცა, 2015 წლისთვის ის კვლავ გაიზარდა 4.69-მდე. ოთხეულის ქვეყნებიდან GCI-ში საუკეთესო შედეგს 2013 წელს პოლონეთმა მიაღწია. 2006 და 2010 წლებში მისი კონკურენტუნარიანობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

2004 წელს უნგრეთს კონკურენტუნარიანობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი გააჩნდა ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. საანგარიშო პერიოდში ქვეყნის შედეგები ცვალებადობით ხასიათდებოდა, ხოლო ბოლო წლებში უარესდებოდა. კონკურენტუნარიანობის ყველაზე დაბალი მაჩვენებლები სლოვაკეთს გააჩნია. 2006 წელს დაფიქსირებული ზრდის შემდეგ, სლოვაკეთის GCI-ის მაჩვენებელი 2013 წლისთვის 4.55-იდან 4.1-მდე შემცირდა, ხოლო შემდეგი ორი წლის პერიოდში ის კვლავ გაიზარდა (2015 წლის მონაცემებით - 4.22). 2006–2008 წწ. პერიოდში სლოვაკეთი ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის მეორე ადგილზე იმყოფებოდა კონკურენტუნარიანობის მხრივ. თუმცა, 2010 წლიდან

მოყოლებული, ოთხეულის ყველაზე ნაკლებად კონკურენტუნარიანი ქვეყანა სწორედ სლოვაკეთია. აღნიშნული მონაცემები ასახულია ცხრილში 2.

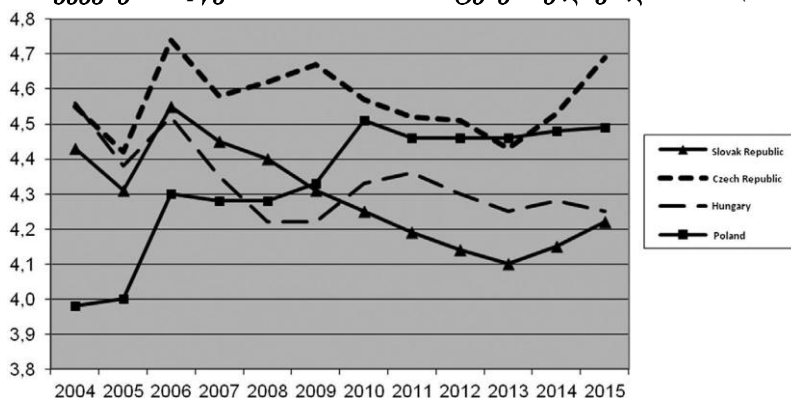
ცხრილი 2. ვიშეგრადული ოთხეული ქვეყნების პოზიციები GCI-ის ინდექსში.

წელი	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
სლოვაკეთი	43	41	37	41	46	47	60	69	71	78	75	67
ჩეხეთი	40	38	29	33	33	31	36	38	39	46	37	31
უნგრეთი	60	51	48	47	62	58	52	48	60	63	60	63
პოლონეთი	39	39	41	51	53	46	39	41	41	42	43	41
ქვეყნების რაოდ.	104	117	125	131	134	133	139	142	142	148	144	140

[წყარო: WEF-ის მონაცემებზე დაყრდნობით (2014)]

კონკურენტუნარიანობის ინდექსში სლოვაკეთის პოზიცია 2007 წლიდან ყოველწლიურად უარესდებოდა და 2013 წელს ქვეყანა რეიტინგში 78-ე ადგილზე აღმოჩნდა. 2014 წელს სლოვაკეთმა 75-ე პოზიციაზე გადაინაცვლა, ხოლო 2015 წელს - 67-ე ადგილზე. მისი მდგომარეობის ყველაზე მკვეთრი გაუარესება 2010 წელს დაფიქსირდა, როდესაც სლოვაკეთი რეიტინგში 13 პოზიციით დაქვეითდა. ჩეხეთის კონკურენტუნარიანობა ასევე შემცირდა 2012 და 2013 წლებში, როდესაც ქვეყანა რეიტინგში ჯერ 39-ე, ხოლო შემდეგ 46-ე პოზიციაზე დაქვეითდა. ილუსტრაცია 4 -ისა და ცხრილი 2-ის მიხედვით, ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის კონკურენტუნარიანობის კომპონენტში ყველაზე დადებითი განვითარება პოლონეთს ჰქონდა.

ილუსტრაცია 4. GCI-ის მაჩვენებელთა განვითარება ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში. [წყარო: WEF-ის მონაცემებზე დაყრდნობით (2014)]

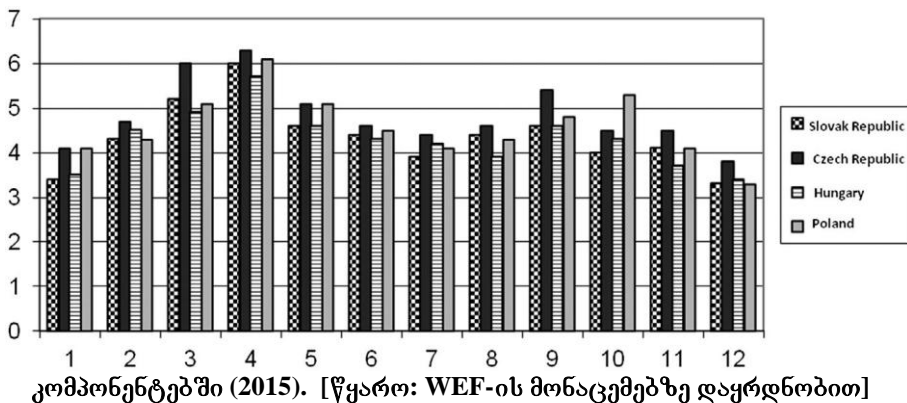
GCI-ის ბოლო შედეგების თანახმად, ჩეხეთმა და სლოვაკეთმა გადაინაცვლეს მესამე ეტაპზე. უნგრეთი და პოლონეთი მეორე და მესამე ეტაპებს შორის იმყოფებიან. ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნების პოზიციათა დეტალური შესწავლა გვაჩვენებს, რომ სლოვაკეთის 2013 წლის პოზიცია (78) ისტორიულად ყველაზე უარეს შედეგს წარმოადგენს ოთხეულის ქვეყნებს შორის. ევროკავშირის

მასშტაბით, უარესი შედეგები დააფიქსირეს მხოლოდ ხორვატიაში (77-ე პოზიცია) და საბერძნეთში (81-ე პოზიცია). ილუსტრაცია 5 ასახავს ვიშეგრადული ოთხეული ქვეყნების პოზიციებს GCI-ის ინდექსში შეფასების სხვადასხვა კომპონენტის მიხედვით (2015 წლის მდგომარეობით).

ზოგადად, ვიშეგრადის ოთხეულის ქვეყნებმა საუკეთესო შედეგებს მე-4 კომპონენტში მიაღწიეს (ჯანდაცვა და დაწვებითი სწავლა). ჩეხეთი მეტად წარმატებულია მე-3 და მე-9 კომპონენტებში, ხოლო პოლონეთი - მე-10 კომპონენტში, რადგან მას გააჩნია ყველაზე მსხვილი ბაზარი ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. ოთხეულის ქვეყნებმა ყველაზე უარესი შედეგები ინსტიტუციებისა და ინოვაციების კომპონენტებში დააფიქსირეს. აღნიშნულ კომპონენტებში სლოვაკეთი ჩამორჩება ვიშეგრადული ოთხეულის სხვა ქვეყნებს.

ილუსტრაცია 6 ასახავს ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში ეკონომიკური განვითარების ტენდენციებს ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის (IEF) მიხედვით. აღნიშნული ილუსტრაციის თანახმად, 2004-2011 წწ. სლოვაკეთი დადებითად ვითარდებოდა. 2005-2008 წწ. პერიოდში სლოვაკეთს საუკეთესო შედეგები გააჩნდა ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. ბოლო წლებში ჩეხეთმა მიაღწია IEF-ის საუკეთესო მაჩვენებელს ოთხეულის ქვეყნებს შორის (2015 წლის მდგომარეობით - 72.5%). 2004-2013 წწ. ყველაზე უარესი შედეგები დააფიქსირა პოლონეთმა, თუმცა, ბოლო წლების ტენდენცია აქაც დადებითია: 2007-იდან 2015 წწ. პოლონეთის მაჩვენებელი ეტაპობრივად გაიზარდა 58.1%-იდან 68.6%-მდე. აღნიშნული შედეგით პოლონეთი ჩეხეთის შემდეგ მეორე ადგილზეა ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. უნგრეთის საუკეთესო შედეგი IEF-ის ინდექსში (67.6%) 2008 წელს დაფიქსირდა. 2000 წელს, IEF-ის ინდექსში ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნების შედეგებს შორის საკმაოდ დიდი სხვაობა იყო (14.8%-მდე), თუმცა 2015 წლისთვის ეს მაჩვენებელი 5.7%-მდე შემცირდა. ცხრილი 3 ასახავს ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნების პოზიციებს IEF-ის ინდექსში.

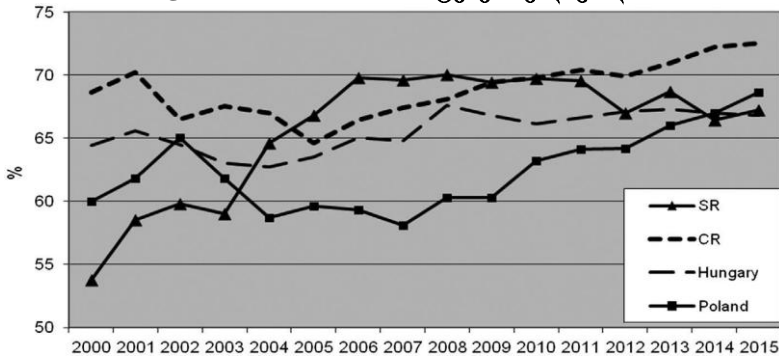
ილუსტრაცია 5. ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნების წარმატება GCI-ის

კომპონენტებში (2015). [წყარო: WEF-ის მონაცემებზე დაყრდნობით]

შენიშვნა: 1: ინსტიტუციები, 2: ინფრასტრუქტურა, 3: მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, 4: ჯანდაცვა და დაწვებითი განათლება, 5: უმაღლესი განათლება და ტრენინგი, 6: ბაზრის საქონლის ეფექტიანობა, 7: შრომის ბაზრის ეფექტიანობა, 8: ფინანსური ბაზარი, 9: ტექნოლოგიური სტატუსი, 10: ბაზრის მასშტაბი, 11: საწარმოები, 12: ინოვაციები.

ილუსტრაცია 6. IEF-ის განვითარება ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებში [წყარო: The Heritage Foundation-ის მონაცემებზე დაყრდნობით, 2015]

ცხრილი 3 გვაჩვენებს, რომ 2000 წელს სლოვაკეთი 108-ე ადგილზე იყო IEF-ის რეიტინგში, რაც მისი ყველაზე დაბალი შედეგია. სლოვაკეთმა თავის საუკეთესო შედეგს 2007 წელს მიაღწია, ხოლო უნგრეთმა - 2008 წელს. ჩეხეთმა და პოლონეთმა ყველაზე მაღალი შედეგი 2015 წლის რეიტინგში დააფიქსირეს. ეკონომიკური თავისუფლების გრძელვადიანი კვლევა, რომელიც მოიცავს 177 ქვეყანას, გვიჩვენებს, რომ მაღალი ეკონომიკური თავისუფლების მქონე ქვეყნებს ახასიათებს უკეთესი ეკონომიკური საქმიანობა, მშპ-ის უფრო სწრაფი ზრდა და ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის უფრო მაღალი მაჩვენებელი, ვიდრე დაბალი დონის ეკონომიკური თავისუფლების მქონე ქვეყნებს. რაც უფრო თავისუფალი ეკონომიკა გააჩნია ქვეყანას, მით უფრო მდიდარია მისი მოსახლეობა - მას გააჩნია მეტი შემოსავალი, ქვეყნის ეკონომიკა უფრო სწრაფი ტემპებით იზრდება და მოსახლეობის ყველაზე ღარიბი ნაწილის ცხოვრების დონე გაცილებით უფრო მაღალია, ვიდრე იმ ქვეყნებში, სადაც ეკონომიკური თავისუფლების მაჩვენებელი დაბალია. ეკონომიკური თავისუფლება ზეგავლენას ახდენს არა მხოლოდ შემოსავალზე, არამედ ცხოვრების ხარისხზეც. ეკონომიკური თავისუფლების ზრდის პარალელურად იზრდება ცხოვრების ხარისხი და კეთილდღეობაც.

დასკვნა

ქვეყნების მთავრობები ცდილობენ, შეიმუშაონ ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც გააუმჯობესებს ქვეყნის საქმიანობასა და მოქალაქეთა ცხოვრების ხარისხს. აღნიშნული კომპონენტების გაზომვა საკმაოდ რთულია, რადგან არ არსებობს ისეთი მაჩვენებელი, რომელიც არაორაზროვნად ასახავს მათ რაოდენობას. მშპ ყველაზე ფართოდ გამოყენებული მაჩვენებელია თეორიულ და პრაქტიკულ დონეზე ეკონომიკური საქმიანობის გასაზომად. თუმცა, პროფესიონალთა წრეებში უკვე დიდი ხანია ისმის კრიტიკა მშპ-ის მაჩვენებლის შესახებ, რასაც შედეგად მოჰყვა შტიგლიცის ანგარიში. აღნიშნული კრიტიკის მიუხედავად, მშპ დღესაც წარმოადგენს ქვეყნების ეკონომიკური საქმიანობის შეფასების გადამწყვეტ ფაქტორს. შტიგლიცის ანგარიშის რეკომენდაციებში შედის სოციალურ და ეკოლოგიურ ასპექტებზე მეტი ყურადღების გამახვილება, რადგან მაღალი მშპ ავტომატურად არ გულისხმობს წარმატებულ ეკონომიკას და კმაყოფილ საზოგადოებას. აღნიშნულ კრიტიკასთან დაკავშირებით მსოფლიოს მასშტაბით ჩამოყალიბდა ბევრი პარამეტრი (ინდექსი), რომელთა მიზანი იყო მშპ-ის ჩანაცვლება ან კეთილდღეობის სხვა ასპექტების დამატება. ვინაიდან საქმიანობისა და სოციალური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტის შეფასება ინდივიდუალური

მაჩვენებლებით ხდება, ქვეყნების შიდა შედეგებიც კი ერთმანეთისგან განსხვავდება.

მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების მიხედვით, ჩეხეთი ყველაზე წარმატებული ქვეყანაა ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. მან მიაღწია საუკეთესო შედეგებს ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის, HDI-ისა და GCI-ის მაჩვენებლებში მთელ საანგარიშო პერიოდში, გარდა 2013 წლისა. რაც შეეხება მშპ-ის ზრდას, საკმაოდ დადებითი განვითარება დაფიქსირდა სლოვაკეთში. ეს განსაკუთრებით ეხება 2005–2008 წწ., როდესაც სლოვაკეთმა საუკეთესო შედეგები დააფიქსირა ვიშეგრადული ოთხეულის ქვეყნებს შორის. უნგრეთმა 2013 და 2014 წლებში მიაღწია მსგავს შედეგს. 2009 წლის კრიზისის შედეგად ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვნად შემცირდა ყველა ქვეყანაში გარდა პოლონეთისა, სადაც შენარჩუნდა დადებითი ტენდენციები. გლობალური კონკურენტუნარიანობის კუთხით საუკეთესო შედეგები კვლავ ჩეხეთს ჰქონდა (გარდა 2013 წლისა, როდესაც პოლონეთი იყო პირველ ადგილზე). აღნიშნულ კომპონენტში ყველაზე უარესი შედეგები სლოვაკეთს ჰქონდა. 2013 წელს სლოვაკეთში დაფიქსირდა მასშტაბური ჩავარდნა. რაც შეეხება IEF-ის ინდექსს, 2005-2014 წწ. პერიოდში საუკეთესო შედეგები ჩეხეთსა და სლოვაკეთში დაფიქსირდა, ხოლო 2015 წელს - პოლონეთში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
2. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>
3. <http://www.visegradgroup.eu/> http://europa.eu/index_en.htm
4. Barro, R. J. (1999). Inequality, growth and investments.
5. NBER Working Paper No.7038, NBER. Buckley, P. J., Pass, C. L., & Prescott, K. (1992).
6. “The meaning of competitiveness”, Ch. 2 of *Servicing International Markets: Competitive Strategy of Firms*, Oxford: Blackwell. Chistruga, B., & Crudu, R. (2016).
7. European integration and competitiveness of EU new member states. *European Journal of Economics and Business Studies*, 6(1), 175–185. Dasgupta, P., & Weale, M. (1992).
8. On measuring the quality of life. *World Development*, 20(1), 119–131. Eurostat. (2015).
9. Database. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> Filippidis, I., & Katrakilidis, C. (2015).
10. Finance, institutions and human development: Evidence from developing countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 1018–1033. Goldsmith, A. (1995).
11. Economic rights and government in developing countries: Cross national evidence on growth and development. *Studies in Comparative International Development*, 32(2), 29–44. Habánik, J., & Hostak, P. (2014).
12. The competitiveness of regional economy and regional development. *Economic and social development: 8th international scientific conference on economic and social development and 4th eastern European ESD conference: Building resilient economy*. Varazdin: Varazdin development and entrepreneurship agency with University North, Koprivnica, 34–41. Hamada, R. (2014).
13. Vybrané spôsoby a metódy merania a hodnotenia regionálnych disparít. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, 3(1), 21–34. Hanke, S. H., & Walters, S. J. K. (1997).
14. Economic freedom, prosperity, and equality: A survey. *Cato Journal*, 17(2), 117–146. Ismail, N., & Hook, L. S. (2012).

15. Economic freedom, inequality and growth. Proceedings of USMAUT International Conference (UAIC) 2012, Bayview Beach Resort, Penang, Malaysia, 683–690.
16. Ivanović, V., & Stanišić, N. (2017). Monetary freedom and economic growth in New European Union Member States. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 453–463. Kelley, A. (1991).
17. The human development index: “Handle with care”. *Population and Development Review*, 17(2), 315–324. Kordos, M. (2012).
18. US-EU bilateral trade relations – Transatlantic economic issues. ICEI 2012: Proceedings of the 1st International Conference on European Integration (pp. 131–139). VSB: Ostrava. Krugman, P. (1994). Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73(2), 28–44.
19. Kutscherauer, A., Fachinelli, H., Hučka, M., Skokan, K., Sucháček, J., Tománek, P., & Tuleja, P. (2010). Regionální disparity. Disparity v regionálním rozvoji země – pojetí, teorie, identifikace a hodnocení. Ostrava: VŠB-TU Ostrava. Kuznets, S. (1973).
20. Modern economic Growth: Findings and reflections. *The American Economic Review*, 63(3), 247–258. Leschke, M. (2000).
21. Constitutional choice and prosperity: A factor analysis. *Constitutional Political Economy*, 11(3), 265–279. Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3–42. Lučić, D., Radišić, M., & Dobromirov, D. (2016). Causality between corruption and the level of GDP. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 360–379. Michálek, A. (2012).
22. Vybrané metody merania regionálnych disparít. *Geografický časopis*, 64(3), 219–235. Neumannová, A. (2007). Podniková diagnostika. Bratislava: EKONÓM. Novak, M., & Pahor, M. (2017).
23. Using a multilevel modelling approach to explain the influence of economic development on the subjective well-being of individuals. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 705–720. Nurazira S., Dauda, M., Halim Ahmad, A., & Azman-Saini, W. N. W. (2013).
24. Does external debt contribute to Malaysia economic growth? *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 26(2), 51–68. Paraušić, V., Cvijanović, D., Mihailović, B., & Veljković, K. (2014).
25. Correlation between the state of cluster development and national competitiveness in the Global Competitiveness Report of the World Economic Forum 2012–2013.
26. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 27(1), 662–672. Porter, M. (1990).
27. The competitive advantage of nations. London: MacMillan Press. Rašić Bakarić, I., Tkalec, M., & Vizek, M. (2016). Constructing a composite coincident indicator for a post-transition country. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 434–445. Rejnuš, O. (2014).
28. Finanční trhy. Praha: Grada Publishing. Schmidt, A. (2016). Friends forever? The role of the Visegrad Group and European integration. *Politics in Central Europe*, 12(3), 113–140. Schumpeter, J. A. (1934).
29. The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle (R. Opie, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University. Retrieved from <http://www.worldcat.org/title/theory-of-economic-development-an-inquiry-into-profitscapital-credit-interest-and-the-business-cycle/oclc/772145> Scully, G. W., & Slottje, D. J. (1991).
30. Ranking economic liberty across countries. *Public Choice*, 69, 121–152. Sen, A. (1988). The concept of development. In H. Chenery & T. N. Srinivasan (Eds.), *Hand book of development economics* (vol. III, pp. 9–26). Amsterdam: Elsevier Science Publishers. Sen, A. K. (1998).

31. Mortality as an indicator of economic success and failure. *Economic Journal*, 108(446), 1–25. Simionescu, M., Popescu, J., & Firescu, V. (2017).
32. The relationship between gross domestic product and monetary variables in Romania. A Bayesian approach. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 464–476. Solow, R. M. (1994). Perspectives on growth theory. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 45–54. doi:10.1257/jep.8.1.45 Stiglitz, J., Sen, A., & Fitoussi, P. (2010).
33. Report of the commission on the measurement of economic performance and social progress. Paris. Retrieved from <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm> Streeten, P. (1994). Human development: Means and ends. *American Economic Review*, 84(2), 232–237. Svatošová, L., & Novotná, Z. (2012).
34. Regionální disparity a jejich vývoj v ČR v letech 1996–2010. *Acta Universitatis Bohemiae Meridionales, The Scientific Journal for Economics, Management and Trade*, 15(1), 103–110. Synek, M., Kopkáně, H., & Kubálková, M. (2009). *Manažerské výpočty a ekonomická analýza*. Praha: C.H. Beck.
35. The Heritage Foundation. (2015).
36. Index of economic freedom. Retrieved from <http://www.heritage.org/index/> Torstensson, J. (1994). Property rights and economic growth: An empirical study. *Kyklos*, 47, 231–247. Trošt, M., & Bojnec, Š. (2015).
37. Causality between public wage bill, exports and economic growth in Slovenia. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 119–131. Tuleja, P. (2010).
38. Praktická aplikace metod hodnocení regionálních disparit. *Acta Academica Karviniensis*, 1(1), 496–509. United Nations Development Programme. (2015). *Human development report 2014*. New York, NY: Author. Retrieved from <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf> Van der Bergh, J. (2009).
39. The GDP paradox. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 117–135. Visegrad Group. (2017). About the Visegrad Group. Retrieved from [http://www.visegradgroup.eu/about Vojtovic, S., & Krajnakova, E. \(2014\). Enterprise management in the conditions of economic recession. International Conference: Political Sciences Law, Finance Economics & Tourism \(pp. 177–184\). Sofia: SGEM. World Economic Forum. \(2014\).](http://www.visegradgroup.eu/about/Vojtovic,S.,&Krajnakova,E.(2014).Enterprise%20management%20in%20the%20conditions%20of%20economic%20recession.%20International%20Conference:%20Political%20Sciences%20Law,%20Finance%20Economics%20&%20Tourism%20(pp.%20177-184).%20Sofia:%20SGEM.%20World%20Economic%20Forum.%20(2014).)
40. The global competitiveness report 2014–2015. Geneva: Retrieved from [www.weforum.org/gcrhttp://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness Report_2014.pdf](http://www.weforum.org/gcrhttp://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014.pdf) Yakunina, R. P., & Bychkov G. A. (2015).
41. Correlation analysis of the components of the human development index across countries. *Procedia Economics and Finance*, 24, 766–771. Yu, J., & Wang, C. (2013).
42. Political risk and economic development: A case study of China. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 26(2), 35–50. Zalai, K., Dávid, A., Šnircová, J., Moravčíková, E., & Hurtošová, J. (2010). *Finančno-ekonomická analýza podniku*. Bratislava: Sprint dva.

Irakli Aslanishvili

*PhD student of the Faculty of Economics and Business
of Ivane Javakishvili Tbilisi State University.*

**THE ROLE OF THE FRAMEWORK OF ECONOMIC ORDER IN THE
DEVELOPMENT OF BUSINESS ENVIRONMENT IN VISEGRAD COUNTRIES**

Expanded Summary

The objective of economic success is not only to achieve positive developments in economic indicators, but to ensure a high living standard and quality of life for the population. It is therefore necessary to measure economic success in terms of social and socio-economic indicators, which indicate the quality of life of the population. A relevant indicator of economic development and economic performance is the gross domestic product (GDP) per capita. Although this indicator is the most widely used, it has recently been subject to a wave of criticism. Therefore it is necessary to evaluate the economic success, taking into account other variables, which in themselves imply social indicators: net economic welfare, Human Development Index (HDI), Index of Competitiveness, Index of Economic Freedom (IEF), Prosperity Index, Corruption Perception Index and others. The subject of this article is to evaluate the economic performance of the Visegrad Group countries using GDP per capita and selected socioeconomic indicators. We use the method of time series analysis to examine the development of selected indicators. To compare their development we use the method of comparison, and to formulate the findings we use the method of synthesis. In order to evaluate the performance of the Visegrad countries we use scoring method.

Gross domestic product (GDP) is considered as an essential economic indicator because it best represents the performance of an economy based on the outcome of production factors located in the national territory. This indicator best characterises the processes occurring in the economy, as well as its overall performance (i.e., what was produced and purchased in the economy), and thus it affects all other macroeconomic variables. On the other hand, against GDP as a dominant indicator for several decades, there has been developing research aimed at criticism of GDP, as well as construction of alternative (additional) indicators that would better reflect the aggregate performance of economic and social system. Therefore, it is adequate to understand the term ‘performance’ from a wider aspect, i.e., the GDP to be used to assess the performance of state in combination with other alternative indicators, which reflect the socio-economic aspects of society development and quality of life of population in society. We agree with the authors Vojtovič and Krajňáková (2014) that the GDP intended for final production assessment cannot be expected to measure and assess all other aspects of life. For a more accurate and detailed assessment of society’s performance and well-being it is appropriate to use a combination of several indicators taking into account other aspects of society functions. In professional literature there are alternative indicators regarding how to measure economic performance such as: net economic welfare, real economic development, Human Development Index (HDI), Index of Human Suffering, Index of Economic Freedom (IEF), Well-being Index and the Global Competitiveness Index (GCI), among others. There are advantages and disadvantages while using the GDP to measure the performance of economy.

The availability of statistical data necessary for its assessing national territories is a positive aspect of its use. Kordoš (2012) argues that based on the state and development of a country’s GDP, the overall economic activity on the State’s territory as well as the economic success of states in international comparisons can be best evaluated, since most countries of the world use GDP to assess their performance. Due to the objective performance comparisons of different sized economies, the GDP per capita in USD, EUR or PPP is used for international comparisons. On the other hand, not forgetting the fact that many economists do not consider GDP to be a perfect indicator, it does not reflect the well-being and living standards of state

citizens. It only includes production and services registered by the official economy, although the results of domestic work and grey and black economy often significantly affect increases, respectively reducing the welfare of the population. GDP also includes outputs which are not subject to purchase and sale (services of education, health, defence). Since these services are not executed on the market they do not have their market prices, however the costs of their provision are included in GDP. Another negative example is the fact that the cost of environmental damage and natural disasters removal are included in the prices of products and services which increases the GDP, however the environmental pollution reduces the welfare of people. The paradox is that the serious damage removal caused by natural disasters or wars can be a source of economic growth. Another drawback of this indicator is that the price increases as a result of using unnecessarily expensive materials or packages, based purely on aesthetics. This causes GDP growth, although the utility value of those products may not be growing. On the contrary, in the case of some products (e.g., electronics) their quality substantially increased but, despite this, their prices were falling, so the increasing quality of those products does not contribute to the GDP growth. Van der Bergh (2009) argue that GDP suffers from many serious shortcomings, but despite all theoretical- and empirically-motivated criticisms of GDP as a social welfare and progress indicator, its role in economics, public policy, politics and society remains influential. We cannot ignore that GDP is also affected by many other factors. Some authors in their research have been assessing the impact of these factors on GDP. Lučić, Radišić, and Dobromirov (2016) explored the causality between corruption and the level of GDP. Trošt and Bojnec (2015) showed the causality between public wage bill, exports and economic growth in Slovenia. Yu and Wang (2013) examined political risk and economic development (GDP per capita). Nurazira, Dauda, Halim Ahmad, and Azman-Saini (2013) was analysing the contribution of external debt to economic growth in Malaysia. Simionescu, Popescu and Firescu (2017) recognised the relationship between GDP and monetary variables in Romania. Ivanović and Stanišić (2017) studied the monetary freedom and economic growth in New European Union Member States. Novak and Pahor (2017) explored the influence of economic development on the subjective well-being of individuals. Internationally established commission, whose results are included in so called Stiglitz report (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2010) dealt with this professionally discussed topic. It includes following objections to GDP:

- Items counting into GDP – GDP includes mainly market production only a small part of nonmarket output, because it is an indicator of overall economic performance.
- Problem of depreciation – GDP estimation does not take into account the extent of capital goods recovery.
- Education and health care – estimated value of public goods, health care and education does not exist, GDP does not reflect value of such services. In international comparisons a service can be provided as a public good as well as a private good.
- Problem of qualitative changes capturing – inflation distinction from qualitative changes in goods and services is considered to be a complex statistical problem.
- GDP does not reflect the state of environment – to identify environmental impacts on economic growth in society can be done by the System of Environmental and Economic Accounting (SEEA), which is a satellite system of SNA (System of National Accounts). Environmentally adjusted GDP takes into account costs associated with natural resources exploitation, pollution and environmental degradation.

National leaders are trying to carry out an economic policy that would lead to higher the performance of a country and the living standard of citizens. Economic performance and standard of living it is relatively difficult to measure because there is no indicator for their unambiguous quantification. GDP appears to be the most used indicator to measure the economic performance in theory and practice. However, for a long time in professional circles a criticism has been growing about the GDP indicator, this resulted in Stiglitz report. However, despite this criticism, it still remains the decisive indicator regarding how to assess the economic performance of countries. The Stiglitz report recommends more focus on

assessing the level of social welfare and environmental aspects, as high GDP does not automatically mean a successfully-working economy and a satisfied society. In connection with the GDP indicator criticism, many parameters (indexes) have been created worldwide trying to replace the GDP or for it to be supplemented with other aspects of well-being. Because individual indicators evaluate various aspects of performance and social life, even results within countries are different. The goal of our research was to comprehensively assess the performance of the Visegrad Group countries by means of using the results of these countries in indicators such as: GDP per capita, HDI, GCI and IEF. Within the V4 countries regarding the macroeconomic indicators assessment, the Czech Republic is the most successful, it scored the highest values during the whole observed period in the GDP per capita indicator (current price, euro per capita), in the HDI and also the GCI, except in 2013. Regarding the assessment of GDP growth, the Slovak Republic had relatively positive development, especially in 2005–2008 when it reached the highest values within the V4 countries; Hungary also achieved this in 2013 and 2014. In the crisis year (2009) all countries showed a significant decline in economic growth, except Poland, which has maintained positive figures. The Czech Republic also reached the best values in the indicator of global competitiveness, except in 2013, when Poland scored the best values. The worst development in this indicator can be seen in Slovakia; in 2013 there was a big drop in the Slovak Republic. Within the IEF from 2005 till 2014, the best assessment was scored by Slovakia and the Czech Republic, in 2015 it was Poland. The complex assessment of the V4 countries economic performance has been implemented by means of a scoring method. The scoring method was considered as an appropriate method because it can be applied to assessment of both quantitative and qualitative criteria, being expressed by the number of points from the selected scoring track. Based on the scoring method results, we note that within the V4 countries Czech Republic is the most successful country in terms of indicators being assessed when in 2010–2014 the Czech Republic reached the highest values in all tested indicators, i.e., the value of integral indicator has reached 400 points. The second notch belongs to the Slovak Republic; its performance has been approaching year by year the level of the Czech Republic.

The assessment values of Hungary and Poland are relatively balanced. Since 2012 Poland has achieved a higher rating than Hungary. Globally we can say that the differences in the V4 countries' economic performances are being narrowed; the gap between the other V4 countries and the Czech Republic in observed period has become smaller. We realise that the scoring method as a multicriteria method guarantees a certain degree of objectivism, but also it has some pitfalls arising from the subjectivism, which relates to the selection of evaluated indicators, that do not have to reflect the full economic performance and social progress of a country. In further research in this area we want to focus on the countries' performance assessment being based on a broader range of indicators and on the assessment of dependency between the GDP indicator and the alternative indicators to GDP (HDI, GCI, Index of Prosperity, IEF, but also employment and population income.)

სალომე სილაგაძე
ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ეკონომიკის დოქტორანტი

**უმაღლესი განათლება და მიგრაცია: ახალგაზრდების მიგრაციის
ზოგიერთი ასპექტი**

რეზიუმე: ახალგაზრდების მიგრაციის საკითხი 2000-იანი წლების დასაწყისიდან იქცევს საერთაშორისო მეცნიერების ყურადღებას. მრავალმა კვლევამ დაადასტურა, რომ უცხოეთში მიღებული განათლება შესაძლო წინაპირობაა ახალგაზრდების მიგრაციის [Li et al. 1996; Salt, 1992; Khadria, 2001; Hugo, 2002]. ნაშრომში განხილულია განათლების მიერ გამოწვეული მიგრაცია, მისი თავისებურებები და ხელშეწყობი ფაქტორები. ავტორისეული არგუმენტები დასაბუთებულია საერთაშორისო ინსტიტუტების მიერ ჩატარებული კვლევებით და სტატისტიკური ინფორმაციით.

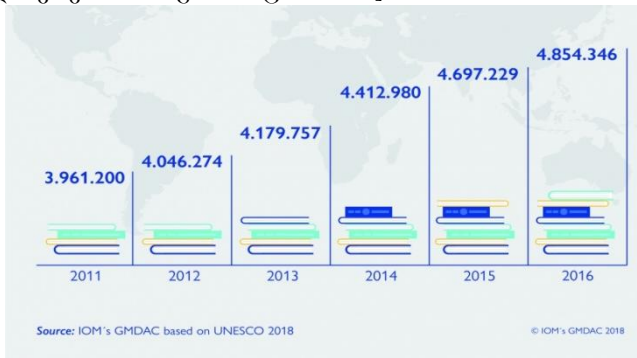
საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია, განათლება, გლობალიზაცია.

შესავალი

ყოველწლიურად მილიონობით აბიტურიენტი უნივერსიტეტში იმ იმედით აბარებს, რომ უმაღლესი განათლების მიღების შემდეგ სასურველი სამსახურის პოვნას შეძლებს. თანამედროვე საზოგადოება ქმნის კულტურას, სადაც კარგი სწავლა ასოცირდება წარმატებულ კარიერასთან. პროფესიული წინსვლა კი არა მხოლოდ აძლევს პიროვნებას დაფასების და თვითრეალიზების შეგრძნებას (რომელიც მასსა და ფსიქოლოგიური მოთხოვნების იერარქიაში უმაღლეს მწვერვალზეა), არამედ საშუალებას აძლევს ცოდნის "გამცემ" საზოგადოებას, რომ შემდგომში განვითარდეს.

სშირია შემთხვევები, როდესაც მტკიცდება, რომ კარგი განათლება არ განაპირობებს კარგ სამსახურს. ახალგაზრდების უმუშევრობა საზოგადოებრივი პრობლემაც არის, რამაც შეიძლება მისი მომავალი განვითარება შეზღუდოს. აღნიშნული პრობლემის თავის ასარიდებლად მრავალი ახალგაზრდა იღებს გადაწყვეტილებას, რომ განათლება მიიღოს უცხოეთში, განვითარებულ ქვეყანაში. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მონაცემებით 2016 წელს 4.854 მილიონი საერთაშორისო სტუდენტი იყო აღრიცხული მსოფლიოს გარშემო, 2011 წელს კი დაახლოებით 3.961 მილიონი [გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, 2018] .

დიაგრამა 1: საერთაშორისო სტუდენტების მობილობა, 2011- 2017 წ. [გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, 2018]

Source: Migration data portal.; Available at: <https://migrationdataportal.org/themes/international-students>;

ახალგაზრდების ქვეყნიდან გადინება არა მხოლოდ სახელმწიფოს ეკონომიკური, არამედ საზოგადოებრივი პრობლემაც არის, რომელმაც შეიძლება მისი მომავალი განვითარება შეზღუდოს. შესაბამისად, იმის შესწავლა, თუ რა გარემო პირობები უწყობს ხელს ახალ თაობას მიგრაციისთვის თვითგადარჩენის და ნათელი მომავლის გზის ძიებას.

საქართველოსთვის უადრესად მნიშვნელოვანია პროგრესული მომავალი თაობის აღზრდა და შენარჩუნება. საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მოცემულ სტატიაში განხილულია სხვადასხვა საერთაშორისო ინსტიტუტის და მეცნიერის მიერ გამოცემული ზოგიერთი უახლესი კვლევა და სტატისტიკური ინფორმაცია ახალგაზრდების მიგრაციაზე. ხსენებული ინფორმაცია დაგვეხმარება იმის გაანალიზებაში, თუ რა ხელშემწყობი ფაქტორები უბიძგებს მომავალ თაობას ემიგრაციისკენ და რა ტენდენციები აქვს აღნიშნულ მოვლენას.

მიგრაციის ხელშემწყობი ზოგიერთი ფაქტორი

I. უნივერსიტეტები და გაცვლითი პროგრამები

საერთაშორისო ორგანიზაციები და უნივერსიტეტები, რომელთა უმეტესობაც განვითარებულ ქვეყნებშია, იზიდავენ მსოფლიოში არსებულ საუკეთესო ტალანტებს. სხვა სახელმწიფოში ცხოვრების პერსპექტივა კი განსაკუთრებით მომხიბვლელია იმ ახალგაზრდებისათვის, რომლებსაც თავიანთ ქვეყანაში არ აქვთ საშუალება, მიიღონ კარგი განათლება ან დასაქმდნენ შესაბამის პოზიციებზე.

საუკეთესო საერთაშორისო პრეტენდენტების შერჩევისათვის ახალგაზრდები გადიან ტესტირებებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ საუკეთესოთა არჩევას. ახალგაზრდების მოსახიდად და მათი ცხოვრების ფინანსური ხარჯების შესამცირებლად უნივერსიტეტები და განვითარებული სახელმწიფოებიც კი აწესებენ სხვადასხვა ტიპის დაფინანსებასა და გრანტებს.

მიგრანტ სტუდენტებს სწავლის დროს ეძლევათ შანსი, საგანმანათლებლო დაწესებულების მეშვეობით შეიძინონ სასურველი განათლება და სამუშაო უნარ-ჩვევები და ასევე შეიძინონ პირადი კონტაქტებიც, რომლებიც მათ დაეხმარებიან თავიანთი ცოდნის შესაბამისი სამუშაო პოზიციის მოპოვებაში. უნივერსიტეტები სთავაზობენ სტუდენტებს ალმა მატერშივე დასაქმებას ან ხელს უწყობენ ადგილობრივ რესპექტაბელურ ორგანიზაციებში დაიწყონ კარიერა.

პერსპექტიული კადრების მოზიდვას ხელს უწყობს განვითარებული ქვეყნების/ გაერთიანებების მიერ შემუშავებული სხვადასხვა სტუდენტური პროგრამები. ზემოთ ხსენებული საერთაშორისო პროექტებიდან თვალსაჩინოა ერაზმუსი.

ერაზმუსის გაცვლითი პროგრამა 1987 წელს დაარსდა ევროპული კავშირის მიერ. იგი ხელმისაწვდომია როგორც წარმატებული ევროპელი ახალგაზრდებისთვის, არამედ იმ ქვეყნის მოქალაქეებისთვისაც, რომლის სახელმწიფოებიც ასოცირებულები არიან ევროკავშირთან (მაგალითად თურქეთი, სერბეთი, საქართველო და ა.შ). ერაზმუსის მეშვეობით სტუდენტებს აქვთ შესაძლებლობა, მიიღონ გრანტი აღნიშნული საგანმანათლებლო ორგანიზაციიდან და შემდეგ ისწავლონ და/ან გაიარონ სტაჟირება ნებისმიერ ევროპულ სახელმწიფოში.

2013 წლისთვის 3.3 მილიონ სტუდენტს და 470,000 აკადემიურ პროფესიონალს ჰქონდა მონაწილეობა მიღებული გაცვლით პროგრამაში [ევროპის კომისია, 2013].

II. სოციალური ქსელები

საზოგადოებაში სოციალური ქსელების მეშვეობით პოტენციური განათლების მიღების მსურველს შეუძლია იპოვოს თანამემამულე, რომელიც ცხოვრობს მისთვის საინტერესო ტერიტორიაზე და არაფორმალური საუბრის შედეგად გაარკვიოს, თუ როგორ უნდა დაიმკვიდრო უცხოეთში თავი და რა პროცედურების გაგლა არის საჭირო.

განათლების მიგრაციის ზოგიერთი თავისებურება

ახალგაზრდები ძირითადად განვითარებადი ქვეყნებიდან განვითარებულ სახელმწიფოებში ინაცვლებენ და იმ სახელმწიფოებში არჩევენ სწავლას, რომლებიც გამოირჩევიან ემიგრანტების მიღების მაღალი რაოდენობით.

საერთაშორისო განათლების ინსტიტუტის და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ 2018 წელს მოპოვებული ინფორმაციის საფუძველზე ირკვევა, რომ სტუდენტი მიგრანტების უმეტესი ნაწილი ისეთ ქვეყნებში არჩევს განათლების მიღებას, როგორიც არის: აშშ, გაერთიანებული სამეფო, ჩინეთი, ავსტრალია, საფრანგეთი და კანადა. მიგრაციის პოლიტიკის ინსტიტუტზე დაყრდნობით ირკვევა, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ ქვეყნებში (გარდა ჩინეთისა) 2017 წელს მსოფლიოში არსებული მიგრანტების უმეტესობა ცხოვრობდა [მიგრაციის პოლიტიკის ინსტიტუტი, 2017].

2007 წელს მსოფლიო ბანკმა და იელის უნივერსიტეტმა საერთო გამოკითხვა ჩაატარეს. კვლევის ერთ-ერთი მიზანი იყო, დაედგინათ ამერიკაში (კონკრეტულად იელის უნივერსიტეტში) ჩამოსული უცხოელი სტუდენტებიდან რამდენი ახალგაზრდა აპირებდა აშშ-ში ცხოვრების გაგრძელებას. გამოკითხულთა 79%-მა დაადასტურა თავისი სურვილი ამერიკაში შემდგომი ცხოვრებისა, 10% უარი განაცხადა აღნიშნულ სახელმწიფოში დარჩენაზე, ხოლო 11%-ს გადაწყვეტილება მიღებული არ ჰქონდა. საყურადღებოა, რომ ზოგიერთი კვლევის მიხედვით, განათლებული მიგრანტები არ შემოიფარგლებიან ერთ უცხო ქვეყანაში ცხოვრებით. ისინი მიდიან საცხოვრებლად იმ სახელმწიფოში, სადაც მათთვის ფინანსურად უფრო მომგებიანია პროფესიონალური საქმიანობა. მათი სამშობლოში დაბრუნება კი ნაკლებად სავარაუდოა [DaVanzo, 1983].

განათლების ადგილის შერჩევისას მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ქვეყნის განვითარების დონეს, არამედ სტუდენტის სამშობლოსა და აღნიშნულ სახელმწიფოს შორის წარსულში არსებულ ისტორიულ და კულტურულ ურთიერთობასაც. მაგალითად, საფრანგეთში ჩასული სტუდენტების უმეტესი ნაწილი აფრიკის კონტინენტიდან არის. მოროკო, ალჟირი და ტუნიზია ეს ის ქვეყნებია, რომლებიც საუკუნეების წინ საფრანგეთის კოლონიები იყო და რომლებშიც ფრანგული კულტურაა ასიმილირებული.

რაც შეეხება 90,708 ფრანგ მოსწავლეს, რომელიც საზღვრების გარეთ ამჯობინებენ განათლების მიღებას, მათი უმეტესობა ისეთ “პრო-ფრანგულ” სახელმწიფოებში აგრძელებენ ცხოვრებას, როგორიცაა ბელგია და კანადა [გაერო, 2017].

საფრანგეთის მსგავსი ვითარებაა რუსეთის ფედერაციაშიც, სადაც ძირითადად ყოფილი საბჭოთა ქვეყნების მოქალაქეები ჩადიან სასწავლებლად. აღნიშნული პირებისათვის რუსული ენა არ წარმოადგენს ბარიერს.

დასკვნა

სტატიაში მოცემული ინფორმაციის შესაბამისად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მზარდი რაოდენობა “მომრავი” სტუდენტებისა, ცხადყოფს პოტენციური მიგრანტების რაოდენობის ზრდას. საგანმანათლებლო ცენტრების მდებარეობა კი ზეგავლენას ახდენს ახალგაზრდის შესაძლო მუდმივ ან მოკლევადიან ემიგრაციაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ განათლებას მხოლოდ პოზიტიური როლის თამაში შეუძლია ადამიანთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ახალგაზრდების მასობრივმა გადინებამ ქვეყნიებიდან შეიძლება მომავალში შეზღუდოს განვითარება ისეთი განვითარებადი სახელმწიფოებისა, როგორც საქართველოა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. European Commission. (2014). Erasmus – Facts, Figures & Trends. The European Union support for student and staff exchanges and university cooperation in 2012-13 (Rep.). Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2766/76447 ;
2. Project Atlas. (2019). Current Infographics. Retrieved from <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics> ;
3. IIE Center for Academic Mobility Research and Impact. (2017). *A World on the Move Trends in Global Student Mobility* (Publication). New York, New York: Institute of International Education (IIE);
4. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *International Migration Report 2017: Highlights*(ST/ESA/SER.A/404);
5. Migration Policy Institute tabulation of data from the United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2017). *Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin* (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2017). Retrieved from:<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.shtml> ;
6. Migration data portal. (2019). International students. [online] Available at: <https://migrationdataportal.org/themes/international-students> [Accessed 7 Jun. 2019].
7. DaVanzo, Julie, 1983. "Repeat Migration in the United States: Who Moves Back and Who Moves On?," *The Review of Economics and Statistics*, MIT Press, vol. 65(4), pages 552-559;
8. Czaika, M., & de Haas, H. (2014). The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory? *International Migration Review*, 48(2), 283–323. <https://doi.org/10.1111/imre.12095> ;
9. Khadria, Binod. (2001). Shifting Paradigms of Globalization: The Twenty-first Century Transition Towards Generics in Skilled Migration from India. *International Migration*. 39. 45 - <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00171>;
10. Hugo, G. (2002). Effects of International Migration on the Family in Indonesia. *Asian and Pacific Migration Journal*, 11(1), 13–46. <https://doi.org/10.1177/011719680201100102> ;
11. Tani, M., UNSW, & IZA. (2019). *Migration and Education* (Rep.).

Salome Silagadze

Phd Candidate, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

TERTIARY EDUCATION AND MIGRATION: SOME ASPECTS OF YOUTH MIGRATION

Expanded Summary

The outflow of young talent is not an economic, but a social problem as well as the future development of a country may be hindered. For a developing country like Georgia it is extremely important to have a self-actualized youth. Hence, observing and studying some aspects of the youth migration is a safe mean of acknowledging our problems and developing ways to battle the interruption of further expansion.

Due to the importance of the subject the article discusses some of the relevant recent researches and statistical data that have been published by various international institutions and economic scientists.

According to the study conducted by the United Nations, in 2016 there were 4.854 million international students registered around the world. The mentioned figure was equal to only the was about 3.961 million in 2011 [UNESCO, 2018]. Migrating in order to receive education is especially alluring to young people who live in developing countries, where diploma and education do not equal to having a successful professional advancement.

International organizations and prominent universities, are mostly located in the developed countries. The goal of these educational communities is to attract the paramount talents and to develop youngsters into skilled professionals. The talent search is supported by the extensive selection process comprised of aptitude (such as SAT, GMAT, GRE) and even personality determination tests (to conclude if the candidate has the personality ideals fit to the institutes' standards).

Exchange programs such as Erasmus, may also be viewed as migration supporters. It has been estimated that by 2013 3.3 million students have taken part in the program [Euro Commission, 2013].

Social media also contributes to the youth movement process, as an interested party may find a compatriot, who lives in a developed country and can inquire the procedures needed to live and study abroad. Additionally, the web has given emigrants the ability to contact their family and close friends any instant. Hence, the distance is no longer a barrier for any person who wants to live abroad.

According to a study conducted by International Institute of Education (project Atlas) in 2018, most of the student migrants are selected in countries such as the United States, United Kingdom, China, Australia, France and Canada. Subsequently the mentioned nations also hold the majority of emigrants, that live all over the world.

Once selecting a destination, the young migrants do not only focus on finding good universities, they also pay attention if the country has any historic, cultural or moreover, language similarities to their home country. As it is much easier psychologically to assimilate in a similar culture than a distant one.

Finally, it can be concluded that migration due to education is an increasing trend all over the world. Hence, additional attention must be paid by the development country to the aspects of youth employment and quality of education since most of the students leave to developed countries with prominent educational institutions.

სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა და გამოწვევები რაჭაში

რეზიუმე. მუნიციპალური ტურისტული ცენტრებიდან და სოფლის ტურისტული პროდუქტების რეალური მწარმოებლების გამოკითხვით მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე დახასიათებულია რაჭის სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა და ჩამოყალიბებულია ძირითადი გამოწვევები, კერძოდ, საცხოვრებელი სახლების შეუსაბამობა ტურისტთა განთავსების საშუალებებისადმი წაყენებულ თანამედროვე მოთხოვნებთან, ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის სიძნელე, ტურისტული პროდუქტების მწარმოებელთა კვალიფიკაციის დონის უკმარისობა, ადგილობრივი წარმოების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წილის სიმცირე ტურისტთა კვებითი მომსახურების საერთო მოცულობაში, რაჭაში სოფლის ტურიზმის განვითარების კონცეფციის არ არსებობა. ამ გამოწვევათა დაძლევა ხელს შეუწყობს რაჭაში სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარებას.

საკვანძო სიტყვები: სოფლის ტურისტული ბიზნესი, სოფლის ტურისტული პროდუქტი, რეალური მწარმოებელი, საოჯახო სასტუმრო.

შესავალი

სოფლის ტურიზმი დღეისათვის აღიარებულია ტურისტული ინდუსტრიის ყველაზე დინამიურ, სწრაფადმზარდ და პერსპექტიულ მიმართულებად, რომელსაც აქვს ცალკეული ინდივიდების, სოფლების, რეგიონების და ქვეყნების სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების პოტენციალი. სწორედ ამიტომ, მიმდინარე წლის 25 მარტს ტურიზმის მსოფლიო ფორუმზე (სეგოვია, ესპანეთი) 2020 წელი გამოცხადდა სოფლის ტურიზმის ხელშეწყობის წლად²⁷.

სოფლის ტურიზმს უწოდებენ ტურიზმის ყოველგვარ სახეობას, რომელიც ხორციელდება სოფლად, ადგილობრივი რესურსების გამოყენებით და უზრუნველყოფს სპეციფიკური ტურისტული პროდუქტის შექმნას [1: 51-57]. მიაჩნიათ, რომ სოფლის ტურიზმის განვითარება განპირობებულია ქალაქის მცხოვრებთა სურვილით – ცოტა ხნით მაინც დააღწიონ თავი მეგაპოლისების ცხოვრების წესის თანამდევ ძალზე დიდ ემოციურ დატვირთვებს. ამ დატვირთვების შესაბამისად იზრდება რეკრეაციული მოთხოვნილებები და სოფლის ტურიზმისადმი ინტერესი [2: 51-60]. დღეისათვის სოფლის მეურნეობის დაბალი შემოსავლიანობა უბიძგებს სოფლის მოსახლეობას არასასოფლო-სამეურნეო სფეროსაკენ, კერძოდ, სოფლის ტურისტულ ბიზნესში დასაქმებისაკენ [3: 209-223].

სოფლის ტურიზმის ბიზნესის განვითარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ისეთი ეკონომიკურად დეპრესირებული მთიანი რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის, როგორიცაა რაჭა. რაჭაში სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარებისათვის აუცილებელია არსებული მდგომარეობის შეფასება.

სოფლის ტურიზმის განვითარება ხელს უწყობს სამუშაო ადგილების შექმნას. სოფლის მეურნეობის განვითარებას, რომელიც ვეღარ უზრუნველყოფს სოფლის მოსახლეობის დასაქმებას [4: 343-370].

აქედან გამომდინარე, იგი მინეული უნდა იქნეს საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე სტრატეგიის ძირითადი

²⁷ www2.unwto.org/..

კონცეფციის – ინკლუზიური ეკონომიკური განვითარების მიღწევის ერთ-ერთ საშუალებად. ეს სტრატეგია წარმოადგენს დღევანდელი მთავრობის მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვან ინოვაციას, რომელიც გულისხმობს მოსახლეობის სულ უფრო მეტი ნაწილის ჩაბმას ეკონომიკური ზრდის პროცესში. სოფლად ინკლუზიური განვითარების პოლიტიკა მოგვცემს იმის შესაძლებლობას, რომ უფრო რაციონალურად გამოვიყენოთ სოფლის რესურსები, შედარებით მცირე ფინანსებით ვაწარმოოთ ბიზნესი სოფლად, მივაღწიოთ ინვესტირებული კაპიტალის სწრაფ და ეფექტიან უკუგებას და დაგვემილი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების, კერძოდ, სამუშაო ადგილების რაოდენობის გაზრდასა და სიღარიბის დონის შემცირებას [5: 464-470].

რაჭაში სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების მდგომარეობის, გამოწვევებისა და შესაძლებლობების ანალიზის დროს საპროგრამო დოკუმენტს წარმოადგენს „რაჭა-ლენხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021 წლებისათვის” [6]. სტრატეგია ითვალისწინებს ტურისტული ინდუსტრიის ადგილობრივი შესაძლებლობების შესწავლისა და გამოვლენის საფუძველზე რეგიონში ტურიზმის კომპლექსურ განვითარებას, კერძოდ,

- ტურიზმის სხვადასხვა სახეების განვითარებისათვის ხელშეწყობას;
- ტურიზმისა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარებაში ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართულობის დონის გაზრდას;
- ახალი ტურისტული პოტენციალის მქონე ობიექტების გამოვლენას;
- ტურისტული მომსახურების ხარისხის ამაღლებისათვის ხელშეწყობას;
- ტურისტული მომსახურების ობიექტებში მომუშავე პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებას;
- ტურისტულ მომსახურებასთან უშუალოდ დაკავშირებული ადგილობრივი ნაციონალური, ეკოლოგიურად სუფთა და საერთაშორისო ცნობადობის რაჭული ღვინოებისა და ღორის პოპულარიზაციას და წარმოებისათვის მხარდაჭერას.

ყოველივე ეს განაპირობებს რაჭის სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლის აქტუალობას.

კვლევის მეთოდოლოგია

სოფლის ტურიზმის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლისათვის გამოყენებული იყო რაჭის მუნიციპალიტეტების ტურისტული პროდუქტების რეალურ მწარმოებელთა (89 რესპოდენტი) გამოკითხვითა და მუნიციპალური ტურისტული ცენტრებიდან მიღებული ინფორმაციები. მუნიციპალური ტურისტული ცენტრები, რომლებიც ფუნქციონირებენ იურიდიული პირის სტატუსით, თავიანთი საქმიანობის ერთ-ერთ ძირითად მიზნად ისახავენ მუნიციპალიტეტის მასშტაბით ტურიზმის სფეროში სტატისტიკური ინფორმაციის მოპოვებასა და შეგროვებას. გამოყენებული იყო სოციოლოგიური გამოკითხვის მეთოდი (პირისპირ ინტერვიუება და სატელეფონო გამოკითხვა) ჩვენს მიერ შედგენილი სტრუქტურირებული კითხვარის საშუალებით.

გამოკვლევის შედეგები

ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში, ტურისტული ცენტრიდან მიღებული ინფორმაციის მიხედვით, დღეისათვის ფუნქციონირებს 72 საოჯახო სასტუმრო. აქედან 28 სასტუმრო ქ. ამბროლაურში მდებარეობს, ხოლო 44 - სოფლებში. სასტუმროებში ადგილების (საწოლების) საერთო რაოდენობაა 906. მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე არსებული სასტუმროები ძირითადად წარმოადგენენ მცირე საწარმოებს შეზღუდული რაოდენობის საწოლებით. მაგალითად, ამბრო-

ლაურის მუნიციპალიტეტის სოფლებში 10 საწოლიანი 11 სასტუმროა, 10-იდან 20-მდე საწოლია 14 სასტუმროში, 20-იდან 30-მდე – 13 სასტუმროში, 30-იდან 40-მდე – 6 სასტუმროში.²⁸

ონის საინფორმაციო ცენტრის მონაცემებით, განთავსების საშუალებების საერთო რაოდენობა ონის მუნიციპალიტეტში შეადგენს 34-ს. აქედან 5 სასტუმროა (ქ. ონში), ხოლო 29 - საოჯახო სასტუმრო. შესაბამისად, საწოლების რაოდენობა შეადგენს 574-სა და 588-ს. ონის მუნიციპალიტეტში სოფლის ტურიზმის გამოწვევებად ტურისტული ცენტრის მიერ დაფიქსირებულია საგზაო ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობა, უცხოენოვან გიდთა დეფიციტი და სოფლის ტურიზმის იდეის გაუცნობიერებლობა.

ქვემოთ მოცემულია სოფლის ტურისტული პროდუქტის რეალური მწარმოებლისაგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე რაჭაში ტურისტული აქტივობის ამ მიმართულების თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლის შედეგები.

რაჭაში სოფლის ტურისტული ბიზნესი ძირითადად წარმოდგენილია საოჯახო სასტუმროს სახით. ეს არის სოფლის საცხოვრებელი სახლი, რომელიც ადაპტირებულია ტურისტთა მიღებისათვის. ზოგიერთ მათგანში ტურისტთან ერთად მასპინძელიც ცხოვრობს, ზოგიერთი კი გათვალისწინებულია მხოლოდ ტურისტთა დასახინაველად. ამასთან ერთად, ტურისტებს იღებენ კოტეჯებშიც. გამოკითხვით დადგინდა განთავსების საშუალებების ასეთი პოტენციური შესაძლებლობა:

- 49 მეწარმეს, ანუ 55 %-ს შეუძლია სტუმრებისათვის ცალკე ოთახის შეთავაზება სახლში, სადაც თვითონაც ცხოვრობს;

- 29 მეწარმეს, ანუ 32,6%-ს შეუძლია რამდენიმე ოთახის დათმობა სტუმრებისათვის სახლში, სადაც თვითონაც ცხოვრობს

- 11 მეწარმეს, ანუ 12,3%-ს შეუძლია მთელი სახლის (კოტეჯის) გაქირავება

37 საოჯახო სასტუმრო (41, 6%) ფლობს 10-მდე საწოლს, 10-იდან 20-მდე საწოლის მფლობელია 46 სასტუმრო (51, 7%), დანარჩენი 6 სასტუმრო (6,7 %), შედარებით დიდი ზომისაა და თვითიველ მათგანში მოწყობილია 20-ზე მეტი საწოლი.

სოფლის ტურიზმის ბიზნესში დასაქმებულთა სამუშაო გამოცდილება ასეთია:

- ერთ წლამდე სტაჟის მქონეა 33 მეწარმე ანუ 37%;

- ერთიდან ორ წლამდე 32 მეწარმე ანუ 35,9%;

- ორიდან სამ წლამდე 15 მეწარმე ანუ 16,8%;

- სამ წელზე მეტი გამოცდილება აქვს 9 მეწარმეს, ანუ 10,0%

როგორც ამ მონაცემებიდან ჩანს, სოფლის ტურისტულ ბიზნესში დასაქმებულთა უმეტესობა ახალბედაა, ერთ წლამდე და ერთიდან ორ წლამდე სტაჟის მქონეთა საერთო რაოდენობა შეადგენს 65 სუბიექტს, ანუ 73%-ს.

კვებითი მომსახურების ძირითად ფორმად 27 საოჯახო სასტუმროში გამოყენებულია სრული პანსიონი (30,3%). „საწოლი და საუზმის“ ფორმა (B&B) გამოყენებულია 47 სასტუმროში (52,8%), ხოლო თვითმომსახურების პრინციპით მუშაობს 15 სასტუმრო (16,8%).

ტურისტული პროდუქტის მწარმოებელთა დაკვირვებით, სტუმრებს ყველაზე მეტად აინტერესებთ ინტენსიური ქალაქური ცხოვრებიდან თავის დაღ-

²⁸ ამბროლაურის მუნიციპალიტეტის ტურისტული ცენტრის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია

წვევისა და ბუნების წიაღში დასვენების შესაძლებლობა (39,3%). სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გაცნობით დაინტერესებულია შედარებით მცირე რაოდენობის ტურისტები (5%), ადგილობრივი (რაჭული) სამხარეულოსადმი ინტერესს ამჟღავნებს 5,6%, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი საშუალებებით სარგებლობა სურს 14, 6%, ღვინის დეგუსტაცია აინტერესებს 23,6 %, კულტურულ-ისტორიული ღირსშესანიშნაობების მონახულებით დაინტერესებულია 5,6%, თევზაობით-4,5%, ნადირობით – 2,2%.

როგორც გამოკითხვის შედეგებით ირკვევა, ტურისტთა მეტი ნაწილი ამჟღავნებს ინტერესს სოფლად, იდილიურ პირობებში, ბუნების წიაღში დასვენების მიმართ.

აღმოჩნდა, რომ ტურისტთა საშუალო სადღეღამისო ღირებულება (მხოლოდ ღამის თვე) მერყეობს 15-დან 25 ლარამდე, ღამის თვეა და საუზმე 35 ლარი ჯდება, ხოლო ღამისთვეა და სრული პანსიონი საშუალოდ 50-80 ლარი ღირს.

გამოკითხვით დადგინდა, რომ ვიზიტორთა შორის ჭარბობენ ერთკვირიანი დამსვენებლები, მეორე ადგილი უჭირავთ 3-დან 5 დღემდე სტუმრობის მსურველებს. მცირეა ერთი დღე-ღამით და ერთი თვით დარჩენის მსურველთა რაოდენობა. ეს მონაცემები არ არის ზუსტი, რადგანაც გაირკვა, რომ სასტუმროს მენეჯერები არ ახდენენ შესაბამის სტატისტიკურ არღიცხვას. მიუხედავად ამისა ისინი გარკვეულ წარმოდგენას გვაძლევენ მოვლენის ტენდენციის შესახებ. ეს არ არის ცუდი მაჩვენებელი, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ სოფლის ტურიზმის მწარმოებლისათვის ტურისტთა განხილვა ეკონომიკური თვალსაზრისით უფრო ხელსაყრელია. სწორედ ამის გამო „საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2025“-ის მიხედვით [7] ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთ სამიზნე ინდიკატორად მიჩნეულია ვიზიტის საშუალო ხანგრძლივობის გაზრდა 4,3 დღიდან 5,3 დღემდე.

ქვემოთ მოტანილ ცხრილში (ცხრ. 2) მოცემულია რაჭაში წლის განმავლობაში ვიზიტორთა რაოდენობის მიხედვით სასტუმროების დაჯგუფება.

ცხრილი 2

სასტუმროების დაჯგუფება წლის განმავლობაში ვიზიტორთა რაოდენობის მიხედვით

№	ტურისტების რაოდენობა (კაცი)	სასტუმროთა რაოდენობა	% საერთო რაოდენობის მიმართ
1.	10-იდან 20-მდე	25	28
2.	20-იდან 30-მდე	21	23,6
3.	30-იდან 50-მდე	18	20,2
4.	50-იდან 100-მდე	15	16,8
5.	100-ზე მეტი	10	11,2

როგორც ცხრილიდან ჩანს, რეგიონში ჭარბობს ისეთი სასტუმროები, რომლებიც წლის განმავლობაში 10-იდან 20-მდე ტურისტს იღებენ. ეს მანვინებელი მიუთითებს ამ კატეგორიის სასტუმროების ტურისტული პოტენციალის გამოყენების დაბალ დონეზე. დამატებითი გამოკითხვით გაირკვა, რომ სასტუმროთა ამ კატეგორიაში შედის ახლად დაფუძნებული ბიზნეს ობიექტები, რომელთაც ჯერჯერობით არ მოუპოვებიათ სათანადო ცნობადობა. მათი საქმიანობის მარკეტინგული უზრუნველყოფა მოითხოვს სარეკლამო საშუალებების სრულყოფას. როგორც გაირკვა, სოფლის ტურისტული პროდუქტის ზოგიერთმა მწარმოებელმა, რომელიც ადრე სარგებლობდა დაჯავშნის სპეციალური საიტით (Booking.com), საბოლოოდ უარი თქვა ამ მომსახურებაზე მისი სიძვირის გამო, მიუხედავად იმისა, რომ დარწმუნებული იყო ამ მომსახურების ეფექტია-

ნობაში. სოფლის ტურისტული პროდუქტის პრომოუშენი წარმოადგენს მნიშვნელოვან მარკეტინგულ ნიშას, რომლის დაკავებით უნდა დაინტერესდნენ ტურისტული ასოციაციები. ეს ხელს შეუწყობს როგორც ამ ასოციაციების ეკონომიკურ წარმატებულობას, ასევე, შესაბამისი ბიზნეს ორგანიზაციების განვითარებას.

შესწავლილი იყო რეგიონის ვიზიტორთა წარმომადგობა. გაირკვა, რომ სტუმართა უმეტესობას შეადგენენ შიდა ტურისტები, ამასთან რაჭას სტუმრობენ ტურისტები სხვა ქვეყნებიდან, რომელთა შორის ჭარბობენ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნების მოქალაქეები.

იმის დასადგენად, თუ როგორი დამოკიდებულება აქვთ თავიანთი ბიზნესის წარმატებისადმი რესპოდენტებს, უნდა შეეფასებინათ თავიანთი საქმიანობა შემდეგი მანვენებლებით: „საშუალო“, „საშუალოზე მაღალი“ და „მაღალი“.

- 15-მა მეწარმემ (16,8%) თავიანთ ბიზნესს მისცა შეფასება - „საშუალო“;
- 67-მა მეწარმემ (75,3%) - „საშუალოზე მაღალი“;
- 7-მა მეწარმემ (7,8%) - „მაღალი“.

რა თქმა უნდა, ეს შეფასებები სუბიექტურია და არ ასახავენ რეალურ ვითარებას, მაგრამ წარმოდგენას გვიქმნიან თავიანთი საქმიანობისადმი მეწარმეთა დამოკიდებულებაზე.

რაჭის სოფლებისათვის განსაკუთრებულ გამოწვევას წარმოადგენს საცხოვრებელი და საზოგადოებრივი ადგილების კანალიზაციის სისტემის მოწყობა თანამედროვე სანიტარული მოთხოვნების შესაბამისად. ამ კონტექსტში საინტერესოა არსებული მდგომარეობის შეფასება სოფლის ტურისტული პროდუქტების მწარმოებლების მიერ.

აღმოჩნდა, რომ ტურისტულ ობიექტებში სანიტარულ-ჰიგიენურ პირობებს 56 მეწარმე, ანუ 62,9% აფასებს „3-თ“, რაც იმას ნიშნავს, რომ შესაბამის ობიექტებში არსებობს მხოლოდ საერთო სარგებლობის საშხაპე-საპირფარეშოები. 30 მეწარმე, 33,7% მდგომარეობას აფასებს „4-ით“, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ ობიექტებში შესაძლებელია მხოლოდ ინდივიდუალური საშხაპე-საპირფარეშოებით სარგებლობა. მხოლოდ 3-მა მეწარმე (3,4%) შეაფასა სანიტარულ-ჰიგიენური მდგომარეობა „5-ით“, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათ ობიექტებში ინდივიდუალური საშხაპე-საპირფარეშოების გარდა, შესაძლებელია ინდივიდუალური აბაზანით სარგებლობა. არსებული მდგომარეობა არ შეესაბამება ტურისტული მომსახურებისადმი წაყენებულ თანამედროვე საერთაშორისო მოთხოვნებს, ამიტომ უახლოეს მომავალში არ უნდა გეკონდეს საზღვარგარეთელი ტურისტების დიდი ნაკადების სტუმრობის იმედი. დამაფიქრებელია ის მდგომარეობა, რომ მეწარმეთა უმეტესობა (62,9%) არსებულ მდგომარეობას დამაკმაყოფილებლად მიიჩნევს.

ყველა გამოკითხული ბიზნესმენი განიცდის ფინანსური დახმარების საჭიროებას, 62 ანუ 69,6% მოითხოვს ტრეინინგებს ტურისტული ბიზნეს-ოპერაციების სფეროში, ხოლო 47 მეწარმე (48,3%) – უცხო ენის შესწავლისათვის.

ცნობილია, რომ როდესაც რეგიონი ტურისტთა კვებითი მომსახურების დაკმაყოფილებას ძირითადად ადგილობრივი წარმოების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამოყენებით ახერხებს, ამ რეგიონში გაცილებით მეტი დამატებული ღირებულება იქმნება და მეტია რეგიონის წილი ქვეყანაში შექმნილი მშპ-ში და მით უფრო ძლიერია რეგიონისა და ქვეყნის ეკონომიკა. აქედან გამომდინარე, საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ როგორ წყდება კვებითი მომსახურების პრობლემა რაჭაში. მწარმოებლების გამოკითხვამ აჩვენა, რომ მათი უმეტესობა (95,5%) ტურისტული ბიზნესის განხორციელებისათვის იყენებს როგორც საკუთარ კარმიდამოში შექმნილ, ასევე ბაზარზე შეძენილ პროდუქციას.

მეწარმეთა მცირე რაოდენობა (4,5%) კმაყოფილდება საკუთარ კარმიდამოში მოწეული ნედლეულით.

ექსპერტთა დაკვირვების მიხედვით ბოლო 2-3 წელიწადში უცხოელ ტურისტთა რაოდენობა რაჭის რეგიონში თვალსაჩინოდ გაიზარდა, რაც იძლევა იმის ვარაუდის შესაძლებლობას, რომ ტურიზმი ამ რეგიონში მთავარი ეკონომიკური სექტორი გახდება [8]. დღეისათვის რეგიონში მეტ-ნაკლებად განვითარებულია ტურიზმის შემდეგი მიმართულებები: სათავგადასავლო ტურიზმი, ეკოტურიზმი, კულტურული ტურიზმი და დასვენების (რეკრეაციული) ტურიზმი. დასახელებული წყაროს მიხედვით, რეგიონში ტურიზმის განვითარების პერსპექტიული მიმართულებებია: აგროტურიზმი, სოფლის ტურიზმი, ღვინის ტურიზმი და საწყლოსნო ტურიზმი.

დასკვნა

ქვემოთ მოცემულია ჩატარებული დაკვირვების შედეგების საფუძველზე ჩამოყალიბებული გამოწვევები, რომელთა დაძლევა, ჩვენი რწმენით, ხელს შეუწყობს რაჭაში სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარებას.

ფაქტიური მონაცემების საფუძველზე უნდა დავასკვნათ, რომ რაჭის სოფლებში საცხოვრებელი სახლებისა და შესაბამისი კარმიდამოს დღევანდელი სანიტარულ-ჰიგიენური პირობები არ შეესაბამება უმეტეს საზღვარგარეთულ ქვეყნებში მიღწეულ დონეს, რაც წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად გამოწვევას. მდგომარეობის არსებითი გაუმჯობესებისათვის აუცილებელია ფინანსური ინვესტიციების განხორციელება.

რაჭაში ტურისტული ბიზნესის მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს ის, რომ არსებული შეღავათები, რომლებიც გათვალისწინებულია საქართველოში ინდემწარმეებისათვის, მათ შორის სოფლის ტურიზმის განვითარებისათვის, კერძოდ, საოჯახო ბიზნესის განვითარებისათვის, ვერ უზრუნველყოფს იმ შედარებით მცირე აუცილებელ კაპიტალდაბანდებებით მოთხოვნილებასაც კი, რაც საჭიროა რეგიონში უკვე არსებული საცხოვრებელი ფონდის იმ კონდიციამდე მიყვანისათვის, რომ შეესაბამებოდეს მსოფლიო გამოცდილებასა და თანამედროვე ტურისტული ბაზრის მოთხოვნებს.

ცნობილია, რომ ადამიანს, რომელიც გადაწყვეტს, დასაქმდეს ტურისტული საქმიანობის სფეროში, წარმატების მისაღწევად სჭირდება ტოპმენეჯერისათვის დამახასიათებელი უნარ-ჩვევების, კერძოდ, მარკეტოლოგის, სოციოლოგისა და ეკონომისტისათვის საჭირო პროფესიული უნარ-ჩვევების ფლობა. უმეტეს შემთხვევაში, ამ ადამიანებს არ მიუღიათ სპეციალური ცოდნა ამ სფეროებში, რაც ხელს უშლის ტურისტული ბიზნესის წარმატებულ განხორციელებას და წარმოადგენს სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარების მნიშვნელოვან გამოწვევას.

დღეისათვის რაჭაში სოფლის ტურიზმის განვითარება დაკავშირებულია ქვეყნიდან ვალუტის გაღინებასთან, რაც გამოწვეულია ტურისტული მომსახურებისათვის უცხოური საქონლის შექენით. ამ ხარჯში ყველაზე მეტი წილი მოდის კვების პროდუქტების შექენაზე. ეს არ უწყობს ხელს ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებას. ტურისტული დანახარჯებიდან მაქსიმალური ეკონომიკური ეფექტის მიღებისათვის აუცილებელია, რომ სოფლის ტურიზმში ინვესტირება ხორციელდებოდეს ეროვნული წარმოების პროდუქტის შესაძენად. საქართველოში, კერძოდ, მის ცალკეულ რეგიონებში, მათ შორის რაჭაში, ძალზე მაღალია იმპორტული პროდუქტების წილი ტურისტთა კვებით მომსახურებაში.

სოფლის ტურიზმიდან მომხმარებელი ელოდება მიმზიდველ გარემოში დასვენებით, ლამაზი პეიზაჟებით ტკობასთან ერთად სხვა კულტურულ-რეკ-

რეაციული რესურსებით სარგებლობას. რეალურად დღეისათვის რეგიონში სოფლის ტურისტული პაკეტი გაცილებით მწირია, რაც ხელს არ უწყობს დამატებული ღირებულებების შექმნას. რაჭის რეგიონში სოფლის ტურიზმის განვითარების უმნიშვნელოვანესი გამოწვევაა სეზონურობა.

რაჭის მუნიციპალიტეტები მიეკუთვნებიან მაღალმთიან დასახლებებს, სადაც სოფლის ტურიზმის განვითარებას, სპეციალისტთა საერთო შეხედულებით, მწვავე გამოწვევას უქმნის უზოობა და ცენტრალური ქალაქებიდან და დასახლებული პუნქტებიდან სოფლების ხანგრძლივად მოწყვეტა.

მნიშვნელოვან გამოწვევად გამოიკვეთა სოფლის ტურისტული ბიზნესისა და ბიზნეს-ასოციაციებს შორის ურთიერთკავშირის არასაკმარისი ეფექტიანობა. მიგვაჩნია, რომ ბიზნეს-ასოციაციები ყოველთვის არ ფლობენ სოფლის ტურისტული ბიზნესის საჭიროებების შესახებ სრულ ინფორმაციას. ასეთი ინფორმაციის მოპოვებისათვის, კერძოდ, მოთხოვნებზე ორიენტირებული სერვისების განვითარებისა და ეფექტიანობის გაზრდისათვის ბიზნეს-ასოციაციებმა უნდა გაააქტიურონ სოფლის ტურისტული ბიზნესის წინაშე მდგომი პრობლემების ანალიზი.

რაჭაში, როგორც დეპრესირებულ რეგიონში, სოფლის ტურიზმის განვითარებისათვის საჭიროა ამ სამეურნეო პრობლემებისადმი ადეკვატური კონცეფციით მიდგომა, მაგრამ ასეთი კონცეფცია დღემდე არ არსებობს, რაც რეგიონში სოფლის ტურისტული ბიზნესის უმნიშვნელოვანეს გამოწვევად უნდა ჩაითვალოს.

დღემდე არ არსებობს საქართველოში სოფლის ტურიზმის განვითარების მარეგულირებელი სპეციალური სახელმწიფო პოლიტიკა და შესაბამისი ნორმატიულ-სამართლებრივი უზრუნველყოფის სისტემა, რაც დარგის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა.

სოფლის ტურიზმის განვითარების გამოწვევას წარმოადგენს მთავრობის მარეგულირებელი ღონისძიებების განხორციელების ეფექტიანობის შეფასების (RIA) სისტემის არარსებობა.

სოფლის ტურიზმის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ გამოწვევად ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის სირთულე ითვლება, რასაც ადასტურებს სოფლის ტურისტული პროდუქტის რეალურ მწარმოებელთა გამოკითხვა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Kurlito M. The specificity of Roural Tourism development From the perspective of innovative driving forces //Journal Management Science and Education, volume 3, 2014, issue 2, p.51-57).
2. Dashper K. Rural tourism: Opportunitites and Chalenges. წიგნში: Rural Tourism: An International perspective, Cambridge Scholars Publishing, UK 2014, p.423.
3. Zoto S., Qirici E., Polena e. Agrotourism – A. Sustainable Development for Rural Area of Korea // European Academic research. Vol. 1. ISSUE 2. May, 2013.pp 209-223
4. Lane, B. Rural tourism: An overview: The SAGE Handbook of Tourism Studies; Sage Publications Ltd.: London, UK, 2009; pp. 354–370.
5. ვაჭაძე ი. „სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარება როგორც ინკლუზიური ეკონომიკის ზრდის კონცეფციის რეალიზაციის ფაქტორი“. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 2018.-533 გვ.
6. რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021 წლებისათვის. თბილისი, 2013.-39გვ.

7. საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2015/2025. საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია. თბილისი, 2015.-26გვ.
8. ონის მუნიციპალიტეტის სივრცითი მოწყობის გეგმის წინასაპროექტო კვლევა. თბილისი, Artstudio Project 2017 – 285 გვ.

Ineza Vatsadze

*PhD Student, Ivane Javakishvili Tbilisi
State University of Economics Business*

CURRENT STATE AND CHALLENGES OF TOURISM BUSINESS DEVELOPMENT IN RACHA

Expanded Summary

Rural tourism business is recognized as a dynamic and promising direction of the tourism industry, with ability to solve socio-economic problems of the individual, village, region and country. Rural tourism business, as a source of job creation, has gained great importance for today when the government has chosen the innovation strategy of economic policy- inclusive development, which means enabling more people to contribute to and benefit from economic activities. Rural tourism development is of particular importance for the development of an economically distressed region such as Racha.

For strategic planning of tourism development in Racha it is necessary to assess the current situation, which is the main purpose of this article and to this end the following tasks are set:

- Determination of possibilities of accommodation facilities of tourists in the Municipalities of Racha;
- Determination of working experience of persons engaged in rural tourism business;
- Determination of main types of food services for tourists;
- Identification of main tourist interests and determination of promising directions for the development of rural tourism business;
- Determination of the average length of the tour and average daily cost;
- Determination of birthplace of tourists;
- Determination of progress of tourism business development;
- Determination of sanitary and hygienic conditions for residential and public places in municipalities;
- Determination of forms of state support necessary for the development of tourism business;
- Determination of share of local production in the provision of food services for tourists;
- Assessment of road infrastructure.

In order to study the current state of rural tourism development, information was obtained from the interviews with real manufacturers of tourist products and municipal tourist centers in the Municipalities of Racha.

Conclusions drawn from the studies have been identified as challenges in the Municipalities of Racha:

- The current sanitary and hygienic conditions of houses and yards in the villages of Racha do not meet the applicable requirements and require substantial improvement, for which financial investments are important;

- The benefits provided for the development of individual entrepreneurship, in particular family business, do not meet the basic requirement for capital investment necessary to improve the existing housing fund;
- Most of persons employed in rural tourism business need to be able to improve professional knowledge and skills;
- Non-local agricultural products are mainly used to provide food services to tourists. To enhance economic benefits of tourism expenditure, it is necessary to invest in rural tourism to buy national products;
- Absence of roads and inaccessibility of villages for a long time create a critical problem for

the development of rural tourism. This hinders tourism activity throughout the year.

Overcoming these challenges will help the development of rural tourism business in Racha.

Keywords: rural tourism business, rural tourism product, real producer, guesthouse

საიუბილეო ღონისძიებები

პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი – 75
სამართაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი “ეკონომისტი” – 10

2019 წელი ინსტიტუტისათვის საიუბილეო წელია - მას 75, ხოლო ჟურნალ “ეკონომისტს” 10 წელი შეუსრულდა

ეს თარიღი არაერთი ღონისძიებით აღინიშნა, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია და საიუბილეო სხდომა, რომელიც 2019 წლის 21-22 ივნისს გაიმართა.

გაერთიანებული საიუბილეო და კონფერენციის პლენარული სხდომა გახსნა და მოხსენება – “პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი 75 წლისაა” გააკეთა ინსტიტუტის დირექტორმა, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა **რამაზ აბესაძემ**. ღონისძიების მონაწილეებს მიესალმა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, აკადემიკოსი **როინ მეტრეველი**. მოხსენებებითა და მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ: პროფესორი **ანატოლი შევჩუკი** (რუსეთი), **ელენე ალვინიკოვა** (უკრაინა), თსუ ილია ვეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტის დირექტორი, პროფესორი **გია ჯაიანი**, აკადემიკოსი **ვლადიმერ პაპავა**, ს/მ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი **ნოდარ ჭითანავა**, პროფესორი **ელგუჯა მექვაბიშვილი**, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის მინისტრის მოადგილე, პროფესორი **სოლომონ პავლიაშვილი**, პროფესორი **ვახტანგ ბურდული**.

გამომსვლელებმა ისაუბრეს ინსტიტუტის დიდი როლის შესახებ საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების საქმეში და აღნიშნეს, რომ, მიუხედავად ცნობილი სიძნელეებისა, იგი აგრძელებს და უფრო მაღალ დონეზე აჰყავს ის ტრადიციები, რომელთაც საფუძველი მისმა დამფუძნებლებმა ჩაუყარეს, გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, ინსტიტუტის პირველი დირექტორის აკადემიკოს **პაატა გუგუშვილის** მეთაურობით. მათ ასევე ისაუბრეს ჟურნალ “ეკონომისტის” დადებით როლზე, რომელსაც ის ასრულებს საერთაშორისო დონეზე ინსტიტუტის და, საერთოდ ქვეყანაში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების პოპულარიზაციის საქმეში.

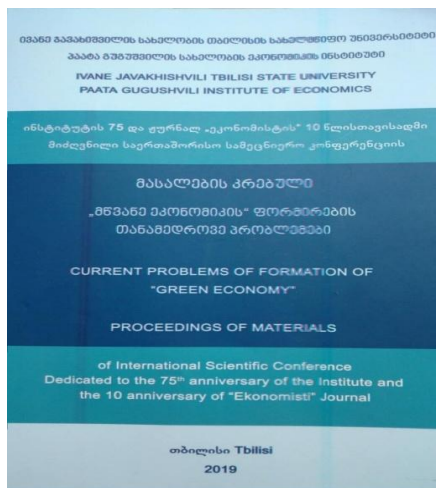
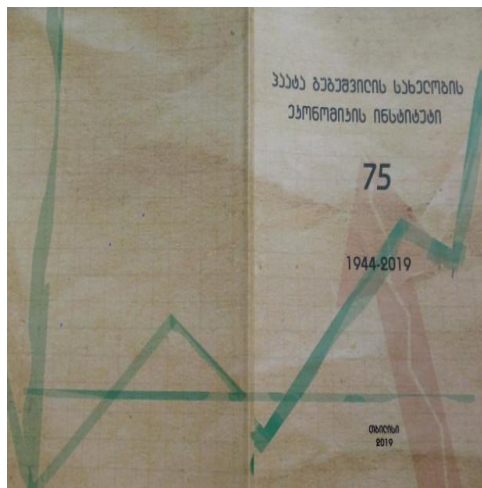
საიუბილეო და პლენარული სხდომის შემდეგ მუშაობა განახლდა სექციებში. კონფერენციის შეჯამებისას სექციის ხელმძღვანელებმა აღნიშნეს, რომ კონფერენციამ ჩაიარა მაღალ დონეზე, წარმოდგენილი იყო საინტერესო მოხსენებები, რომ იგი მიემდვნა თანამედროვე ეტაპზე არსებულ – “მწვანე ეკონომიკის” ფორმირებისა და განვითარების მეტად აქტუალურ პრობლემას.

საიუბილეო თარიღის აღსანიშნავად მომზადდა და გამოქვეყნდა კონფერენციის მასალათა კრებული და წიგნი – “პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი – 75”, რომლებიც დაურიგდათ სხდომის მონაწილეებს.

სხდომაზე პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემიის დიპლომი, პრემიის მოსაპოვებლად გამართულ კონკურსში გამარჯვებულებს, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ **სოლომონ პავლიაშვილს** და ეკონომიკის დოქტორს **ზურაბ გარაყანიძეს** გადასცა ინსტიტუტის დირექტორმა **რამაზ აბესაძემ**. მანვე მეცნიერთა ჯგუფს გასდასცა ინსტიტუტის საიუბილეო მედალი.

ინსტიტუტის საიუბილეო მედალი გადაეცათ: პროფესორებს: ანატოლი შვეჩუკს (მოსკოვი, რუსეთი), ალიონა ალენიკოვას (კიევი, უკრაინა), აკადემიკოსებს: ვლადიმერ პაპავას და ავთანდილ სილაგაძეს, ს/მ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს ნოდარ ჭითანავას, თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დეკანს, პროფესორ გიორგი დაღანიძეს, საქართველოს კონკურენციის სააგენტოს თავმჯდომარე, პროფესორ ნოდარ ხადურს, პროფესორებს: თეიმურაზ ბერიძეს, გიორგი ბერუღავას, ვახტანგ ბურდულს. მურმან კვარაცხელიას, ალფრედ კურატაშვილს, ზურაბ ლიპარტიას, ელგუჯა მექვაბიშვილს, ბესარიონ ნაყოფიას, ნუგზარ პაიჭაძეს, თემურ შენგელიას, გიორგი ცაავას, ეკონომიკის დოქტორებს: ლინა დათუნაშვილს, თეა ლახარაშვილს, მამუკა ხუსკივაძეს, რ. ჯაგანიშვილს.

იმავე დღეს კონფერენციის მონაწილეებისათვის გაიმართა საიუბილეო ბანკეტი, 22 ივნისს უცხოელი სტუმრებისათვის მოეწყო ექსკურსია კახეთში. 23 ივნისს მოხდა უცხოელი სტუმრების გაცილება.

ლინა დათუნაშვილი
ინსტიტუტის სწავლული მდივანი
ეკონომიკის დოქტორი;
თეა ლახარაშვილი
განყოფილების გამგე,
ეკონომიკის დოქტორი.

პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემია

სსიპ - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ეკონომიკური მეცნიერების დარგში პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემიის მისანიჭებლად ჩატარებული კონკურსის შედეგები

როგორც ცნობილია 2019 წელს თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში ჩატარდა კონკურსი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ეკონომიკური მეცნიერების დარგში პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემიის მისანიჭებლად.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის ბრძანებით შეიქმნა საკონკურსო კომისია შემდეგი შემადგენლობით: პროფესორები – ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, გიორგი ბერულავა, გივი ბელიანიშვილი, ვახტანგ ბურდული. კომისიის პირველ სხდომაზე აირჩიეს თავმჯდომარე (პროფ. ალფრედ კურატაშვილი) და მდივანი (პროფ. გიორგი ბერულავა), შეიმუშავეს ნაშრომების შეფასების კრიტერიუმები და გადაწყვეს ნაშრომთა რეცენზენტები.

კონკურსში მონაწილეობა მიიღო ქვეყნის ცნობილი მეცნიერებმა.

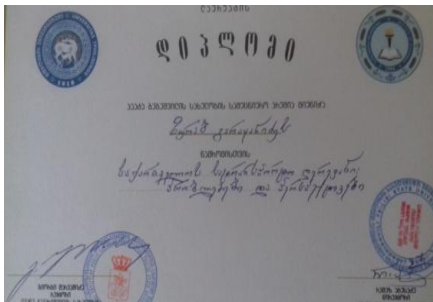
საკონკურსო კომისიამ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სადისკუსიო დარბაზში მოაწყო კონკურსანტების მოხსენებებისა და მათ ნაშრომებზე რეცენზიების საჯარო მოსმენა.

საჯარო მოსმენების საფუძველზე დადგენილი კრიტერიუმების შესაბამისად, კომისიის წევრებმა დამოუკიდებლად შეაფასეს თითოეული კონკურსანტის ნაშრომი 50 ქულიანი სისტემით, რომლის შედეგადაც საკონკურსო კომისიამ ღია კენჭისყრით მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება.

უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერებმა საინტერესო სამეცნიერო ნაშრომი წარმოადგინეს და ყველა მათგანმა მაღალი ქულა დაიმსახურა.

საკონკურსო კომისიის 2019 წლის 23 მაისის გადაწყვეტილებით წარმოდგენილ ნაშრომთა შორის თემის განსაკუთრებული აქტუალობის, მეცნიერული სიახლეებისა და ნაშრომის შედეგების თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის გათვალისწინებით, ეკონომიკური მეცნიერების დარგში პაატა გუგუშვილის სახელობის სამეცნიერო პრემია მიენიჭათ ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ **სოლომონ პავლიაშვილს** და ეკონომიკის დოქტორს **ზურაბ გარაყანიძეს** ნაშრომისათვის – „საქართველოს სატრანსპორტო დერეფანი: პრობლემები და პერსპექტივები“.

გადაწყვეტილება მიღებული იქნა ერთხმად.

ალფრედ კურატაშვილი
საკონკურსო კომისიის თავმჯდომარე,
ეკონ. მეც. დოქტორი, პროფესორი

საიუბილეო ღონისძიებების ფოტომასალა

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი **ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Nato Abesadze**